

TOPLUM ve SOSYAL HİZMET

Society and Social Work

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. Ali ÇAĞLAR (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Aliye MAVİLİ AKTAŞ (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Haluk SOYDAN (Univ. of Southern California)
Prof. Dr. Horst UNBEHAUN (Georg-Simon-Ohm-Fachhochschule Nürnberg)
Prof. Dr. Işıl BULUT (Başkent Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim CILGA (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. İlhan TOMANBAY (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Kasım KARATAŞ (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemal ÇAKMAKLI (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Muammer ÇETİNGÖK (Tennessee University)
Prof. Dr. Remzi OTO (Dicle Üniversitesi)
Prof. Dr. Ronald FELDMAN (Columbia University)
Prof. Dr. Sunay İL (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Şengül HABLEMİTOĞLU (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Theda Borde (Alice Salomon Hochschule Berlin)
Prof. Dr. Vedat IŞIKHAN (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Veli DUYAN (Ankara Üniversitesi)

BU SAYININ HAKEMLERİ / REVIEWERS OF THIS ISSUE

- Prof. Dr. Sevil ATAUZ (Maltepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Aliye Mavili AKTAŞ (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Vedat IŞIKHAN (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Sunay İL (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Selahattin GELBAL (Hacettepe Üniversitesi)
Doç. Dr. Özlem Cankurtaran ÖNTAŞ (Hacettepe Üniversitesi)
Doç. Dr. Hakan ACAR (Kocaeli Üniversitesi)
Doç. Dr. Tarık TUNCAY (Hacettepe Üniversitesi)
Doç. Dr. Elif GÖKÇEARSLAN ÇİFCİ (Ankara Üniversitesi)
Doç. Dr. Özgür UĞURLUOĞLU (Hacettepe Üniversitesi)
Doç. Dr. İsmet Galip YOLCUOĞLU (İstanbul Üniversitesi)
Doç. Dr. Saniye DEDEOĞLU (Muğla Üniversitesi)
Doç. Bilge ÖNAL DÖLEK (Turgut Özal Üniversitesi)
Doç. Ercüment ERBAY (Hacettepe Üniversitesi)
Doç. Dr. Kamil ALPTEKİN (Karatay Üniversitesi)
Doç. Dr. Özge ÖZGÜR (Adıyaman Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Pınar ÖZDEMİR (Hacettepe Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Mehmet UYSAL (Hacettepe Üniversitesi)

Dergimiz, *EBSCO HOST* ve *INDEX COPERNICUS* uluslararası, *ASOS INDEX*, *Türkiye Atıf Dizini* ve *TÜBİTAK ULAKBİM Sosyal Bilimler ulusal bilimsel veri tabanları* içerisinde yer almaktadır.

The journal is indexed into the international scientific databases of both *EBSCO HOST* and *INDEX COPERNICUS*, and also *ASOS INDEX*, *Türkiye Atıf Dizini* and *TÜBİTAK ULAKBİM* in which the national scientific databases of social sciences.

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET

Society and Social Work

Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Sosyal Hizmet Bölümü Dergisi

Publication of Social Work Department
Faculty of Economics and Administrative Sciences, Hacettepe University

Hakemli Dergidir.
Blind Peer Reviewed Journal

H. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Adına
On Behalf of H.U.
Faculty of Economics and Administrative Sciences

SAHİBİ/PUBLISHER

Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ/EDITING AUTHORITY

Yrd. Doç. Dr. Reyhan ATASÜ TOPÇUOĞLU

YAYIN KURULU BAŞKANI/CHIEF EDITOR

Prof. Dr. İlhan TOMANBAY

YAYIN KURULU BSK. YRD./ASSOCIATE EDITOR

Doç. Dr. Özlem CANKURTARAN ÖNTAŞ

YAYIN KURULU/EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. İlhan TOMANBAY
Doç. Dr. Özlem CANKURTARAN ÖNTAŞ
Doç. Dr. Sema BUZ
Doç. Dr. Tarık TUNCAY
Doç. Dr. Ercüment ERBAY
Yrd. Doç. Dr. Filiz DEMİRÖZ
Yrd. Doç. Dr. Reyhan ATASÜ TOPÇUOĞLU
Dr. Uğur ÖZDEMİR

YAYIN SEKRETERİ

Arş. Gör. Çağıl ÖNGEN
Arş. Gör. Buğra YILDIRIM

İNGİLİZCE EDİTÖR/ENGLISH EDITOR

Prof. Dr. Mehmet DEMİREZEN

ISSN 2147-3374

YAYIN TÜRÜ/TYPE OF PUBLICATION
YEREL/SÜRELİ YAYIN

YAYIN DİLİ
TÜRKÇE

YAYINLANMA BİCİMİ
Altı Ayda Bir

BASIM TARİHİ/PUBLICATION DATE
25 Temmuz 2014

BASIMCININ TİCARİ ÜNVANI/TRADE TITLE OF PUBLISHER
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ HASTANELERİ BASİMEVİ
06100, SİHHİYE-ANKARA
Tel: 0312 310 97 90

YAYIN YÖNETİM YERİ/ADMINISTRATION OFFICE OF PUBLICATION
Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Beytepe/Ankara
Tel: (0312) 297 68 30

İLETİŞİM ADRESİ/CONTACT ADDRESS

Arş. Gör. Çağıl ÖNGEN
Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Sosyal Hizmet Bölümü
Beytepe/ANKARA-TÜRKİYE
Tel: +90 312 297 63 63
Faks: +90 312 297 63 65
<http://www.tsh.hacettepe.edu.tr>
E-Posta: tsh@hacettepe.edu.tr

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Araştırma/Research

- 7-20 ***Ergenlikte Kendini İfade Etme Biçimi Olarak Duvar Yazıları: Sosyal Hizmet Perspektifinden Nitel Bir Çalışma*** *Doğa BAŞER*
Mehmet KIRLIOĞLU
Aliye MAVİLİ AKTAŞ
Graffiti as an Expression of Oneself in Adolescence: A Qualitative Study from the Perspective of Social Work
- 21-34 ***Sosyal Adalet Savunuculuğu Ölçeği Güvenirlilik ve Geçerlik Çalışması*** *Ayşe Sezen BAYOĞLU SERPEN*
Veli DUYAN
Ece UĞURLUOĞLU ALDOĞAN
Social Justice Advocacy Scale: A Validity and Reliability Study
- 35-60 ***Yaratıcı Drama Yönteminin Kadınların Cinsiyet Rolü Bilincine Etkililiği*** *Hüseyin ALTINOVA*
Ömer ADIGÜZEL
Effect Of Creative Drama Method to Self-Esteem Level and Gender Role Consciousness Of Women
- 61-88 ***Türkiye’de Kadın Hükümlüler: Kadın Hükümlülerin Profili ve Suçluluğa Etki Eden Olguların Analizi*** *Semra SARUÇ*
Female Convicts in Turkey: Profile of Female Convicts and Analysis of the Phenomena that Affect Female Criminality
- 89-108 ***Hayatı Değiştirmek İçin Yola Çıkanlar – Yola Çıkınca Değişen Hayatlar: Bir Müracaatçı Grubu Olarak Göçmen Çocuklar*** *Reyhan ATASÜ TOPCUOĞLU*
Who Hit the Road to Change Life – Lives changing on the Road: Migrant Children as a Client Group
- 109-132 ***Suçta Sürüklenen Çocuklar Hakkında Hazırlanan Sosyal İnceleme Raporlarının Mahkeme Kararlarına Etkisi*** *Semra SARUÇ*
Derya KAYMA GÜNEŞ
The Effect of Social Inquiry Reports Prepared About Children/Juveniles Driven to Crime on Court Decisions

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Derleme/Review

- 133-148 **Sağlık İnsan Gücü Planlaması: Sosyal Hizmet Uzmanlarına Yönelik Bir Durum Analizi** Selami YILDIRIM
Manpower Planning in Health Sector: An Analysis Concerning Social Workers Vedat IŞIKHAN
- 149-158 **Türkiye’de Sosyal Hizmet Uzmanlarının İstihdam Durumu** Selami TOPUZ
Employment Situation of Social Workers in Turkey Murat ÖZ

Araştırma

ERGENLİKTE KENDİNİ İFADE ETME BİÇİMİ OLARAK DUVAR YAZILARI: SOSYAL HİZMET PERSPEKTİFİNDEN NİTEL BİR ÇALIŞMA¹

Graffiti as an Expression of Oneself in Adolescence: A Qualitative Study from the Perspective of Social Work

Doğa BAŞER*

Mehmet KIRLIOĞLU**

Aliye MAVİLİ AKTAŞ***

*Araştırma Görevlisi, Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü,

**Araştırma Görevlisi, Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü

***Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü,

ÖZET

Bu araştırmanın amacı kamusal alandaki duvar yazılarını sosyal hizmetin temeli olan

“çevresi içinde birey” perspektifinin yanında psiko-sosyal gelişim kuramlarından da faydalanarak analiz etmektir. Literatürde duvar yazısı yazma davranışı ile gençlik dönemlerine ve kimlik oluşumuna odaklanan çalışmalar mevcuttur. Araştırma Türkiye’de Konya il merkezi Selçuklu ilçesi Bosna Hersek mahallesinde yapılmıştır. Araştırmada nitel araştırma tasarımı kullanılmıştır. Verilerin toplanmasında fotoğraf makinesi kullanılmış, duvar yazılarının fotoğrafı çekilmiş, 904 fotoğraf elde edilmiştir. Fotoğraflar kelimesi kelimesine kelime işlem programına aktarılarak 886 ifadeye ulaşılmış ve söz konusu ifadeler temalar halinde başlıklandırılmıştır. Kodlamalar sonucu aşk ifadeleri (%17), dayanışma (%5), nitelgeler (%15), isim yazımı (%43), fanatizm (%5), siyaset (%9), müstehcen ifadeler (%2), rap kültürü ifadeleri (%4), temalarına ulaşılmıştır. Yazılan yerler Bahçe Duvarları (%74), Elektrik Trafo Binaları (%11), Okul Duvarları (%4), Elektrik direkleri (%3), Yol-Kaldırım (%5), Diğer (Çöp Kutuları, Parklar, Araba, Apartmanlar vb.) (%3) olarak sınıflandırılmıştır. Bu çalışmada duvar yazılarının vandalizme, kendini ifade etmeye, aidiyete, kimlik oluşumuna, karşı cinsle ve arkadaş grubu ile ilişkilere yönelik mesajları içerdiği bulunmuştur. Sonuç olarak ergenlikte kendini ifade etme kültürünün yaratıcı kanallara yönlendirilmesinde kentsel çalışmalar ve gençlik merkezleri önem kazanmakta, okul ve sokak sosyal hizmeti de geliştirilmesi gereken alanlar olarak ön plana çıkmaktadır. Ergenlikte şiddetin ifade edilmesinin yetişkinlikte eylemsel boyuta ulaşabilme olasılığından hareketle önleyici çalışmaların bu döneme yönelmesinin gerekliliği vurgulanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Ergenlik, Gençlik, Duvar Yazısı, Vandalizm, Sosyal Hizmet

ABSTRACT

The goal of this research is to analyze by following up the psychosocial development theo-

1 Bu çalışma “3rd Ensact Joint European Conference Social Action in Europe 16-19 April İstanbul” da özet ve sözlü olarak sunulan “Graffiti as an expression of oneself in adolescence: a qualitative study from the perspective of social work” adlı çalışmanın geliştirilmiş halidir.

ries the graffiti encountered in the public areas from the perspective of "individual within his/her environment", which is the base of social work. In the literature, studies are available that focus on writing graffiti behavior with the period of young people in relation to identity formation. The research was made in Bosna-Hersek district, Selcuklu, Konya, Turkey. Qualitative research design was used in the research. A camera was used in collecting the data, photos of graffiti were taken and 904 photos were obtained. The photos were transferred into word processing program as verbatim, 886 expressions were reached and those expressions were titled as themes. Love expressions (%17), cooperation (%5), characterization (%15), writing names (%43), fanaticism (%5), politics (%9), obscene expressions (%2) and the expressions of the rap culture (%4) were the themes obtained as a result of codification. Drawn places are categorized as Garden Walls (%74), Power Distribution Unit Buildings (%11), School Walls (%4), Utility Poles (%3), Roads- Pavements (%5) and Other (Containers, Parks, Cars, Apartment Buildings, etc.) (%3). It has been found out in this research that graffiti includes messages about vandalism, expressing oneself, belonging, identity formation and relationships with the opposite-sex and friend groups. Consequently, urban studies and youth centers have been gaining importance in transferring the culture of expressing oneself in adolescence into creative channels. School and Street Social Work have been coming into prominence as an area that needs improvement. The need of heading preventative studies towards adolescence is emphasized because of the possibility that expressions of violence in adolescence may come into life actually in adulthood.

Key Words: Adolescence, Juvenility, Graffiti, Vandalism, Social Work.

GİRİŞ

Duvar yazısı yazma davranışı ile özellede ergenlik daha genel ifade ile ise

gençlik dönemlerine odaklanan birçok çalışma bulunmaktadır (Avramidis ve Drakopoulou, 2012; Burcu ve vd., 2007; Cassar, 2007; Kan, 2001; Lachmann, 1988; Lucca ve Pachecco, 2001; Otten-Price, 2006; Taylor, 2010). Duvar yazısı yazmanın yaygınlaşması Taylor'un (2010: 66) da vurguladığı üzere, eğitimsel ve kriminolojik araştırmaların ötesinde ruh sağlığı alanını da ilgilendiren bir durumdur, ayrıca duvar yazıları ergen ruh sağlığı alanı için nitelikli bir çalışma alanıdır. Böylece kişileri cezalandırmak yerine etkili başka tedavi yolları geliştirilebilecektir.

Duvar yazısı, gündelik yaşamdaki "görsel kültür"ün en tanıdık şekli olmakla birlikte (Kan, 2001: 21), tek bir türden ziyade şehir yüzeyine izinsiz yazılan yazıların ve şehir mobilyaları üzerine rastgele karalamalar ile sokak sanatı gibi geniş bir anlam aralığına sahiptir (Carrington, 2009: 412). Duvar yazısı, aynı anda hem estetik bir faaliyet hem de suç eylemi olmasıyla paradoksal bir fenomendir. Duvar yazısı yazarları, ürünlerinin görsel ve kültürel değerini savunmakta iken duvar yazısı karşıtları, duvar yazılarının kentsel alandan kaldırılmasını ve yazarların yargılanmasını istemektedirler. Bu anlamda duvar yazısı, kamusal söylemde ve kamusal tartışmada önemli bir sorun haline gelmiştir (Halsey ve Young, 2006: 275). Duvar yazısı üzerine araştırmaların bir kısmı duvar yazılarının vandalizmin ve anlayışsızlığın en kötü örneği olarak görünürken, diğer bir bakış açısı ise eleştirel bir konum ile kamusal söylemi ve sokak sanatını ön plana çıkarmaktadır (McAlluife ve Iverson, 2011: 129).

Literatürde duvar yazısı yazımı ile kimlik inşası arasındaki ilişkiye dikkat çekilmektedir. Duvar yazılarının geniş

yelpazeli içerikleri öz kimlik, kişilerarası ilişkiler, kültürel anlayış, cinsellik ile ilgili kaygılar ve dini-siyasi inançlar ile ilişkilidir (Lucca ve Pachecco, 2001). Duvar yazısı, metnin siyasi temsil içindeki kullanımının bir örneğidir. İsim ve sosyal ifadelerin kentsel alana izinsiz bir şekilde yazımı, temsilin güçlü bir ifadesidir (Carrington, 2009: 419). Yazma eylemi kendinin reklamını yapma, üstünlük kurma, sosyal bağlar, estetik ifade, çeteler arasındaki ilişkiler hakkında mesajlar içeren (Adams ve Winter, 1997: 354) ve kentsel mekânda, sosyal, kültürel ve siyasi karmaşık süreçlerin inşasına dikkat çeken mekânsal bir uygulamadır (McAlluife ve Iverson, 2011: 129).

Literatürde duvar yazısı yazımına yol açan önemli faktörler olarak, heyecan-risk arayışı, can sıkıntısı, başkasını taklit etme ve uygunsuz bir sosyal kimlik kazanma, misilleme davranışı ile tatmin olma ön plandadır (Taylor, 2010: 57). Otten-Price (2006: 16) duvar yazısı yazma nedenlerinin üretilen duvar yazıları gibi bireysel, ilginç ve karmaşık olduğunu, bu durumun ergenlik gelişim süreci ve ergen-yetişkin dünyaları arasındaki ilişki ile bağlantılı olabileceğini belirtmekte, ileri klinik araştırmaları önermektedir. Lucca ve Pachecco da duvar yazılarının çocuğun bilişsel ve sosyal gelişimi, sosyalleşmesi, sosyal etkileşimleri, otoriteyle ilişkileri, değerleri öğrenmesi ve kültürel anlayışları ile ilgili bilgi sağlayabileceğini belirtmektedir (Lucca ve Pachecco, 2001: 473). Bu anlamda duvar yazıları kişilik, kimlik, gençlik ve ergenlik süreçleri hakkında bilgi edinilebilecek kaynaklar olarak ifade edilebilmektedir.

MATERYAL METOD

Bu araştırmanın amacı kamusal alandaki duvar yazılarını (public graffiti) sosyal

hizmetin temeli olan çevresi içinde birey perspektifinin yanında psiko-sosyal gelişim kuramlarından da faydalanarak analiz etmek, bu sayede ergenlik-ergenlik süreçleri üzerinde (karşı cinsle ilişkiler, akran-arkadaş ilişkileri, şiddet davranışı, kendini ifade etme yolları) betimlemeler oluşturmaktır. Söz konusu betimlemeler gençlik ve ergen ruh sağlığı politikalarına katkı sağlayabilme potansiyeli açısından önem kazanmaktadır. Bu amaçla oluşturulan araştırma soruları şunlardır:

1. Duvar yazılarında hangi temalara ağırlık verilmiştir?
2. Duvar yazılarındaki duygu ve düşüncelerin ifade ediliş biçimi nasıldır?
3. Duvar yazıları ve ergenlik süreçleri arasında nasıl bağlantılar kurulabilir?
4. Duvar yazıları vandalizmin bir örneğimidir yoksa bir kendini ifade etme aracı mıdır?
5. Duvar yazılarından faydalanarak ergenlik-ergenlik politikalar ve uygulamalarına ne gibi katkılar sağlanabilir?

Araştırma Konya il merkezi Selçuklu ilçesi Bosna Hersek mahallesinde yapılmıştır, Bosna Hersek mahallesinin 2011 adrese dayalı nüfus sistemine göre toplam nüfusu 35052 dir, 15-19 yaş aralığında 3.191 kişi, 20-24 yaş aralığında 4.923 kişi bulunmaktadır, bununla birlikte söz konusu mahalle üniversiteye yakınlığı nedeniyle üniversite öğrencileri tarafından yoğun bir şekilde tercih edilmektedir, fakat öğrenciler nüfuslarını memleketlerinden Konya'ya aldırılmamaktadır.

Araştırmanın Bosna Hersek mahallesinde yapılmasında mahallenin

araştırmacıların çalıştığı kampüse yakın ve ulaşılabilir olması etkili olmuştur. Veriler 2012 Eylül-Ekim ayı süresince bir ayda toplanmıştır. Verilerin toplanmasında fotoğraf makinesi kullanılmış duvar yazılarını içeren 904 fotoğraf elde edilmiştir, kimi duvar yazılarının okunması için birkaç fotoğrafın çekilmesi gerekmiş, birden fazla fotoğraf çekilmesine rağmen bazı duvar yazıları da okunamamıştır. Sonuç olarak fotoğraflar kelimesi kelimesine Microsoft Word programına aktarılarak 886 ifadeye ulaşılmış ve söz konusu ifadeler temalar halinde başlıklandırılmıştır.

Duvar yazılarına yönelik çalışmalarda bir takım yöntemsel sorunların olduğu kabul edilmektedir. Stocker ve ark, duvar yazılarının kategorilendirilmesinde yazarın açık niyetinin önemli olduğunu belirtmektedir. Kimi zaman anlamlarda bağlama bağlı değişimler, kimi zamanda gizli bilinemez anlamlar olabilmektedir (Stocker vd., 1972: 359). Çünkü duvar yazılarındaki ifadelerin anlamının netleştirilmesi için o ifadenin yerel olarak anlamının bilinmesi gerekmektedir. Bu nedenle de duvar yazılarındaki anlam ile kodların yerel bağlamının bilinmesi arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Görüntüleyenlerin algılamaları, alandaki kültürler, alt kültürler, bireylere yönelik bilgi ve deneyimlerle ilişkilidir (Lynn ve Susan, 2005: 53). Bu anlamda duvar yazısı yazımı dinamik bir süreci ifade eder, veriler toplanırken başka yazılar yazılmış ya da yazılan yazılar silinmiş olabilir, ayrıca bağlam sorunu mevcuttur. Yazıyı yazan kişinin yazıda ifade etmek istediği ile bu çalışmada çıkarılan anlamlar birebir uyuşmayabilir.

Duvar yazılarında yazar hakkında bilgi edinmek istenen bir şeydir fakat bu

ayrı bir araştırma stratejisi gerektirir ve kimin hangi duvar yazısını ürettiğini bulmak zordur (Lucca ve Pachecco, 2001: 467). Giriş bölümünde de ifade edildiği üzere duvar yazısı yazımı ergenlik-çocukluk dönemleri ile ilişkili görülmektedir. Bosna Hersek Mahallesi'nde yapılan duvar yazıları özellikle lise ve ortaokul çevrelerinde çoğalmakta, okul duvarlarında artmaktadır. Bununla birlikte birçok duvar yazısında da "üni" kısaltmasının kullanımı üniversite öğrencilerinin de duvar yazısı yazdıklarını göstermektedir. Bu perspektiften duvar yazısı yazarların yaş aralığının yaklaşık 14 ile 25 arası olduğu söylenebilir. Atak (2011: 208-209), son yıllarda kimlik keşfi, kimlik statüleri ve kimlik stilleri üzerine yapılan çalışmalardan özetle, kimlik gelişiminin sadece ergenlikte değil yetişkinliğin ilk dönemlerinde de oluşmaya başladığını; aşk, iş ve dünya görüşünün kimlik kazanımı sürecinde önem kazandığını belirtmektedir. Bu anlamda lise sonrası üniversite çağının da kimlik gelişimi açısından önem taşıdığı altı çizilmektedir.

BULGULAR

Bu bölümde oluşturulan temalar altında verilerin sunumu yapılacaktır. Tablo 1 Duvar yazılarından elde edilen ifadelerin temalara göre dağılımının göstermektedir.

Temalar İsim yazımı

Temalar açısından incelendiğinde duvar yazılarında en büyük yüzdeyi isim yazımı (n=406, %43) oluşturmaktadır. Adams ve Winter'ın (1997: 346) çalışmasında da benzer bir bulgu bulunmaktadır, Şad ve Kutlu'nun (2009: 45) eğitim fakültesindeki graffitilere yönelik

Tablo 1: Duvar yazılarından elde edilen ifade temaları

İFADE TEMALARI*		
	Sayı	Yüzde
İsim Yazımı	406	%43
Aşk İfadeleri	159	%17
Dayanışma	51	%5
Fanatizm (Futbol)	49	%5
Nitelemeler	141	%15
Siyasi Mesajlar	90	%9
Küfür	23	%2
Rap Kültürü İfadeleri	34	%4
TOPLAM	953	100

*Birden fazla kategoriye kodlama yapılmıştır.

çalışmasında ise “şehir adları (n=32; 25%), kişi adları (n= 23; 17.9%)” kategorileri en çok yazılan kategoriler olarak ifade edilmektedir. İsim yazımı kimlik ifadesinin en saf biçimleri olarak düşünülebilir, nitelik olarak bakıldığında isim yazımında kimi zaman kullanılan tırnak içine alma (“ ”) durumu bir farklılık arayışı olarak yorumlanabilir.

İsim içeren duvar yazılarında genellikle bir yeniden adlandırma mevcuttur: yazar ismi ile birlikte anılmak istediği bir sıfat belirtir, böylece yazar kendi kimliği ile ilişkili havalı ve abartılı bir saygınlığı olan, nasıl görülmek istendiğini gösteren bir kimlik yaratır (Stowers, 2009: 66). Bu anlamda isimler nitelemelerle birlikte düşünülmelidir. “Mekancı Hak-kı”, “Kanunsuz Ahmet”, “Tövbekar Halil”, “Cesetçi Şancı”, “Asi Emre”, “Repçi Muzi” gibi nitelemelerin yanında, aidiyet belirten “Bosnalı Musa”, görünüşle ilgili “Kara İbo”, “Kıvırcık Muhammet”, “Süslü Uğur” egoya seslenen “Efsane Osman” benzeri nitelemeler de görülmektedir. Rap kültürü ile birlikte düşünülecek imza atma (tagging) örnekleri

de karşımıza çıkmaktadır. Burada duvar yazısı harfleri ile isim yazımının yanında ismin üstüne eklenen taç, “kral” nitelemesini örneklemektedir. Erikson’un kuramında ergenlik evresi bir kimlik bunalımını işaret eder. Ergen sadece kendisinin yanıtlayabileceği “Ben kimim”, “Nereden geliyorum”, “Nereye gidiyorum?” sorularını kendine sorar (Cloutier, 1982: 889). Duvar yazıları ve yazılardaki bu nitelemeler, bu sorgulamalar ile birlikte değerlendirilmelidir.

İsimlere bakıldığında erkek isimlerinin yoğunlukta olduğu görülmektedir. Şad ve Kutlu’nun (2009) yaptığı çalışmada duvar yazısı yazma eylemi erkekler ile ilişkilendirilmekte ve bu durum muhafazakâr toplumun bir göstergesi olarak yorumlanmaktadır. Othen-Pricce (2006: 6) da duvar yazısı yazımını ağırlıklı olarak bir erkek etkinliği olarak tanımlamakta ve duvar yazısı yazma eyleminin adölesan erkeklerin yaşamlarında rol oynayan ve spreyin tatmin edici fanteziler (mastürbasyon) ile ilişkili olarak penisi simgeleyen bilinçaltı işlevi olduğunu ifade etmektedir.

Duvar yazılarında kullanılan dil genellikle internet ve telefon aracılığı ile yapılan mesajlaşmalarda kullanılan kısaltmaları içermektedir ki bu da zamandan ve yerden kazanma durumunu ifade etmektedir. Duvar yazıları acele ile yazılmaktadır (Cassar, 2007: 180). Özellikle "İso", "Memo", "Müco", "İbo", "Sçs", "Muho", "Fb", "Mali", "Musti" ifadeleri yer ve zamanın dikkate alındığını göstermektedir. Taylor (2010: 58), duvar yazılarının acele ile yazılmasında yakalanma korkusuna dikkat çekmekte ve duvar yazısı yazmanın büyük bir adrenalin patlaması yarattığı, bunun da zamanla bağımlılık yarattığını vurgulamaktadır.

Aşk ifadeleri

Aşk ifadeleri de duvar yazılarında önemli bir yer tutmaktadır. Çoğunlukla kalp çizip sağına ve soluna ilk harflerin yazımı ile birlikte çizilen kalp içine isimlerin ilk harflerinin yazımı şeklinde de görülmektedir. Bunun yanında isimlerin tamamının yazımı, isimin ilk harfi kalp ve soru işareti şeklinde ifadeler de görülmektedir. Duyguların ifade edilmesinde ilk harflerin kullanımı, anonimlik ve ifade özgürlüğü arayışını yansıtmaktadır. Bu sayede birey isminin tamamını yazmanın verdiği tehlikelerden kaçarak duygularını ifade etme imkânı bulmaktadır. Cassar (2007: 179) iç mekânda (tuvaletler) yaptığı çalışmasında grafiti yazılarının birçoğunun anonim olarak kaldığını, çok azında ise takma adlar kullanıldığını belirtmektedir. Kendini açığa vurmanın savunmasız durumları ortaya çıkarabileceği, anonimliğin kişiye kendisini ifade edebilme ve güvenlik açısından bir imkân sağladığı ileri sürülebilir. Yazarların anonimlik ihtiyaçları onların açığa vurulma

korkularını yansıtmaktadır. Söz konusu durum dış mekân duvar yazıları için de düşünülebilir.

Diğer yandan aşk ifadesinin duvar yazısı ile ifade edilmesi, sevgisi için alınan risk-tehlike ve kendini ve duygularını ispat etme imkânı olarak da düşünülebilir. Nitekim internetin ve cep telefonlarının geliştiği, ifadeye daha kolay ortam tanıdığı bir dünyada duvar yazısının kullanımı; duyguların risk olarak ifade edilmek istenmesi, duygular için riske girilmesi olarak yorumlanabilir. Sonuç olarak Lucca ve Pacheco'nun da (2001: 467) ifade ettiği üzere duvar yazıları, ortamda işaret bırakmak suretiyle diğerleriyle iletişim kurulan bir sembolik aktivite olarak görülebilir.

Rodriguez ve Clair (1999: 13), duvar yazılarının toplumsal cinsiyet ve cinsel yönelim açısından kimlik inşasına yer verdiğini belirtmekte, Green (2003) ise ifade biçimindeki cinsiyet farklılıklarını vurgulamaktadır. Örneğin bayanlar daha kibar ve etkileşimli ifadeleri, erkekler ise daha tartışmacı ve olumsuz ifadeleri tercih etmektedir. Söz konusu nitelik, çalışmamızda erkeklerin yazdığı aşk ifadelerindeki sahiplenme söylemi ile ön plana çıkmaktadır. Sevilen kişinin ismi, bir kendine aitlik ile vurgulanmaktadır. "Ezgin", "Fatmam", "Büşram" vb. ifadeler sahiplenici bir duygusallığı ifade etmektedir: Ek olarak "Güneşe Dokunmak Kolay Olsaydı, Seni Unutmak İmkânsız Olmazdı", "Seviyorum Anla Ne Olursun", "Unutmadım Seni", "İmkânsızım Sana", "Sana Mecburum" "Sensiz Olur Mu", "Sensizim", "Kalbime De Yazdım" "Kaderim Sensin Sebepsin Zalim", "Seni Sevmek Suç Mu", "Sevgi Seni Sonsuza Dek Seveceğim", "Esrarlı Gözler Seni Özler", "Onu Çok Sevmiştim Be Kanka" ifadeleri de

kaderci-arabesk bir kültüre atıf yapmaktadır. Nitekim Özbek (1998: 181), pasif – ezik – feryat eden ifade tarzının arabesk söylemin özellikleri olduğunu belirtmektedir.

Mekânın niteliği yazılardaki ifadeye de etki etmektedir. Öyle ki mezarlık bahçesine yazılan “Burcu -----→ Sende Gelcen Buraya” ifadesi bunun örneğidir. Yine ölüm teması aşk ile ilişkilendirilmektedir: “B <32 M Ölümsüz Aşklar Öldü”, “Son Nefesimde Bile Sen (Yorgun)”, “Bosnanın Azraili <3 Esmer Kız...” verilebilecek örneklerdir. Cassar’ın (2007: 181) okul tuvaletindeki yazılara yönelik çalışmasında, yazılan anonim duvar yazılarında bayan ergenlerin kendilerini ifade ettikleri, şüphelerini, kaygılarını ve kafa karışıklarını seslendirdikleri belirtilmektedir. Söz konusu durum ülkemizde erkekler ve dış mekândaki duvar yazıları için de söylenebilir.

Dayanışma

Duvar yazıları genel olarak rap-hip hop kültürü ile yakın ilişkili olarak görülmektedir. Bu kültürde oluşan ekipler (crew) bir dayanışma kültürünü ifade etmektedir. Rap kültürünün yanında akran ve arkadaş grupları da bir dayanışma kültürünü ifade etmektedir; “kanka” olarak ifade edilen yakın arkadaş tabiri duvar yazılarında kendine yer bulmaktadır. Dayanışma mesajları kimi zaman isimlerin yazımı; “Bunyamin Ve Musa”, “Şükrü Hasan”, “Mh Kankiler Lan Hasan”, “Muho-Memo Ölümüne Kanka X Serserix Zlmz” kimi zaman siyasi bir ideolojinin ya da futbol takımının taraftarlığı; “Başbuğün Bozkurtları”, “Çarşı Selçuk”, “Ccc Ülkücü Gençler”, hip

hop-rap ekibine üyelik; “Bosna Crew”, “Cmp Psikonut” ya da hemşehrlik; “Biz Gurbetçi Gençleriz...!”, “Gurbetçi Gençler Alayına Gider...!”, “Emre Apo Sefa Samet Metin Mehmet 07 Antalya” üzerinden ifade edilmektedir.

Dayanışma kültürü bir etkileşim ortamını da gündeme getirmektedir. Düşmanlıkla karşıt bir şekilde duvarlar, dayanışmanın sembolize edildiği yüzeyler de olabilmektedir. Burcu ve arkadaşlarının yapmış oldukları çalışmada “gençlerin arkadaşlarıyla geçirdikleri zaman; arkadaşlarının düşünce ve yaptıklarından etkilenme dereceleri ve arkadaşlarıyla ortak ilgi ve faaliyetlerin derecesi arttıkça, duvara yazı yazma ve boyama davranışlarında da artış” olduğu ifade edilmektedir (Burcu vd., 2007: 40). Bu anlamda grup ve üyelerinin isimlerinin yan yana yazılması ile yazarlar bir sosyal ağa dikkat çekmekte (Adams ve Winter, 1997: 352), söz konusu sosyal ağda kişilerin kimlik kazanım sürecine gönderme yapmaktadır. Nitekim Carrington’un (2009: 419) da ifade ettiği üzere duvar yazısı, bireyleri ve toplulukları kimlik, güç ve aidiyet arayışı çerçevesinde bağlayan önemli bir metinsel uygulama olarak okunabilmektedir.

Nitelemeler

Nitelemeler her ne kadar isim yazımı ile birlikte düşünülebilse de, içerik olarak değerlendirildiğinde tek başına da ergenliğin gelişimsel özellikleri ile yorumlanabilecek anlamlar içermektedir. Literatürde duvar yazılarında kişisel anlamların önemi vurgulanmaktadır (Adams ve Winter, 1997; Carrington, 2009; Stowers, 2009; Taylor, 2010). Örneğin Kan (2001: 19), karalamalar yapmanın (doodling) ergenlikte sıkıcı okul

2 <3 işareti kalbi temsil etmektedir.

ortamından bir kaçış yolu olarak değerlendirilebileceğini, ayrıca kişisel anlamların inşa edilmediği ve içsel ihtiyaçların karşılanmadığı etkili bir gelişime yarıdıcı olmayan bir eğitimin bilinçsizce reddedilişi olarak yorumlanabileceğini belirtmektedir. Bulgulara bakıldığında özellikle otoriteye karşı çıkışı temsil eden nitelere sıkça rastlanmaktadır: “Kurt, Kasırga, Kaptan, Çılgın, Kanunsuz, İsyankâr, İsyancı, Firari Belam, Belalı, Serseri, Zanlı, Gangs, Piskopatlar Style, Kronik, Militan, Asi Melek, Mad Boys, Serseri, Arsız Bela, Acımasız”. Ayrıca gücü belirten “King, Rap King, Reis, Hükümdar, Rambo, İmparator, Kral, Baron, Asil Çocuk, Efsane” cezalandırmaya atif Yapan “Gazap, Zalim, İntikam, Vahşet, İnfazcı” marjinalliği niteleyen “Pisko, Delioğlan, Arızalı Suskun, Delly Çocuk, Alemci” gibi nitelermeleri görmek mümkündür. Nitelermelerin sosyo-kültürel algılamalar etkisinde oluştuğu unutulmamalıdır. Nitekim Kayaalp’in (2008: 36) de ifade ettiği üzere, yaşamsal tecrübe eksikliği ergeni “yaşadığı toplumda genel olarak kadınlık ve erkekliğe atfedilen özellikleri abartılmış biçimleriyle benimsemeye yöneltir. Kızlarda kadınsı davranışlar, makyaj ve kozmetik kullanımı, erkeklerdeyse cesaret, güçlülük, hükmetme arzusu ön plana çıkar”. Bu anlamda toplumsal cinsiyetin kalıplaşmış yargıları (stereotype) yazılarda okunmaktadır.

Nitelermeler kendini ifade etme ve kimlik kazanım süreci ile birlikte olmak istenen bir “beni böyle görün” durumunu ifade etmektedir. Nitekim duvar yazısı bireylerin yorumladığı ve etkileşime girdiği belirli bağlamlar boyunca yaratıp şekillendirdikleri bir gerçekliği temsil etmekte, ayrıca kişilere kendilerini cezalandırma korkusu olmadan ifade etmelerine

olanak veren bir anonimlik sağlamaktadır. Kullanılan dil ve ifadeler normatif sınırların ötesine gitme eğilimindedir. Başka bir ifade ile duvar yazısının anonimliği kişilere yüz yüze iletişimde sık rastlanmayacak bir şekilde tutkuların ifadesine izin vermekte (Rodriguez ve Clair, 1999: 10-12), böylece duvar yazıları topluluğun toplumsal tutumlarının doğru bir göstergesi olabilmektedir (Stocker ve vd., 1972: 364). Ailelerin otoritesine karşı gelme, yetişkin gibi güçlü olduğunu belirtme, kimliğini oluşturacak farklılık unsurlarının altını çizme, ergenlik süreçleri ile birlikte düşünülmelidir. Duvar yazısı, ergenin (aile içinde-okulda kendini ifade etme ve destekle ilgili, paylaşım ve var olma dili geliştirilemediğinde ya da ebeveynlerle, öğretmenlerle karşılıklılığa dayanan bir iletişim ortamı yaratılmadığında) varlığını otoriteye, kurallara, topluma hissettirmesinin bir yolu olarak düşünülebilir. Bu anlamda duvar yazıları aile ve okul ilişkilerinde geliştirilememiş psikolojik “ben dilinin” en sert, en sade haykırışı ya da var olma duyurusu olarak yorumlanabilir.

Siyasi mesajlar

Türkiye’de 1970-1980’li yıllar siyasi görüş hareketliliğinin yoğun yaşandığı yıllardır. Bu yıllarda duvar yazıları bir siyasi mesaj alanı olarak ön plana çıkmaktadır. 1980 sonrasında ise genel olarak bir depolitizasyon sürecinin altı çizilmektedir. Bir kimlik ifade etme ve savunma aracı olarak duvar yazıları siyasi anlamda da bir söylem alanıdır. Siyasetin taraf seçimi ve ötekinin ifadesine saygı burada önem kazanmaktadır Adams ve Winter (1997: 338) duvar yazılarında düşman mesajların dağılımının üstü çizilmiş (crossed out)

ve üstü çizilmemiş (uncrossed out) ayırımını ortaya çıkardığını belirtmektedir. Üstü çizilmemiş duvarlardaki yazılara fazla düşmanca tavır görünmezken, bir başkasının yazdığı yazının üstü çizilerek yazı yazana düşmanca mesajlar, tehditler ifade edildiğinde duvar üstü çizilmiş haline gelir. Bu çalışmada ki duvar yazılarının siyasi içerikleri “ülkücü-milliyetçi” ve “sosyalist” ifadelerle odaklanmaktadır.

Diğer duvar yazıları temaları ile karşılaştırıldığında üstünü çizme (bir nevi susturma, ifadeyi yok etme) eylemi en çok siyasi duvar yazılarında kendini göstermektedir. Ülkücü-milliyetçi ifadeler “Bozkurtlar Her Yerde”, “Başbuğün Bozkurtları”, “Kanımız Aksa Da Zafer İslamındır”, “3 Mayıs Türk Bayramı”, “Vur Bozkurdum Tilkiye Vur Kurtulsun Türkiye”, “Başbuğün Bozkurtları”, “Ülkücü Gençler”, “Tanrı Türkü Korum İtmiş”, “Selçuklu Bozkurtlar”, “Ülkücü Hareket Engellenemez Turan”, “Yaşasın Türkün Turan Ülküsü”. Sosyalist ifadeler ise “Yaşasın 1 Mayıs”, “Yaşasın Sosyalizm”, “Yaşasın Halkların Kardeşliği”, “İsyen Devrim Anarşi”, “Viva Kızıl 19 Mayıs”, “Kahrolsun Faşist Diktatörlük”, “Tkp, Çekiç Orak”, “1 Mayıs” şeklindedir. Lynn-Susan (2005: 40), ırkçı duvar yazılarında baskı ve tehdit ile bütünleşmiş ön yargı ve nefretin mevcut olduğunu ifade ederken, Othen-Price (2006: 8) ise duvar yazılarındaki militarist görünümü saldırgan dile dikkat çekmektedir. Genel olarak bakıldığında siyasi düşünce ve mesajlara müdahale ön plandayken, özellikle sosyalist ifadelerle yönelik daha baskılayıcı bir tutum görülmektedir. Söz konusu tutumun ötekini hakını savunma, ona ifade şansı verebilme kültürü açısından irdelenmesi gerekmektedir.

Kendini korunaklı ve güvende hissedememe, kişinin kendi inanç ve düşünce sisteminin tek doğru yol olduğunu savunma iddiasına yöneltebilir. Duvar yazıları belki de kendi düşüncesinin güvenlik alanı, gruplara, topluluklara adanmış bir bağlılık arayışı, henüz kazanılmamış özerklik duygusunun çaresizliği olarak düşünülebilir. “Benim gibi düşünenler var olsun, diğerleri cesareti varsa çıksın o da yazsın bakalım”ın meydan okuması da olabilir. Bir siyasi düşünceye adanmışlık, ergenliğin bağımlılığıyla bağımsızlık özleminin duvar yazısında somutlaşması olarak da düşünülebilir.

Fanatizm

Duvar yazılarındaki bir diğer önemli tema da fanatizm başlığı altındaki futbol takımlarına yönelik mesajlardır. Aslında Türkiye’de futbolun popülerliği düşünüldüğünde futbol temasının duvar yazılarında az bir oranda vurgulandığı (%5) düşünülebilir. Burada dört büyük takımın isimleri ile üniversitenin kısaltması olan “üni”nin birlikte kullanılması özellikle üniversite gençliğinin aidiyetini vurguladığı: “Çarşı Selçuk Burda”, “Üni-Ts 61”, “Şikeci Tff”, “Adalet İçin Kan Mı Dökelim ..... !Üni-Ts 61”, “Bize Her Yer Trabzon”, “Biz Gurbetçi Gençleriz...!”, “İnadına Denizli Spor”, “Konyaspor”, “Since 1903 42 Ulan...” “A.Gücü .....” “Konyaspor Ulan” ifadeleri örnek olarak verilebilir. Üniversite öğrencileri için takımları ile memleketleri bir aidiyet oluşturma eğilimindedir. Takımların duvar yazıları bazen bir diyalog ortamı oluşturmakta; karşı taraftar grubuna küfürlü bir saldırı mesajı, benzer şekilde küfürlü bir şekilde yanıtlanmaktadır. Nitekim Green’in (2003: 294) de vurguladığı üzere duvar yazılarında

yazılan dil de sonraki yazılanların dilini etkilemektedir. Ateşli bir dille yazılan bir duvar yazısı ateşli bir dille yazılan duvar yazısını doğurmakta, tersine daha nazik bir dil benzer bir ifade kalıbını sürdürmektedir. Futboldaki fanatizmin güncel derbi maçlarına göre değişebildiğini görebiliriz. Yazılı ve görsel medyanın ortaya çıkarabileceği adaletsiz maç yönetimi ya da maç skorunun olduğu anlar bu yazıların güncellenmesi-ne neden olmaktadır.

SOSYAL HİZMET İÇİN BİR TARTIŞMA KONUSU: “DUVAR YAZILARI BİR TÜR VANDALİZM Mİ?”

Vandalizm temelde bir şiddet eylemi olarak görülmekte ve kamu mallarına ve özel mülke zarar verme olarak nitelenmektedir. Öğülmüş'e (2000: 74) göre “vandalizm; 1960'lı yıllardan itibaren başta ABD, İngiltere, İsveç gibi gelişmiş ülkelerde olmak üzere, araştırmacıların dikkatlerini çeken sosyal, psikolojik, ekonomik ve hukuki bir sorundur”.

Duvar yazısı üzerine temel tartışma alanlarından biri de duvar yazısının sanat mı yoksa vandalist bir eylem olarak suç mu olduğuna yöneliktir. McAlluife ve Iverson, (2011: 130) duvar yazısının suç mu sanat mı olduğu sorusuna net bir cevabın verilemeyeceğini, duvar yazısının kısmen suç kısmen de sanat olarak kabul edilmesi gerektiğini önermektedir. Duvar yazıları izinsiz yazılan yazılardır fakat Varshavsky (2009: 72), izin konusunun son derece tartışmalı olduğunu, ayrıca izin olmamasının da eylemi tek başına suç ya da sıkıntı olarak tanımlamadığının altını çizmektedir. Moreau ve Alderman (2011) ise duvar yazısının alternatif bir kültürel ifade biçimi olduğunu, duvar yazısını

yasaklama eğilimlerinin arkasında da ideolojik-politik bir yapının var olduğunu belirtmektedir. Bir diğer dikkat çeken nokta duvar yazısı yazımı ile diğer suç türleri arasındaki ilişkidir. Halsey ve Young'un (2006: 290) çalışması özetle duvar yazısı yazımı ile diğer suç türleri arasında direk olarak nedensel bir ilişki kurmanın doğru olmadığını belirtmekle birlikte duvar yazılarının yoğun yazıldığı ortamda bulunan kişilerin diğer kişilere göre suç işlenen ortamlarda bulunma olasılığının yüksek olduğunu belirtmektedir.

Duvar yazısı yazımının kriminal değerlendirilmesinde kırık pencere teorisi önemli bir yer tutmaktadır. Bu teoriye göre çevre temiz ve düzenli tutulduğunda kişiler suçlara yönelmeyecektir, fakat kırık bir pencere (bir duvar yazısı) kişileri başka diğer pencereleri kırmaya (başka duvar yazısı yazmaya) yöneltebilir (Moreau ve Alderman, 2011: 116). Bununla birlikte Moreau ve Alderman duvar yazısı karşıtı politikaların da ifade etme biçimleri ve özgürlüklerinin suçlu hale getirilmesi, baskıcı, gözetleme, hukuk ve düzenlemelerin oluşturulması açısından eleştirel bir şekilde değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir (Moreau ve Alderman, 2011: 121). Nitekim literatürde duvar yazısı yazımının önemli eğitimsel katkısı olarak, yazarları eleştirel düşünmeye teşvik etmesi ve onları alternatifler dünyasına sevk etmesi (Avramidis ve Drakopoulou, 2012) vurgulanmaktadır.

Burcu ve arkadaşlarının (2007: 36) araştırmasında “gençler arasında duvara yazı yazma ve boyama davranışı (%44.07) ile şişe kırma davranışı (%43) en yüksek oranda sergilenen vandalist davranışlar” olarak bulunmuştur. Kan'ın 50 kişiyle olan anket çalışmasında ise

Tablo 2. Duvar yazılarının yazıldığı yerler

Yazılan Yerler	Sayı	Yüzde
Bahçe Duvarları	659	%74
Elektrik Trafo Binaları	99	%11
Okul Duvarları	37	%4
Elektrik direkleri	23	%3
Yol-Kaldırım	45	%5
Diğer (Çöp Kutuları, Parklar, Araba, Apartmanlar vb.)	23	%3
Toplam	886	100

adolesanların çoğunun duvar yazısına okuldaki sıkıntı ve stres hissi sonucu bir kendini ifade etme aracı olarak ilgi duydukları belirtilmiştir. Bununla birlikte bir öğrenci duvar yazısını bir baş etme mekanizması olarak görmektedir (Kan, 2001: 20). Bu anlamda duvar yazısı yazma davranışı, basit bir suçtan ziyade çevresi içinde birey perspektifinde ele alınması gereken bir davranıştır.

Çevresi içinde birey perspektifinde aile-arkadaş gurubu ve psiko-sosyal desteğin önemi ön plana çıkmaktadır. Danış'ın da ifade ettiği üzere ekolojik sistem yaklaşımı bireyin davranışlarının yorumlanması noktasında katkı sağlamak ve birey, aile ve grup etkileşimine odaklanmaktadır (Danış, 2006: 53). Lachmann (1988: 236), cesaretlerini kanıtlama ve ciddi suçlara katılmadan otoriteyi aşış yolu olduğu için duvar yazısının gençlerin ilgisini çektiğine değinmektedir. Doğan ve Demir (2012), ise tahripçilik (vandalizm) davranışının ergenlerde "sınıf düzeyi", "ailedeki birey sayısı" ve "annenin eğitim düzeyi" ile bağlantılı olduğunu belirtmektedir. Burcu ve arkadaşlarının (2007) araştırması, vandalist davranışlar ile arkadaş grubuna verilen önem-ayrılan zaman,

gruptan etkilenme ve grupla yapılan faaliyetlerin arasındaki ilişkiyi ön plana çıkarmaktadır. Öğülmüş (2000: 83) de okul vandalizmine dikkat çekerek vandalizme karşı sadece fiziksel önlemlerin değil psiko-sosyal eğitimin de önemini belirtmektedir.

Genel olarak araştırmalara bakıldığında duvar yazısı yazımında ergenlikteki aile, arkadaş ve okul ortamına vurgu yapıldığı görülmektedir. Bu durumda duvar yazıları sadece bireysel sorunlar perspektifinde değil çevrenin de önem kazandığı bir perspektifle değerlendirilmesi gereken bir olgudur. "Duvar yazıları çevrenin karşılayamadığı duygusal, bilişsel ihtiyaçların ifadesi midir?", "Duvar yazıları aile, okul ve arkadaş ortamında sağlıklı bir ifade ortamına duyulan ihtiyacın bir ifadesi midir?" "Mesajlarla kişiler hangi ihtiyaçlarını ifade etmektedir?" "İfade edilemeyen-bastırılan duyguların ortaya çıkışı nasıl olacaktır?" "Karşı cinse yaklaşımda ifade kültürü nasıl geliştirilebilir?" "Okul, aile ve arkadaş ortamında kendini şiddet ile ifade etme kültürü nasıl engellenebilir?". Söz konusu sorular duvar yazılarının sanat olarak değil de bir ifade edemeyiş kültürü olarak yaklaşılması gerektiğini vurgulamaktadır. Bununla

birlikte basitçe bir vandalizm etiketlemesi de çevreyi ve bağlamı görmezden gelmeyi doğuracaktır.

SONUÇ

Çalışmada irdelenen duvar yazılarının gerek içerik gerekse biçim olarak sanatsal bağlamının oluşturulmasında zorluklar vardır. Mezarlıkların duvarlarına yazılan popülist ve arabesk söylemin bir duruma isyan, bir muameleye meydan okuma ya da karşılık bulamadığı ya da iletişime geçip büyümediği sevgisinin, öfkesinin dışa vurumu; küçük yaratıcılık dizelerinin, sözcüklerin seçilme mekanı olarak mezarlık duvarına “ille de sen ölene dek sen” gibi kalem alınmış örneklerde sanatsal boyutu görmek zor görünmektedir. Bu duvar yazılarının ele alındığı mekândaki kişilerin sosyo-kültürel ve ekonomik birikim ve derinlikleriyle ilgili boyutlarının da olduğu görülebilir. Bu konuyu biraz daha ayrıntılı irdelemek gerekirse şu tartışmaları yapmak mümkündür.

Öncelikle kent ortamındaki sosyo-kültürel ve ekonomik farklılıklara sahip ergen grupların, okul, aile ve arkadaş grubuyla kuracakları ilişkilerin onları zenginleştiren, geliştiren, kendilerini ve diğerlerini fark edip aynalayabildikleri ortamlar yaratması beklenmektedir. Sosyal hizmetin en temel ihtiyaç gruplarından olan ergenlerin kentlerin sosyal gruplarında, kulüplerinde ve toplum merkezlerinde (günümüzdeki bazı belediyelerin kurduğu gençlik yaşam merkezlerinde) sportif ve sanatsal faaliyetlerle becerilerinin kazandırıldığı ünitelere sahip olmaları, bu çalışmada işlenen duvar yazılarının temsil ettiklerinin aksine olumlu sosyal etkileşim ortamlarının ortaya çıkmasını destekleyebilir. Görünür olmanın, konuşmanın

gerçek muhataplarıyla yapılmasının öğrenilebilmesi, görüntü ve mesaj kirliliği yaratan vandalist içeriğin daha yaratıcı alanlara dönüşmesini temin edebilir. Söz gelimi bir özel sektör desteği, toplum katılımı ve onayıyla belediyenin tanımladığı bir bölgede gençlerin duvar resimleri ya da boyamaları yapmaları, disiplinli ve sorumluluk bilincine dayanan bir amaçla tarihe iz bırakma çabası ya da duruşu sergilenebilir.

Bu araştırmada tanımlanmaya ve anlaşılmaya çalışılan duvar yazıları, belediyeye, o bölgedeki sosyal hizmet kuruluşu (gençlik merkezi ya da toplum merkezi), okul öğretmenleri, okul sosyal hizmeti uygulayıcıları ya da rehberlik uzmanlarının katılımıyla yürütülerek, örgütlü ve organize bir toplumla çalışma uygulamasına dönüştürülebilir.

Duvar yazılarındaki çaresizlik ve umutsuzluk, bir isyan duruşu olarak, ergenlerin kendilerini ifade edebilecekleri, daha derinlikli yeni var oluş ve görünürlük kazanma aracılıklarına ve savunuculuklarına ihtiyaç duyulduğunu düşündürmüştür (imkânsızım, sana mecburum, mekansızlar vb.).

Sosyal hizmet disiplinin önemli ihtiyaç gruplarından olan ergenlik kesiminin duvar yazılarıyla kendini en az maliyetli ve en kolay şekilde ifade etmesinin arkasında yatan birçok faktör (yaratıcılığını ortaya koyabilecekleri imkânlardan yoksunluğu, çok çocuklu aile ortamlarında yaşıyor olması, ana-babanın eğitim düzeyinin düşüklüğü, çevresel koşullarda gençlerin ilgi ve yönelimlerine uygun sportif tesis ve benzeri kuruluşların eksikliği) dikkate alınmalıdır ve hizmet modellerinde etiketlemeyen, ötekileştirmeyen, anlama odaklı çerçeveler sağlanmalıdır.

Toplumda üst düzey aidiyete, toplumsal sorun alanlarına (çevreye, özel gereksinim gruplarına yönelik bir ihtiyaç karşılama odağına önem vermek, zararlı alışkanlıklarla, savaş vb.) katkı ve sorumluluğu hedefleyen, toplumun diğer kesimlerinin (belediye, sivil toplum, özel sektör vb.) de katılacağı örgütlü ve organize toplumsal sorumluluk projelerine yöneltilmiş bir gençlik liderliği, duvar yazılarının aktivist grubunu, toplumla uyumlu, yaratıcı dışavurum faaliyetlerine yönlendirilmesini kolaylaştırabilir. Söz konusu toplumla çalışma uygulamaları “sokak sosyal hizmeti” olarak da ele alınabilir. Ancak sosyal hizmet profesyonellerinin bürokratik memur zihniyetinden uzak, bölgede yaşayan “onlar için onlarla birlikte yürüyecek”, “sokağa inen, sokağın nabzını tutan”, gençlerin kendileri gibi hissettiği bir kişinin olması beklenmektedir. Buna paralel olarak ülkemizde okul sosyal hizmeti alanının da geliştirilmesinin ergenin çevresini değerlendirebilmek ve ergenlik çağı sorunlarına yerinde çözümler üretebilmek açısından önemli olduğu açıktır.

Toplumun farklı kültürel ve nüfus kesimlerini anlamadan, kimi duruş ve var oluş biçimlerini sorun olarak adlandırma yaklaşımı, toplumsal kesimler arasındaki ötekileştirme ve kutuplaşmaları artırma ya da pekiştirmeye vesile olabilir. Bu durum nüfusun önemli kesimlerinin kendini gerçekleştirme yeteneklerini geliştirme süreçlerinde daha yaratıcı faaliyetlerle ortaya çıkabilecek aidiyet ve birlik duygularına engel olabilir. Nitekim kentlerin göçle oluşmuş alt yapı ve çevresel estetik donatı imkânlarından yoksun bölgelerinde kurulacak olan toplum veya gençlik merkezlerinde duvar yazılarının aracılık

ettiği daha derinlikli ve yaratıcı içeriğe sahip çalışmalar başlatılmalıdır. Kentlerde kurulan kalkınma ajanslarının proje gündemine girmesinin uygun olabileceği düşünülmektedir.

Toplumsal cinsiyet boyutundan bakıldığında erkek ergenlerin sahiplenici ve isyankâr aşk ifadeleri, (“Fatmam”, “Büşram, “Burcu -----→ Sende Gelcen Buraya”, “Bosnanın Azraili <3 Esmer Kız...””) Türkiye’de önemli sosyal sorun alanlarından olan “kadın cinayetleri” açısından önemli bir veri kaynağı olarak düşünülebilir. Bu anlamda kadına yönelik şiddete odaklanan önleyici çalışmaların eğitimsel boyutunun yetkinlikten ziyade ergenlikten başlamasının gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Adams, L. K. ve Winter, A. (1997). Gang graffiti as a discourse genre. *Journal of Sociolinguistics*, 1 (3): 337-360.
- Avramidis, K. ve Drakopoulou, K. (2012). Graffiti crews’ potential pedagogical role. *Journal for Critical Education Policy Studies*, 10 (1): 327-340.
- Burcu, E., Danacıoğlu, N. ve Vazsonyi, A. T. (2007). Arkadaş grubuna sahip olmaya verilen önemin gençlerin vandalizmi üzerindeki etkisi. *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 24 (2): 23-44.
- Carrington, V. (2009). I write, therefore I am: texts in the city. *Visual Communication*, 8 (4): 409-425.
- Cassar, J. (2007). Unveiling desires: adolescents’ hidden graffiti about sexualities and romantic relationships in schooled settings. *The International Journal of The Humanities*, 5 (4): 179-183.
- Danış, M. Z. (2006). Davranış bilimlerinde ekolojik sistem yaklaşımı. *Aile ve Toplum Eğitim Kültür ve Araştırma Dergisi*, 3 (9): 45-56.

- Doğan, S. ve Demir, İ. (2012). Genel lise öğrencilerinin okul tahripçiliği algıları. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 14 (1): 133-147.
- Dener, A. ve Özmen, İ. (2009). Şehir yüzeylerindeki "kötü" sözler. *Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, 2 (1): 68-90.
- Green, J. A. (2003). The writing on the stall: gender and graffiti. *Journal of Language and Social Psychology*, 22: 282-296.
- Gonos, G., Mulkern, V. ve Poushinsky, N. (1976). Anonymous expression: a structural view of graffiti. *The Journal of American Folklore*, 89 (351): 40-48.
- Halsey, M. ve Young, A. (2006). 'Our desires are ungovernable' writing graffiti in urban space. *Theoretical Criminology*, 10 (3): 275-306.
- Kalerante, E. ve Mormori, P. (2005/2006). Graffiti as a form of social and cultural conflict. *International Journal of The Humanitie*, 3 (4): 129-132.
- Kan, K. H. (2001). Adolescents and graffiti. *Art Education*, 54 (1): 18-23.
- Kayaalp, L. (2008). "Ergenlikte kimlik ifadesi olarak şiddet" İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri Adölesan Sağlığı II Mart 2008, Sempozyum dizisi No: 63: 33-39, İstanbul.
- Lachmann, R. (1988). Graffiti as career and ideology. *American Journal of Sociology*, 94 (2): 229-250.
- Lucca, N. ve Pacheco, A. M. (2001). Children's graffiti: visual communication from a developmental perspective. *The Journal of Genetic Psychology*, 147 (4): 465-479.
- Lynn, N., ve Lea, J. S. (2005). "Racist" graffiti: text, context and social comment. *Visual Communication*, 4 (1): 39-63.
- McAuliffe, C. ve Iveson, K. (2011). Art and crime (and other things besides...): conceptualising graffiti in the city. *Geography Compass*, 5 (3): 128-143.
- Moreau, T. ve Alderman, D. H. (2011). Graffiti hurts and the eradication of alternative landscape expression. *The Geographical Review*, 101 (1): 106-124.
- Othen-Price, L. (2006). Making their mark: a psychodynamic view of adolescent graffiti writing. *Psychodynamic Practice*, 12 (1): 5-17.
- Öğülmüş, S. (2000). Tahripçilik (vandalizm): düşük yoğunluklu bir sapma. *Polis Bilimleri Dergisi*, 2 (7-8): 73-86.
- Özbek, M. (1998). Arabesk kültür: bir modernleşme ve popüler kimlik örneği. İçinde S. Bozdağan, ve R. Kasaba (Der.) Türkiye'de modernleşme ve ulusal kimlik: 168-187. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Pennebaker, J. W. ve Sanders, D. Y. (1976). American graffiti: effects of authority and reactance arousal. *Pers Soc Psychol Bull*, 2: 264.
- Rodriguez, A. ve Clair, R. P. (1999). Graffiti as communication: exploring the discursive tensions of anonymous texts. *Southern Communication Journal*, 65 (1): 1-15.
- Stocker, T. L., Dutcher, L. W., Hargrove, S. M. ve Cook, E. A. (1972). Social analysis of graffiti. *The Journal of American Folklore*, 85 (338): 356-366.
- Stowers, C. L. (2009). American graffiti: the tradition of illegal public name writing in the united states. *The Global Journal of Hip-Hop Culture*, 4 (1): 62-69.
- Şad, S. N. ve Kutlu, M. (2009). A study of graffiti in teacher education. *Eurasian Journal of Educational Reserach*, 36: 39-56.
- Taylor, M. F. (2012). Addicted to the risk, recognition and respect that the graffiti lifestyle provides: towards and understanding of the reasons for graffiti engagement. *Int J Ment Health Addiction*, 10: 54-68.
- Varshavsky, T. (2009). The street art plague how graffiti is framed by the press. *The Global Journal of Hip-Hop Culture*, 4 (1): 70-77.

Araştırma

SOSYAL ADALET SAVUNUCULUĞU ÖLÇEĞİ GÜVENİRLİK VE GEÇERLİK ÇALIşMASI

Social Justice Advocacy Scale: A Validity and Reliability Study

Ayşe Sezen BAYOĞLU SERPEN*
Veli DUYAN**
Ece UĞURLUOĞLU ALDOĞAN***

*Doç. Dr., Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri
Fakóltesi, Sosyal Hizmet Bölümü

**Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri
Fakóltesi, Sosyal Hizmet Bölümü

***Yrd. Doç. Dr., Ankara Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakóltesi,
Sağlık Kurumları Yöneticiliği Bölümü

ÖZET

Sosyal adalet savunuculuğu, politik, ekonomik ve sosyal açılardan dezavantajlı olanların güçlendirilmesinde yapısal ve kalıcı değişiklikler ortaya koymak için mücadele etmeyi ifade etmektedir. Savunuculuk ile ilgili yetkinlikler ise müracaatçının güçlendirilmesi, müracaatçı savunuculuğu, toplum ortaklığı ve sistem savunuculuğu şeklinde ele alınmaktadır. Toplumda varolan eşitsizliklerle mücadelede etkili olabileceği düşünölen becerölerin saptanabilmesi açısından

sosyal adalet savunuculuğunu ele alan bir ölçeğe ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışmanın amacı Dean (2009) tarafından geliştirilmiş olan Sosyal Adalet Savunuculuğu Ölçeği'ni (Social Justice Advocacy Scale) Türkçe'ye uyarlamak ve geçerlik ve güvenilirlik analizlerini yapmaktır. Araştırma 50 ilde, hastanelerin hasta hakları biriminde çalışan toplam 417 personel üzerinde yürütölmüştür. Ölçeğin dilsel eşdeğerliği incelenmiş ve dilsel eşdeğerliğe sahip olduğu saptanan ölçeğe geçerlik ve güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Bu çalışmanın sonuçlarına göre, ölçeğin 4 boyuttan oluşan, geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu söylenebilir.

Anahtar Sözcükler: Sosyal adalet, savunuculuk, hasta hakları

ABSTRACT

Social justice advocacy expresses structural and enduring changes that increase the power of those who are most disadvantaged politically, economically, and socially. Advocacy competencies are discussed in the form of client empowerment, client advocacy, community collaboration and systems advocacy. There is a need for a scale which addresses social justice advocacy skills thought to be effective in tackling inequalities that exist in society. The aim of this study is to adapt the Social Justice Advocacy Scale (Dean, 2009) to Turkish and to analyze its validity and reliability. This research was conducted on totally 417 staff member who were working in patient rights departments of hospitals from 50 provinces. Before validity and reliability studies, to examine the language equivalency of the scale were calculated. According to this study results, the scale can be said to be a valid and reliable measurement tool which consists of four dimensions.

Key Words: Social justice, advocacy, patient rights

GİRİŞ

Sosyal adalet savunuculuğu, politik, ekonomik ve sosyal açılardan dezavantajlı olanların güçlendirilmesinde yapısal ve kalıcı değişiklikler ortaya koymak için mücadele etmeyi ifade etmektedir. Ayrıca ırk, etnik köken, ekonomik durum, milliyet, toplumsal cinsiyet, toplumsal cinsiyetin dışı vurumu, yaş, cinsel yönelim ya da din temelinde göre sistematik olarak ve kurumsal açıdan dezavantajlı durumda bırakılanlara yönelik eşitsizlikleri ve önlenebilir nedenleri ele almaktadır (Klugman, 2010: 2).

Sosyal adalet en yalın anlatımla, toplumsal kaynakların ve olanakların toplumun tüm üyelerine eşit dağılımı, bir başka deyişle, toplumda herkesin hakça bir paylaşım olduğu konusunda genel bir kanaatinin bulunmasıdır (Tuncay ve Erbay, 2006: 56; Sunal, 2011: 286). Çoğu kez eşitsizlik, baskı, ezme, ezilme ve ayrıcalıklılık gibi kavramlarla birlikte anılan sosyal adalet kavramı, bireylerin eşit davranılmaya, insani haklarının güvence altına alınmasına ve toplumsal olanaklardan adil bir biçimde yararlanmaya haklarının olduğu düşüncesine dayanmaktadır (Keklik, 2010: 92).

Daha adil ve eşit bir topluma ulaşmak için sosyal adalet yolunda duran engelleri anlamak gerekir. Önyargı, ayrımcılık ve baskı olarak sıralanabilecek bu engellerin çoğu, insanların birbirlerine yaklaşım biçimleri ve toplumsal kurumların insan gruplarına yaklaşımları ile ilişkilidir. Sosyal ve ekonomik adaletin geliştirilmesi için bilginin yanı sıra mesleki değerlere ve uygulama yapma becerilerine de sahip olunması (Duyan, 2010: 49) ve sosyal adaleti sağlamaya yönelik tüm eylemlerin bireyin

saygınlığı ve değeri açısından gözden geçirilmesi gerekmektedir (Tuncay ve Erbay, 2006 :56).

Dean (2009), savunuculuk ile ilgili yetkinlikleri; a) müracaatçının güçlendirilmesi, b) müracaatçı savunuculuğu, c) toplum ortaklığı ve d) sistem savunuculuğu çerçevesinde ele almaktadır. Bu sınıflandırmaya göre; insanların, örgütlerin veya toplumların kendi yaşamları üzerinde kontrol yetisine sahip olabilmeleri olarak tanımlanan müracaatçının güçlendirilmesi (Duyan, 2010: 198); güçsüz veya marjinal birey, kuruluş veya grupların kendi yaşamlarındaki güçlü yönlerin farkına vardıkları, yaşamları üzerinde makul düzeyde kontrol kazanabilmeleri için kullanabilecekleri becerilerini ve kapasitelerini geliştirdikleri ve aynı zamanda aktif olarak toplumda başkalarının güçlendirilmesine destek oldukları süreci açıklamaktadır. Sosyal savunuculuk kapsamında güçlendirme, genel anlamıyla müracaatçının öz-yeterliliğinin artırılmasından çok, müracaatçının sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel ve sosyo-politik bağlamda daha özel olarak değerlendirilmesine vurgu yapmaktadır (Dean, 2009: 5).

Müracaatçı savunuculuğu, meslek elemanlarının bir müracaatçı adına hareket etmek için kendi gücünü kullanmasını içermektedir (Dean, 2009: 9, Toporek ve Diğ., 2009: 263). Müracaatçının güçlendirilmesinden farklı olmakla birlikte; bir meslek elemanının kendi gücünü bir müracaatçı adına kullanırken, müracaatçının bağımlı hale gelmesini mümkün olduğunca azaltabilmesi ve böylece istenmeyen baskıyı önleyebilmek için savunuculuk eylemleri ile güçlendirme faaliyetleri arasındaki dengeyi koruyabilmesi önemlidir (Dean, 2009: 9).

Müracaatçının gelişimini etkileyen çevresel faktörlerin tanımlanabilmesi becerisi **toplum ortaklığı** için yetkinliği açıklamaktadır (Lewis ve Diğ., 2002). Danışmanlık ve psikolojik müdahalelerde toplumlar geleneksel açıdan hedef olmasalar da, ait olduğu toplum ya da sosyal/siyasi grupları dikkate almaksızın birey üzerinde özel olarak çalışmak, sahip olduğu problemleri yüzünden bireyin suçlanmasına neden olabilir (Dean, 2009: 13).

Sistem savunuculuğu, kuruluş veya sistemlerin etki alanındaki müracaatçılar adına hareket etmenin, müracaatçının gelişimini baltalayan çevresel faktörleri tanımlama becerisi gerektirdiğini ifade etmektedir (Dean, 2009: 16). Bir müracaatçı ya da müracaatçı topluluğunun sorunu politik ya da yasal düzeylerde olduğunda, bu sistemler üzerindeki değişimi savunma üzerine odaklanmaktadır (Toporek ve Diğ., 2009: 263). Sistemler içindeki politik güç ve sosyal etki kaynaklarını analiz etme becerisi etkili bir sosyal savunuculuk için bir gerekliliktir (Dean, 2009: 16).

Sosyal adalet savunuculuğu yaklaşımı; sosyal savunuculuk ve aktivizmi, birey, aile ve toplumların, akademik, kariyer ve kişisel/sosyal gelişimlerini engelleyen sosyal, politik ve ekonomik eşitsizlikleri gidermek için bir araç olarak kullanır. Sosyal savunuculuğun, toplumda dışlanmış olanlar için eşitlik sorunlarını çözebilecek, gerekli bir adım olduğú düşünölmektedir (Ratts, 2009: 160). Bu durumda, sosyal adalet düşünce-sini önemsemek kişisel ve profesyonel alanda meslek elemanlarının her türlü ayrımcılık ve eşitsizliğe karşı durmalarını gerektirmektedir (Keklik, 2010: 92).

İnsan hakları, hukukun üstünlüğü gibi temelde insanı ve onun değerini ön planda tutan anlayışın giderek önem kazanması ve yaygınlaşması nedeniyle sağlık alanında da hasta hakları tartışılmaya başlanmıştır (Aydemir ve Işıkhhan, 2013: 8). Hasta haklarını da içine alan insan hakları ise sosyal adalet konusu ile yakından ilişkilidir ve eşitliği, bireysel gelişme arayışında toplumsal işbirliği yapma ihtiyacından doğan çatışmaların çözümünü ve adil ilkelerin uygulanmasını içermektedir. Sıralanan nedenlerle, bireylerin hasta hakları ile ilgili algılarının, insan hakları ve sosyal adalet ile ilgili algılarına bağlı olduğú düşünölmektedir.

Esas olarak üçüncü kuşak insan hakları kapsamında değerlendirilen ve insan hak ve değerlerinin sağlık hizmetlerine uygulanmasını ifade eden hasta hakları dayanağını insan haklarıyla ilgili temel belgelerden almaktadır. Bir başka deyişle, insan olarak saygı görme, kendi yaşamını belirleme, güvenli bir yaşam sürdürme, en yüksek düzeyde sağlık hizmeti alma, bilgilendirilme, tıbbi işlemler için onay alınması, mahremiyet, özel yaşamda saygı görme gibi ilkeler hasta haklarının da temelini oluşturmaktadır. Benzer şekilde, herkesin yeterli sağlık bakımı ile sağlığını koruması ve mümkün olan en yüksek sağlık düzeyine ulaşması, temel insan hakları arasında bulunmaktadır (Erbil, 2009: 827; Tanrıverdi, 2012: 103, Ünsal ve diğ., 2011: 28, Aydemir, 2010: 6). Tüm bu haklar göz önünde bulundurulduğunda, hasta hakları, kaliteli sağlık hizmetleri sunumuna olanak sağlayacak daha iyi bir ortamın hazırlanması için hasta, hastane personeli ve hastane yönetiminin birlikte sahip çıkması gereken haklardır (Teke ve Diğ., 2007: 266).

Hastalık hali bireyin maddi ve manevi varlığını derinden etkileyebilen, hayatın normal akışının dışında ortaya çıkan bir durum olduğundan, fiziksel, ruhsal ve sosyal açılardan fonksiyonelliği azalan bireylerin yardıma ihtiyaç duyması ve bağımlı hale gelmesi söz konusu olabilir (Aydemir, 2010: 1; Aydemir ve İşıkhan, 2013: 8).

Hasta hakları birimlerinde çalışan meslek elemanlarının, hastaların karşılaştıkları sorunların çözümünde savunuculuk rolleri ve becerileri öne çıkmaktadır. Bu becerilerin etkili bir biçimde kullanılması, hem birey, hem aile, hem kurum, hem de toplum düzeyinde etkilere sahiptir. Nihai etki ise sosyal adaletin gerçekleştirilmesine verilecek katkıdır. Bu noktada, sosyal adalet savunuculuğunun gerçekleştirilme düzeyinin belirlenmesi konusu bu alandaki önemli eksikliklerden birisidir.

Türkiye’de hasta hakları ile ilgili çalışmaların son yıllarda arttığı gözlenmekle birlikte, insan haklarını ve sosyal adalet savunuculuğu becerilerini içeren çalışmaların bulunmadığı saptanmıştır.

AMAÇ

Bu çalışmanın amacı sosyal adalet savunuculuğu için gerekli olan becerilerin niceliksel olarak ölçülebilmesi için Dean tarafından 2009 yılında geliştirilmiş olan Sosyal Adalet Savunuculuğu Ölçeği’nin (Social Justice Advocacy Scale) Türkiye için uyarlamasını yapmaktır.

ÇALIŞMA GRUBU

Çalışma grubu Sağlık Bakanlığı’na bağlı 50 ildeki hastanenin hasta hakları biriminde çalışan 417 personelden oluşmaktadır. Araştırmaya katılan

hasta hakları personeline ilişkin bilgiler Tablo 1’de yer almaktadır.

Araştırma kapsamına giren bireylerin yaşları 21 ile 58 arasında değişmektedir (35.72 ± 6.49). Araştırmaya katılan personelin ortalama çalışma süresi $13,61 \pm 7,25$ yıl, hasta hakları biriminde çalışma süreleri ise ortalama $3,54 \pm 2,02$ olarak belirlenmiştir.

SOSYAL ADALET SAVUNUCULUĞU (SAS) ÖLÇEĞİ: TANITIM

SAS Ölçeği sosyal adalet savunuculuğu için gerekli olan becerilerin niceliksel olarak ölçülebilmesi için kullanılmaktadır. Ölçek 43 maddeden oluşmaktadır. Ancak analizler sonrasında ölçeğe 41 maddelik son hali verilmiştir. Ölçeğin kullanım amacı, sosyal adalet savunuculuğu için gerekli olan becerilerin niceliksel olarak ölçülebilmesine önceden olanak sağlayarak, meslek elemanlarının müracaatçı için savunuculuğun ön planda olduğu işlerdeki yetkinliklerini tahmin etmeyi kolaylaştırmaktır. SAS Ölçeği; İşbirlikçi Hareket (1, 5, 8, 9, 10, 13, 15, 19, 20, 21, 25, 26, 29, 34, 37, 40, 42), Müracaatçının Güçlendirilmesi (1, 18, 23, 27, 28, 30, 32, 33, 35), Sosyal/ Politik Savunuculuk (3, 6, 7, 11, 14, 22, 24, 36), Müracaatçı/Toplum Savunuculuğu (4, 16, 17, 31, 38, 39, 41) olmak üzere dört alt ölçekten oluşmaktadır. SAS Ölçeği, sosyal adalet savunuculuğuna ilişkin yetkinliği tahmin etme konusunda yararlıdır ve ilgili meslek elemanlarının savunuculuk becerilerinin geliştirilmesi için planlanacak programlara temel oluşturacaktır.

PUANLAMA

İlgili meslek elemanlarının sosyal adalet savunuculuğu becerilerini belirlemeye

Tablo 1. Çalışma Grubunun Bazı zelliklerine Göre Dağılımı (n=417)

Değişkenler		Sayı	%
Cinsiyet	Kadın	287	68,8
	Erkek	130	31,2
İllere göre dağılım	Adana	10	2,4
	Afyonkarahisar	12	2,9
	Ankara	16	3,8
	Antalya	12	2,9
	Burdur	11	2,6
	Çanakkale	13	3,1
	Çorum	14	3,4
	Giresun	13	3,1
	Hatay	10	2,4
	Isparta	11	2,6
	Mersin	10	2,4
	İstanbul	16	3,8
	Kars	10	2,4
	Kastamonu	17	4,1
	Kayseri	14	3,4
	Malatya	10	2,4
	Manisa	18	4,3
	Mardin	13	3,1
	Ordu	12	2,9
	Samsun	12	2,9
Tekirdağ	10	2,4	
Trabzon	19	4,6	
Kırıkkale	10	2,4	
Diğer (Adıyaman, Aydın, Balıkesir, Bilecik, Bingöl, Bursa, Denizli, Edirne, Elazığ, Erzurum, Gaziantep, Gümüşhane, Hakkari, Kırklareli, Kütahya, Nevşehir, Rize, Sakarya, Sinop, Tokat, Tunceli, Uşak, Bayburt, Batman, şırnak, Karabük, Düzce)		124	29,7

Kurum	Devlet Hastanesi	259	62,1
	Ağız ve Diş Sağlığı Merkezi	51	12,2
	İlçe Hastanesi	42	10,1
	Kadın Doğum ve Çocuk Hastanesi	19	4,6
	Numune Eğitim Araştırma Hastanesi	16	3,8
	Göğüs Hastalıkları Hastanesi	10	2,4
	Diğer (Kalp Merkezi, Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Hastanesi, Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Hastanesi, Meslek Hastalıkları Hastanesi, Meslek Hastalıkları Hastanesi, Onkoloji Hastanesi, Toplum Sağlığı Merkezi, Deri Hastalıkları Hastanesi)	20	4,8
Meslek	Hemşire	183	43,9
	Sosyal Hizmet Uzmanı	62	14,9
	Sağlık Memuru	52	12,4
	Ebe	35	8,4
	Psikolog	22	5,3
	Tıbbi Teknolog	15	3,6
	Çocuk Gelişimi ve Eğitimsi, Sağlık İdarecisi, Biyolog Anestezi Teknisyeni, VHKİ, Diş Protez Teknisyeni, Doktor, Büro personeli –memur, Diş Hekimi, Tıbbi Sekreter, Acil Tıp Teknisyeni, Laboratuar Teknisyeni, Röntgen Teknisyeni, Odyometri Teknikeri)	48	11,5

yönelik ölçekte toplam kırk üç madde bulunmaktadır. Maddelerde tutum ve davranış ifade eden cümlelere, bireylerin “Kesinlikle doğru değil=1” ile “Kesinlikle doğru=7” arasındaki derecelerde görüş bildirmeleri istenmektedir (Ek 1). Ölçekten alınan yüksek puanlar sosyal adalet savunuculuğunun gerçekleştirilmesine yönelik yüksek ilgi ve çabayı; düşük puanlar ise bu konudaki düşük ilgiyi açıklamaktadır.

GÜVENİRLİK VE GEÇERLİK

Bu bölümde ölçeğin güvenirlik ve geçerlik çalışmasına ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Ölçeğin Türkçe formu, TC Sağlık Bakanlığı’ndan gerekli izinler alındıktan sonra, Bakanlığın ilgili koordinatörlüğü aracılığı ile 2011 yılı Nisan-Ağustos aylarında hasta hakları birimlerinde görev yapan yaklaşık 850 personele e-posta yoluyla gönderilmiştir. Geri dönen

anketler arasından değerlendirilebilir nitelikte bulunan 417'si üzerinde gerekli analizler yapılarak ölçeğin Túrkcęe formunun güvenilirlik ve geğerliği belirlenmeye çalışılmıştır.

GÜVENİRLİK

Öncelikle ölçek, madde analizine alınmış ve madde özellikleri belirlenmiştir. Maddelerin toplam puanlar ile korelasyonları hesaplanmış ve Tablo 3'te verilmiştir.

Madde-toplam puan korelasyonu, ölçme aracının maddelerinden alınan puanlar ile testin toplam puanı arasındaki ilişkiyi açıklar. Madde toplam puan korelasyonunun pozitif ve yüksek olması, maddelerin benzer davranışları örneklediğini ve ölçme aracının iç tutarlılığının yüksek olduğunu gösterir (Büyüköztürk, 2012). Madde toplam puan analizi güvenilirlik olduğu kadar, geçerlilik (iç tutarlılık) göstergesi olarak da kabul edilmekte ve ölçeğin yapı geğerliliğini de yansıtmaktadır (Tavşancıl, 2002).

Madde-toplam puan korelasyonunu yorumlamada bazı sınır değerlerin ölçüt alındığı, genel olarak, madde-toplam puan korelasyonu 0,30 ve daha yüksek olan maddelerin bireyleri iyi derecede ayırt ettiği, 0,20-0,30 arasında kalan maddelerin zorunlu görölmesi durumunda teste alınabileceği veya maddenin düzeltilmesi gerektiği, 0,20'den daha düşük maddelerin ise teste alınmaması gerektiği belirtilmektedir (Büyüköztürk, 2012).

Bu araştırmada, geliştirilen ölçeğin güvenilirliğini test etmek için 43 maddenin madde-toplam puan korelasyonuna bakılmıştır. Madde-toplam puan korelasyonu analizi sonunda 43

maddelik Sosyal Adalet Savunuculuğu Ölçeği'nde yer alan maddelerden korelasyon katsayıları 0.20'nin altında kalan 12 ("Kendi kendilerinin savunucuları olmaları için gereksinim duyacakları iletişim becerilerini geliştirmelerinde müracaatılarına yardımcı olmam.") ve 18. ("Sorunların müracaatçılar üzerindeki etkilerini anlayabilmek için onları sistem yaklaşımından ele almaya çalışırım.") maddeler ölçek kapsamından çıkarılarak analizler yinelenmiştir. Ölçek kapsamında kalan 41 maddenin korelasyon katsayılarının 0,29 ile 0,65 arasında değiştiği ve tüm maddelerde $p=0,000$ önem düzeyinde anlamlı olduğu belirlenmiştir.

Madde-toplam puan korelasyonlarının "İşbirlikçi Hareket" için 0,41 ile 0,65; "Müracaatçının Güçlendirilmesi" 0,30 ile 0,56; "Sosyal/Politik Savunuculuk" 0,30 ile 0,57; "Müracaatçı/Toplum Savunuculuğu" 0,29 ile 0,43 arasında değişmektedir. Korelasyon katsayıları istatistiksel olarak anlamlı ve maddelerin ayıricılığı için yeterli bulunmuştur.

Güvenirlik için ölçekten alınan puanların tutarlılık derecesini belirlemek amacıyla Cronbach Alpha katsayısı hesaplanmıştır. SPSS (Statistical Package for Social Sciences) 16.0 ile maddelerin iç tutarlılık katsayısı "İşbirlikçi Hareket" için 0,89; "Müracaatçının Güçlendirilmesi" için 0,76; "Sosyal/Politik Savunuculuk" için 0,79; "Müracaatçı/Toplum Savunuculuğu" için 0,71 olarak belirlenmiştir. Ölçeğin tamamına ilişkin Cronbach Alpha katsayısı ise 0.92 olarak bulunmuştur.

GEÇERLİK

Dil Geğerliği: Orijinal dili İngilizce olan SAS Ölçeği'nin uyarlanması

aşamasında öncelikle Ankara Üniversitesi'nde ilgili alanda çalışan üç akademisyen ve ÜDS puanı 90 üzeri olan iki doktora öğrencisi tarafından ölçek Türkçe çevirisi yapılmıştır. Daha sonra bu çeviriler bir araya getirilerek hepsinin ortak yönleri aranmış ve farklılık gösteren ifadeler, çeviri yapan kişilerce ortak bir cümle haline getirilmiştir. Elde edilen ölçek, bir mütercim tercüman tarafından tekrar İngilizceye çevrilmiştir. Geri çevirisi yapılan ölçeğin ifadelerinde anlam değişikliği olmadığı belirlenmiş ve örneklem grubu özellikleriyle benzerlik taşıyan 10 sosyal hizmet uzmanına, ölçek maddelerindeki ifadelerin anlaşılır olup olmadığını sınamak amacıyla uygulanmıştır. Uzmanlardan alınan geri bildirimler doğrultusunda, uzmanlar arasında uyuma olduğuna ve sorularda değişiklik ve düzeltme yapılmamasına karar verilmiştir.

Yapı Geçerliliği: Faktör analizi yapılmadan önce verilere Barlett testi uygulanmıştır. Barlett testine göre k-kare değerinin manidar (k-kare:5927,337; p=0.000) olduğu saptanmıştır. Aynı zamanda KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) değerinin oldukça yüksek olduğu (0.900) belirlenmiştir. KMO değerinin yüksek çıkması ve Barlett testinin manidar olması örneklem büyüklüğünün faktör

analizi yapmak için uygun olduğunu göstermektedir. Bu verilere dayalı olarak yapı geçerliliğini belirlemek amacıyla açımlayıcı faktör analizi yapılmış, ölçeğin, ölçmek istenilen yapıyı ölçüp ölçmediği Faktör analizi ile belirlenmeye çalışılmıştır. Faktör analizine alınan maddelerin kaç faktörde toplandığını belirlemek amacı ile öncelikle özdeğerlere ve açıklanan yüzdelerle bakılmıştır.

Tablo 2 incelendiğinde dört faktörlü yapıya sahip olan ölçekte faktörlere ait özdeğerler birinci bileşende 6.43, ikinci bileşende 3,31, üçüncüsünde 3,26 ve dördüncüsünde 2,27 olarak hesaplanmıştır. Elde edilen bu sonuçlar Sosyal Adalet Savunuculuğu Ölçeği'nin 4 boyutlu olarak ele alınabileceğini ve tüm faktörlerin birlikte toplam değişkenliğin %41.15'ini açıkladığını göstermektedir.

Tablo 3'teki madde korelasyonları da dikkate alındığında, her dört boyuta ilişkin olarak toplam varyansın açıklanma yüzdesinin SAS ölçeğinin ölçmek istediği yapıyı ölçebildiğini gösterdiği ve bu nedenle geçerli olduğu anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Sosyal Adalet Savunuculuğu Ölçeği'ni oluşturan maddelerin istendik

Tablo 2. SAS Ölçeği maddelerinin özdeğerleri ve açıklanan yüzdeleri

Bileşenler	Özdeğer	Açıklanan Var. %	Toplam Var %
1	6.43	11,985	11,985
2	3.31	11,567	23,552
3	3.26	10,900	34,452
4	2.27	6,700	41,152

Tablo 3. SAS leğinin Son Hali İçin Faktör Analizi Sonuçları Döndürme Sonrası Yük Değerleri

İşbirlikçi hareket	Madde Toplam Korelasyonu	Faktör Yük Değerleri
1. Madde	,51	,34
5. Madde	,49	,46
8. Madde	,44	,72
9. Madde	,56	,46
10. Madde	,65	,55
13. Madde	,55	,46
15. Madde	,46	,35
19. Madde	,42	,49
20. Madde	,53	,47
21. Madde	,51	,59
25. Madde	,55	,58
26. Madde	,41	,43
29. Madde	,51	,56
34. Madde	,62	,30
37. Madde	,60	,52
40. Madde	,51	,49
42. Madde	,59	,37
Müracaatçının Güçlendirilmesi		
2. Madde	,49	,35
18. Madde	,30	,41
23. Madde	,56	,40
27. Madde	,30	,47
28. Madde	,45	,43
30. Madde	,40	,59
32. Madde	,54	,72
33. Madde	,39	,63

35. Madde	,55	,62
Sosyal/Politik Savunuculuk		
3. Madde	,53	,70
6. Madde	,35	,42
7. Madde	,49	,34
11. Madde	,36	,38
14. Madde	,37	,68
22. Madde	,57	,66
24. Madde	,30	,34
36. Madde	,49	,60
Müracaatçı/Toplum Savunuculuğu		
4. Madde	,31	,54
16. Madde	,38	,53
17. Madde	,31	,48
31. Madde	,43	,31
38. Madde	,29	,57
39. Madde	,31	,44
41. Madde	,32	,41

özelliklerde olması, ölçeğin güvenilirliğinin ve geçerliğinin yüksek olması, bu ölçeğin Türkiye’de meslek elemanlarının sosyal adalet savunuculuğu becerilerini belirlemede kullanılabileceğini ve ölçeğin bu özelliklerinin orijinal hali ile benzerlik göstermesi nedeni ile Türkçe formunun Türkiye’de kullanılabilir olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

Aydemir, İ. ve Işıkhana, V. (2013). Hasta Hakları Birim Sorumlularının Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 24 (1), 7-24.

Aydemir, İ. (2010). *Sağlık Bakanlığı’na bağlı hastanelerde hasta hakları uygulamalarının değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara

Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı, istatistik, araştırma deseni, spss uygulamaları ve yorum* (17. Baskı). Pegem Akademi, Ankara.

Dean, J.K. (2009). *Quantifying social justice advocacy competency: development of the social justice advocacy scale*. Unpublished Ph.D. Thesis, Georgia State University Department of Counseling and Psychological Services, Georgia.

Duyan, V. (2010). *Sosyal hizmet temelleri, yaklaşımları, müdahale yöntemleri*. Sosyal

- Hizmet Uzmanları Derneği Yayın No: 16, Ankara.
- Erbil, N. (2009). Hasta haklarını kullanma tutumu ölçeğinin geliştirilmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6 (1), 825-838.
- Keklik, İ. (2010). Psikolojik danışma alanının hak savunuculuğu bağlamında birey ötesi sorumlulukları. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(33), 89-99.
- Klugman, B. (2010). *Evaluating social justice advocacy: a values based approach*. Center for Evaluation Innovation, Case Study Brief Series. Retrieved June 25, 2012, from www.evaluationinnovation.org
- Lewis, J. A., Arnold, M. S., House, R. & Toporek, R. L. (2002). *ACA Advocacy Competencies*. Retrieved June 25, 2012, from <http://www.counseling.org/Publications/>
- Ratts, M. J. (2009). Social justice counseling: toward the development of a fifth force among counseling paradigms. *Journal of Humanistic Counseling, Education and Development*, 2009 (48), 160-172.
- Sunal, O. (2011). Sosyal politika: sosyal adalet açısından kuramsal bir değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66 (3), 283-305
- Tanrıverdi, H. (2012). Hastaların, hasta hakları konusundaki farkındalık düzeylerinin incelenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 16 (3), 101-122.
- Tavşancıl, E. (2002). Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi. Atlas Yayınları, Ankara.
- Teke, A., Uçar, M., Demir, C., Çelen, Ö. & Karaalp, T. 2007. Bir eğitim hastanesinde görev yapan hemşirelerin hasta hakları konusundaki bilgi ve tutumlarının değerlendirilmesi. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 6 (4), 259-266.
- Toporek, R.L., Lewis, J.A. & Crethar H.C. (2009). Promoting Systemic Change Through the ACA Advocacy Competencies. *Journal of Counseling & Development*, 87, 260-268
- Tuncay, T. & Erbay, E. (2006). Sosyal hizmetin temel hedefi: sosyal adalet, güçlendirmeyle retorikten pratiğe. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 17(1), 53-69.
- Ünsal, A., Bulucu, G.D., Kura, E. & Ercan, Y. (2011). Poliklinik hizmeti alan hastaların hasta haklarına ilişkin bilgi düzeyleri. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 6 (17), 27-40.

Ek 1: Sosyal Adalet Savunuculuğu (SAS) Ölçeği

1	2	3	4	5	6	7
Kesinlikle doğru değil	Doğru değil	Kısmen doğru değil	Kararsızım	Kısmen doğru	Doğru	Kesinlikle doğru
						Katılma derecesi
1. Sosyal adalet konuları ile ilgili ortak kaygıları olan toplum grupları ile iletişim ağı kurarım.						
2. Müracaatçılarla birlikte, onların refahına engel olan durumları ortadan kaldırmak için eylem planları geliştiririm.						
3. Müracaatçıların ihtiyaçları için yasa yapıcılarla (bürokratlar, milletvekilleri) iletişim kurarım.						
4. Karşıma çıkma olasılığı olan, farklı nüfus gruplarını ilgilendiren yasalar ve ilgili politikalar konusunda bilgim azdır.						
5. Çalıştığım nüfus gruplarını etkileyen mevcut yasaları ve politikaları yakından takip ederim.						
6. Müracaatçılarımı etkileyen sosyal konularla ilgili olarak yasa yapıcılarla (bürokratlar, milletvekilleri) hiç iletişim kurmadım.						
7. Müracaatçı sorunlarını etkileyecek kanun tasarıları hakkındaki görüşlerimi iletmek yasa yapıcılarla (bürokratlar, milletvekilleri) iletişim kurarım.						
8. Müracaatçılarımı etkileyen konular hakkında farkındalığı artırmak için yazılı materyaller hazırlarım.						
9. Müracaatçılarımı, onları ilgilendiren yasaları ve politikaları araştırmaları konusunda teşvik ederim.						
10. Sosyal değişim için potansiyel müttefiklerim ile işbirliği yaparım.						
11. Yasa yapıcılarla (bürokrat, milletvekili) ve/veya diğer politika yapıcılarla lobi faaliyetleri yürüten herhangi bir danışman tanımıyorum.						
12. Kendi kendilerinin savunucuları olmaları için gereksinim duyacakları iletişim becerilerini geliştirmelerinde müracaatçılara yardımcı olmam.						

13. Müracaatçılarımı etkileyen konularda kamu farkındalığı yaratmak için çalışırım.	
14. Marjinal grupları etkileyen hukuki ve politik eylemlerde yer alırım.	
15. İçinde bulunduğum kurum ve kuruluşlarda önyargıların kaynaklarını tanımaları için meslektaşlarıma bilgi veririm.	
16. Müracaatçılar ile kurumlar arasında aracılık yapmak meslek elemanları için uygun bir rol değildir.	
17. Meslek elemanlarının müracaatçılara merkezi ve yerel yönetimlere ulaşmak ve diğer bürokratik yolları aramaları konusunda yol göstermeleri uygun değildir.	
18. Sorunların müracaatçılar üzerindeki etkilerini anlayabilmek için onları sistem yaklaşımından ele almaya çalışırım.	
19. Genel olarak, çalıştığım işle toplum arasındaki etkileşimin sonuçları ile ilgili geri bildirim almak isterim.	
20. Müracaatçılarımın refahına engel olan faktörleri ortadan kaldırmak için eylem planları yürütürüm.	
21. Çalıştığım toplum içinde güvenilir kişi ve kuruluşlarla ilişki kururum.	
22. Sosyal adalet ile ilgili kamu politikalarını etkileyebilmek için meslek örgütleri ile çalışırım.	
23. Baskının etkilerinden korumak için müracaatçı kaynaklarını harekete geçiren müdahalelerde bulunurum	
24. Sosyal adalet konusunda çalışan kuruluşlarla aktif olarak çalışmıyorum.	
25. Müracaatçıların sorunlarına ve algıladıkları haksızlıklara dikkat çekmek için yaratıcı yollar kullanırım.	
26. Araştırma alanım hizmetlerden daha az yararlanan nüfus gruplarının seslerini duyurmaları üzerinde odaklanmaktadır.	
27. Toplum grupları ile çalışırken, değerlendirmelerimi toplum üyelerinin bakış açılarını göz önünde bulundurarak yaparım.	

28. Müracaatçılardan onlar adına yaptığım çalışmaların etkileri ile ilgili geri bildirim isterim.	
29. Halkı bilgilendirme/farkındalık yaratma çalışmalarımın etkisini değerlendiririm.	
30. Müracaatçılarımın kendi kendilerini savunma çabalarını desteklerim.	
31. Toplum gruplarının amaçlarını anlayabilmek için etkili dinleme becerilerini kullanırım.	
32. Müracaatçılar üzerindeki çoklu baskıların etkilerini anlarım.	
33. Müracaatçıları sosyal sorunlardan etkilenen bireyler olarak algılamak için çaba gösteririm.	
34. Toplum/örgüt grupları ile çalışırken, sorunların gelişim süreci hakkında bilgi toplarım.	
35. Müracaatçıların kaygılarının, baskıya yönelik bir tepki olarak ortaya çıkıp çıkmadığını değerlendiririm.	
36. Müracaatçıları olumsuz yönde etkileyen mevcut yasa ve yönetmelikleri değiştirmek için çalışırım.	
37. Çalıştığım kurumlara sosyal değişim ihtiyacını gösterebilmek için veri toplarım.	
38. Sosyal ve politik savunuculuk yolu ile daha iyi çözülebilecek sorunları ayırt edemeyeceğime inanıyorum.	
39. Bir danışman olarak becerilerimi toplum grupları ile çalışmaya uyarlayamam.	
40. Toplumla etkileşimimin etkilerini değerlendiririm.	
41. Başkalarının savunuculuk çabalarımla ilgili değerlendirmeleri konusunda geri bildirim almak için kendimi hazır hissetmiyorum.	
42. Müracaatçılarımın refahlarının önündeki engelleri ortadan kaldırmak için potansiyel müttefikler belirlerim.	
43. Farklı kesimlerden gelen müracaatçılara yönelik müdahalelerim onların farklılaşan kimliklerini güçlendirmeyi içermemektedir.	

Araştırma

YARATICI DRAMA YÖNTEMİNİN KADINLARIN CİNSİYET ROLÜ BİLİNCİNE ETKİLİLİĞİ

Effect Of Creative Drama Method to Self-Esteem Level and Gender Role Consciousness Of Women

Hüseyin ALTINOVA*
Ömer ADIGÜZEL**

* Öğr. Gör., Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri
Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü
** Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Eğitim
Bilimleri Fakültesi, İlköğretim Bölümü

ÖZET

Bu araştırmada, yaratıcı drama yönteminin kadınların toplumsal cinsiyet bilinci üzerindeki etkisi incelenmiştir. Araştırma, Çağdaş Kadın ve Gençlik Vakfı 75. Yıl Toplum Merkezi'nde gerçekleştirilmiştir. Araştırma, kontrol gruplu ön test-son test modelinin kullanıldığı deneysel bir çalışmadır. Araştırmanın bağımsız değişkeni araştırma grubuna uygulanan programdır, bağımlı değişkeni ise kadınların toplumsal cinsiyet rolleridir. Araştırmada veri toplama aracı olarak, Bem Cinsiyet Rolü Envanteri ve soru kağıdı kullanılmıştır. Deney gruplarına araştırmacı tarafından geliştirilen "Yaratıcı Drama Yön-

temiyle Toplumsal Cinsiyet Bilincini Geliştirme Programı" 12 oturum olarak uygulanmıştır. Her bir oturum yaklaşık 180 dakika olarak gerçekleştirilmiştir. Deney ve kontrol gruplarının toplumsal cinsiyet rolü ve toplumsal cinsiyet algısı düzeyleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığı ve bu farkın uzun süreli olup olmadığını belirlemek amacıyla, parametrik olmayan analiz tekniği kullanılmıştır. Bulgular, deney grubunda bulunan kadınların kontrol grubunda bulunan kadınlara cinsiyet rollerinin androjen özellikler göstermeye başladığını ve cinsiyet rollerinde farkındalık oluşturduklarını göstermektedir.

Anahtar Sözcükler: *Yaratıcı drama, kadınlar, toplumsal cinsiyet, toplumsal cinsiyet rolü*

ABSTRACT

In this research, the effect of creative drama method on gender role consciousness of women has been examined. The research has been conducted on modern women and youth foundation 75th year. Research Groups consist of 31 women (16 test groups and 15 control groups in Modern Women Foundation 75th public center; It has been understood that the test and control groups have shown similar socio-demographic features. In this search, as a data gathering tool, Bem's Gender Role inventory, personal inquiry form and query list, which are developed by researcher, have been used. The search is an experimental study which pre-test/last test model with control groups have been used. "Program of developing conscious of gender role with creative drama method prepared by the researcher has been applied to test group in 12 sessions. Each session lasted approximately 180 minutes. There have been applications to the control group. Qualitative and quantitative data have also been gathered in the research. Qualitative data has been commented via the descriptions of the researcher. According to results gathered from test group and control group by the creative

drama method, women have begun to show and rogen features in terms of gender roles, with the creative method, have changed in a positive direction. This research has indicated that there is a noticeable familiarity in the female roles.

Key Words: *Creative drama, women, gender, role of gender*

GİRİŞ

Biyolojik cinsiyet, kadına ve erkeğe ait biyolojik özellikleri yani doğal ve değişmez olanı ifade ederken, toplumsal cinsiyet kavramı, kadın ve erkeğin her türlü rollerini, yüklenen kimliklere, statülere sorumluluklarını, sınırlamalarını, fırsatlarını ve gereksinimlerini belirleyen sosyo-ekonomik bir değişken olarak tanımlanmaktadır (Sakallı-Uğurlu, 2003; Aksoy, 2006, Shaffer, 1994). Toplumsal cinsiyet rolü, toplumun tanımladığı ve bireylerin yerine getirmelerini beklediği cinsiyetle ilişkili bir grup beklentidir. Başka bir deyişle cinsiyet rolü, aynı cinsiyetten insanların nasıl davranmaları gerektiğini tanımlayan birtakım kurallar veya kültürel olarak saptanan beklentilerdir (Hyde, 1994; Akt., Sarıbay, 2001).

Cinsiyet rolü, bireyin kendi kimliğini kadın veya erkek olarak algılayıp, cinsiyetinin gerektirdiği davranışı göstermesi anlamına gelir. Cinsiyet rollerine, toplumsal cinsiyet açısından baktığımızda, bir kız çocuğunun içinde yaşadığı toplumun “kadınlık” normlarını benimsemesi ve o toplumdaki diğer bireylerle “bir kadın olarak” iletişim kurabilmesi anlamına gelmektedir (Tanrıöver, 2003). Çelebi (1990), bu durumu kadınların kendilerine atfedilen geleneksel rollerini benimsemelerine ve bunu içselleştirmelerine bağlamaktadır. Dökmen'e

(2006) göre, kadın ve erkeğin yaşamda üstlendiği ya da üstlenmesi gerektiği roller bellidir ve bu roller keskin çizgilerle ayrılmıştır. Durum böyle oluncada erkekler ev halkının reisi, ekmeği kazanan, mülkiyetin sahibi ve yöneticisi, siyasette, dinde, iş ve meslek hayatında aktif yer alanlar olarak kabul edilir. Diğer yandan kadınlardan çocuk doğurmaları ve yetiştirmeleri, hasta ve yaşlılara bakmaları, tüm ev işini yapmaları beklenir ve bu doğrultuda eğitilir” olarak ifade edilmektedir (Bhasin, 2003). Cinsiyet rollerine ilişkin bu beklenti ve tutumlar hem kızlar hem de erkekler açısından aynı oranda olumsuzluklar içermekte, baskı yaratmakta ve kısıtlamaktadır. Toplumsallaşma süreci ise bu temel üzerine kuruludur (Günindi-Ersöz, 1997). Geleneksel aile düzeninde kadın ve erkek rolleri bu beklentilere göre ayrılmış; ekonomik gücü temsil eden erkeğe aktif ve belirleyici, kadına ise erkeğe bağımlı ve düzenleyici bir rol yüklemiştir (Olçay-İmamoğlu, 1991). Kadın cinsiyetine ilişkin bu olumsuz kalıpyargılar, kadının politik, ekonomik ve sosyal alanda erkeğe göre daha düşük konumda kalmasına neden olmaktadır (Sakallı-Uğurlu, 2003). Esen'in (2002) belirttiği gibi cinsiyetçi kalıp yargıların yeniden üretilerek pekiştirilmesi, okul toplumsallaşmasından önce aile, yaşıt grupları, kitle iletişim araçları aracılığıyla başlamaktadır. Bu kalıpyargılar Tan'ın (1979) üzerinde durduğu gibi geleneksel iş bölümünün getirdiği kadını salt “anne ve eş”, erkeği de “dışarıda çalışan” olarak betimleyerek daha da pekiştirmektedir. Dolayısıyla geleneksel kalıpyargılar hem kızların hem de erkeklerin eğitsel ve mesleki ideallerine ve seçeneklerine ilişkin oldukça sınırlı bir çerçeveye sunmaktadır.

Kadınların daha duyarlı, ilgili, bakım verici vb. olarak algılanmaları; ev hanımı, öğretmen, hemşire vb. olmalarının beklenmesi, ama erkeklerin atılgan, bağımsız, özgür vb. olarak algılanmaları ve asker, mühendis, tüccar vb. olmalarının beklenmesi toplumsal cinsiyet farklılıklarıdır (Dökmen, 2004). Buna göre erkeklerden güçlü olmaları, ailelerini geçindirmeleri, çevre üzerinde belirli bir etkinlik ve kontrol sağlamaları; kadınlardan ise sabırlı, anlayışlı olmaları, evi çekip çevirmeleri, insan ilişkilerini düzenlemeleri beklenmektedir.

Bem (1984) kadına ve erkeğe yüklenen rolleri ve kalıp yargıları göz önüne alarak toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin bir kuram geliştirmiştir. Bem tarafından geliştirilmiş olan kuram hem bilişsel gelişim kuramını hem de sosyal öğrenme kuramının cinsiyetlerin ayrılması ve toplumsal cinsiyet rollerinin kazanılmasıyla ilgili olarak yaptıkları açıklamaları kapsamaktadır. Toplumsal cinsiyet şema kuramına göre, çocuk toplumsal cinsiyet şemalarını öğrenme sürecinde iki cinsiyet arasındaki gözlenebilir farkları görür, kendi cinsiyetiyle ilgili bilgiler edinir ve bunlar doğrultusunda kendi cinsiyetini tanımlar. Cinsiyet tipleştirme olarak tanımlanan bu süreçte çocuğun benlik kavramı oluşur ve çocuk dünyayı algılayışında içselleştirmiş olduğu cinsiyet şemasını kullanır (Dökmen, 2004).

Bem (1984) yaptığı çalışmalar sonucunda bireyleri kadınsı ve erkeksi özellikleri barındırma bakımından dört gruba ayırmıştır. Kadınsı özellikleri daha çok erkeksi özellikleri daha az taşıyanlar kadınsı; erkeksi özellikleri daha çok taşıyan kadınsı özellikleri daha az taşıyanlar erkeksi; hem kadınsı hem de erkeksi özellikleri taşıyanlar androjen;

ne kadınsı ne de erkeksi özellikleri taşıyanlar ise belirsiz cinsiyet rolüne sahip olarak sınıflandırılmıştır. Androjen bireyler, diğer biyolojik cinsiyet grubundaki bireylere ait olduğu düşünülen nitelikleri de kendilerinde barındırdıkları için androjen özellikler göstermek bir birey için daha olumlu sonuçlar doğurur. Androjen bireyler kadınlarla erkekler arasındaki benzerliklerin farklılıklardan çok daha fazla olduğu gerçeğini anımsatmaktadır. Demirtaş'a (2002) göre bir kadın için daha "erkeksi" olmak ya da bir erkek için daha "kadınsı" olmak olumsuz değil, olumlu ve uyumsal sonuçlar doğurur.

Morgan ve Walker (1983) 1522 yetişkin kadın üzerinde gerçekleştirdikleri araştırma sonucunda geleneksel kadın rolünün, diğer gruplara oranla, yaşlı, az eğitilmiş, dar gelirli ve rekabet duygusu taşımayan kadınlar arasında daha yaygın olarak kabul edildiği ortaya çıkmıştır. Kadınların çalışıyor olması daha az geleneksel cinsiyet rollerine sahip olduklarını ortaya koymaktadır (Cunningham ve Antill, 1984). Bu noktada erkeklerdeki ve kadınlardaki geleneksel cinsiyet rollerinin, kadının çalışma yaşamına atılmasıyla esnekleştiği ve bu durumunun kadının ego gücü düzeyini olumlu yönde etkilediği söylenebilir. Ancak Dökmen (2003) çalışma durumları farklı üç grup kadınla yaptığı çalışmada, cinsiyet rolleri bakımından benzer oldukları, çalışan kadınların bile farklı olmadıkları bulunmuştur. Kadınsılık ve erkeksilik puanları bakımından anlamlı farklılık bulunmadığı görülmektedir.

Orlofsky ve O'Heron (1987) 411 üniversite öğrencisi üzerinde yaptıkları çalışmada erkeksi özelliklerin ve davranışların, hem kadınlar hem de erkekler için kişisel uyum ve özsaygı ile yüksek

düzeyde ilişkili olduğu ortaya konmuştur. Öner (2001) çeşitli araştırmalar sonucunda erkeksi cinsiyet rolü yönelimli olan bireylerin kişisel ve sosyal uyum düzeyleri yüksek, kadınsı cinsiyet rolü yönelimli olanların kişisel ve sosyal uyum düzeyleri ise düşük bulunduğunu vurgulamıştır. Kadınlarda yüksek düzeyde kadınsılık, üst düzeyde kaygı, düşük benlik saygısı ve düşük toplumsal onayla ilişkilidir. Androjenlik, yaratıcılık ve koşulsal iyimserlik arasında yüksek ilişki bulunmuştur (Demirtaş, 2002). Hem erkeksi hem de kadınsı özelliklere sahip olan androjenlerin ise daha esnek ve çeşitli durumlara karşı daha kolay uyum sağlayabilen bireyler oldukları düşünülmektedir.

Shaffer (1994) ile September ve ark., (2001) nde belirttiği gibi bu bireyler, geleneksel cinsiyet rollerine sıkı sıkıya bağlı olmadıkları gerekçesiyle toplum tarafından dışlanmadığını belirtmektedir. Çünkü onlar daha uyumlu, daha esnek, toplumsal çevreden üst düzeyde sevgi, saygı gören ve beğenilen, donanımlı bireylerdir. Bu nedenle de bir kadın için beklenenden daha erkeksi olmak ya da bir erkek için beklenenden daha kadınsı olmak yıpratıcı değildir. Bu durum onlara daha “uyumlu ve esnek” birer birey olma şansı tanır. Bem'e göre (1983, 1984) androjen bireyler cinsiyet tiplmeli bireylerden daha üstündürler. Eğer androjen bireyler gerçekten de cinsiyet tiplmeli bireylerden daha üstünlerse, onların diğerlerine kıyasla daha yüksek toplumsal kabul ve öz güven sahibi bireyler olmaları beklenir. Araştırma sonuçları da androjen bireylerin daha yüksek düzeyde öz güvene sahip olduklarını, daha düşük düzeyde kaygılı olduklarını ve toplumda aranan bireyler olduklarını

göstermektedir (Bem, 1975, Shaffer, 1994). Cunningham ve Antill'de (1984) yaptığı araştırma kadınlarda geleneksel cinsiyet rolü ile ego gücü düzeyi arasında olumsuz bir ilişki vardır.

Bu çalışmada toplum merkezlerinden hizmet alan kadınlara yönelik olarak; yaratıcı drama yönteminin toplumsal cinsiyet rolü bilincini geliştirmede etkili bir yöntem olacağı düşünülmüştür. Yaratıcı drama; katılımcıların iletişim becerilerini, sosyal farkındalıklarını, benlik kavramlarını algılamaları, özsaygı düzeylerini geliştirmeleri ve grup içi ilişkilerine katkıda bulunması açısından hem bir yöntem hem de başlı başına bir disiplindir (Üstündağ, 1998; Akfırat, 2004; Altınova, 2006). Stromquist (2002) kadınların bazı becerileri kendileri için tehdit oluşturmayan, güvenilir fiziksel ve sosyal ortamlarda etkileşim içinde daha iyi öğrenildiğini belirtmektedir. Bunun için kadınlarla çalışmak için en uygun yer olarak toplum merkezleri görülmüştür. Toplum merkezlerinin hedef kitlesi, kaynaklara ulaşmada güçlük çeken ve dezavantajlı konumdaki yaşayan öncelikle kadın, çocuk, genç, özürü olmak üzere tüm toplum kesimidir. Kentleşmenin dinamik bir aracı olarak Toplum Merkezlerini ele alan Karataş'a (2002) göre bu merkezler özellikle gecekonduların yaşadığı uyum ve bütünleşme sorunlarının çözümünde gereksinim duyulan dinamik yaklaşıma en uygun sosyal hizmet örgütlenmeleridir.

Yaratıcı drama yöntemi, kendini tanıma, iletişim becerilerini geliştirme, cinsiyet kalıp yargılarını anlama, yasal ve kamusal haklarını öğrenme gibi geniş kapsamlı bir müdahale programı niteliği taşıyabilir. Katılımcıların günlük yaşamda karşılaştıkları olaylar ve yaşantıları,

yaratıcı drama çalışmalarına konu olabilir ve bu konular canlandırılabilir. Böylelikle kadınlar yaparak, görerek ve hissederek daha çok bilinç sahibi olabilirler. Yaratıcı drama kadınlara duygu, düşünce ve davranışlarını konuşarak ifade edebileceği ve tartışabileceği, yazabileceği, resmedebileceği, tekrar oynayabileceği, bilgilerini gözden geçirebileceği ve dolayısıyla bilgilenebileceği bir ortam sağlar. Yaşayarak ve eğlenerek öğrenme ortamı sağlayan yaratıcı drama, herhangi bir soruna anlama ve herhangi bir konuda eğitim programı yapma açısından oldukça önemlidir. Bu amaçla toplumsal cinsiyet bilinci geliştirme programı geliştirilmiştir. Eğitim programının içeriği, erkeklere olan ekonomik bağımlılığın kaldırılması için yeni bilgi ve becerilerin kazanılması için yollar, mevcut kalıp yargılar ile mücadele, toplumda cinsiyet ilişkilerinin nasıl işlediğini ve bunun olumlu yöne dönüşümü için hangi stratejilerin gerektiğini, gerçekçi biçimde anlayabilecek şekilde oluşturulmaya çalışılmıştır.

Bu bağlamda, araştırmanın amacı yaratıcı drama yönteminin kadınların toplumsal cinsiyet bilincine etkisinin ne olduğudur.

YÖNTEM

Bu araştırma, yaratıcı drama yönteminin kadınların toplumsal cinsiyet rolü bilincine etkisini belirlemeyi amaçlayan nitel ve nicel verilerin birlikte kullanıldığı bir çalışmadır. Son yıllarda nitel ve nicel verilerin bir arada kullanılması konusunda bir görüş birliği bulunmaktadır (Acar, 2004). Yıldırım ve Şimşek (2000), nitel yöntemlerle toplanan verilerde sayıların değil, konuyla ilgili gerçekçi bir resim ortaya koymanın önemli olduğunu vurgularken, görüşmelere

katılan bireylerin ifade ettikleri görüşleri okura doğrudan sunmanın gereğine işaret etmektedir. Punch (2006) nitel araştırma raporlarının büyük oranda betimleme ve yorumlamaya dayanan serbest üsluba sahip olması gerektiğini belirtmiştir.

Araştırma ön-test, son-test kontrol gruplu karışık (split-plot) desenin kullanıldığı deneysel bir çalışmadır. Araştırmanın bağımsız değişkeni "Yaratıcı Drama Yöntemiyle Toplumsal Cinsiyet Bilincini Geliştirme Programı", bağımlı değişkeni de BEM Cinsiyet Rolü Envanteri ile ölçülen "cinsiyet rolü değişkenleri" düzeyidir.

İşlem

Yaratıcı drama uygulamaları bir lider (erkek) tarafından yürütülmüştür. Deney grubunun altıncı ve yedinci toplantısında bir kadın kendi isteğiyle gruptan ayrılmıştır. Araştırmada grup lideri çalışma başlamadan önce ön test uygulaması yapmıştır. Ön testten sonra deney grubuna "Yaratıcı Drama Yöntemiyle Kadınların Toplumsal Cinsiyet Bilincini Geliştirme Programı" (Altınova, 2009) uygulanmış, kontrol grubuna hiçbir şey uygulanmamıştır. Deney grubu oturumları ortalama olarak 180 dakika sürmüştür. Uygulamanın bitiminde deney ve kontrol grubuna ölçme araçları tekrar uygulanmış ve cinsiyet rollerinde anlamlı bir fark olup olmadığına bakılmıştır. Uygulama bitiminden 8 ay sonra ölçek tekrar uygulanarak etkinin uzun süreli olup olmadığına bakılmıştır. Araştırma gruplarına uygulanan işlem Tablo 1'de verilmiştir:

Yaratıcı drama grubu olarak yapılan bu çalışma, amaç bakımından bilgilendirme, farkındalık, sosyalleşme ve davranış

Tablo 1: Araştırmanın Deseni

Gruplar	Ön test	İşlem	Son test	İzleme
Deney	BEM C.R.E.	12 oturumdan oluşan "yaratıcı drama" uygulaması.	BEM C.R.E.	BEM C.R.E.
Kontrol	BEM C.R.E	Yok	BEM C.R.E	BEM C.R.E

değişiminin hedeflendiği sosyalleştirici grup olduğu söylenebilir. Grup çalışmasında kadınların kendini ifade etmesinde kolaylaştırıcı olması bakımından yaratıcı drama oyunları ve bazı tekniklerinden (rol oynama, doğaçlama, donuk imge, rol kartları rol içinde yazma vb.) ve grup sürecinde kullanılan etkinliklerden (resim yapma, hikâye oluşturma ve tamamlama vb.) yararlanılmıştır¹. Bu tekniklerin kadınların kendisinin ve diğerlerinin cinsiyet rollerini görme, kendini ifadesini ve farkındalığını kolaylaştırmasının yanında, gruba katılımını ve başkalarının duygu ve düşüncelerini anlayabilmesini artıracak düşünülmiştir. Her grup toplantısı ısınma, canlandırma ve değerlendirme olmak üzere üç aşamada gerçekleştirilmiştir (Adıgüzel, 2006). Isınma aşaması kadınların ilgi ve isteklerini dikkate alan hareket ve oyunları içermiş, kadınları grup sürecine ve o günkü oturumun konusuna hazırlamıştır. Ayrıca bazı oyun ve etkinliklerden sonra oyun ve etkinliğin amacına yönelik ara değerlendirmeler yapılmıştır. Kadınlardan geri bildirimler alınmıştır. Canlandırma aşamasında o günkü konu çerçevesinde yaratıcı drama tekniklerinin işe koşulduğu rol

oyunları, doğaçlama ve canlandırmalar yapılmıştır. Değerlendirme aşamasında, o toplantıda ne yapıldığını ve birey olarak grup üyelerinin o toplantıda ne öğrendiklerini içermektedir. Sözel paylaşımlar olabildiği gibi, yazılı etkinlikler yoluyla da paylaşımlar yapılmıştır. Ayrıca o günkü konu çerçevesinde grup lideri tarafından önceden hazırlanan sorular kadınlara yöneltilmiştir.

Grup çalışmasının başlangıcında daha çok grup üyelerinin birbirini tanıdığı, grupta kuralların oluşturulduğu, grup uyum ve güveninin sağlandığı ve daha çok üyelerin uygulamayı anlamaya çalıştığı, amacını sorguladığı bir süreci içermiştir. Daha sonraki oturumlar kadınların toplumsal cinsiyet rollerini incelediği çalışmaları içermiştir. Bu toplantılarda üyelerin günlük yaşamlarında karşılaştıkları sorunlar, sahip oldukları özelliklerin bu sorunlardaki etkileri, sosyal ilişkileri ve gelecek yaşamları üzerinde durulmuştur. Kadınlarla yapılan yaratıcı drama çalışması programının özelliği, oturum başlıkları ve özeti aşağıdaki gibidir.

Programın geliştirilme aşamasında daha önce yapılmış toplumsal cinsiyet rolleri ile ilgili eğitim programları ile ilgili çalışmalar incelenmiştir. Programın içeriği, ilgili kuramsal görüşler ve araştırma sonuçları dikkate alınarak

1 Grup lideri yaratıcı drama eğitimine sahip olduğundan, oturumlarda yaratıcı dramadan yararlanılmıştır.

hazırlanmıştır. Oturumlar, yaratıcı drama programı şeklinde bilişsel, davranışsal, duyuşsal evreleri içeren 12 oturumdan oluşturulmuştur. Buna ek olarak, Atauz, Kardam, Saktanber ve Yalın, (1999) Toplumsal Cinsiyet Eğitimi El kitabı Programından yararlanılmıştır. Buna ilave olarak Türk kültüründeki toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin özellikler de göz önüne alınarak programa katılmıştır. Hazırlanan taslak program kadın çalışmaları, yaratıcı drama ve sosyal hizmet alanında görev yapmakta olan 3 akademisyence amacına uygunluğu, uygulanabilirliği açısından değerlendirilmiştir. Oturumların içeriği ve grup etkinliklerinin düzenlenmesi ile ilgili gelen eleştiriler doğrultusunda program son şeklini almıştır.

İlk oturumda grubun amacı, uyulması gereken kurallar oluşturulmuş, grup üyelerinin kendilerini gruba tanıştırması ve gruba katılım amaçlarını anlatmaları istenmiştir. Daha sonra grup üyeleri ve liderin birbirlerini tanıması için isim öğrenme oyunları oynanmış ardından grup üyeleri toplumsal cinsiyet konusuna çekmek için "Davut Efendi Doktorda" etkinliği ardından "İsmim Nasıl Kondu" canlandırmaları yapılmıştır.

İkinci oturum "Kendini Tanıma, Güven" başlığında yapılmış. Bu amaçla iletişim ve etkileşimi artırıcı oyunlar ile başlanmıştır. Kendimi tanıma ile ilgili olarak "Benim Elim", "Ben ve Eşyalarım" etkinlikleri yapılmıştır. Daha sonra "Kadın Koca" arasındaki ilişkileri konu alan doğaçlamalar yapılmıştır. Grup canlandırması olarak kadın fotoğrafları gösterilerek ve onlardan yola çıkarak bir canlandırma hazırlamışlardır.

Üçüncü oturum "İletişim Becerileri" başlığında yapılmıştır. Bu oturumun

temel amacı hem kadınların temel iletişim becerilerini geliştirmek hemde grup içindeki iletişim ve etkileşimi artırmaktır. Ayrıca toplumdaki kadınların kendi iletişim biçimlerini görmeleri amaçlanmıştır. Bu amaçla iletişim etkileşim oyunları, uyum ve güven çalışmaları ve iletişim odaklı rol oyunları oynanmıştır.

Dördüncü oturum "Kadın Olmak-Erkek Olmak" başlığında yapılmıştır. Bu oturumda katılımcılara cinsiyet ve toplumsal cinsiyet hakkında bilgi vermek, aralarındaki farkı anlamalarının yanı sıra kadınlığın ve erkeklığın toplumdaki rollerine nasıl bir süreç ve sosyalleşme içinde hazırlandıklarını görmelerini sağlamak amaçlanmıştır. Bu amaçla kadın ve erkeklığı anlatan oyunlar, kadın ve erkeklığın sosyalleşmelerini anlatan "Pembe-Mavi" etkinliği ve kadını ve erkeği anlatan "Rol Kartları" canlandırması yapılmıştır.

Beşinci oturum "Kadın Sorunları ve Problem Çözme Yaklaşımı" başlığında yapılmıştır. Bu oturumun temel amacı sorun çözme becerisi geliştirmek ve Kadınların kendi (kadın) sorunları üzerinde düşünmesini sağlamaktır. Bu amaçla oyunların yanı sıra Düğüm Çözme", "Dokuz Nokta" etkinlikleri yapılmış ve kişiler rasi ve kadın sorunlarını temel alan canlandırmalar yapılmıştır.

Altıncı oturum "Toplumsal Cinsiyet" başlığında yapılmıştır. Bu oturumda kadınların toplumsal cinsiyet hakkında bilgi sahibi olması ve kendi toplumsal cinsiyet rollerinin farkına varmaları amaçlanmıştır. Bu amaçla, baba-oğul, anne oğul arasındaki toplumsal cinsiyet konu alan doğaçlamalar yapılmış ve "Hatice Hanım" etkinliğiyle Hatice hanımın üzerindeki toplumsal cinsiyet rolleri üzerinde durulmuştur.

Yedinci oturum “Toplumsal Rol, Statü, Kalıpyargılar” başlığında yapılmıştır. Bu oturumun temel amacı kadınların toplumdaki rollerini, statülerini ve kendilerine karşı oluşturulan kalıpyargıları fark etmelerini sağlamaktır. Bu amaçla “Ben Bir Kadınım” etkinliği ve kimliğini katılımcıların oluşturdukları “Güvenpark’ta Bir Kadın” canlandırması yapılmıştır.

Sekizinci oturum “Kadın Hakları, Eğitim, Çalışma Hayatına Giriş, İş Bölümü” başlığında yapılmıştır. Bu oturumda, kadınların iş yüküyle ilgili bilinçlenmesi, üretim-yeniden üretim hakkında bilgi sahibi olması, çalışma yaşamında kadınların karşılaştıkları engelleri görmesi, toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünü görmeleri ve günlük yaptıkları işlerin değerini anlamaları amaçlanmıştır. Bu amaçla, “Tarhana Çorbası” canlandırması ve kadın haklarına yönelik “Slogan” çalışması yapılmıştır.

Dokuzuncu oturum “Kitle İletişim Araçlarında Toplumsal Cinsiyet” başlığında yapılmıştır. Bu oturumda kadınların kitle iletişim araçlarında kullanılan kadın imgesinin toplumsal cinsiyet rollerini nasıl etkilediğinin farkına varmasını ve kitle iletişim araçlarıyla oluşturulan kadınlık imajının farkına varmaları amaçlanmıştır. Bu amaçla gazete haberlerindeki kadınlardan yola çıkarak canlandırmalar yapılmıştır.

Onuncu oturum “Kamusal Alan- Özel Alan” başlığında yapılmıştır. Bu oturumda kadınların özel alan- kamusal alan arasındaki ayrımı fark etmeleri ve özel alanda yaşananların kamusal alanda kadınları nasıl kısıtladığını fark etmeleri amaçlanmıştır. Bu amaçla evde yaşam, kamusal alanlar konularında canlandırmalar yapılmıştır.

Onbirinci oturum “Cinsiyetçi Çocuk Yetiştirme” başlığında yapılmıştır. Bu oturumda “Hayali Bebek” etkinliği ve toplumsal cinsiyet rolleriyle ilişki çocuk canlandırmaları yapılmıştır.

On ikinci oturumda genel değerlendirme ve bitirme etkinlikleri yapılmıştır. Daha çok katılımcıların gruptan ayrılmaları kolaylaştırıcı etkinlikler yapılmıştır. Bunun için grup bitiminde sevgi bombardımanı etkinliği yapılmıştır. Ayrıca son testler ve kadınların yapılan program hakkında görüşleri alınmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Çağdaş Kadın ve Gençlik Vakfı’ndan hizmet alan kadınlar oluşturmaktadır. Araştırma, 16 deney grubunda 15 kontrol grubunda olmak üzere toplam 31 kadınla yürütülmüştür.

Araştırma kadınların üye oldukları toplum merkezinde yapılmıştır. Kurumdaki kadınların hepsi ev kadınıdır. Çocukları, okul ve iş yaşamlarına devam edebilmektedir. Bu nedenle araştırmada grup toplantıları kadınların merkezde olduğu saatler düşünülerek planlanmış ve gerektiğinde toplantı saati ve günlerinde değişikliğe gidilmiştir. Grup toplantıları genellikle her Salı saat 13.00-16.00 saatleri arasında yapılmıştır.

Deney grubuna katılan 16 kadından, 13’ü evlidir. Diğerlerinden birinin eşi ölmüş, diğeri boşanmış ve birisi de bekârdır. Kontrol grubunda bulunan 15 kadından, 10’u evlidir. Diğerlerinden üçü boşanmış ve ikisi bekârdır.

Kadınların yaş aralığına baktığımızda deney grubunda birer kadının 20-25 ile 26-30, ikişer kadının 31-35 ile 36-40 arasında beş kadının 41-45 arasında,

iki kadının 51-55 arasında, birer kadının 41-45, 56-60 ve 61-65 yaş arasında olduğu gözlenmiştir. Kontrol grubunda yaş baktığımızda ikişer kadının 20-25 ile 26-30, üç kadının 31-35 arasında, ikişer kadının 36-40 ile 41-45 arasında birer kadının 46-50 ile 51-55 arasında ve iki kadının 56-60 arasında olduğu gözlenmiştir. Deney ve kontrol grubuna katılan kadınların benzer yaş aralıklarında olduğu gözlenmiştir.

Eğitim durumlarına bakıldığında iki grup arasında yine benzer bir dağılım görülmektedir. Deney grubunda üç kadın ilkökul mezunu, altışar kadın ortaokul ve lise mezunu sadece bir kadın üniversite mezunudur. Kontrol grubunda altı kadın ilkökul mezunu, üç kadın ortaokul ve altı kadın lise mezunudur.

Grup üyeleri, alt-orta sosyo ekonomik düzeyde bölgelerde ikamet etmektedirler.

Verilerin analizinde en az sekiz oturma katılan kadınların bilgileri kullanılmıştır. Çalışmalara katılanlar ve ne kadar süreyle katıldıkları Tablo 6'da verilmiştir.

Veri Toplama Aracı

Veri toplama araçları olarak, Bem (1986) tarafından geliştirilen Bem Cinsiyet Rolü Envanteri ile oturumlar sırasında kullanılan "Soru Listesi" kullanılmıştır.

Bem cinsiyet rolü envanteri

Bem (1974) tarafından geliştirilen ölçeğin, Kavuncu (1987) tarafından Türkçe'ye uyarlanan formu kullanılmıştır. Envanterin Kadınsılık (K) ve Erkeklik (E) Ölçekleri, kadınsı ve erkeksi özellikleri gösteren 20'şer sıfattan

oluşmaktadır. Deneklerin K ve E'den aldıkları toplam puanlar K ve E medyanlarına göre değerlendirilerek kişilerin cinsiyet rolleri, erkeksi, kadınsı, androjen ve belirsiz olarak sınımlanmaktadır. Bu çalışmada Dökmen (1999) tarafından önerilen medyanlar (K için 111, E için 104) kullanılmıştır. Envanterin geçerliği ve güvenilirliği Kavuncu (1987) ve Dökmen (1991; 1999) tarafından incelenmiştir. BCRE'nin Türkçe formunun test-tekrar test güvenilirlik katsayısı ($n = 208$), K için .75, E için .89 bulunmuştur (Kavuncu, 1987). BCRE'nin iki yarı güvenilirlik katsayısı da K için .77 ve E için .71 (Dökmen, 1991); alfa katsayısı K için .73, E için .75 (Dökmen, 1999) bulunmuştur. Dökmen (1991), yaptığı geçerlik çalışmasında, ölçüt olarak Kandiyoti tarafından geliştirilen Cinsiyet Rollerini ile İlgili Kalıp Yargı Ölçeği'ni kullanmıştır. Bu ölçeğin kadınsılık ve erkeklik alt ölçekleri ile BCRE'nin Kadınsılık ve Erkeklik alt ölçekleri arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur (K için, $r = .51$, $p < .05$; E için $r = .63$, $p < .05$; $n = 100$). Bu sonuçlar, ölçeklerin geçerliği için kanıt olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca, kadınlarla erkeklerin K ve E puanları bakımından anlamlı olarak farklılaşmaları da bir geçerlik kanıtı olarak ele alınmıştır (Dökmen, 1999).

Ölçekteki 1, 3, 5, 6, 7, 9, 11, 14, 16, 19, 22, 23, 24, 30, 31, 34, 36, 37, 39 ve 40. maddeler Kadınsılık Ölçeği, diğerleri ise Erkeklik Ölçeği maddeleridir.

Soru listesi: Araştırmanın nicel verilerini toplamada kullanılan ölçme aracı selfreport türünde ölçeklerdir. Selfreport türündeki ölçeklerde kişi kendini, kendi gözüyle değerlendirmekte ve kendini olduğu gibi değil olmak istediği gibi yansıtabilmektedir. Kullanılan ölçekler daha çok sıfatlardan

Tablo 2. Deney Grubundaki Kadınların Oturumlara Devam Süreleri¹

Üye	Oturumlar												Katıldığı Oturum Sayısı
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
Çağdaş Kadın ve Gençlik Vakfı													
Ayşe	+	+	+	+		+	-	+	-	+	+	+	10
Mehtap	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+	-	+	11
Hülya	-	+	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	10
Emel	+	+	-	+	+	+	+	-	+	+	-	+	9
Sevgi	+	+	-	+	+	+	+	-	+	-	+	+	9
Fatma	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	12
Funda	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+	11
Emine	+	+	+	-	+	+	+	+	+	-	+	+	10
Aliye	+	+	+	+	-	+	+	+	-	+	+	+	10
Gülsüm	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	11
Demet	-	+	+	+	+	+	-	+	+		+	+	9
Meral	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+	-	-	10
Banu	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+	+	+	11
Semra	+	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+	11
Halime	+	+	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+	10
Naciye	+	+	+	+	-	+	-	+	+	-	-	+	8
Kadriye*	+	-	+	+	+	-	-	-	-	-	-	-	4
Canan*	-	+	+	-	-	+	-	-	-	-	-	-	3

1 Üyelerin gerçek isimleri değiştirilmiştir.

meydana gelmektedir ve bir takım kişilik özelliklerini yansıtmaktadır. Hâlbuki toplumsal cinsiyet rolü ve algısı insanın yaşamındaki tüm etkinliklerini içeren bir kavramdır. Aynı şekilde kişinin özsaygı düzeyi davranışlarını, yaşantısını etkileyen bir kavramdır. Bunun için ölçeklerin yanı sıra oturumlarda yapılan değerlendirme kısmında konuşulanlar ve oturumları değerlendirme çalışmaları araştırmacı tarafından betimlenerek, yorumlanmıştır. Çalışma da kadınların yaşamına ilişkin sorular, kadın ve erkekler için uygun mesleklere ilişkin sorular, kadına karşı şiddete ilişkin sorular, ailen için önemli kararları almaya ilişkin sorular, kadın ve erkeğin ailedeki rolüne ilişkin sorular, kadın olmakla erkek olmak arasında farklılıklara ilişkin sorular, kadında ve erkekte ne tür özellikler olmasına yönelik sorular, günlük yaşa ilişkin sorular, toplumsal hayatta (dernek, siyaset vb. gibi) katılmaya ilişkin sorular, evliliğe ilişkin sorular oluşturmuştur.

Verilerin Çözümlemesi

Bu araştırmada yer alan alt problemlere çözüm bulmak amacıyla hem niceliksel hem de niteliksel veri toplama araçlarından yararlanıldığından niceliksel ve niteliksel veri analizi yöntemleri birlikte kullanılmıştır.

Niceliksel Verilerin Çözümlemesi:

Deney ve kontrol grubuna uygulanan Bem Cinsiyet Rolü Envanteri sonuçlarına dayalı olarak, her iki grubun ön-test ve son test puanlarının ortalamaları ve standart sapmaları belirlenmiştir. Uygulama öncesi, sonrası ve izleme çalışmasında deney ve kontrol gruplarındaki kadınların cinsiyet rolü düzeylerini karşılaştırmak için Fisher ve Ki kare testi uygulanmıştır.

Niteliksel Verilerin Çözümlemesi:

Niteliksel verilerin analizi; veri ile çalışma, verileri organize etme, belli gruplara ayırma, örüntüleri araştırma, önemli noktaları belirleme ve bunlara dayalı olarak söyleneceklerine karar vermeyi içerir (Bogdan ve Biklen, 1998).

Kadınların toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin oturumlar sırasında geri bildirimlerinden cevap bulmak amacıyla açık uçlu sorulardan oluşan soru listesi kullanılmıştır. Bu form ile kadınların toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin görüşleri belirlenmiş ve elde edilen veriler üzerinde içerik analizi yapılmıştır. İçerik analizi bilgileri tanımlamaya, bilgilerin içinde saklı olabilecek gerçekleri ortaya çıkarmaya çalışır. İçerik analizinde temelde yapılan işlem, birbirine benzeyen bilgileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde organize ederek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2000). Bu araştırma sonucunda elde edilen nitel veriler üzerinde sırasıyla; kodlama, temaları (kategorilerin) bulunması, verilerin kodlara ve temalara göre organize edilmesi ve tanımlanma ile bulguların yorumlama işlemleri ile içerik analizi yapılmıştır. İçerik analizinin ilk aşaması olan verilerin kodlanması sürecinde, öncelikle tüm kadınların verdikleri cevaplar bir bütün olarak ele alınmış ve incelenmiştir. Ardından, elde edilen bilgiler anlamlı bölümlere ayrılmış ve bunların kavramsal olarak ifade ettikleri anlamlar bulunmaya çalışılmıştır. İçerik analizi aşamasında tematik kodlama yapılırken, ortaya çıkan temaların birbirinden farklı olmakla birlikte kendi aralarında anlamlı bir bütün oluşturmasına dikkat edilmiş, iç tutarlılık ve dış tutarlılık ilkelere göz önünde bulundurulmuştur. Son

olarak da, veriler kodlara ve temalara göre organize edilerek tanımlanmış ve bulgular yorumlanarak araştırma sonuçlandırılmıştır.

İçerik analizi sonucunda elde edilen kodlar; kadın erkek ayrımı, kadın-erkek rolleri, evlilik ve kadınların çalışması olarak tespit edilmiştir.

BULGULAR

Bu bölümde uygulama öncesi ve sonrasına ilişkin BEM Cinsiyet Rolü Ölçeği'nden elde edilen bulgulara ve atölyeler sırasında "Soru Listesinden" kadınlara sorulan sorulardan alınan geri bildirimlerden elde edilen verilerden oluşan içerik analizine yer verilmiştir.

Cinsiyet Rolü Değişkenleri

BEM Cinsiyet Rolü ölçeğinden elde edilen verilere uygulanan betimsel istatistikler aşağıda verilmiştir. Bulgular, Dökmen'in (2000) araştırmasında, kadınsılık ortalaması olarak 111 ve erkeksilik ortalaması olarak 104 öne-rilmiştir. Buna göre dört sınıflandırma yapılmıştır.

Kadınların cinsiyet rollerinin androjenlik bazında gelişip gelişmediğini test etmek için Fisher testinden yararlanarak gruplar arası istatistiksel analizler yapılmıştır.

Tablo 4'e bakıldığında yaratıcı drama uygulamasından önce uygulamaya katılan 16 kadından beş kadının kadınsı, dört kadının erkeksi, üç kadının tanımlanmayan ve dört kadının androjen cinsiyet rollerine sahip olduğu gözlenmiştir. Yaratıcı drama uygulamasından sonra androjen özellikler gösteren kadın sayısı dokuza çıkmış, kadınsı özellikler gösteren kadın sayısı üçe inmiş, erkeksi özellikler gösteren kadın sayısı ikiye inmiş ve tanımlanmayan özellik gösteren kadın sayısı da ikiye inmiştir. Uygulamaya katılmayan 15 kadından, kadınsı özellikler göstermeyen sayısı üçe çıkmış, erkeksi özellikler gösterenlerin sayısı altıya çıkmış, androjen özellik gösteren kadın hiç kalmamış ve tanımlanmayan özellik gösteren kadınların sayısı altıya yükselmiştir.

İzleme çalışmasında ulaşılabilen deney grubunda bulunan kadınlardan kadınsı özellik gösterenler dörde çıkmış,

Tablo 3. Cinsiyet Rolü Değişkenleri

Kadınsı	Kadınsılık puanı kadınsılık medyanının üstünde ama erkeksilik puanı erkeksilik medyanının altında olanlar.
Erkeksi	Kadınsılık puanı kadınsılık medyanının altında ama erkeksilik puanı erkeksilik medyanının üstünde olanlar.
Androjen	Kadınsılık puanı kadınsılık medyanının üstünde ve erkeksilik puanı erkeksilik medyanının üstünde olanlar
Tanımlanmayan	Kadınsılık puanı kadınsılık medyanının altında ve erkeksilik puanı erkeksilik medyanının altında olanlar

Tablo 4. Cinsiyet Rolü Değişkenlerine İlişkin Bulgular

Test	Grup	Kadınısı		Erkeksi		Androjen		Tanımsız		p
		n	%	n	%	n	%	n	%	
Ön test	Deney	6	37,5	5	31,3	3	18,8	2	12,5	1.0
	Kontrol	5	33,3	3	20,0	3	20,0	4	26,7	
Son test	Deney	2	12,5	0	0	13	81,3	1	6,3	0.001
	Kontrol	5	33,3	6	40,0	3	20,0	1	6,7	
İzleme	Deney	4	28,6	2	14,3	8	57,1	0	0	0,370
	Kontrol	5	38,5	5	38,5	3	23,0	0	0	

erkeksi özellik gösterenler iki olmuş ve androjen özellikler gösterenler sekiye düşmüştür. Verilen rakamlardan da anlaşılacağı üzere androjen özellik gösteren kadınların sayısı yüksek olsa da son teste göre bir azalma gözlenmektedir. Uygulamaya katılmayan ve ulaşılabilen 13 kadından, kadınısı özellikler gösterenlerin sayısı aynı kalmış (beş), erkeksi özellikler gösterenlerin sayısı beşe düşmüş, androjen özellik gösteren kadın sayısı da değişmemiş (üç) ve tanımlanmayan özellik gösteren kadınların sayısı bir olmuştur. Kontrol grubunda bulunan kadınların kendi cinsiyet rolü özelliklerini korudukları söylenebilir.

Fisher testinin sonuçlarına göre uygulama öncesi deney grubunda %18,8, kontrol grubunda ise %20 androjen özellik gösteren kadınlar vardır. Bu sonuç Ki kare testine göre anlamsızdır ($p > 0.05$). Uygulama sonrası deney grubunda %81,3 kontrol grubunda ise %20 androjen özellik gösteren kadınlar vardır. Bu sonuç Ki kare testine göre anlamlıdır ($p < 0.05$).

İzleme çalışmasından sonra Fisher testinin sonuçlarına göre deney grubunda %57,1 kontrol grubunda ise %23 androjen özellik gösteren kadınlar vardır. Yapılan ki kare testine göre uygulama sonrası gruplar arası karşılaştırmada cinsiyet rolleri açısından farklılık istatistikî açıdan anlamlı çıkmamıştır ($p > 0.05$).

Tablo 4'de yer alan yüzde oranları dikkate alındığında uygulama öncesi, deney ve kontrol grupları arasında anlamlı bir fark görülmezken, deney sonrası son test yüzdelerinde androjenlik lehine farklılık olduğu görülmektedir. İzleme çalışmasında da deney ve kontrol grupları arasında anlamlı bir farklılık yoktur. Bu sonuçlar doğrultusunda uygulanan yaratıcı drama programının kadınların androjenlik düzeylerini yükselttiği ancak bu yüksekliğin zaman içinde gerilediği söylenebilir.

Yaratıcı drama uygulamasına katılan ve katılmayan kadınların uygulama öncesi, sonrası ve izleme çalışması sonrasında kadınların androjenlik düzeyindeki

meydana gelen değişimin karşılaştırılması için Ki kare testi uygulanmıştır.

Tablo 5'e bakıldığında deney grubunda yer alan kadınların cinsiyet rolleri uygulama sonrasında değişmiştir. Bu değişim istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p < 0.05$). Bu değişimin androjenlik düzeyinde olduğu söylenebilir. Çünkü başlangıçta üç olan androjen kadın sayısı 13 olmuştur. Kontrol grubunda bulunan kadınların cinsiyet rollerindeki değişim anlamlı değildir ($p > 0.05$).

İzleme çalışması sonrasında deney grubunda yer alan kadınların cinsiyet rolleri arasında istatistiksel olarak bir fark olmadığı gözlenmektedir ($p > 0.05$). Bu durum son izleme sonrasında 13'e yükselen androjen kadın sayısının 8'e düşmesi olarak açıklanabilir.

Bu sonuçlar, deney grubunda bulunan kadınların uygulama sonrasında androjenlik düzeylerinin arttığını, kontrol grubunda bulunan kadınların androjenlik düzeyinde bir değişikliğin meydana gelmediğini göstermektedir.

Deney grubunda bulunan kadınların toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin görüşleri

Daha önce de açıklandığı gibi, kadınlara sözel olarak yöneltilmiş olan açık uçlu sorular, araştırmada en genel düzeydeki dört kategoriyi oluşturmaktadır. Bu genel kategoriler şöyledir; 1. Kadın erkek ayrımcılığı 2. Kadın erkek rolleri 3. Evlilik 4. Kadının çalışması.

Kadınlar yukarıda yer alan kategorileri toplam 194 ifade kullanarak cevaplandırmışlardır. Tablo 6' da bu ifadelerin üç genel kategoriye göre dağılımları ve yüzdeleri verilmiştir.

Tablo 6 incelendiğinde, kadınların en çok kadın-erkek rollerini ifade ettikleri görülmektedir. Bu kategoride yer alan bilgilerin, toplamda ulaşılan bilgilere oranı %32,8'dir. Daha sonra sırasıyla kadın erkek ayrımcılığı (%27,4), kadınların çalışması (%21,6) ve evlilik (%18,1) ile ilgili ifadeler yer almaktadır. Bu durum, kadınların kadın erkek rollerine ve ayrımcılığa daha çok dikkat ettiklerini gösterir niteliktedir.

Tablo 5. Kadınların Cinsiyet Rolü Düzeyinde Meydana Gelen Değişimin Karşılaştırılması

		Ön	Son	İzleme
Deney	Ki kare	3,714	7,143	4,000
	df	3	1	2
	p	,294	,008	,135
Kontrol	Ki kare	1,462	3,923	,615
	df	3	3	2
	p	,691	,270	,735

Tablo 6. Elde Edilen İfadelerin Dört Genel Kategoriye Dağılımı

	Sayı	Yüzde
Kadın erkek ayrımcılığı ile ilgili görüşleri	53	27,4
Kadın erkek rolleri ile ilgili görüşleri	64	32,9
Evlilik ve evlilik yaşantısı ile ilgili görüşleri	35	18,1
Kadınların çalışması ile ilgili görüşleri	42	21,6
Toplam	194	100

Çalışma için belirlenen; kadın erkek ayrımcılığı, kadın erkek rolleri, evlilik ve kadının çalışması kategorilerine ait alt kategoriler oluşturulmuş ve sırasıyla aşağıda verilmiştir

Kadın erkek ayrımcılığı ile ilgili görüşler

Çalışmaya katılan kadınlar cinsiyet ayrımcılığıyla ilgili görüşlerini ifade ederken toplam 53 cümle ya da kelime kullanmışlardır. Tablo 7’de bu kategori için kullanılan 53 ifade için erkeğin üstünlüğünü kabul eden, kadının üstünlüğünü kabul eden, eşitlikçi ve değişken olmak üzere üç alt kategori oluşturulmuştur. Bu alt kategoriler için frekans değerleri ve yüzde oranları verilmiştir.

Tablo 7 incelendiğinde, kadınlar kadın erkek ayrımcılığını ile ilgili görüşlerini

açıklarken en çok eşitlikçi olmayı (%45,2) kadın ve erkeğin üstünlüğünü kabul eden ifadelerin frekanslarının ise (%24,5 ve %18,9) düşük kaldığı görülmektedir. Kadınların cinsiyet ayrımcılığı ile ilgili görüşlerini açıklarken kullandıkları ifadelerin geneli incelendiğinde ise; kadınların kadın erkek eşitliğine inandıkları, zorunlu olarak ve fiziksel olarak erkeğin ayrı olduğu, ayrımcılığı toplumun yarattığı, ekonomik koşullardan dolayı ayrımcılığa uğradıklarını anlamaktadır.

Kadınların kadın erkek ayrımcılığı ile ilgili görüşlerine ait ifadelerden örnekler aşağıda verilmiştir.

Cinsiyet ayrımın dışında hiçbir ayırım yoktur. Doğurganlığın dışında. (Emel)

Tablo 7. Kadın Erkek Ayrımcılığı İle İlgili İfadelerin Alt Kategorilere Dağılımı

	Frekans	Yüzde(%)
Erkeğin üstünlüğünü kabul eden ifadeler	13	24,5
Kadının üstünlüğünü kabul eden ifadeler	10	18,9
Eşitlikçi ifadeler	24	45,2
Değişken ifadeler	6	11,4
Toplam	53	100

İkisi de aynı ama şöyle bir düşündün mü kadının yükü her zaman ki gibi ağır erkeğe göre. (Fundu)

Çok fark var aslında ama biz bunları değiştirmek istiyoruz. Mesela kadın akşam yalnız dışarı çıkamaz. Tek başına gezmeye gidemez. (Aliye)

Bana göre hiç fark yok erkeğin yaptığı işi kadında yapar. (Gülsüm)

Eğer kadınsan hayata 1-0 mağlup başlamışsın demektir (Demet)

Erkek erkektir bu farklılığı da toplum yaratır (Meral)

Sen erkeksin veya kızsın, bunu yapma ve bunu yap gibi cümleler ile çocuğu yönlendiriyoruz. Sen şunu yapma kızsın diye yetiştiriyoruz (Emel)

Erkek egemen toplum olduğu için erkekler her zaman ön planda. (Halime)

Benim beyim 2-3 gibi geliyor. Arkadaşları ile geziyor. Ben biraz geç geleyim kıyamet kopuyor (Semra)

Erkek daha sonra babası gibi olmaya çalışıyor. (Banu)

Oğlan çocuğu daha değerli. Köyde erkek çocuğu önemli. Erkek çocuk doğduğunda bayram havası oluyor. (Fatma)

Kadın erkek rollerine ilişkin görüşler

Çalışmaya katılan kadınlar kadın-erkek rollerine ilişkin görüşlerini ifade ederken toplam 64 ifade kullanmışlardır. Tablo 8'te bu kategori için kullanılan 64 ifade için kadınının kadını özelliklerine vurgu yapan özellikler (güzellik, saygılı olmak vb. gibi), erkeğin erkeksilik özelliğine vurgu yapan özellikler, (güçlü olmak vb), kadının ev içi rolleri (çocuk bakımı, yemek, temizlik vb.), erkeğin ev dışı rolleri (tamirat, çalışma, fatura vb) ve anne babalık olmak üzere beş 6 alt kategori oluşturulmuştur. Bu alt kategorileri için frekans değerleri ve yüzde oranları verilmiştir.

Tablo 8 incelendiğinde, kadınlar kadın erkek ayrımcılığını ile ilgili görüşlerini açıklarken en çok kadının kadınlıkla ilgili rollerini ifade etmişlerdir, kadının güzel olması, bakımlı olması, evi çekip çevirmesi gibi rollerden (%34,3), erkeğinde erkeksiliği (güçlü oluşu v.b.) ile ilgili rollerden (%23,4) ifade edilmiştir.

Tablo 8. Kadın Erkek Rollerine İle İlgili İfadelerin Alt Kategorilere Dağılımı

	Frekans	Yüzde (%)
Kadının kadınsılık içeren rolleri	22	34,3
Erkeğin erkeksilik içeren rolleri	15	23,4
Kadının ev içi-ev dışı rolleri	8	12,6
Erkeğin ev içi ev dışı rolleri	6	9,4
Annelik- babalık rolleri	13	20,3
Toplam	64	

Kadın ve erkeğin ev içi ev dışı rolleri daha az sayıda ifade edilmiş genelde bu ifadeler kadınlık ve erkeklikle ilişkilendirilmiştir (%12,6 ve %9,4). Kadınların kadın erkek rolleri ile ilgili görüşlerini açıklarken kullandıkları ifadelerin geneli incelendiğinde ise; kadınların geleneksel kadınlık rolleri bildikleri bunu çok kabullenmedikleri, zorunluluktan kabul edildiğini, erkeklerinde toplumsal cinsiyet rollerinden muzdarip olduklarını ifade etmişlerdir.

Kadınların kadın erkek rolleri ile ilgili görüşlerine ait ifadelerden örnekler aşağıda verilmiştir.

Sevgili ve saygılı olması bekleniyor. (Fatma)

Çocuk bakmak genelde kadının görevi gibi görünüyor ama erkekte yapmalı. (Emel)

Ev işleri hep kadının omzunda. (Gülsüm)

Kadınlık sadece anne olmak olarak gösteriliyor. (Demet)

Kadın evine bağlı olmalı. (Halime)

Şefkat, tolerans göstermesi bekleniyor. (Banu)

Baba bir işte çalışmalı evine bakmalı. (Banu)

Koruyucu olmak, çalışmak. (Demet)

Dışarı işlerini yapmak babanın görevidir. (Sevgi)

Evlilik ile ilgili görüşler

Çalışmaya katılan kadınlar evlilik ile ilgili görüşlerini ifade ederken toplam 35 ifade kullanmışlardır. Tablo 3'te bu kategori için kullanılan 35 ifade için evlilik yaşı, görücü usulü evlenme, evlilikte değer görme, boşanmaya karşı düşünceler ve evliliğin toplumsal cinsiyete yansımaları olmak üzere altı altı kategori oluşturulmuştur. Bu alt kategorileri için frekans değerleri ve yüzde oranları verilmiştir.

Tablo 9 incelendiğinde, kadınlar evlilik ile ilgili görüşlerini açıklarken en çok evlilikte değer görmeyi (%28,1) evlilik yaşı (%17,1) görücü usulü evlenme (%20) ve evliliğin toplumsal cinsiyete yansımaları (%20) olarak ifade etmişlerdir. Kadınların evlilik ile ilgili görüşlerini açıklarken kullandıkları ifadelerin geneli incelendiğinde ise; Geribildirimlerden de anlaşılacağı gibi kadınlar için evlilik zorluklarla baş etme olurken, kadınların gözünde erkek için istenen ve rahatlık olarak algılanmaktadır.

Kadınların evlilik ile ilgili görüşlerine ait ifadelerden örnekler aşağıda verilmiştir.

Tablo 9. Evlilik İle İlgili İfadelerin Alt Kategorilere Dağılımı

	Frekans	Yüzde (%)
Evlilik yaşı	6	17,1
Görücü usulu evlenme	7	20
Evlilikte değer görme	10	28,6
Başanmaya karşı düşünceler	5	14,3
Evliliğin toplumsal cinsiyete yansımaları	7	20
Toplam	35	100

Ben 15-16 yaşında evlendim, 17'mde anneydim (Sevgi)

Ben eşimin yüzünü evlendikten sonra gördüm (Meral)

İlk başta yaşadıklarının etkisi ile ikinci evliliğe korkuyla bakılır. Ben ikinci kez evlenmekten korkuyorum. Geçmişte yaşadıklarımı yaşarsam? Çocuğumu kabul eder mi? Ederse nasıl davranır? diye düşünüyorum (Emel)

Eşimin kötü alışkanlıklarından (içki, kumar vb.) ve eve bakmamasından dolayı ayrıldım. Evliliğimi kurtarmak için çocuk bile yaptım ama oda işe yaramadı (Halime)

Yeni evliler kadına değer veriyor. Eskisi gibi değil (Emine)

Boşanmış kadına karşı daha olumsuz yaklaşıyor. Boşanma bir kadın için daha güç oluyor (Banu)

Ben evliliğe karşıyım. Evlenmelerini de kadınların saflığına bağlıyorum (Gülsüm)

42 ifade kullanmışlardır. Tablo 10' da bu kategori için kullanılan 42 ifade için kadının çalışmasına olumlu bakış, çalışmanın zorlukları, çalışmamanın nedenleri, kadının çalışmasına eşin bakışı, kadının çalışmasına çevrenin bakışı olmak üzere beş alt kategori oluşturulmuştur. Bu alt kategorileri için frekans değerleri ve yüzde oranları verilmiştir.

Tablo 10 incelendiğinde, kadınlar kadının çalışması ile ilgili görüşlerinde kadının çalışmasına olumlu bakış olduğunu görmekteyiz (%40,5). Çalışmanın zorluklarıyla ilgili ifadeler (%21,4) ile ikinci sıradadır. Kadınların çalışma ile ilgili görüşlerini açıklarken kullandıkları ifadelerin geneli incelendiğinde ise; çevrenin bakışı, çalışma şartlarının zorluğu, iş bulamama, çalışmak istememe, ailenin ve kocanın izin vermemesi, eğitiminin olmaması, çocuklarına bakma zorunluluğu gibi nedenler anlaşılmaktadır.

Kadınların çalışma ile ilgili görüşlerine ait ifadelerden örnekler aşağıda verilmiştir.

Aradığı işi bulmaması, kalifiye eleman olmaması, aile büyüklerinin izin vermemesi kadınların çalışmasını engelliyor (Fatma)

Kadının çalışması ile ilgili görüşler

Çalışmaya katılan kadınlar evlilik ile ilgili görüşlerini ifade ederken toplam

Tablo 10. Kadının Çalışması İle İlgili İfadelerin Alt Kategorilere Dağılımı

	Frekans	Yüzde (%)
Kadınların çalışmasına olumlu bakış	17	40,5
Çalışmanın zorlukları	9	21,4
Çalışmamanın nedenleri	6	14,3
Kadının çalışmasına eşin bakışı	5	11,9
Kadının çalışmasına çevrenin bakışı	5	11,9
Toplam	42	100

Koca kendini yetersiz bulup karısını çalıştırmayabilir (Ayşe)

Kadın, eşinin eve getirdiği parayla mutlu olduğu için çalışmayı düşünmeyebilir (Mehtap)

Evde oturup kocasına yemek yapmayı, çalışma hayatından daha zevkli bulabilir.

Erkeklerin kıskanması, sarkması (Emine)

Kadınların üşengeçliği, hazır yemeğe alışmış olmaları, çevreden korkmaları (Meral)

Eş, çocuk, uygun iş bulamama (Sevgi)

Çevre yüzünden. Bir dul kadın çalışmaz diye (Naciye)

Ben olsam kesinlikle çalışan kadın olmak isterdim. Ama eşim hem kıskanır hem de ben varken sana ne gerek var der (Semra)

İşte çalışıp eve gelip temizlik yemek yapması (Semra)

Eşine ve çocuklarına ayıracağı zaman kısıtlı olur (Naciye)

İşyerindeki çalışma saatleri ve çocukların bakımı (Gülsüm)

Çocuğu varsa telaş olur ev işleri aksar kendi yorulur. Evde de çalışır (Gülsüm)

Yorucu ve stresli bir günün ardından çocuklarıyla ilgilenmek, birkaç saat sonra gelecek eşine yemek hazırlamak, üstüne üstlük anlayışsız bir kocası varsa iş yaşamı çekilmez hale gelir. (Funda)

Hem çalışmak hem koşa koşa eve gelip yemek, sofraya, bulaşık,

çocukların sorunu. Ev halkının bütün işleri kadının üstüne yıkması, kadını tez yıprattığı için zor olabilir (Demet)

Sigortasız çalışmak (Banu)

Ev ve iş çalışmaları zor olabilir. Çocuk varsa daha da zor olur (Aliye)

Geç saatlerde eve dönüyorsa (Meral)

Her türlü zorluk karşımıza çıkabilir. Ama başarılı kadın her türlü zorlukları yenebilir.

İş yerindeki tacizler (Ayşe)

Kadında çalışıp para kazanabilir (Aliye)

Araştırmanın Geçerlik-Güvenirliliği

Bu araştırmanın geçerliğine bakıldığında, çalışma grubunun az olması sorun teşkil edebilmektedir. Fakat yaratıcı drama atölyesinin yapılabilmesi için birden fazla kişinin olması yeterlidir. Nitel araştırmalarda, nicel araştırmalarda olduğu gibi, sayıca fazla bir örneklemin olması şart değildir. Nitel araştırmalarda en çok kullanılan veri toplama teknikleri gözlem, görüşme ve/veya yazılı dokümanların incelenmesidir. Bu tekniklerde kullanılan ölçüm aracı araştırmacının kendisi ve sorduğu sorulardır. Bu nedenle toplanan nitel verilerin geçerlilik boyutunu açıklayabilmesi, araştırmacının kendisine ve yönelttiği sorulara bağlıdır. Dolayısıyla geçerliği sağlamak adına bu araştırmada, görüşme ve gözlem formu uzman görüşü alınarak teyit edilmiştir. Ayrıca içerik analizindeki temalar ve kodlar uzman görüşü alınarak düzeltilip, geliştirilmiştir (Kaba ve Özdemir Şimşek, 2013; Ataseven, 2012)

Nitel araştırmaya temel oluşturan ilkelere birisi, gerçeklerin bireylere ve içinde bulunulan ortama göre sürekli bir değişme içinde olduğu ve araştırmanın benzer gruplarda tekrarlanmasının aynı sonuçlara ulaşmayı mümkün kılmadığını en baştan kabul etmektir. Güvenirlilik boyutunu nitel araştırmalarda sağlamanın yolu yine araştırmacının kendi elindedir. Araştırmacı uygulayacağı stratejilerle, yaptığı nitel çalışmalarda maksimum düzeyde güvenilir veri toplama şansına sahip olabilir (Ataseven, 2012). Bu araştırmada araştırmanın güvenilirliği açısından, gözlemcinin aynı zamanda araştırmacı olması, gözlemi etkili yapamaması gibi bir durumu ortadan kaldırmıştır (Kaba ve Özdemir Şimşek, 2013). Ayrıca yapılan her oturumda kadınların söyledikleri ya hemen anında not alınmış, ya da çalışmadan sonra raporlaştırılmış ve kadınlara teyit ettirilmiştir. Bunun yanı sıra araştırma nicel verilerle de desteklenmiştir (Ataseven, 2012).

SONUÇ ve TARTIŞMA

Araştırmada yaratıcı drama çalışmasının kadınların cinsiyet rollerine etkililiği belirlenmek istenmiştir. Deney grubundaki kadınların cinsiyet rollerinin androjenlik bazında kontrol grubuna göre anlamlı olarak artacağı beklenmiştir. Araştırma sonucunda yaratıcı drama deneyimi yaşamış kadınların androjenlik düzeylerinin anlamlı düzeyde artış gösterdiği, bu artışın izleme çalışmasında düştüğü ancak ön teste göre hala oldukça yüksek olduğu belirlenmiştir. Bunun yanında nitel verilerde kadınların cinsiyet rollerinin farkına vardıkları belirlenmiştir. Araştırmanın sonuçları, literatürdeki araştırma bulguları ile bütünleşerek yaratıcı drama yönteminin

kadınların cinsiyet rolü düzeylerini arttırmada etkili olduğuna ilişkin deneysel sonuçlara yeni bir bulgu sağlamıştır. Kadınların androjenlik düzeyinde etkinin izleme çalışmasında düşmesi kadınların grup ortamından sonra kendi yaşamlarına dönmeleri ve hep yapmakta oldukları işleri yapıyor olması olarak yorumlanabilir. Kadınlar, hem kuruluştaki hem de yaşamlarında ilk defa böyle bir çalışma ile karşılaşmışlardır. Örneğin, grup içinde saygı, eşitlik, empati gibi kavramları düşünen, tartışan ve deneyim eden üyeler yaratıcı drama çalışması sonlandığında toplumda, evde ve kuruluştaki farklı davranışlarla karşılaşabilmektedir. Erkek kültürünün egemen olduğu toplumda grup çalışması dışındaki yaşamlarında, farklı hatta tam tersi düşünce ve davranışlarla karşılaşma ihtimali yüksektir. Bu durum, davranışlarını fark etmeye hatta değiştirmeye çalışan bir kadın için motivasyon düşürücü olabilecektir. Buna rağmen üyelerden grup sürecinde alınan geribildirimler olumlu yöndedir. Bu olumluluk nitel verilerde yansımıştır.

Araştırma sonuçlarından biri kadın erkek rollerine ilişkin farkındalığın artmış olmasıdır. Toplumumuzda kadın ve erkek rolleri keskin sınırlarla çizilmiş gibi gözükmetedir. Kadına yönelik şiddet araştırmasına göre katılımcılar; %71,3'ü "evin temizliği ve bakımından" %63,8'i "yemek pişirmek ve hazırlamaktan" kadınlar sorumlu tutmuş, %77,2'si ise "evdeki tamirat ve onarımlardan" erkeklerin sorumlu olduğunu belirtmişlerdir (Milliyet, 8 Mart 2008). Bhasin (2003) erkek ve kadın rol ve sorumluluklarını "erkekler ev halkının reisi, ekmeği kazanan, mülkiyetin sahibi ve yöneticisi, siyasette, dinde, iş ve meslek hayatında aktif yer alanlar olarak kabul edilir. Diğer yandan

kadınlardan çocuk doğurmaları ve yetiştirmeleri, hasta ve yaşlılara bakmaları, tüm ev işini yapmaları beklenir ve bu doğrultuda eğitilir” olarak ifade etmiştir. Kadınların (2011) yaptığı bir araştırmada kadının en önemli görevi konusundaki tutumlar incelendiğinde, deneklerin %76.6’sı ev işlerini yapmak olarak tanımlamışlardır. Ökten (2006)’in yaptığı bir araştırmada, “Çocuğa bakmak ve yetiştirmek kadının en önemli görevi olduğunu” düşünen en çok kadınlar olduğu ve “erkeğin işi para kazanmak, kadının işi ise aileye bakmaktır” görüşünü saptamıştır. Bu araştırmada da “Sizce kadın eve kocasından önce mi gelmelidir?” sorusuna “Evet” diyen kadınların %92.2’si evde kadının sorumluluğunun erkeğe göre daha çok olduğunu, eğer önce gelmezse çocukları ile kocasını ihmal edeceğini düşündüklerini belirtmişlerdir.

Çelebi (1990), bu durumu kadınların kendilerine atfedilen geleneksel rollerini benimsemelerine ve bunu içselleştirmelerine bağlamaktadır. Tan (2000) kadın ve erkek rol ve sorumlulukların okulda başladığını ifade etmektedir. Asan’ın yaptığı bir araştırmada (2010) kız çocuklara resimler ve metinler aracılığıyla “anne” olma sorumlulukları vurgulanırken ev içi alandaki yeri ön plandadır. Buna karşılık erkek çocuklara “baba” motifi aracılığıyla ev dışı alanda yer alma, bir iş sorumluluğu taşıma, ekonomik özgürlüğe ve güce sahip olma nitelikleri vurgulanmıştır. Mutfakta yemek yaparken, temizlik yaparken ya da çocuklarının bakımını, beslenmesini ve ihtiyaçları olan ilgiyi göstermeyi ders kitaplarında çoğunlukla kadınlar üstlenmiş görülmektedir. Ailede hala erkek egemen, aile reisi erkektir algılayışını yansıtan objeler ve ifadeler hakimdir.

Türkiye’de küçük yaşta evlenme, istemeyerek evlendirilme, ne olursa olsun eş şiddetine ve aile kurumunun korunmasına katlanma geçerliliğini sürdürmektedir. Bu araştırmada kadınlar kendi evlilik yaşantıları ile ilgili pek çok durumun farkına varmışlar ve bunu ifade etmişlerdir. Kadınların (2011) yaptığı bir araştırmada kadınlar “tercih şansı verilseydi nasıl evlenirdiniz?” sorusuna %79.3’ü “Severek ve anlaşarak evlenirdim” tercih etmesine rağmen bu kadınların %62.1’i görücü usulü ile evlenmişlerdir. Geleneksel ilişki biçimlerinin yoğun olduğu toplumlarda bireyler, birçok konuda kendi başına karar verme özgürlüğüne sahip değildirler.

Kadın erkek ayrımcılığına baktığımızda kadınların kadın erkek ayrımcılığını bildikleri ama ekonomik, kültürel sosyal şartlardan dolayı bu ayrımcılığı kabul ettikleri görülmektedir. Bütün toplumlarda kadının toplumsal statüsü erkeğin toplumsal statüsüne göre daha düşük olmakla birlikte özellikle gelişmekte olan toplumlarda bu oran daha da belirgindir (Küresel cinsiyet ayrımcılığı endeksine göre, Türkiye cinsiyet eşitsizliğinde 121.ci sırada olup, sondan 7.ci sıradır). Dolayısıyla gelişmekte olan toplumlarda, kadın ve erkek arasındaki ayrımcılık her alanda daha belirgin olarak (ekonomik, eğitim, sağlık, siyaset, cinsiyet, vb.) görülmektedir (Onay, 2009).

Kadının çalışmayla ilgili sonuçlar göstermiştir ki kadınlar çalışmak istemektedir. Çalışma kendilerini hem ekonomik hem de psikolojik olarak güçlendirecektir. Ancak kadınların istihdamda erkekler kadar yer almamaktadırlar. Kadınlar kentsel emek piyasasına cılız bir biçimde katılırken, bu kırsalda %80 civarında ücretsiz aile içicisi konumundadır

(Ankara İş ve Meslek Sahibi Kadınlar Derneği, 2010). Türkiye’de toplumun geleneksel değerleri ve bu değerlerin biçimlendirdiği toplumsal cinsiyet temelli işbölümü kadına verilen roller, kadının hangi işleri yapabilecekleri, hangi işlerde çalışabilecekleri hangi meslekleri seçebilecekleri konularında önemli rol oynadığı görülmektedir (Parlaktuna, 2010) Ev kadınlarının rolü ve işi konusunda kabul edilmez olan kesinlikle işlerinin niteliği değil, kadınların bedava çalışmak zorunda kalmaları ve “üretici” olduğu kabul edilen işin dışında bırakılmalarıdır. Kadınlar bağımsızlıklarını ve saygınlıklarını evin dışında çalışarak yani ücretli bir iş yaparak kazanmışlardır, ama geleneksel iş bölümünde ve ev işlerindeki sorumluluklarında bir değişiklik olmamıştır. Kadınların çoğu geleneksel rollerin içindedirler (Ağacinski, 1998).

Kadın olmak pek çok problemi beraberinde getirmektedir. Geleneksel cinsiyet rolleri, kadınlar için olumsuz sonuçlar yaratmaktadır. Ancak Günay ve Bener’in (2011) yaptığı bir araştırmada kadınların ailede temel sosyal ve ekonomik faaliyet alanlarını toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde değerlendirmedikleri bulunmuştur. Ayrıca bu durum kadınların yaş, öğrenim durumu, çalışma durumu, ailelerinin aylık gelir düzeyleri açısından da farklılık göstermemektedir. Buna rağmen toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kadınların yaşamlarını ve sağlıklarını olumsuz etkilediğini göstermektedir (Dinç Kahraman, 2010). Bu olumsuz sonuçlar, insanların kendilerini gerçekleştirilmelerine, mutlu olmalarına engel olmaktadır. Mutlu, anlamlı, bir yaşam için insanların kendilerini istedikleri gibi biçimlendirmelerine izin verilmelidir. Bunun için de özellikle

kadınların psikolojik, ekonomik, siyasal ve eğitim açısından güçlendirilmeleri gerekmektedir. Kadınların statüsünü yükseltmek için sürdürülen mücadelelerde kadın haklarını savunmak, daha iyi bir hayat için insan haklarının siyasal, sosyal, hukuksal ve ekonomik boyutunda eşitlik arayışını dile getirmek gerekir. Kadının aktif bir konuma sahip olarak toplumsal yaşamın her alanında yerini alabilmesi, hem kadınların kendine bakışını değiştirmesi, hem de doğumdan toplumsal cinsiyeti şekillendiren toplumsal rol kalıplarının ve tutumlarının değişmesiyle olasıdır. Bu da ancak haklarının bilincinde ve bunları kullanmaya hazır “güçlü” kadınların varlığı ile gerçekleştirilebilir.

Çamur Duyan’nda (2010) belirttiği gibi kadınların toplumsal yaşamda karşılaştıkları sorunların çözümü konusunda kadınların bireysel özelliklerini, güçlü yönlerini keşfetmesi; bu yönde farkındalık geliştirme, içgörü kazanma, benlik saygısını yükseltme, kendini kabul düzeyini artırma, içselleştirilmiş suçluluk duygusundan arınma odaklı sosyal hizmet uygulamaları geliştirilmelidir. Bu amaçlar için kadınlarla birlikte yaratıcı drama uygulaması yapılmıştır. Yaratıcı dramaya katılanlar kurgusal olarak başkasının rolüne girer, roldeki o insanmış gibi davranır ve onun dünyasına anlar. Böylelikle başkalarının duygusal, psikolojik hayatlarını daha iyi kavrayabilirler. Bu çalışmada da kadınlar birbirinden farklı pek çok role girip çıkmışlardır. Bazen çalışan kadın, bazen baba, bazen anne, bazen sokaktaki kadın olmuşlardır. Kadınlar her bir konunun farklı yönleriyle karşılaşmışlardır. Yaratıcı drama etkinlikleri içerisinde sıkça kullanılan canlandırılmaları ve gerçek hayatla olan bağlantıları,

yaşantımızdaki yeri, üzerinde konuşulmuştur. Dolayısıyla hayatlarında karşılaşılabilecekleri pek çok durumu tanıma fırsatı da bulmuşlardır.

Toplumsal cinsiyet eğitimi programı dahilinde yapılması gereken problem çözme, çatışmaları anlaşarak giderme yeteneği geliştirme, örgütlülüğü güçlendirme, bireysel ve grup düzeyinde vasıflar edinme ve dayanışmayı öğrenme becerilerini artırma ve bu anlamda güçlü olabilmektir. Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitliği bakış açısının oluşturulması ve kadının güçlendirilmesi için pek çok adım atılmalıdır. Ancak bunu yaparken kadınları sadece pasif bir hedef kitle olarak görme eğiliminden vazgeçilmelidir. Benimsenecek yaklaşım, haklar temelinde ve güçlendirici bir yaklaşım olmalıdır. Ayrıca, hemen her alanda, yapısal toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine ve stratejik gereksinimlere odaklanmadan, sadece kadınların yaşamlarını kolaylaştırıcı, gereksinimlerine yanıt arayan ve kısa vadeli sorunlarını çözmeye yönelik bir yaklaşımdan kaçınılmalıdır.

Yapılan bu araştırma bulguları sonucunda aşağıdaki öneriler getirilebilir.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığına bağlı kurumlarda yaratıcı drama kullanılması bireylerin bireysel olarak kendilerini geliştirmelerinde yararlanılacak önemli ve çok etkili bir eğitim yöntemidir. Bunun için toplum merkezlerinde yaratıcı drama çalışmalarına daha çok yer verilmelidir. Yaratıcı drama yöntemiyle eğitimlere daha çok kadının katılabileceği, toplum merkezlerinde çalışan meslek elemanları tarafından da göz önünde tutulmalıdır.

Uygulanan program önleyici ve bilinçlendirici bir çalışmadır. Bunun için

benzer çalışmalar ilköğretim, lise, üniversite, çalışan kadınlar ve farklı sosyoekonomik seviyedeki tüm kadınlar üzerinde yapılabilir. Ayrıca toplumsal cinsiyet bilinci geliştirmeye yönelik verilen eğitimler yalnızca kadınlara değil erkeklere yönelik de verilmelidir.

KAYNAKÇA

Acar, Y. B. (2004). *Cinsel Suçtan Hükümlü Çocukların Yaşam Öyküsü Çalışması ve Grupla Sosyal Hizmet Uygulaması*. Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Adıgüzel, Ö. (2006). Yaratıcı Drama Kavramı, Bileşenleri ve Aşamaları. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 1, 17–31.

Adıgüzel, Ö. (1994). Eğitimde Yeni Yöntem ve Disiplin: Yaratıcı Drama. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi*, 1. Eğitim Bilimleri Kongresi Bildirileri ,(2), 522–532.

Akfırat, F.Ö. (2004). *Yaratıcı Dramanın İşitme Engellilerin Sosyal Becerilerinin Gelişimine Etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Aksoy, N. (2006). *Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme ve Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü’nün Rolü*. TC Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Kadının Statüsü Uzmanlığı Tezi, Ankara.

Altınova, H. (2009). *Yaratıcı Drama Yönteminin Kadınların Özsaygı Düzeyine Ve Toplumsal Cinsiyet Bilincine Etkisi*. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Altınova, H. (2006). *Empati Becerisinin Yaratıcı Drama Yöntemiyle Geliştirilmesi*. Yayınlanmamış Liderlik Projesi, Çağdaş Drama Derneği, Ankara.

Ankara İş ve Meslek Sahibi Kadınlar Derneği (2010). *Toplumsal cinsiyet-Yoksulluk İlişkisi: Değişen Aile İçi Dinamikler Üzerine Bir Okuma*. Erişim Tarihi: 11.12.2013 <http://www.bpw-turkey.org/eklentiler/Toplumsal-Cinsiyet.pdf>

- Asan H.(2010). *Ders Kitaplarında Cinsiyetçilik ve Öğretmenlerin Cinsiyetçilik Algılarının Saptanması*. Fe Dergi: Feminist Eleştiri Cilt 2 Sayı 2, 66-73
- Ataseven, B.(2012). *Nitel Bilimsel Araştırmalarda Veri Kalitesinin Önemi*. Marmara Üniversitesi İİB Dergisi, 33 (2), 543-564
- Atauz, A.,Kardam, F.,Saktanber, A. ve Yalın, H.İ. (1999). *Toplumsal Cinsiyet Eğitimi El Kitabı*. Kadın İstihdamını Geliştirme Projesi T.C Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü.
- Bem, S. L. (1984). *Androgyny And Gender Schema Theory: A Conceptual And Empirical Integration*. R. A. Dienstbeir (Der.), Nebraska Symposium On Motivation: Vol. 32 İcinde, (S. 180–223). Lincoln: University Of Nebraska Press.
- Bem, S. L. (1983). *Gender Schema Theory And Its İmplications For Child Development: Raising Gender Aschematic Society*. *Signs*, 8, 598–616.
- Bem, S. L. (1975). *Sex Role Adaptability: One Consequence Of Psychological Androgyny*. *Journal Of Personality And Social Psychology*, 31 (4), 634-643.
- Bhasin, K.(2003). *Toplumsal Cinsiyet "Bize Yüklenen Roller*. İstanbul: Kadınlarla Dayanışma Vakfı Yayınları.
- Bogdan, R.C. ve Biklen, S. K. (1998) *Qualitative Research for Education an Introduction toTheory and Methods*. Third Edition. Allyn and Bacon.
- Bora, A. Üstün, İ. (2005). *Sıcak Aile Ortamı: Demokratikleşme Sürecinde Kadın ve Erkekler*. Tesev Yayınları.
- Cunningham, J.D.;Antill, İK. (1984). *Changes In Masculinity And Femininity Across The Family Life Cycle: A Re examination*. *Developmental Psychology*, 20, (6), 1135-1141
- Çamur Duyan, G.(2010). *Yoksulluğun Kadınlaşması: Altındağ Örneği*. Aile ve Toplum. Nisan Mayıs Haziran, 2010: 19-29
- Çelebi, N. (1990). *Kadınlarımızın Cinsiyet Rolü Tutumları*. Konya: Sebat Ofset
- Demirtaş, H.A. (2000). *Cinsiyet Rolü Kalıpyargıları, Androjenlik ve Diğer Cinsiyet Rolü Yönelimleri*. Kadın/Woman 2000
- Dinç, Kahraman, S. (2010). *Kadınların Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğine Yönelik Görüşlerinin Belirlenmesi*. Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi, 3 (1), 30-35
- Dökmen, Z.Y. (2006). *Toplumsal Cinsiyet*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Dökmen, Z.Y. (2000). *Kendi Cinsiyetindekilere ve Diğer Cinsiyettekilere İlişkin Algı, Cinsiyet Rollerini Ve Depresyon İlişkisi*. *Kriz Dergisi*, 9 (1), 9–19.
- Dökmen, Z.Y. (1999). *Bem Cinsiyet Rolü Envanteri Kadınsılık Ve Erkeklik Ölçekleri Türkçe Formunun Psikometrik Özellikleri*. *Kriz Dergisi*, 7 (1), 27–40.
- Dökmen, Z. (1991). *Bem Cinsiyet Rolü Envanterinin Güvenilirlik Geçerlilik Çalışması*. *DTCF Dergisi*, 12 (39), 39–59
- Ersöz, A.G. (1997). *Cinsiyet Rollerine İlişkin Beklenti, Tutum, Davranışlar Ve Eşler Arası Sorumluluk Paylaşımı (Kamu'da Çalışan Yönetici Kadınlar Örneği)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Esen, Y. (2002). *İlköğretim Ders Kitaplarındaki Kadın ve Erkek Resimlerine İlişkin Bir İnceleme*. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 35 (1–2) 143–154.
- Field, L. (1997). *Kendine Değer Veren Kadın*. İstanbul: Ganj Yayımevi
- Günindi Ersöz, A. (1997). *Cinsiyet Rollerine İlişkin Beklenti, Tutum Davranışlar ve Eşler Arası Sorumluluk Paylaşımı (Kamuda Çalışan Yönetici Kadınlar Örneği)*.Ankara: H. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.
- Günay, G. Ve Bener, Ö. (2011). *Kadınların Toplumsal Cinsiyet Rollerini Çerçevesinde Aile İçi Yaşamı Algılamaya Biçimleri*. TSA / Yıl: 15 S: 3, Aralık 2011

- Kaba, H. ve Özdemir Şimşek, P.(2013). İlköğretim Bölümü Yüksek Lisans Öğrencilerinin Fen Ve Teknoloji Öğretiminde Yaratıcı Drama Yönteminin Uygulanılmasına İlişkin Görüşleri. Erşim tarihi: 086.01.2014. http://kongre.nigde.edu.tr/xufbmek/dosyalar/tam_metin/pdf/2485-30_05_2012-22_52_27.pdf
- Kadılar, E. (2011). Üç Kuşak Kadının Cinsiyet Rollerini: Ankara Örneği. Yüksek Lisans Tezi Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Mersin
- Karataş, K. (2002). *Kentleşmenin Dinamik Bir Aracı Olarak Toplum Merkezleri: Bir Yaklaşım Modeli Önerisi*. Sosyal Hizmet Sempozyumu 1998 (Antalya) Bildirileri, Kentleşme Sürecinde Sosyal Hizmet, H.Ü Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayını, 62-66.
- Kavuncu, N. (1987). Bem Cinsiyet Rolü Envanteri'nin Türk Toplumuna Uyarlama Çalışması. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Milliyet Gazetesi 8 Mart Kadınlar Günü Özel Eki. 8 Mart 2008.
- Morgan, C.S.,Walker, A.J. (1983) "Perdicting Sex Role Attitudes" *Social Psychology Quarterly*,46 (2), 148-151
- Olçay İmamoğlu, E. (1991). Aile İçinde Kadın-Erkek Rollerini. *Türk Aile Ansiklopedisi*, 3, 832-835.
- Onay, M.(2009). *Algılanan Cinsiyet Ayrımcılığının Sonuçları ve Konuyla İlgili Amrripik Bir Araştırma*. Ege Akademik Bakış, 9 (4) 2009: 1101-1125
- Orlofsky, J.L.;O'Heron, C.A. (1987). Stereotypic And Nonstereotypic Sex Role Trait And Behavior. Orientations. *Implications For Personal Adjustment. Journal Of Personality And Social Psychology*, 52, (5) 1034-1042
- Parlaktuna, İ. (2010). *Türkiye'de Cinsiyete Dayalı Mesleki Ayrımcılığın Analizi*. Ege Akademik Bakış. Cilt: 10 (4) Ekim 2010: 1217 - 1230
- Punch, K. (2006). *Sosyal Araştırmalara Giriş*. Ankara: Siyasal Kitabevi
- Sakallı-Uğurlu,N. (2003). Cinsiyetçilik: Kadınlara Ve Erkeklerle İlişkin Tutumlar Ve Çelişik Duygulu Cinsiyetçilik Kuramı. *Türk Psikoloji Yazıları*, 6 (11-12), 1-20
- Sarıbay, A. S. (2001). Erken Yaşlarda Cinsiyet Rolü Kazanımı Üzerine Ebeveynlerin Etkisi. *Psikoloji Denemeleri*, (2-3), 4-8.
- Stromquist, N.P. (2002). *Education As A Means For Empowering Women, Rethinking Empowerment: Gender And Development İn A Global/Local World*. (Ed. Jane L. Parpart, Shirin M. Rai, KathleenStaudt. Çev: Fevziye Sayılan), London: Routledge.
- Shaffer, D. R. (1994). *Socialand Personality Development*. Pacific Grove, California; Brooks/Cole, 3. Baskı
- September, A N.,Mc Carrey, M., Baranowsky, A.& Schindler, D. (2001). The Relation Between Well-Being, Imposter Feelings And Gender Role Orientation Among Canadian University Students. *Journal of Social Psychology*, 141(2), 218-233.
- Tan, M. (1979). *Kadın: Ekonomik yaşamı ve eğitimi*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Tanrıöver, H. (2003). Türkiye'de Televizyon Kültürü ve Kadınlar. *Kadın Yaşantıları*. (Yayına Haz. Ayşegül Yaraman) İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Üstündağ, T. (1998). Yaratıcı Drama Eğitim Programının Öğeleri. Eğitim Ve Bilim Dergisi, 22 (107), 30-37
- Yıldırım, A. ve H. Şimşek. (2000). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara, Seçkin Yayıncılık

Araştırma

TÜRKİYE’DE KADIN HÜKÜMLÜLER: KADIN HÜKÜMLÜLERİN PROFİLİ VE SUÇLULUĞA ETKİ EDEN OLGULARIN ANALİZİ¹

Female Convicts in Turkey: Profile of Female Convicts and Analysis of the Phenomena that Affect Female Criminality

Semra SARUÇ*

*Yrd. Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü

ÖZET

Bu araştırma, Türkiye’de kadın hükümlü profilini ortaya koymak ve kadın suçluluğu olgusunun boyutlarını analiz etmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırma nicel ve nitel araştırma yöntemiyle yürütülmüş ve bu kapsamda Türkiye genelinde 6 kadın cezaevinde bulunan toplam 240 kadın hükümlü ile görüşmeler yoluyla nicel veriler toplanmıştır.

Nitel veriler ise cezaevinden tahliye olmuş olan 5 eski kadın hükümlü, kadın cezaevinde çalışan 2 sosyal hizmet uzmanı, kadın suçluluğu alanında çalışmış olan 2 akademisyen olmak üzere toplam 9 kişi ile derinlemesine görüşmeler yapılarak toplanmıştır. Araştırma sonucunda kadın hükümlülerin genel karakteristikleri ile kadın suçluluğuna etki eden olgular ortaya konulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Kadın suçluluğu, kadın hükümlüler

ABSTRACT

This research aims to display the profile of female convicts and to analyze the dimensions of female criminality in Turkey. In this research, quantitative and qualitative methods are used together. The quantitative data have been collected from 240 female convicts who were imprisoned in 6 female prisons in Turkey. The qualitative data have been collected from 9 interviewed depth; 5 former female convicts, 2 social workers working in female prison, and 2 academicians working on female criminality have been interviewed in depth. In accordance with the findings of research, characteristics of female convicts and facts that affect women criminality unearthed.

Key Words: Women criminality, female convicts

GİRİŞ

Dünya genelinde erkek suçlu oranı kadın suçlu oranına göre daha fazla olsa da kadın suçluluğundaki artış tüm dünyada dikkati çeker düzeydedir. Tarihsel süreç içerisinde kadınların erkeklere oranla her zaman daha az suç işlemeleri kadın suçluluğu olgusunun göz ardı edilmesine ve kadın suçluluğuna istisnai bir durum olarak bakılmasına neden olmuştur. Dolayısıyla suçla ilgili

1 Yazarın “Kadın Hükümlüler: Cezaevi Yaşantısı ve Tahliye Sonrası Gereksinimler” adlı doktora çalışmasının bir bölümünden düzenlenmiştir.

her yaklaşım erkek suçluluğu olgusunu, yapılan çalışmaların çoğunluğu ise erkek suçluları incelemeye ve açıklamaya çalışmıştır.

Suç, evrensel, genel ve sosyal bir olgu olup içinde meydana getirdiği toplumun şartlarına ve bulunulan zamana göre bazı özellikler içermektedir (Dönmezer, 1994). Kadın suçluluğu ise süreç içerisinde kadının toplumsal hayatta aldığı rollerin değişmesi ve gelişmesi ile birlikte değişim göstermiştir. Bu değişimin en önemli etkisi kadının işlediği suç türlerine olmuştur. Kadınların işledikleri suçlar zamanla erkek suçlarına benzemeye başlamıştır. Eskiden (Adler, 1975) kadın suçluluğuna özgü suçlar; çocuk düşürme, yeni doğan çocuğu öldürme, istismar, fahişelik, zehirleyerek adam öldürme, hakaret gibi suçlar tipik kadın suçları olarak görülmekte iken yeni dönemde kadın suçluluğu tipolojisi de değişim göstermiştir. Kadınların işledikleri yeni suçlar; büyük mağazalardan hırsızlık, çek suçları, dolandırıcılık, çocuklara karşı kötü muamele, küçükleri fuhuşa teşvik, uyuşturucu maddeler ticaretinde yer alma, suça yataklık, adam öldürme gibi suçlardır (Dönmezer, 1994: 127).

Günümüzde halen kadınlar erkeklere oranla daha az suç işlemektedirler. Dünyadaki tüm ülkelerde kadın suçlu oranı erkeklere göre düşüktür. Fakat kadınların işlediği suç türleri bakımından ülkeler arasında farklılıklar bulunmaktadır. Kadın suçluluğunun ve kadının hapsedilme oranının en yüksek olduğu ülke Amerika'dır. 2004'te Amerika'da toplam hükümlülerin %7'sini kadınlar oluşturmaktadır. Amerika'da 1990 yılından beri kadınların ceza infaz sistemindeki popülasyonu %25 artış gösteren erkeklerle karşılaştırıldığında %48

artmıştır (Greenfield ve Snell, 1999). Dolayısıyla kadınların 1990'dan beri hapsedilme oranı erkeklere oranla iki katı artış göstermiştir. Bu oranın artma nedeninin kadınların madde kullanımı ve madde ile ilgili suçlar kaynaklı olduğu vurgulanmaktadır.

Türkiye'de yaşanan kentleşme süreci, kadının toplumsal yaşama katılmasına ilişkin olarak Türkiye'nin her yanında aynı etkileri oluşturmamıştır. Ögün'e (1990: 50) göre kırsal kesimdeki geleneksel değerler kadını suçtan uzaklaştırırken, kentsel bölgelerdeki kadınlar ise yoğun bir değişime tanık olmuşlar ve farklı davranış ve tutumlara yönelmişlerdir.

Çizelge 1'de son beş yıllık dönemde Türkiye'de kadın ve erkek tutuklu ve hükümlülerin dağılımı yer almaktadır.

Çizelgeye göre Türkiye'de kadın hükümlüler, toplam hükümlülerin yaklaşık %3'ünü oluşturmaktadır. Dünyada olduğu gibi Türkiye genelinde de kadın hükümlü oranı erkeklere göre oldukça azdır. Fakat kadın tutuklu ve hükümlü oranı son beş yıl içerisinde her yıl düzenli bir şekilde artmıştır.

Kadın hükümlüler ile ilgili yapılmış olan çalışmalar incelendiğinde genel olarak suçlu kadınların sosyal ve ekonomik olarak marjinalize oldukları ve çoğunlukla aile üyeleri ve yakınları tarafından mağdur edildikleri göze çarpmaktadır. Pollock'a (1998) göre kadın suçluların bağımlılık, suçluluk ve ihmalin ortaya çıkmasında kışkırtıcı cinsel ya da fiziksel istismar deneyimleri bulunmaktadır. Kadınların yaşamlarında istismarcı aileler ve şiddete dayalı ilişkiler suç işleyen kadınların hayatlarında ortak konular olarak görülmektedir. Önemli sayıdaki çalışmalarda bu tür ilişkilerin

Çizelge 1. Türkiye’de Ceza İnfaz Kurumlarında Bulunanların Yıllara Göre Dağılımı

YILLAR	Hükümlü		Tutuklu		Hükmen		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
2008	43.578	1.367	36.446	1.651	16.866	581	100.489
2009	54.619	1.676	36.585	1.708	18.444	629	113.661
2010	61.738	1.987	32.631	1.471	20.401	724	118.952
2011	72.318	2.335	31.333	1.474	17.113	648	125.021
2012	100.617	3.278	28.564	1.560	-	-	134.019

Kaynak: Ceza Tevkifevleri Genel Müdürlüğü (Çocuk hükümlü ve tutuklular dâhil edilmemiştir)

kadınların şimdiki ve gelecekteki davranışları üzerinde etkili olduğuna vurgu yapılmaktadır (Brown ve ark. 1999; Brandley ve Davino, 2002; Almeda, 2005; Belknap ve Holsinger, 2006; Byrd ve Davis, 2009). Dolayısıyla kadın suçluluğu çalışmaları, kadınların sapkın eylemlerine neden olan şiddet, yoksulluk, ensest, istismar, eğitim eksikliği, yargılamanın yetersizliği ve akıl hastalıklarının etkileri hakkında var olan olguların değerlendirilebilmesi açısından oldukça önemlidir.

Daha öncede vurgulandığı gibi suç sosyal bir olgu olup, içinde bulunulan kültüre özgü farklılıklar ve benzerlikler gösterebilmektedir. Kadın suçluluğu da bu çerçevede incelendiğinde topluluklara özgü farklılıklar dikkati çekmektedir. Bu kapsamda bu çalışmada Türkiye’deki kadın hükümlülerin genel özellikleri ile suçluluk deneyimleri, kadınların yaşantıları göz önüne alınarak incelenmeye çalışılmıştır. Kadın hükümlülere özgü

özellikleri ortaya koymak, kadın suçluluğu olgusunu analiz etmek açısından oldukça önem taşımaktadır.

ÇALIŞMANIN AMACI

Bu çalışmanın amacı Türkiye’de kadın hükümlülerin karakteristik özelliklerini ortaya koyarak kadın suçluluğuna etki eden olguların boyutlarını analiz etmektir. Çalışmanın Türkiye’deki kadın hükümlülerin profilini sunması açısından önemli olduğu düşünülmüştür. Bu kapsamda araştırmanın alt amaçları şu şekildedir:

1. Kadın hükümlülerin genel özellikleri nelerdir?

Sosyo demografik özellikleri; çocukluk çağı deneyimleri; fiziksel ve cinsel istismara ilişkin değerlendirmeleri; istismar ile kadın suçluluğu arasındaki ilişki; kadın hükümlülerin madde kullanımları; kadın hükümlülerin ailelerinin genel karakteristikleri.

2. Kadın hükümlülerin suç deneyimine ilişkin özellikler nelerdir?

Kadınların işledikleri suç türleri; suç işleme nedenleri ve teşvik alma durumu; kadınların suçu yönelttikleri kişiler; kadınların suç işledikleri yaş ve önceki suçluluk deneyimleri.

Kadın hükümlülerin kimi özelliklerinin işledikleri suç ile ilişkisi (şiddet görmesi, uyuşturucu kullanması, ailesinde hükümlü bulunması, suç işleme nedenleri, suç işledikleri yaş, önceki hükümlülük deneyimleri ile işledikleri suç arasındaki ilişkiler)

3. Sosyal hizmet uzmanı ve akademisyenlerin kadın suçluluğuna ilişkin görüşleri nelerdir?

Kadın hükümlülerle çalışan sosyal hizmet uzmanları ve kadın suçluluğu alanında çalışmaları olan akademisyenlerin Türkiye'deki kadın hükümlüler ve kadın suçluluğu konusundaki değerlendirmeleri.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli ve Örneklem

Bu çalışmada nicel ve nitel yöntem birlikte kullanılmıştır. Nicel çalışma kapsamında Türkiye'de "kadın ceza infaz kurumları" olan; Ankara Kadın Kapalı Ceza İnfaz Kurumu, Bakırköy Kadın Kapalı Ceza İnfaz Kurumu, Denizli Bozkurt Kadın Açık Ceza İnfaz Kurumu, Karataş Kadın Kapalı Ceza İnfaz Kurumu, Çifteler Kadın Kapalı Ceza İnfaz Kurumu, Sivas Yarı Açık Ceza İnfaz Kurumunda kalan toplam 240 kadın hükümlü ile görüşme yapılmıştır. Araştırmanın yapıldığı tarihte kadın ceza infaz kurumlarında kalan kadın hükümlülerin toplam sayısı 791, Türkiye'deki tüm cezaevleri genelinde toplam kadın

hükümlü sayısı ise 1987'dir. Araştırma verileri kadın cezaevlerindeki toplam 240 kadın hükümlü ile görüşme ile toplanmıştır. Erkek hapisanelerinde kalmakta olan kadın mahkûmlar araştırma kapsamı dışında tutulmuştur. Bunun yanında 18 yaş altı kadın mahkûmlar çocuk olmaları nedeniyle araştırma kapsamı dışındadır. Tutuklu olup, halen mahkûmiyet hükmü kararı verilmemiş olan kadınlar araştırma kapsamı dışındadır. Mahkûmiyet kararı verilmiş olan ve halen cezasını çekmekte olan kadın hükümlüler araştırma kapsamındadır.

Nitel çalışma kapsamında Ankara merkez ve ilçelerinde bulunan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarından yardım almakta olan 5 eski kadın hükümlüyle derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Nitel çalışmanın bir başka boyutu ise cezaevinde çalışan 2 sosyal hizmet uzmanı, kadın suçluluğu ile ilgili çalışmalar yapmış olan 2 akademisyen ile yapılan görüşmelerden oluşmaktadır. Bu görüşmelerde kadın suçluluğu alanında bir şekilde çalışıyor olan profesyonellerin kadın hükümlüler ve kadın suçluluğu hakkındaki görüşleri incelenmiştir.

Verilerin Toplanması

Nicel çalışmada veriler araştırmacı tarafından geliştirilen görüşme formu ile birlikte kadın hükümlülerle görüşme şeklinde toplanmıştır. Görüşmelerin çoğunluğu araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiş olup bazı kurumlarda araştırmacıya yardımcı olması amacıyla bir yüksek lisans öğrencisi de görüşmelere katılmıştır. Görüşmeler Adalet Bakanlığı'ndan alınan izin doğrultusunda 23.08.2010 ile 15.02.2011 tarihleri arasında izni alınan ceza infaz kurumlarında gerçekleştirilmiştir. Öncelikli

ceza infaz kurumuna gidilmeden önce ilgili kurumla iletişime geçilip hükümlü sayıları, görüşme için uygun olup olmadıkları, görüşmelerin tahmini kaç gün süreceği konusunda bilgi alınmış ve kuruma gitmeden önce ön hazırlık yapılmıştır. Görüşmeler, görüşme için ayrılan görüşme odasında gerçekleştirilmiştir. Hükümlülerle görüşme için ayrılan odada birebir görüşmeler yapılmış olup bir başka kişi ya da hükümlü aynı anda odada bulunmamıştır. Görüşmeden önce araştırmanın amacı hükümlülere anlatılmış bu amaç doğrultusunda araştırmaya katılımın gönüllü olduğu anlatılmış ve rızalarının alınması sağlanmıştır.

Nitel çalışmada tahliye olmuş eski kadın hükümlülerle yapılan derinlemesine görüşmeler kadın hükümlünün yardım aldığı vakıfta 17.08.2011 ile 14.09.2011 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Öncelikle vakıf müdürleri ile görüşülerek hükümlüler ile görüşme tarihi belirlenmiş ve bu tarihte vakıf içerisinde vakfın temin ettiği bir görüşme odasında görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Her görüşme eski kadın hükümlünün yardım aldığı vakıfta gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler esnasında araştırmacı ve eski hükümlü dışında başka hiç kimse bulunmamış olup ses kayıt cihazı kullanılmıştır. Görüşmeler ortalama 60 dakika sürmüştür. Sosyal hizmet uzmanları, akademisyenler ile yapılan görüşmeler 06.12.2011 ile 29.12.2011 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Akademisyenler ile yapılan derinlemesine görüşmeler, kişilerin çalışma odalarında gerçekleştirilmiştir. Cezaevinde çalışan uzmanlarla yapılan görüşmeler ise cezaevi dışında bir pastanede gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerde ses kayıt cihazı kullanılmıştır.

Verilerin Çözülmesi

Araştırmada elde edilen nicel veriler "IBM SPSS Statistics 19" istatistik paket programına aktarılmış ve bu program aracılığıyla değerlendirilmiştir. Öncelikle araştırmaya katılan hükümlü kadınların demografik özelliklerini ortaya koymak için sıklık dağılımları oluşturulmuştur. Ayrıca kadınların suç geçmişleri ve cezaevi hayatıyla ilgili mevcut durumları ve yaşantıları ile ilgili bilgiler verilmiştir. Kadınların hükümlülük nedenleri bakımından ailede hükümlü bulunması, madde kullanımı, geçmişte karşılaşılan durumlar ve demografik özellikler arasında farklılık olup olmadığı Pearson ki-kare testleri ile ortaya koyulmuştur. Ayrıca kadın hükümlülerin işledikleri suç türleri arasında ceza evine girme yaşı bakımından farklılık olup olmadığını incelemek amacıyla da bağımsız örneklem t testleri uygulanmıştır.

Nitel veriler ise elde değerlendirilmiştir. Öncelikle cezaevinden tahliye olmuş olan 5 eski kadın hükümlünün ve iki sosyal hizmet uzmanı ve iki akademisyenle yapılan toplam 9 görüşmenin kaset çözümlemesi yapılmıştır. Elde edilen verilerin tekrar tekrar okunmasıyla kategoriler ve alt kategoriler oluşturulmuştur. Eski hükümlü kadınlarla yapılan görüşmelerin analizinde daha önceden oluşturulmuş olan ve nicel çalışmaya da temel olan kategoriler kullanılmıştır. Nitel veriler elde değerlendirilmiş ve herhangi bir analiz programı kullanılmamıştır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Araştırmanın verileri nicel ve nitel olmak üzere iki yöntem kullanılarak elde edilmiştir. Bulgular değerlendirilirken,

nicel ve nitel bulgular birbirlerini destekleyecek şekilde bir arada verilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın bulguları, kadının hükümlülerin genel özellikleri ve kadının hükümlülerin suç deneyimine ilişkin özellikler olmak üzere iki bölümde ele alınmıştır. Bulgulara ilişkin tablolar çalışmanın çok yer kaplaması açısından verilememiş, nicel veriler sayı ve yüzde olarak metin içerisinde verilmiştir.

KADIN HÜKÜMLÜLERİN GENEL ÖZELLİKLERİ

Bu bölümdeki bulgular kadın hükümlülerin karakteristik özelliklerini sunması açısından önemlidir. Bu kapsamda bu bölümde hükümlü kadınların sosyo demografik özellikleri, çocukluk çağı deneyimleri, fiziksel şiddet ve cinsel istismara ilişkin değerlendirmeleri, madde kullanımları ve ailelerine ilişkin bulgular yer almaktadır.

Hükümlü Kadınların Sosyodemografik Bulguları

Araştırmaya katılan hükümlü kadınların büyük çoğunluğu (%42,5) 26-35 yaş arasındadır. %23,3'ü 41-50 yaş arasında, %12,1'i 18-25 yaş arasında iken, %11,7'si 51-65 yaş arasında, %9,2'si 36-40 yaş arasında ve %1,3'ü ise 65 yaş üzerindedir. Ayrıca araştırmaya katılan toplam 240 kişinin yaş ortalaması 36,9' olup en az 18 en yüksek 73'tür. Araştırmada yer alan hükümlülerin genel olarak yaş ortalaması gençlerden oluşmakta olup 50 yaş üzeri kadın hükümlü sayısı da azımsanmayacak düzeydedir.

Araştırma grubunda yer alan kadın hükümlülerin çoğunluğunun öğrenim düzeyi çok düşük ya da hiç yoktur. Önemli sayıda hükümlü (%26,3) okuryazar

değildir ve %9,2 si de sadece okuryazardır. Öğrenim düzeyi en fazla %33,3 ile ilköğretim mezunudur. Hükümlülerin %10'u ortaokul mezunu, %13,8'i lise mezunu, %7,1'i üniversite mezunu, %0,4'ü ise yüksek lisans mezunudur.

Kadın ve erkek suçluluğu arasında öğrenim durumu açısından benzerlikler yer almaktadır. Türkiye'de tüm yıllarda öğrenim durumu yükseldikçe suçluluk oranları da düşmektedir. Bu eğilim hem kadın hem de erkekler için geçerlidir. Her iki grupta da suçluluk, okuryazar ilköğretim mezunu olmayanlar ile ilköğretim mezunlarında en sık görülmektedir (İçli, 2007: 348). Hükümlü kadınlara öğrenim durumu açısından bakıldığında gelişmiş ülkelerde de kadın hükümlülerin öğrenim düzeyinin oldukça düşük olduğu görülmektedir (Almeda, 2005; Haywood ve arkadaşları, 2000: 309).

Kadın hükümlülerin gelir getiren bir işte çalışma durumları incelendiğinde, araştırma grubunda yer alan hükümlülerin %47,9'unun ceza infaz kurumuna girmeden önce gelir getiren bir işte çalışmakta olduğu, %52,1'inin ise ceza infaz kurumuna girmeden önce gelir getiren bir işte çalışmadığı tespit edilmiştir. Yaptıkları işlerin dağılımları incelendiğinde ise kadın hükümlülerin genelde nitelikli bir işe sahip olmadıkları görülmüştür. Ceza infaz kurumuna girmeden önce, araştırmaya katılan hükümlülerin %31,6'sı hizmet sektörü çalışanı (kuaför, garson, konfeksiyon, sekreter vb.), %23,2'si vasıfsız işçi (temizlik, seyyar satıcılık), %12,8'i işyeri sahibi, %11,1'i kamu görevlisi (memur, muhasebeci, doktor, öğretim görevlisi, müdür) olarak çalışıyor iken, %9,4'ü eğlence sektörü çalışanı (şarkıcı, animatör, barmen), %5,1'i tarım, hayvancılık sektörü çalışanı, %3,4'ü seks işçisi

ve %3,4'ü bakıcı (Çocuk, yaşlı ve hasta bakıcılığı) olarak çalışmaktadır.

Hükümlü kadınlara cezaevine girmeden önce gelir düzeyinin nasıl olduğu sorulduğunda, %29,2'si cezaevine girmeden önce gelir düzeyini kötü, %38,3'ü gelir düzeyini orta, %27,1'i gelir düzeyini iyi ve %5,4'ü ise gelir düzeyini çok iyi olarak ifade etmişlerdir.

Ceza infaz kurumuna girmeden önce, araştırmaya katılan hükümlülerin çoğunluğu evli olduğunu belirtmiştir (%49,2'si resmi nikâhlı evli, %12,1'i dini nikâhlı evli). Medeni durum açısından diğer çalışmalarla da benzer bulgular tespit edilmiştir. Hükümlü kadınların çoğunluğu evlidir ve evliyken suç işlemişlerdir (İl, 1990; Öğün, 1990; Özcan, 1996; İçli, 1992; İçli ve ark, 2011; Çoban ve Akgün, 2011).

Tahliye olmuş olan eski hükümlü kadınlara sosyo demografik özellikler açısından bakıldığında, kadınların yaş dağılımı 39–57 yaş arasındadır. Kadınların sadece birisi ortaokul terk olup diğerlerinin öğrenim durumu bulunmamaktadır. 4 kadın, okula gitmediklerini cezaevinde okuma yazma öğrendiğini belirtmiştir. Görüşme yapılan kadınların tamamının çocuğu olup kadınların hepsi üç ve daha fazla çocuk sahibidirler. Tahliye olmuş olan eski hükümlü kadınlar suç işledikleri zamanda evlidirler. Suç işlediklerinde evli olan kadınların hiçbirisi şu anda evli değildirler. Sadece birisi imam nikâhı ile birlikte yaşadığını belirtmiştir. Görüşme yapılan kadınların hiçbirisi görüşme yapıldığı sırada çalışmamaktadır. Sadece Sosyal Yardım- laşma ve Dayanışma Vakfı'ndan yardım alarak geçimini sağlamaktadırlar.

Medeni durum açısından bakıldığında, kadın hükümlülerin medeni durumları

diğer ülkelerdeki kadın hükümlülerle karşılaştırıldığında farklılıklar olduğu görülmektedir. Gelişmiş ülkelerde kadın hükümlülerin çoğunluğu bekârdır (Haywood ve arkadaşları, 2000; Almeda, 2005). Erkek suçluluğu ile karşılaştırıldığında da medeni durum açısından farklılıklar dikkati çekmektedir. Erkek suçlular çoğunlukla bekârlardan oluşmaktadır (Kızmaz, 2006; İçli ve ark.2011).

Çalışmamızdaki bulgular kadın hükümlülerin Türkiye genelindeki profili ile benzerlikler göstermektedir. Türkiye'deki kadın suçlu profili incelendiğinde, genel olarak kadın suçluların, 22–50 yaş grubunda, öğrenim düzeyi çok düşük, okuma yazma bilmeyen veya okuyazar olup bir okul bitirmemiş olan, ilkökul mezununun çoğunlukta olduğu kişilerden oluştuğu görülmektedir (İçli, 2007: 344; Adalet Bakanlığı İstatistikleri, 2010). Erkek hükümlülerle karşılaştırıldığında ise, ceza infaz kurumlarındaki erkek profili, çoğunluğu 21–39 yaş arasında ve ilkökul mezununun çoğunlukta olduğu kişilerden oluşmaktadır. Türkiye'de kadın ve erkek suçlu profili yaş ve öğrenim durumu karşılaştırıldığında benzerlikler göstermektedir.

Hükümlü Kadınların Çocukluk Çağı Deneyimleri

Bu çalışmada kadınlara sorulan bir başka soru “çocukluklarını nerede ve kimlerle geçirdikleri” ile ilgilidir. Araştırmaya katılan hükümlülerin büyük çoğunluğu (%84,5) çocukluğunu öz ailesi ile geçirmiştir.

Görüşme yapılan kadınlara çocuklukta yaşadığı olumsuz deneyimlerin olup olmadığı “çocukluğunuzda sizi üzen bir olay yaşadınız mı?” sorusu

çerçevesinde sorulmuştur. Bu bölüm gerek nicel çalışmada gerekse nitel çalışmada görüşmelerin en zorlayıcı anlarından biri olmuştur. Görüşmeler esnasında özellikle çocukluğunda sarsıntı yaşamış birçok hükümlü kadın duygusal boşalmalar yaşamıştır. Kadınların çocukluklarında yaşadıkları travmaları anlatmaları araştırma sürecini duygusal açıdan zorlayıcı olmuştur. Bu durum kadın hükümlülerin yaşamlarındaki kırılma noktasını göstermesi açısından önemlidir. Görüşmedeki bu anlar görüşmeleri zorlayıcı nitelikte olup aynı zamanda kadın suçluluğunu anlamak açısından önemli ipuçları vermektedir. Bu çalışmada da kadın hükümlülerin önemli bir oranı (%42,1; 101 kadın) çocukluk döneminde sarsıntı verici olayları deneyimlediklerini belirtmişlerdir.

İncelenen bir başka önemli değişken ise kadın hükümlülerin çocukluk çağında yaşadığı sarsıntı veren olayın niteliği ile ilgilidir. Kadınların çocukluğunda deneyimlenen olaylar en fazla fiziksel şiddet ve cinsel istismar ya da aile bireyinin ölümü ve ailenin dağılmasıdır. Bu çalışmada çocukluk çağında sarsıntı verici olay yaşadığını söyleyenlerin önemli bir oranı öz ve üvey aile bireylerinden fiziksel şiddet gördüklerini (%19,8'i öz aile bireylerinden, %8,9'u üvey aile bireylerinden) ifade etmişlerdir. Kadın hükümlülerin çocukluk çağında deneyimlediği sarsıntı yaratan önemli bir başka olay ise cinsel istismara maruz kalmış olmalarıdır (%17,8). Bunun yanında çocukluk çağında deneyimlenen bir başka olay ise aile bireylerinin ölümü (%21,8) ve ailenin dağılmasıdır (%14,9). Kadınlarla yapılan görüşmelerde çocukluk dönemlerini aktarırken sevgisizlik, yoksulluk ve

genellikle bozuk aile ilişkileri de kadınların çocukluk deneyimleri arasında yer almaktadır.

Ebeveynlerden birinin kaybı ya da boşanma ile ailenin dağılmasının en fazla çocuklarda travmalara neden olduğu bilinmekle birlikte suçluluğu tek başına belirleyen bir unsur olduğunu söyleyemeyiz. Genellikle kriminoloji çalışmalarında suçluluk ile ailenin dağılması ya da parçalanması arasında bir ilişki olup olmadığı incelenmeye çalışılmaktadır. Nitekim yabancı literatürde de kadın hükümlülerin önemli bir bölümü parçalanmış ailelerden gelmektedir. Özellikle yabancı literatürde kadın tutuklular arasında kaotik aile çevresinde yetişmek kadınların ortak özellikleri olarak kabul edilmektedir.

Çalışma kapsamında bulgularda da görüldüğü üzere kadınların neredeyse tamamına yakını kendi öz ebeveynleri tarafından yetiştirilmiştir. Türkiye'de yapılan diğer çalışmalarda da benzer bulgular yer almaktadır. Burada aslında irdelenmesi gereken konu ailenin bir arada olmasından ziyade "ailenin fonksiyonları" ve aile bireylerinin bu fonksiyonları ne derecede yerine getirebildiğidir. Her ne kadar kadınlar kendi öz ebeveynleri tarafından yetiştirilmiş olsa da kadınlarla yapılan görüşmelerde çocukluğunu sevgiyle ve özlemle anımsayan kadın sayısı oldukça azdır. Ailedeki olumsuz koşulların -babanın alkol kullanması, aile içi şiddet, ilgisizlik, sevgisizlik, yoksulluk gibi- varlığı ailenin bütün olmasıyla da birtakım sorunların yaşanmayacağı anlamına gelmemelidir.

Bu pencereden baktığımızda çocuklukta yaşanan kötü deneyimlerin kadını yaşamı boyunca etkileyecek uzun süreli

etkileri olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim hapissheneden tahliye olmuş olan kadınlarla yapılan derinlemesine görüşmelerde de çocuklukta deneyimlenen en önemli olaylar fiziksel şiddet ve cinsel istismar, çocuk yaşta zorla evlendirilme ve yoksulluk olarak görülmektedir.

Fiziksel ve Cinsel İstismar

Kadın suçluluğunda çocukluk çağı fiziksel ve cinsel istismar deneyimleri belirleyici bir özellik taşımaktadır. Bu çalışmada çoğu kadın hükümlünün çocukluğunda en yakınları tarafından fiziksel ve cinsel saldırıya uğramış olmaları, bu bulguların, kadın suçluluğuna bakış konusunda bir içgörü ve yaklaşım kazandırmak açısından önemli olduğunu göstermek açısından önemlidir. Tahliye sonrası derinlemesine görüşme yapılan, 12 yaşında evlendiğini söyleyen ve evlendiğinde daha bir çocuk olan eski hükümlü K M, yaşadığı şiddeti şu şekilde ifade etmiştir:

“12 yaşımdan sonra çok şeyler yaşadım, zaten eşimde küçüktü, annesi, babası çok şeyler yaşadım, hep dayaklar küfürler... Eşimden, kaynanam, kayınbabam, kaynımdan hepsinden”. (Eski hükümlü KM)

Kadının yaşadığı şiddet ve istismarı uygulayanların büyük çoğunluğu hükümlüye en yakın kişilerdir. Bir başka deyişle şiddet ve istismar büyük oranda aile içinde yaşanmaktadır. Nitekim bir başka eski hükümlü kadının henüz 13 yaşında iken öz abisi tarafından tecavüze uğramış olması da şiddet ve istismarın en fazla aile içinde yaşandığını göstermektedir:

“Yaşadım... Yani aslında bunu hiç söylemek istemiyorum da, babamgilin yaylaya çıktığında ben

kardeşimin tecavüzüne uğradım... Ben o zaman 13 yaşlarındaydım... Döverek tecavüz etti onu da zaten”... (Eski hükümlü NŞ)

Çocuk Yaşta ve Zorla Tanınmadığı Birisiyle Evlendirilme

Kadın suçluluğu açısından bakıldığında çocuk yaşta evlendirilme bir çocukluk çağı travması olarak kabul edilebilir ve kadınların yaşantısını etkileyen önemli değişimin evlendirilmeleri ile başladığını söyleyebiliriz. Özellikle kadın hükümlülerin tamamına yakınının evli olduğu ve suç işlediklerinde de evli olduğu göz önüne alındığında “kadının evlilik yaşamının” kadın suçluluğu açısından ipucu verdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Görüşme yapılan kadınların evliliklerini çocuk yaşta yapmış olmaları evliliği bir çocukluk travmasına dönüştürmektedir. Bu konu ile ilgili olarak bir hükümlünün çocuk yaşta yaptığı evliliği ifade ettiği dikkat çekicidir:

“Ben çocukluğumu hiç bilmiyorum ki, yani tam nasıl evlendiğimi de bilmiyorum... 12 yaşımda, daha afe dersin ben adet bile görmemişim, adeti ben gittiğim yerde gördüm”. (Eski hükümlü KM)

Kadınların kendi ifadelerinde yer aldığı gibi evlilik döneminde gerek eşleriyle gerekse eşlerinin aile üyeleriyle yaşadıkları sorunlar, yaşamlarındaki çıkmazların başlangıcı olarak görülmektedir. Özellikle “görücü usulü” yapılan evlilikler ve kadınların evlendikten sonra ailelerinden destek görmemesi kadınların evlilikleri ifade etmesi açısından önemlidir. Bir başka eski hükümlü ise hayatındaki sorunların evlendirildiğinde başladığını söyleyip aileleri bu konuda uyarmaktadır:

“İlk önce aileler çocuklarına sahip çıksınlar, 60 yaşına da gelse aile insanın arkasında olacak, bundan çok yandım, belki genç kızlar mesela evlenirken dikkat etmeleri lazım her şeye, ben tanımadım adamı gerdekte tanıdım dünyam zindan oldu, hiç görmediğim biriyle evlendirdiler, tanımadığım yabancıyla, bunu böyle yapmasınlar bunları çok önemsiyorum işte. Ne gelirse insanın aileden dolaşıp geliyor başına, benim ailem beni buna verdi arkamı aramadılar”. (Eski hükümlü NŞ)

Kadının işlediği suç ve suç işleme nedenleri göz önüne alındığında, genellikle aile içinde yaşadığı çatışmanın ve evlilik ilişkilerinin suç işlemeye zemin hazırladığını söyleyebiliriz. Kadınların daha çok evliyen suç işlemeleri, akla evlilikte yaşanan sorunların suça itici güç oluşturduğu düşüncesini getirmektedir. Nitekim İl (1990:167) evli kadınların suç işleme oranlarının yüksek olmasında evlilik ile ilgili yaşantılarından sorunların etkili olabileceğini ileri sürmüştür.

Kadın hükümlülerin genellikle evli olmaları, evlilik ile ilgili başka önemli bir konunun tartışılmasına da olanak sağlamaktadır. Kadınların evliliklerinde yaşadıkları sorunların kaynağını, çocuk yaşta, istemeden ve zorla yapılan evliliklerin oluşturduğu düşünülmektedir. Çocuk yaşta evlilikler ya da bir başka deyişle “çocuk gelinler”, “adölesan evlilikler” dünyanın her yerinde görülen küresel bir sorundur. USAK (Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu) raporuna göre (2011), kesin rakamlara ulaşmak mümkün olmasa da, gelişmekte olan ülkelerde her yıl 10-12 milyon kız çocuğunun erken yaşta evlendirildiği düşünülmektedir. Rapora

göre Türkiye’de her üç kadından birinin çocuk evliliği yaptığını söylemek mümkündür. Türkiye’de erken yapılan evlilikler cinsiyet açısından da değişiklikler göstermektedir. Erken yaşta evlenen erkek çocuk oranı %6,9 iken kız çocuklarda bu oran %31,7’dir. Bununla birlikte küçük yaşta yapılan evlilikler aynı zamanda kadının eşinden erken yaşta şiddet görmesine neden olabilmektedir. Şiddete maruz kalan kadınların çok büyük bir oranının küçük yaşta evlilik yaptıkları görülmektedir. Nitekim İçli’nin çalışmasında hükümlü kadınların evlenme yaşları ile şiddete maruz kalmaları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Küçük yaşta evlenenlerin, eşlerinin şiddetine maruz kalmaları daha sık görülmüştür (İçli, 2007: 395). Aynı şekilde İçli’nin (2007: 344) tespitlerinde evli kadınlarda suç oranının yüksek oluşunda evliliğin ülkemizde erken yaşlarda gerçekleşmesi ve evliliğin kadına yüklediği görev ve sorumlulukları yerine getirirken karşılaştıkları güçlüklerin hazırlayıcı faktörler olarak düşünülebileceği ileri sürülmüştür. Nitekim bu çalışmada da kadın hükümlülerle yapılan görüşmelerde kadınlar, yaşantılarındaki sorunların “evlenme” ile başladığını ve müdahale edilmediği için sorunlarının daha da derinleştiğini ifade etmişlerdir.

Yoksulluk

Yoksulluk, birçok sosyal sorunla iç içe olan eski bir sosyal sorundur. Bu sosyal sorundan en fazla etkilenenler ise başta çocuklar ve kadınlar olmak üzere yaşlılar, özürlüler ve diğer gruplardır. Kadın suçluluğu açısından bakıldığında suç işleyen çoğu kadının sosyo ekonomik düzeyi düşük, yoksul kadınlar olduğu ve çoğunlukla hırsızlık gibi

mala karşı işlenen suçları işledikleri görülmektedir. Nitekim cezaevlerinde yapılan görüşmelerde ve tahliye sonrasında eski kadın hükümlülerle yapılan derinlemesine görüşmelerde de kadınların yoksullukları çocukluklarından beridir yaşadıkları gözlemlenmiştir. Çocuklukta deneyimlenen yoksulluk kadınların ifadelerinde şu şekilde dile getirilmiştir:

“Çocukluğum, bizim yaşımızda okul yoğudu yavrum, ondan sonra ata dede yoğdu, bi annem varıdı ondan sonra perişanıdı kızım, çok perişan çektik, evsiz idik, babamız biz küçük iken vefat etmiş... Annem büyüttü dilenerek tek başına... Diledi, yardım topladı, bizi büyüttü, everdi, vakardı, Allahım sonradan da işte cezaevine düştük”. (Eski hükümlü DA)

Aynı hükümlü hem gördüğü şiddeti hem de yaşadığı yoksulluğu şu şekilde dile getirmiştir:

“Yavrum evsizlikten ne olacak kuzum, iki dene emmim vurdu iki dene dayım vurdu işte perişanlığıyla büyüdük, açık, çıplak, çorap yok ayığımızda, elbise yok...” (Eski hükümlü DA)

Hükümlü Kadınların Fiziksel Şiddet ve Cinsel İstismara İlişkin Değerlendirmeleri

Aile içinde deneyimlenen fiziksel şiddet kadın suçluluğunda önem arz eden bir olgudur. Bu çalışmada cezaevlerinde araştırmaya katılan hükümlü kadınlara fiziksel ve cinsel istismara yönelik sorular yöneltilmiştir. Kadınların bu sorulara verdiği yanıtlar kadın suçluluğu ile ilgili genel literatürü destekleyecek düzeydedir. Kadın suçluluğu ile ilgili yapılan

çoğu çalışmada kadın hükümlüler arasında fiziksel ve cinsel istismar deneyimi ortak özellik olarak dikkati çekmektedir (Greenfield ve Snell, 1999; Brown ve ark., 1999; Farr, 2000; Easteal, 2001; Radosh, 2002; Brandley ve Davino, 2002; Almeda, 2005; Belknap ve Holsinger, 2006; Lord, 2008; Byrd ve Davis, 2009).

Kadın hükümlülere fiziksel şiddet yaşayıp yaşamadıklarını öğrenmek için şiddetin dozunun giderek arttığı altı soru sorulmuş ve cinsel istismarı ortaya koymak için ise üç soru sorulmuştur. Araştırmaya katılan hükümlü kadınların çoğunluğunun fiziksel şiddeti deneyimledikleri saptanmıştır. Buna göre hükümlü kadınların %63,3'ü tokat atılması, can yakacak şekilde bir şey fırlatılması davranışlarına maruz kalmış iken, %54,6'sı itilmeye, tartaklamaya ya da saçının çekilmesi gibi davranışlara maruz kalmış, %50,6'sı yumruk atılması, can yakacak bir şey ile vurulması gibi davranışlara maruz kalmış, %43,8'i tekmelenmeye, sürüklenmeye ya da dövülmeye maruz kalmış, %29,2'si boğazının sıkılmasına ya da bir yerinin yakılmasına maruz kalmış ve %26,8'i de bıçak, silah gibi aletlerle tehdit edilme ya da yaralanmaya maruz kalmıştır. Dolayısıyla hükümlü kadınların önemli bir oranı fiziksel şiddete maruz kalmıştır.

Kadınların deneyimlediği fiziksel şiddette önemli bir unsur ise kadınlara şiddeti uygulayan kişilerin kimler olduğu ile ilgilidir. Bu çalışmada da literatürle paralel doğrultuda bulgular tespit edilmiştir. Kadın hükümlülere şiddet uygulayan kişiler en yakınlarıdır; eş (%48.4), baba (%10,4), öz anne (%6,3), sevgili, kardeş ve diğer yakınlarıdır. Bu bulgulardan hareketle hükümlü kadınların en

fazla eşlerinden şiddet gördüğü ortaya konmuştur.

Suçluluk ve şiddet çalışmalarında incelenmesi gereken önemli bir konu, kişinin işlediği suç ile yaşadığı fiziksel şiddet arasında bir ilişki olup olmadığıdır. Bu doğrultuda bu çalışmada hükümlü kadınların işlediği suç türü ile yakınları ya da tanımadığı kişiler tarafından tekmeleme, sürüklenme ya da dövülme davranışına maruz kalması arasındaki farklılıklar incelenmiştir. Buna göre adam öldürme suçu nedeniyle ceza infaz kurumunda bulunma ile yakınları ya da tanımadığı kişiler tarafından tekmeleme, sürüklenme ya da dövülme davranışına maruz kalma arasında anlamlı farklılık bulunmuştur (Ki-Kare:4,563, $p<0,05$). Buna göre yakınları tarafından tekmeleme, sürüklenme ya da dövme davranışına maruz kalan kişilerin adam öldürmeden dolayı ceza infaz kurumunda bulunması, diğerlerinden anlamlı derecede daha yüksektir. Bir başka deyişle adam öldürme suçu nedeniyle cezaevinde bulunan kadınlar diğer suçları işlemiş olanlara oranla fiziksel şiddete daha fazla maruz kalmışlardır. Bununla birlikte dikkat çekici bir başka bulgu ise şiddetin dozunun artması ile suç türü arasındaki ilişki ile ilgilidir. Bu doğrultuda hükümlü kadınların işlediği suç türü ile yakınları ya da tanımadığı kişiler tarafından boğazının sıkılması ya da bir yerinin yakılması davranışına maruz kalması arasındaki farklılıklar incelenmiştir. Buna göre, adam öldürmeden dolayı ceza infaz kurumunda bulunan hükümlülerin yakınları ya da tanımadığı kişiler tarafından boğazının sıkılması ya da bir yerinin yakılması davranışına maruz kalması arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır (Ki-Kare:7,578, $p<0,05$). Yakınları ya da tanımadığı

kişiler tarafından boğazının sıkılması ya da bir yerinin yakılmasına maruz kalan kişilerin adam öldürmeden dolayı ceza infaz kurumunda bulunması, diğerlerinden anlamlı derecede daha yüksektir.

Bunun aksine hırsızlık suçu ile ilgili tam tersi yönde bir bulguya ulaşılmıştır. Hırsızlıktan dolayı ceza infaz kurumunda bulunma ile yakınları tarafından tekmeleme, sürüklenme ya da dövülme davranışına maruz kalma arasında anlamlı farklılık bulunmuştur (Ki-Kare:5,278, $p<0,05$). Buna göre yakınları tarafından tekmeleme, sürüklenme ya da dövülmeye maruz kalan kişilerin hırsızlıktan dolayı ceza infaz kurumunda bulunması, diğerlerinden anlamlı derecede daha düşüktür. Aynı durum sahtecilik suçu işleyenler için de geçerlidir. Sahtecilikten dolayı ceza infaz kurumunda bulunma ile yakınları ya da tanımadığı kişiler tarafından itilip, tartaklanma ya da saçının çekilmesi davranışına maruz kalma arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır (Ki-Kare:7,117, $p<0,05$). Buna göre, sahtecilikten dolayı ceza infaz kurumunda bulunan hükümlüler yakınları ya da tanımadığı kişiler tarafından itilme, tartaklanma davranışına diğerlerinden daha az maruz kalmışlardır. Bu bulgulardan hareketle hırsızlık ve sahtecilik suçu işlemiş olan kadınların diğer suç işlemiş olan kadınlara oranla fiziksel şiddete maruz kalmadıklarını söyleyebiliriz.

Kadın hükümlüler arasında istismara ilişkin incelenen bir başka önemli değişken, cinsel istismar deneyimi ile ilgilidir. Araştırma bulgularında kadın hükümlülerin yaklaşık %20'sinin cinsel istismara maruz kaldığı tespit edilmiştir. Kadınların cinsel şiddet deneyimlerini aktarma bölümü

görüşmeler açısından zorlayıcı olmuştur. Kadınların cinsel şiddet deneyimlerini aktarırken güçlük yaşadığı, utanmışlıkları, göz temasından kaçındıkları gözlemlenmiştir.

Bu doğrultuda araştırmaya katılan hükümlü kadınların %19,2'si istemediği halde fiziksel güç kullanıldığı için zorla cinsel ilişkiye girdiğini belirtmiş iken, %16,3'ü istemediği halde karşısındaki kişinin yapacaklarından korktuğu için cinsel ilişkiye girdiğini ve %11,7'si ise cinsel olarak aşağılayıcı ya da küçük düşürücü bir şeyi yapmaya zorlandığını belirtmiştir.

Kadınların deneyimlediği cinsel istismarı uygulayanlar ise yine literatür ile paralel doğrultudadır. Kadınlar en fazla eşleri tarafından cinsel istismara uğramışlardır. Yani kadın hükümlülerin yaşadığı cinsel şiddetin aktörü yine yakınlarından biri olabilmektedir. Bu doğrultuda kadınların deneyimlediği cinsel istismarı uygulayanlar sırasıyla eşleri, erkek arkadaşı, öz babası şeklindedir. Bu bulgular da göstermektedir ki hükümlü kadınlar cinsel istismarı en fazla eşlerinden görmüştür.

Fiziksel ve cinsel şiddet tahliye sonrası derinlemesine görüşme yapılan eski hükümlü kadınların da deneyimlediği ve vurguladığı önemli bir sorundur. Görüşme yapılan kadınların tamamı (5 kadın) en yakınlarından fiziksel şiddet gördüklerini belirtmişlerdir. Yapılan görüşmelerde kadınların yaşadıkları şiddetin aynı zamanda yaşamlarının çıkmazı olduğu gözlemlenmiştir. Kocasını öldürmek suçundan müebbet hapis cezası almış ve 14 yıl cezaevinde kalarak afa tahliye olmuş olan eski bir hükümlü yaşadığı şiddeti şu şekilde ifade etmiştir:

“Kocam içkiciydi, kumarcıydı, elin adamlarını getirir eve içki içerdi, bana meze hazırla getir derdi. Yabancıları, kimi arkadaşıysa eve getirirdi içki içerdi, bende derdim evime getirme elin adamlarını ne olur ne olmaz derdim, herife yalvarırdım. Ne olur elin iti de var köpeğide var derdim getirme derdim. Bu getirir getirir içki içerdi birbirimize girerdik, dövüşürdük, kalkar döverdi beni kapıştırdık, amaaan böyle bi hayat yaşadım kızım”. (Eş cinayeti nedeniyle 14 yıl cezaevinde yatmış olan 57 yaşındaki eski hükümlü DA)

Bir başka eski hükümlünün kendisinin ve çocuklarının eşinden gördüğü şiddet nedeniyle kendi ailesinden bile destek görememesi kadının içinde bulunduğu durumu göstermesi açısından önemlidir. Özellikle eşinden gördüğü şiddeti kendi ailesi ile paylaşan kadınlar hiçbir destek göremediklerini aksine eşlerinden boşanmak istediklerinde ise kendi ailelerinin bile eşlerinin tarafını tutarak boşanmaya karşı durduklarını, bu nedenle kendi ailelerini karşılarında bulduklarını ve dışlandıklarını ifade etmişlerdir. Görüşülen kadınların ifadelediği aşağıdaki şekildedir:

“...Çocukları pek dövüyordu babaları... İşte çocukları döverdi yani duvardan duvara çarpardı, kaynanam gelirdi kaynata gelirdi bize onların yanında filan yapardı hepsi şahit buna da keşke söyleseler yani, o yüzden yani dayanamadım çocuklara işlediği şiddete sonunda boşandım”. (Eski hükümlü NŞ)

Aynı şekilde eşinin kendi öz kızlarını taciz ettiğini söyleyen eski hükümlünün hikâyesi ise şiddet ve istismar olayının aynı kısır döngü içerisinde kadının kız

çocuğunu da nasıl sarmaladığını göstermek açısından önemlidir:

“Kızım babasının tecavüzüne uğruyordu... Kız 14 yaşında okula gidiyor, ben yemek yapacam şöyle mutfağa gittim yemek karıştırıyorum yemin ederim iki kere üç kere kızı taciz ederken yakaladım. Allah senin belanı versin dedim , “sen ne yaptın senin evladın dedim” “olsun diyo ne olacak diyo... Kız, o babam seviyo diye düşünüyodu yani... Bu olay beni çıldırtan bu olay oldu... Bıraksaydım tecavüz ederdi ama bırakmadım, hemen bunu gördüm üç kere yakaladım... (Eski hükümlü NŞ)

Gerek nicel çalışma kapsamında cezaevindeki kadınlar, gerekse nitel çalışma kapsamında tahliye olmuş eski hükümlü kadınlar ile yapılan görüşmeler, kadınların yaşamlarında şiddetin yaşandığını ortaya koymuştur. Dahası, bu kadınlar yaşadıkları şiddeti en yakınlarından gördüklerini ifade etmişlerdir. Kadınlar eşlerinin yanı sıra eşlerinin anne ve babasından, kardeşinden de şiddet gördüklerini ifade etmişlerdir. Cinsel şiddeti yaşamış olan kadınların bunu çocuklukta yaşamış olmaları ise bir başka sorun olarak görülmektedir. Şiddeti yaşamış olan kadınlar fiziksel şiddeti anlatırken kolaylıkla ayrıntılarıyla dile getirirken, cinsel şiddeti anlatırken zorlandıkları ve geçiştirmeye çalıştıkları görülmüştür. Özellikle fiziksel şiddet anlatırken “kemerlerle dövüyorlardı” “kafamı yerden yere vuruyordu” şeklinde çok daha detaylara girildiği görülmüş, cinsel şiddette ise utandıkları, kendini suçladıkları, göz temasından kaçındıkları gözlenmiştir. Kadınların anlatımlarından ortaya çıkan tablo da yaşadıkları fiziksel ve cinsel şiddet

sonrasında nasıl bir travma yaşadıkları gözlemlerinden hissedilebilmektedir. Bunun yanında yaşadıkları şiddetin kadın hükümlülerin birçoğunun ruh sağlığını olumsuz etkilediği görülmüştür. Şiddet yaşadığını söyleyen kadınlar aynı zamanda depresyon, uykusuzluk gibi ruh sağlığı şikâyetlerinin olduğunu ifade etmiştir.

Hükümlü Kadınların Madde Kullanımları ve Ailelerine İlişkin Özellikler

Görüşme yapılan hükümlü kadınlara madde kullanım durumlarını ortaya çıkarmaya yönelik sorular sorulmuştur. Bu doğrultuda araştırmaya katılan hükümlülerin %61,3'ü sigara kullanmakta, %5,4'ü alkol kullanmakta ve %13,8'i ise uyuşturucu madde kullanmaktadır.

Kadın hükümlülerin uyuşturucu kullanma ve uyuşturucu ile ilgili suç nedeniyle cezaevinde bulunma durumları incelendiğinde aslında uyuşturucu kullanıldığını belirten kadın hükümlülerin uyuşturucu ile ilgili suçlar nedeniyle cezaevinde olduğunu söyleyebiliriz. Cezaevinde yapılan görüşmelerde uyuşturucu kullandığını söyleyen 33 kadın bulunmakta olup aynı zamanda uyuşturucu ile ilgili suçlar nedeniyle cezaevinde olan toplam 44 kadın bulunmaktadır. Nitekim yapılan istatistikî işlem de bu bulguyu destekler niteliktedir. Hükümlü kadınların işlediği suç türü ile uyuşturucu kullanma durumu arasındaki farklılıklar incelenmiştir. Buna göre, uyuşturucu ile ilgili suçlar nedeniyle ceza infaz kurumunda bulunma bakımından uyuşturucu kullanıp kullanmaması arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır (Ki-Kare:18,797, p<0,05). Bir başka ifadeyle uyuşturucu kullanan kadınların uyuşturucu ile ilgili

suçlardan dolayı ceza infaz kurumunda bulunması, uyuşturucu kullanmayanlara göre daha yüksektir.

Yapılan görüşmelerde uyuşturucu ile ilgili suçlar nedeniyle cezaevinde olan birçok kadın aslında kendisinin uyuşturucu satmadığını, kullandığını fakat ailesinin ya da başkalarının kendilerinin tedavi olmasını istedikleri için ailesi tarafından satıcı diye ihbar edildiklerini, bu nedenle cezaevinde olduklarını belirtmişlerdir.

Madde kullanımında suçlulukla ilişkilendirilen bir başka unsur, hükümlünün ailesinde madde kullanımı ve diğer kötü alışkanlıkların var olmasıdır. Bu çalışmada hükümlü kadınlara aileleri ile ilgili bilgi toplamak amacıyla ailedeki bireylerin madde kullanma durumları ve bazı hastalıklar ve rahatsızlıkları da sorulmuştur. Bu doğrultuda araştırmaya katılan hükümlü kadınların %23,8'inin ailesinde alkol bağımlılığı olan bireyler bulunmakta iken, %14,6'sının ailesinde uyuşturucu kullanma alışkanlığı olan bireyler bulunmakta, %11,3'ünün ailesinde kumar oynama alışkanlığı olan bireyler bulunmakta ve %20,3'ünün ailesinde ruh sağlığı hastalıkları olan bireyler bulunmaktadır.

Suçluluk açısından önemli bir başka değişken, suçlunun ailesi ve yetiştiği aile yapısıdır. Bir başka deyişle suçlunun ailesine ilişkin özelliklerdir. Özellikle kadın suçluluğunda kadının içinde olduğu aile yapısı ve sosyal çevre birlikte değerlendirilmesi gereken önemli bir unsurdur. Buna göre ailesinde ya da yakınlarında suçlu ya da hükümlü bulunma durumu suçlulukla birlikte değerlendirilmesi gereken önemli bir unsurdur.

Bu çalışmada da hükümlü kadınların önemli bir oranının (%46,7) ailesinde

kendisinden farklı olarak suçlu ya da hükümlü olduğu tespit edilmiştir. Ailede yer alan hükümlülerin hükümlüye yakınlık dereceleri ise bir başka önemli unsurdur. Söz konusu çalışmada ailesinde hükümlü ya da tutuklu bulunanların en fazla sırasıyla kardeş, eş, baba, öz çocuğu, hatta annesi gelmektedir. Buna göre araştırmaya katılan kişilerden ailesinde hükümlü bulunanların %51,8'inin kardeşi hükümlü iken, %28,6'sının eşi hükümlü, %17'sinin babası hükümlü, %14,3'ünün çocuğu hükümlü, %11,6'sının annesi hükümlü, %7,1'inin diğer aile bireyleri hükümlü ve %5,4'ünün ise eşinin ailesi hükümlüdür. Bu durumda hükümlü kadınların birinci derecede yakınları da suç ile ilişkilidirler.

Hükümlü kadınların yakınlarının işledikleri suçlar da kadın suçluluğu açısından incelenmesi gereken önemli bir değişkendir. Buna göre bu çalışmada araştırmaya katılan kişilerden ailesinde hükümlü bulunanların işledikleri suçlar sırasıyla uyuşturucu ile ilgili suçlar (%42), hırsızlık (%36,6), adam öldürme (%31,3), yaralama (%12,5), gasp (%5,4), dolandırıcılık (%4,5) silah ticareti, (%2,7), kız kaçırma (%2,7), mükerrer oy kullanma (%1,8), siyasi suçlar (%1,8), yalan ifade verme (%0,9), fuhşa teşvik (%0,9) ve hakaret (%0,9) suçlarıdır.

Ailedeki kişilerin işlediği suç türleri de bazı suçların içinde bulunulan aile ve çevre ile ilişkili olması açısından önemlidir. Bu doğrultuda uyuşturucu ile ilgili suçların ve hırsızlık suçunun içinde bulunulan sosyal çevre ile doğrudan ilişkili olduğunu söyleyebiliriz. Hükümlü kadınların yakınlarının işlediği suçların genelde uyuşturucu ile ilgili suçlar ve hırsızlık suçu olması nedeniyle hırsızlık ve uyuşturucu ile ilgili suçların bir

yaşam tarzı olduğu ve bu yaşam tarzı içerisinde suçlunun bireysel olarak değil aile ve çevre ile birlikte bu suçları işlediği söylenebilir. Bu tür aileler kriminal yaşamı tercih ederek bunu bir yaşam tarzına dönüştürmekte ve geçim kaynağı olarak görmektedir. Hırsızlık suçu işlemiş çoğu kadın ile yapılan görüşmelerde de tahliye olduktan sonra da hırsızlık yapacağını, başka tercihi olmadığını, çocuklarının geçimini sağlaması gerektiğini ifade etmiştir. Nitekim kadın hükümlülerin işlediği suç türü ile ailede hükümlü bulunup bulunmaması arasındaki ilişki incelendiğinde de bu görüşü destekler nitelikte bulgular tespit edilmiştir. Hırsızlıktan dolayı ceza infaz kurumunda bulunma bakımından ailede hükümlü bulunup bulunmaması arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır (Ki-Kare:5,012, $p<0,05$). Ailesinde hükümlü bulunanların hırsızlık suçu nedeniyle ceza infaz kurumunda bulunması, ailesinde hükümlü bulunmayanlara göre daha yüksektir.

Aynı şekilde uyuşturucu ile ilgili suçlardan dolayı ceza infaz kurumunda bulunma bakımından ailede hükümlü bulunup bulunmaması arasında da anlamlı farklılık bulunmaktadır (Ki-Kare:10,021, $p<0,05$). Ailesinde hükümlü bulunanların uyuşturucu ile ilgili suçlardan dolayı ceza infaz kurumunda bulunması, ailesinde hükümlü bulunmayanlara göre daha yüksektir. Bunun aksine dolandırıcılık suçu nedeniyle ceza infaz kurumunda bulunma bakımından ailede hükümlü bulunup bulunmaması arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır (Ki-Kare:7,896, $p<0,05$). Ailesinde hükümlü bulunanların, dolandırıcılıktan dolayı ceza infaz kurumunda bulunması, ailesinde hükümlü bulunmayanlara göre daha düşüktür.

Bulgulardan da anlaşılacağı üzere kadının suçluluğu açısından aileye ilişkin unsurlar oldukça önemlidir. Bu unsurlar arasında ise özellikle kadının ailesinde suç işleyen kişilerin varlığı önemlidir. Hükümlü kadınların yaklaşık yarısının ailesinde hükümlü kişiler bulunmaktadır. Ailedeki diğer hükümlülerin kadınlara yakınlıkları sırasıyla; kardeşi, eşi, babası ve diğer aile bireyleridir. Hükümlü kadınların yakınlarının işlediği suçlar sırasıyla hırsızlık, uyuşturucu ile ilgili suçlar ve adam öldürmedir. Bir başka ifadeyle hırsızlık ya da uyuşturucu ile ilgili suç işlemiş kadınların ailesindeki suç işleyen diğer kişiler de yine hırsızlık ve uyuşturucu ile ilgili suç işlemişlerdir. Bu bulgular özellikle hırsızlık ve uyuşturucu ile ilgili suç işleyen kadınların ailelerinin ve suçlu aile çevresinin, kadının suç işleme sürecinde etkili olduğunu göstermektedir. İçli ve arkadaşlarının (2011: 114) yaptığı çalışmada da hükümlülerin işledikleri suç türleri ile ailelerindeki suçluluk durumlarına bakıldığında hırsızlık suçunu işleyenlerin ailelerinde de suç işleyenlerin bulunduğu anlaşılmıştır. Hırsızlık dışındaki diğer suç türlerinde ise önemli bir fark bulunmamıştır. Erkek hükümlülerle karşılaştırıldığında ailede hükümlü olma durumunun her iki cinsiyet açısından da aynı olduğu görülmektedir. Kızmaz'ın (2006: 108) erkek suçlularla yaptığı çalışmada suçluların %62,5'i aile bireyleri içerisinde kendilerinden başka suç işleyenlerin olduğunu belirtmiştir. Burada aile bireylerinden kastedilen ise baba ve erkek kardeşlerdir. Ailede suça yönelen kişilerin varlığı, çocuğun suç davranışını model alarak öğrenmesine ve suçu meşurlaştırmasına neden olmaktadır. Nitekim çocuk ve genç suçlularla yapılan birçok çalışmada suçluların ailesinde

hükümlü bulunmaktadır (Öntaş, 2004; Çifçi, 2008).

Türkiye'deki kadın hükümlülerin profili diğer ülkelerdeki kadın suçlu profili ile sosyo demografik açıdan bazı benzer özellikler göstermektedir. Özellikle Amerika'daki kadın hükümlülerin profili yoksul, çoğunlukla yüksek suç oranı olan çevrelerde yaşamakta olup eğitim düzeyleri düşüktür. Bununla birlikte fiziksel, cinsel ya da duygusal istismar mağduru olup uyuşturucu ya da alkol kullanmaktadırlar (Belknap, 2007: 194). Bunun yanında medeni durum açısından ise farklılıklar bulunmaktadır. Türkiye'deki kadın hükümlüler genelde evli iken, batıda ise çoğunlukla bekarlardan oluşmaktadır.

KADIN HÜKÜMLÜLERİN SUÇ DENEYİMİNE İLİŞKİN ÖZELLİKLER

Bu bölümdeki bulgular kadınların suç deneyimine ilişkin özellikleri sunması açısından önemlidir. Bu kapsamda bu başlık altında hükümlü kadınların işledikleri suçlar, suç işleme nedenleri ve suçu yönelttikleri kişiler, suç işlediği yaş ve önceki suçluluk deneyimi ile profesyonellerin Türkiye'deki kadın suçluluğuna bakışı incelenmiştir.

Hükümlü Kadınların İşledikleri Suçlar

Araştırma kapsamında kadın hükümlülerin işlediği suçlar incelendiğinde kadınların %24,6'sı hırsızlıktan, %18,3'ü uyuşturucu ile ilgili suçlardan, %10,8'i adam öldürme suçundan, %8,8'i dolandırıcılıktan, %7,5'i gasp suçundan, %6,3'ü sahtecilikten, %5,8'i cinsel suçlardan, %3,8'i yaralama suçundan, %1,7'si adam öldürmeye teşebbüsten, %0,4'ü zimmet suçundan ve %13,3'ü

ise diğer suçlardan dolayı cezaevinde buldukları tespit edilmiştir. Tahliye sonrası derinlemesine görüşme yapılan eski hükümlü kadınların üçü adam öldürme (eş cinayeti), birisi yaralama, diğeri ise kızını küçük yaşta imam nikâhı ile evlendirmekten (aslında çocuğun nitelikli cinsel istismarından) hüküm giymişlerdir.

Çalışmadaki bulgular doğrultusunda kadın hükümlülerin işlediği suç türü en fazla mala karşı işlenen suçlar arasında yer alan hırsızlıktır. Bunu uyuşturucu ile ilgili suçlar ve sonrasında hayata karşı işlenen suçlar arasında yer alan adam öldürme suçu takip etmektedir. Bu çalışma daha önceki çalışmalardan kadınların işlediği suç türü açısından farklılıklar göstermektedir. Yapılan diğer çalışmalarla karşılaştırıldığında kadınların işlediği uyuşturucu ile ilgili suçlarda belirgin bir artış olduğu görülmektedir.

Türkiye'de son yedi yıldaki erkek ve kadınların işledikleri asayiş suçlarının dağılımı incelendiğinde, incelenen yılların hepsinde mala karşı işlenen suçların diğer suçlardan fazla olduğu görülmektedir (İçli ve ark, 2011). İçli ve arkadaşlarının çalışmasında mala karşı işlenen suçlar arasında kadınların en fazla işledikleri suç türü hırsızlık (%42,8) ve gasp (%34,1) olduğu görülmüştür. Hayata karşı işlenen suçlarda ise adam öldürme ve yaralama suçları gelmektedir. Kadınlar öldürme suçunu yaralama suçuna oranla daha fazla işlemektedir. Bununla birlikte erkeklerde kadınlar gibi yaralama suçlarını, öldürme suçlarına oranla az işlemektedir (İçli ve ark. 2011: 257). Kadınlar erkeklere oranla, öldürme suçlarını fazla işlemelerine karşın yaralama suçlarını daha az işlemişlerdir.

Türkiye genelinde hükümlü ve tutuklu kadınların işledikleri suç türleri incelendiğinde de, TÜİK'nun 2008 verilerine göre 2008 yılında ceza infaz kurumlarına giren 2.674 kadının çoğunluğu *mala karşı işlenen suçlardan* hükümlüdürler. Bunlar sırasıyla İcra iflas Kanunu'na muhalefet (784), dolandırıcılık (571), hırsızlık (373), sahtecilik (78), gasp (49), zimmet (8) gibi suçlardır. Bu suçları *yalama* (177) ve *adam öldürme* (149) gibi şiddet suçları takip etmektedir.

Diğer gelişmiş ülkelerde yapılan çalışmalarda da kadın hükümlüler erkek hükümlülerden suçun niteliği açısından farklılıklar göstermektedir. Daha çok şiddet suçları işleyen erkeklerle karşılaştırıldığında, kadın hükümlüler, şiddet içermeyen madde ya da mala karşı suçlar işlemektedirler (Greenfeld ve Snell, 1999). Oysa ki Amerika'da kadın suçluluğu tablosunda son yıllarda işlenen suçun niteliği açısından farklılıklar yer almaktadır. Özellikle ABD'de kadınların işlediği şiddet suçlarında ve uyuşturucu ile ilgili suçlarda artışlar yer almaktadır. ABD'de kadın ve erkeğin işledikleri suçların niteliğine bakıldığında, erkeklerin %52,4'ü şiddet içeren suçlar (cinayet, adam öldürme, ırza geçme, cinsel saldırı, soygun, saldırı ve diğer şiddet içerikli suçlar), %18,4'ü mala karşı işlenen suçlar (hırsızlık, mağaza hırsızlığı, motorlu taşıt hırsızlığı, dolandırıcılık ve diğer mala karşı suçlar), %18,4'ü uyuşturucu ile ilgili suçlar, %9, 2'si kamu düzenine yönelik suçlar (alkollü araç kullanma, silah, ahlaki suçlar gibi) işlemişlerdir. Kadınlar ise %35,6'sı şiddet suçu, %29'u mala karşı suçlar ve %26,9'u uyuşturucu ile ilgili suçlar ve %7,2'si kamu düzenine karşı suç işlemiştir (Bureau of Justice Statistics, 2010; Belknap, 2007:193).

Bu bulgulardan hareketle Amerika'da kadınların işledikleri suçların nitelik açısından erkeklerin işlediği suçlara benzediğini söyleyebiliriz.

Türkiye'deki kadın suçluluğu olgusuna profesyonellerin ve meslek elemanlarının nasıl baktığını göstermek kadın suçluluğunu anlamak açısından önemlidir. Profesyoneller ile yapılan görüşmelerde kadınların işlediği suçları genel olarak değerlendirdiğimizde aslında Türkiye'de diğer ülkelerde olduğu gibi kadın suçluluğuna ilişkin karakteristik özelliklerin olmadığı görülmüştür. Cezaevinde çalışan sosyal hizmet uzmanları ve akademisyenlerle yapılan görüşmelerde Türkiye'de suç işleyen kadınların kronik ve profesyonel suç işleyen kişiler olmadıkları ifade edilmiştir:

“Kadına baktığın zaman, suçlu olarak yani ceza hukuku anlamında suçlu gördüğün kadın gerçekte suçlu bir kadın değil, kronik bir suçlu tipi yok onda, profesyonel bir suçlu tipi yok, var öyle bankada filan veznedar olup bankayı dolandıranlar falan ama veyahut sevgilisinin beyin yıkamasıyla bankayı soyan kadın, bunlar atipik olaylar Türkiye genelinde, ama bizde ezelden gelip ebede kadar gidecek bazı suç tiplerini işleyen, kadınların işlediği suçlar bakımından bizde klasik profesyonel bir suçlu tipi kadına rastlayamazsınız”. (Hukukçu Akademisyen)

Türkiye'de suç işleyen kadınlar genellikle aynı zamanda mağdur durumundadırlar. Bu sebeple çoğu vakada kadınların suç işlemekten başka seçeneği kalmadığı, hayatının dibe vurduğu anlarda ister istemez suç, bazen kadının kurtuluşu anlamına gelmektedir. Nitekim cezaevinde çalışan sosyal

hizmet uzmanının da bu durumu destekleyen düşüncesi dikkat çekicidir:

“Çok tespit etmedim. Mesela bir cinayet mahkûmu hani filmlerde gördüğümüz gibi kadınlar yok, sapık ruhlu kadınlar yok. Çoğunu da dinlediğimiz zaman hani kendimizi tutamayıp içimizden “iyi yapmışsın” dediğimiz kişiler de var maalesef... Olabiliyor yani hak etmiş dediğimiz kişiler olabiliyor çokça”. (Sosyal Hizmet Uzmanı 2)

Kadının işlediği suçlar açısından bir başka karşılaştırma ise Türkiye’de kadınların işlediği suçlar ile batıda kadınların işlediği suçlar ile ilgilidir. Buna göre görüşme yapılan bir akademisyenin ifadesi aşağıdaki şekildedir:

“Batıda işlenen suçlarla ki özellikle Amerika tabii bizim için, hep baktığımız yer orası, bambaşka bir şey var orda bambaşka bir suçluluk tablosu var... Orda kadın özel alanda kısıtlanmış falan değil, kamu alanda yaşayabiliyor, mala karşı suçları, uyuşturucu suçları, saldırı suçlarında da hani yabancılara veya hani tanımadığı insanlara yönelik saldırı oranı çok daha yüksek, şiddet düzeyi çok daha yüksek, genel yani yaygın şiddet düzeyi çok daha yüksek, yani bambaşka bir şey var orda”. (Sosyolog Akademisyen)

Genel olarak kadın suçluluğu ile ilgili profesyonellerin bakışı Türkiye’de kadın suçluluğunun karakteristik özellikler taşımadığıdır. Dolayısıyla kadın suçluluğuna bakış, atipik olaylar dışında kadının mağdur olması nedeniyle suç işlediğini vurgulamaktadır.

Cezaevlerinde kadın hükümlülerle yapılan görüşmelerde, görüşmeyi

zorlaştıran bir başka bölüm “kadınların neden cezaevinde olduklarını” tam olarak anlatmak istememeleri olmuştur. Kadınlar genellikle neden cezaevinde oldukları sorusunu geçiştirmek ya da bazı bahaneler bulup farklı şekilde anlatmak istemişlerdir. Özellikle kadınların işledikleri suçları bazen değiştirerek ya da suç değil de bahaneler uydurarak itiraf edemedikleri görülmüştür. Hırsızlık suçu işlemiş olan kadınlara neden cezaevinde olduğu sorulduğunda genellikle “iftira” ya da önceki sabıka kaydının olması nedeniyle “kendilerinin suçsuz yere” cezalandırıldıklarını ifade etmişler ya da ailelerinden bir başkasının suçu işlediğini fakat kendisinin bu suçu kabullendiğini belirtmişlerdir. Adam öldüren kadınların ise işledikleri suçu gizlemedikleri gibi suçun arkasında oldukları gözlenmiştir. Bazı hükümlü kadınların işledikleri suçu kabullenme-yişi ve suçsuz olduklarını belirtmeleri dikkat çekicidir.

Kadın suçluluğu konusunda incelenen bir başka konu ise kadınların işledikleri suçlar bakımından birbirleri ile olan farklılıklarıdır. Yani bir başka ifadeyle “kadınların işledikleri suçlar itibarıyla farklılaşıp farklılaşmadığıdır”. Bu konu ile ilgili cezaevinde çalışan sosyal hizmet uzmanları ile yapılan derinlemesine görüşmelerde belli başlı üç suç türü açısından kapsamlı tespitlerde bulunulmuştur. Bu suçlar hırsızlık, adam öldürme ve uyuşturucu ile ilgili suçlardır.

Hırsızlık

Cezaevlerinde çalışan sosyal hizmet uzmanları ile yapılan görüşmelerde hırsızlık suçuna özgü birtakım tespitlerde bulunulmuştur. Kadınların işlediği suçlar arasında yer alan hırsızlık suçu yüksek oranda “Çingeneler” ya da

“Romanlar”ın gerçekleştirdiği bir suç olarak görülmekte ve hatta bu suçun bu gruba özgü “meslek” ve “kariyer” olarak kabul edildiği ifade edilmektedir.

“Evet, hırsızlık daha çok hani Çin-genelerin gerçekleştirdiği bir eylem gibi. Evet, Romanların, Çingene-lerin gerçekleştirdiği, onlara ait bir toplumsal şey... Kariyer gibi sanki ben öyle algılıyorum. Evet, yani başka yapabilecekleri bir şey yok, geçim kaynağı yok, iş gibi algılıyorlar, işin ne diye sorduğumuzda “hırsızlık” diyorlar”. (Sosyal Hizmet Uzmanı 1)

Bir başka sosyal hizmet uzmanının görüşü ise “hırsızlık” suçunun bir aile geleneği olduğunu ve kuşaklara aktarıldığını göstermek açısından önemlidir:

“Hırsızlık çok fazla, özellikle Romanlar çok fazla ve bunların aile gelenekleri sonucu gelin olduklarında başlıyor zaten. Yani evlilik sonucu erkek evde çocuk bakarken ev işleriyle ilgilenirken ya da hurda şu bu toplarken kadın hırsızlık yapıyor ve bu bir mecburiyet...” (Sosyal Hizmet Uzmanı 2).

Gerçekten de cezaevlerinde yapılan görüşmelerde gerek cezaevleri çalışanlarının izlenimleri gerekse kadınların içinde bulunduğu sosyo kültürel yapı değerlendirildiğinde hırsızlık suçu işleyen kadınların farklılaştığını söyleyebiliriz. Hırsızlık suçu işleyenlerin en önemli özellikleri, eğitimlerinin olmaması, okuma yazma bilmemeleri, mükerrer suç işlemiş olmaları, aynı anda aileden ya da yakın çevresinden başka kişilerinde cezaevinde olması, çocuk sayılarının fazla olması, resmi nikâhlarının genellikle olmaması ve bu nedenle çocuklarının çoğunun nüfus

cüzdanının dahi olmamasıdır. Çoban ve Akgün’ün (2011) çalışması da bu tespitleri desteklemektedir. Buna göre Roman kadınları hırsızlık suçu işlemeyi meslek haline getirmişlerdir ve hükümlülere göre bu bir suç değil yaşam biçimidir.

Özellikle mükerrerlik oranının fazla olması, eskiden işlenen suç türünün yine hırsızlık olması, ailesinde çok sayıda hükümlü bulunması ve bu kişilerin yine en fazla hırsızlık nedeniyle cezaevinde olması hırsızlık suçu işleyen kadınlar hakkındaki görüşleri desteklemektedir. Bunun yanında Roman kadınlarının iş ve sosyal yaşamda dışlanmaları ve ayrımcılığa maruz kalmalarının ise bu durumu desteklediği ve dolayısıyla hırsızlığın bu kadınlar tarafından bir yaşam stratejisi haline geldiği gözlenmiştir. Nitekim hırsızlık suçu işlemiş olan kadınlarla yapılan görüşmelerde bazı kadınlar cezaevinde kendilerine ayrımcılık yapıldığını, bazı ihtiyaçlarının karşılanmadığını ve kendilerinin diğer hükümlü kadınlardan ayrı tutulduklarını ifade etmişlerdir.

Adam Öldürme

Kadınların işledikleri suçlar açısından önemli ve irdelenmesi gereken bir başka suç türü ise hayata karşı işlenen suçlar kategorisinde yer alan “adam öldürme” suçudur. Türkiye’de özellikle kadınların adam öldürme suçunu işleme düzeyi çok yüksektir. Bunun yanında kadının adam öldürme suçunu yönelttiği kişi de ayrıca önem arz etmektedir. Kadınlar genelde diğer ülkelerden farklı olarak bu suçu en yakınlarına, birincil ilişkileri olan kişilere yöneltmektedirler. Bunun yanında kendilerini bu suçu işlemeye iten aralarında bir neden ve bir kişi olduğu

gerçeğidir. Bununla birlikte adam öldüren kadınların bir başka önemli özelliği ise mağdur olmaları, fiziksel ve cinsel şiddete maruz kalmaları ve dolayısıyla hayatlarında örselenmiş olmalarıdır. Bu çalışmanın hem nicel hem de nitel boyutunda kadın hükümlülerin önemli bir kısmının çocukluğunda travma deneyimi olduğu, çocuklukta ve yetişkinlikte fiziksel şiddete ve cinsel istismara maruz kaldığı tespit edilmiştir.

Sosyal hizmet uzmanı ve akademisyenlerle yapılan görüşmelerde de adam öldüren kadınların örselenmiş, incinmiş kadınlar olduğu görüşü yaygındır. Görüşme yapılan uzmanların görüşleri aşağıdaki şekildedir:

“Çok ciddi örselenmişlikleri var adam öldüren kadınların. Yani hani çocukluk çağından başlayıp hani o son ana kadar sürekli devam eden istismar var, şiddet var, cinsel istismar var, ruhsal istismar var gerçekten gelinen son nokta gibi hissediyorum kadın hükümlülerde ben bunu... İşte cinayet suçlarına baktığımızda genelde kadın tükettiği için cinayet işliyor ve genelde hani daha çok birincil ilişkilerine zarar veriyor, eşine zarar veriyor işte babasına zarar veriyor, ağabeyine zarar veriyor, birincil ilişkiler yani kendisini tüketen kişiye son nokta olarak zarar veriyor”. (Sosyal Hizmet Uzmanı 1)

İçli ve arkadaşlarına (2011) göre kadınların öldürme suçunun arkasındaki faktörler, şiddete maruz kalma, taciz ve tecavüze uğrama, evlenme vaadiyle tecavüz etme veya uzun süreli medeni nikâh kıyılmadan alıkonma şeklindedir. Bu durumlar söz konusu olduğunda kadın yaralayıp gözdağı vermek yerine kararlı bir biçimde kendisine bu

davranışları yapanları öldürme yolunu seçmektedir. Bu çalışmaya göre Türkiye genelinde öldürme olaylarında failin mağduru tanınması söz konusudur.

Çalışmadaki bir başka önemli bulgu ise adam öldüren kadınların şiddete maruz kalma düzeylerinin yüksek olmasıdır. Bir başka ifadeyle özellikle adam öldürme suçu işleyen kadınların yüksek oranda fiziksel şiddet yaşadığı tespit edilmiştir. Bu bulgu, hükümlü kadınların mağdur olmaları nedeniyle suç işlediklerini doğrular niteliktedir.

Bu çalışmada elde edilen kadınların adam öldürmeleri ile ilgili bulgular, aile içi şiddet, tecavüz, cinsel taciz, pornografi gibi kadınlara karşı işlenmiş suçlara odaklanan ve kadınların mağdur edilmelerini takiben suç işlediklerini savunan radikal feministlerin (Burgess, 2006: 29) görüşlerini destekler niteliktedir. İlbars (2011), erkek egemen kültürün yarattığı olumsuz baskıların ve kadının hayatta kalma savaşının, kadının suç modelini erkeğinkinden farklı kıldığını iddia etmektedir. Ona göre kadını suça yönelten şiddet davranışı ataerki kültürün en önemli etkenidir. Sosyo-kültürel yapının kadına yüklemiş olduğu aile içi roller, kadında maddi ve kültürel anlamda erkeğe bağımlılık yaratan ve onun şiddete maruz kalmasına neden olan önemli bir etkindir.

Bu çalışmada da yakınları ya da tanımadığı kişiler tarafından tekmelenme, sürüklenme ya da dövme davranışına maruz kalan kişilerin adam öldürmeden dolayı cezaevinde bulunması diğer suç türlerinden anlamlı derecede daha yüksek bulunmuştur. Bununla birlikte hükümlü kadınların yakınları ya da tanımadığı kişiler tarafından boğazının sıkılması ya da bir yerinin yakılması gibi

şiddet davranışlarına maruz kalanların adam öldürmeden dolayı cezaevinde bulunması, diğer suç türlerini işleyenlerden anlamlı derecede daha yüksektir. Görüldüğü üzere kadınlara uygulanan şiddet davranışının düzeyi arttıkça kadınların suç işleme eğiliminin özellikle de adam öldürme eğiliminin arttığını söyleyebiliriz. Bundan hareketle kadınların şiddet suçu işlemelerinde yaşadıkları şiddetin etkisi olduğunu da göz ardı edemeyiz. Nitekim İçli'nin çalışması da bu tespitleri doğrulamaktadır. İçli, kadınların suçu yönelttikleri kişi ile şiddete maruz kalmaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna göre eşinin geçimsiz olduğunu belirten kadınların yarısı adam öldürmüştür (İçli, 2007: 395).

Uyuşturucu İle İlgili Suçlar

Uyuşturucu ile ilgili suçlar, Türkiye'de kadınların işlediği suçlar içerisinde bir başka suç türüdür. Türkiye'de önceki yıllara oranla kadınların uyuşturucu ile ilgili suç işleme oranları her geçen gün artmaktadır. Önceleri kadın suçluluğunda çok fazla bir oran teşkil etmeyen bu suç türü, kadınların madde kullanımının artması, genellikle uyuşturucu ticaretinde kadınların kurye olarak kullanılmaları, kadınların maddeyi sağlamak için bir takım yasal olmayan eylemler içerisinde olması ve içinde bulunulan çevrenin buna itici güç oluşturması gibi nedenlerle çok hızlı bir artış göstermiştir. Nitekim sosyal hizmet uzmanları ile yapılan görüşmelerde de kadınların bu suçu genellikle içinde bulunduğu çevre yüzünden ya da eşinin ve ailesinin teşvik etmesi nedeniyle işledikleri vurgulanmıştır:

“Uyuşturucu madde bağımlısı kıza baktığımızda genelde böyle yaş

aralığı düşük zaten 20-35 yaş aralığında, onlarda böyle sevilmemiş hani bir yere ait olmak isteyen işte ya da maddi sıkıntısı olan hani genç kızlar gibi görüyorum ben, ya da işte kocaları yüzünden zorlanmışlar, kocaları bu işi yapıyor işte sen şu paketi şuraya götür diyor, o paketi götürürken ya da işte kocası yapması gereken telefon görüşmesini eşine yaptırıyor, o telefon görüşmesi de dinlemeye takıldığı için cezaevinde oluyor” (Sosyal Hizmet Uzmanı 1)

Bir başka sosyal hizmet uzmanı ise kadınların uyuşturucu bağımlısı olmalarından ziyade satıcı ya da kurye olarak kullanıldıklarını ve kadınları kullanan bu kişilerin ise yine en yakınları olduğunu vurgulamaktadır:

“Uyuşturucu çokça var, uyuşturucuda da benim karşılaştığım daha çok kullananlar değil satıcılar. Satıcılar da daha çok işte oğlu için işte eşi için, belkide hiç esarla tanışmamış ne olduğunu da bilmeyen ama sadece aracılık yapan kişiler orda”. (Sosyal Hizmet Uzmanı 2)

Uyuşturucu ile ilgili suçlar söz konusu olduğunda, profesyonellerin, kadınların işlediği bu suça bakışı genellikle kadınların uyuşturucu ticaretinde kullanıldığı yönündedir. Kadınları bu suçu işlemeye kullanan kişiler ise yine en yakınları olarak görülmektedir. Yani kadınları bu suçu işlemeye yönelten eşi ya da evladı gibi en yakın kişilerdir. Özellikle uyuşturucu suçu işlemiş olan kadınların ailelerinde uyuşturucu suçu işlemiş kişilerin bulunması ise bu suçun işlenmesinde “içinde bulunulan çevre” ve “ailenin” etkili olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Kadınlar arasında artan uyuşturucu kullanımı da son yıllarda kadın

suçluluğunda önemli bir unsur olmuştur. Kadın hükümlüler arasında ise uyuşturucu kullanma ve uyuşturucu ile ilgili suç işleme oranı her geçen gün artmaya devam etmektedir. Bu durum özellikle batıda daha fazla görülmektedir. Birçok çalışmada ve birçok cezaevi istatistiklerinde kadınların uyuşturucu ile ilgili suçlar nedeniyle cezaevlerinde olmalarında bir artış olduğunu göstermektedir. Bunda kadın mahkûmların önemli bir kısmının uyuşturucu bağımlısı olmasının da etkisi bulunmaktadır (Almeda, 2005; Eastal, 2001; Davis ve ark, 2006). Özellikle uyuşturucu ile suç arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışan çalışmalar yapan kriminologlar 1970'lerden beri yoksulluk ve uyuşturucu kullanımının kadın suçluluğunda temel etkenler olduğunu iddia etmektedirler (Feinman, 1986'dan Akt. Davis ve ark, 2006: 203).

Türkiye'de gittikçe yaygınlaşan suçlardan birisi de uyuşturucu madde ticareti, alım satım ve kullanılmasının artmasıdır. Bu suçlarda da kadının rolü gittikçe artmaktadır (Soyaslan, 2003: 91). Türkiye'de uyuşturucu suçları, suç türleri arasında yıllar içerisinde hızlı bir artış göstererek ikinci sıraya yerleşmiştir. Ceza Tevkifevleri Genel Müdürlüğü 2008 yılı verilerine göre uyuşturucuya bağlı suçlardan ceza infaz kurumlarında 15.447 kişi bulunmaktadır. Geçmiş yıllarla kıyaslandığında uyuşturucuya bağlı suçların özellikle 2005 yılından itibaren ciddi şekilde arttığı görülmektedir (Adalet Bakanlığı Ar-ge Merkezi, 2008: 11). Uyuşturucu ile ilgili suçlar her iki cinsiyet açısından karşılaştırıldığında (2008: 35) uyuşturucuya bağlı suçlar söz konusu olduğunda erkeklerin kadınlardan çok daha fazla uyuşturucu suçları işledikleri görülmektedir.

Hükümlü Kadınların Suç İşleme Nedenleri ve Suçu Yöneltiltiği Kişiler

Bu çalışmada incelenen bir başka önemli değişken "kadınların suç işleme nedenleri" ve "kadınların suçu yönelttiği kişilerdir".

Araştırmanın nicel kapsamında araştırmaya katılan hükümlülerin önemli bir kısmı (%32,1) maddi sıkıntılardan dolayı suç işlediğini belirtmiştir. Bunun yanında hükümlülerin %12,9'u eşi ve arkadaşları veya başka kişiler yüzünden suç işlemiş, %11,7'si iftiraya uğradığını suç işlemediğini, %10,8'i yaptığının suç olduğunu bilmediğini, başkaları tarafından kandırıldığını, %7,1'i şiddet, dayak ve istismar, kavga nedeniyle suç işlediğini, %6,3'ü namus yüzünden suç işlediğini, %0,8'i başkasının işlediği suçu kabullendiğini, %0,4'ü kan davasından dolayı suç işlediğini ve araştırmaya katılanların %17,9'u ise diğer sebeplerden dolayı suç işlediğini belirtmiştir.

Kadın hükümlüler suç işleme nedeni olarak en fazla "maddi sıkıntılar" nedeniyle suç işlediklerini belirtmişlerdir. Bu bulgular yapılmış olan diğer çalışmalarla da benzerlikler göstermektedir.

Bu çalışmadaki bir başka önemli bulgu adam öldüren kadınların suç işleme nedenleri ile ilgilidir. Adam öldürmeden dolayı ceza infaz kurumunda bulunanlar ile diğer suçlardan dolayı ceza infaz kurumunda bulunanlar arasında suç işleme nedenleri bakımından anlamlı farklılık bulunmaktadır (Ki-Kare:117, 123, p<0,05). Adam öldürmeden dolayı ceza infaz kurumunda bulunanlarda şiddet-dayak-istismar ve namus yüzünden suç işleyenlerin oranı diğer suçlardan dolayı ceza infaz kurumunda bulunanlardan anlamlı derecede daha yüksektir. Bir başka ifadeyle adam

öldüren kadınların suç işleme nedenleri şiddet ve namus olarak görülmektedir.

Türkiye’de kadın suçluluğu alanında yapılmış olan çalışmalarda kadın suçluluğuna özgü vurgulanan bir başka önemli unsur “kadının suçu yönelttiği kişi” ile ilgilidir. Erkek hükümlülerle karşılaştırıldığında kadın suçluluğu açısından farklılıklar olduğu söylenebilir. Kadın, genelde suçu en yakınlarına yönelirken, erkek daha çok “uzaktan tanıdık” ya da sadece “tanıdık” diye nitelendirdiği kişilere suçu yönelmektedir. Türkiye’de yapılan birçok çalışmada kadınların suçu yönelttiği kişiyi tanıma oranı erkeklerden daha yüksektir (İçli, 1992; Balcıoğlu ve ark, 2004; Yağmur, 2005; Saygılı ve Aliustaoğlu, 2009). Balcıoğlu ve arkadaşlarının (2004) çalışmasında adam öldürme suçu işlemiş olan erkek hükümlülerin suçu yönelttiği kişiyi tanıma oranı %45 iken adam öldüren kadın hükümlülerin suçu yönelttiği kişiyi tanıma oranı %75 düzeyindedir. Aynı çalışmada adam öldürme suçu işlemiş olan kadınların büyük bir çoğunluğu eşlerini, sevgililerini, çocuklarını ve kendilerine sarkıntılık eden kişileri öldürmüşlerdir. Dolayısıyla Türkiye’de özellikle kadınların suçu yönelttiği kişiler genellikle en yakınları olarak göze çarpmaktadır.

Kadın hükümlülerin suç işleme nedenleri değerlendirildiğinde, bu çalışmada yer alan kadın hükümlülerin önemli bir kısmının maddi sıkıntılar nedeniyle suç işlediği görülmektedir. Kadınların bu çalışmada en fazla işlediği suç türü açısından baktığımızda, “hırsızlık” ve “maddi sıkıntılar” arasındaki ilişkiyi açık bir şekilde görebiliriz. Bir başka vurgulanması gereken bulgu ise kadınların bir kısmının suç işlediğini kabul etmemesi ya da işlediği suçun suç olduğunu bilmemesidir. Cezaevinde kadınlarla

yapılan görüşmelerde gerçekte kadınların işlediği suçun farkında olmadıkları ya da okuma yazma bilmedikleri için yakınları tarafından imza attırılarak kandırıldıkları gözlemlenmiştir.

Kadın suçluluğu üzerine yapılmış olan çalışmalar kadın suçluluğu nedenlerinin birçok faktöre bağlı olduğunu işaret etmektedir. Kadın suçlularla yapılmış olan çalışmaların çoğunluğu erkeklerle olan farklılıklar açısından incelenmiştir. Cinsiyet farklılıkları, hangi değişkenlerin suçlu davranışla bağlantılı olduğunu tespit etmek için risk faktörlerini ve kriminojenik ihtiyaçları içermesi açısından önemlidir. Buna göre kadın suçluluğu ile erkek suçluluğu arasında farklılık arz eden dört temel alan bulunmaktadır (Chambers ve diğ., 2011:926). Bunlar; mağdurlaşma (victimisation), akıl sağlığı, madde kullanımı ve sosyal faktörlerdir. Araştırmacıların vurguladığı birinci cinsiyet farklılığı, mağdurlaşma konusudur. Buna göre kadın hükümlülerin erkeklere göre daha yoğun fiziksel ve cinsel istismar hikâyeleri bulunmaktadır. İkinci cinsiyet farklılığı ise kadın hükümlülerin önemli bir oranının akıl sağlığı probleminin olduğudur. Özellikle fiziksel ve cinsel şiddet yaşamış olmaları da kadın hükümlülerin neden erkeklere göre daha fazla akıl sağlığı problemi yaşadığını göstermektedir. Üçüncü cinsiyet farklılığı, madde kullanımı ile ilgilidir. Buna göre hem madde hem de alkol kullanımı kadın suçluluğuyla ilişkilidir. Hükümlü kadınların büyük bir oranında madde kullanımı erkeklere göre daha fazla görülmektedir. Dördüncü farklılık ise kadın suçluluğuna etki eden sosyal unsurlardır. Buna göre erkeklerle karşılaştırıldığında kadın hükümlüler arkadaş ilişkilerinde, ekonomik durumlarında, aile ve evlilik

ilişkilerinde önemli sorunlara sahiptirler. Nitekim bu çalışmada da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Çalışmadaki kadın suçluluğunun oluşumunun merkezindeki konuların aslında kadınların cezaevi öncesi yaşamları tarafından şekillendirildiği görülmüştür. Kadın suçluluğuna yön veren olgular ise öncelikle maddi sıkıntılar ve yoksulluk, aile içi şiddet ve istismar, aile üyeleri arasındaki ilişkilerin kötü olması, madde bağımlılığı olarak belirlenmiştir.

Hükümlü Kadınların Suç İşlediği Yaş ve Önceki Suçluluk Deneyimi

Yaş her çalışmada olduğu gibi kriminolojik çalışmalarda da incelenmesi gereken önemli değişkenlerden biri olmuştur. Suçluluk ile ilgili önemli bir değişken "bireyin ilk suç işleme yaşı"dır. Araştırma grubunda yer alan hükümlü kadınların %10'u 20 ve altı yaş grubunda iken suç işlemiş, %42,1'i 21-30 yaş grubunda iken suç işlemiş, %26,7'si 31-40 yaş grubunda iken suç işlemiş, %14,1'i 41-50 yaş grubunda iken suç işlemiş ve %7,1'i ise 51 yaş ve üzerinde iken suç işlemiştir. Bu çalışmada elde edilen bulgular çerçevesinde kadınların çok küçük bir kısmı 20 yaş ve altında iken suç işlemeye başlamıştır. Kadınların suç işledikleri yaş grubu daha çok 21-30 yaş arasında yoğunlaşmaktadır. Kadınların suç işledikleri yaş ile ilgili bulgular diğer çalışmalarla da benzerlikler göstermektedir (Özcan, 1996; İçli, 2007; İçli, 2011).

Yaş gibi önemli bir değişken söz konusu olduğunda, akla, yaş gibi bir değişkenin işlenen suçun türü ile ilişkisi olup olmadığı sorusu gelmektedir. Bu çalışmada da hükümlülerin suç işledikleri yaş ile işledikleri suç arasındaki ilişki incelenmiştir. Dolandırıcılık ve cinsel

suç işleyen kadınların yaşı diğer suçları işleyenlere oranla daha yüksekken, adam öldürme, hırsızlık ve gasp suçu işleyen kadınların yaşları ise diğer suçları işleyenlerden çok daha düşük bulunmuştur.

Kadın suçluluğu konusunda önemli bir başka konu "önceki suç deneyimi" yani mükerrer suçluluk konusudur. Bu çalışmada araştırma grubundaki kadın hükümlülerin %28,7'si daha önceden işledikleri suçlardan dolayı hüküm giymiş iken, %71,3'ü daha önce herhangi bir suçtan dolayı hüküm giymemiştir. Araştırmaya katılan kişilerden daha önce tutuklanan/hüküm giyenlerin %66,7'si hırsızlıktan, %7,2'si uyuşturucu ile ilgili suçlardan, %7,2'si yaralamadan, %1,4'ü adam öldürmeden ve %17,5'i ise diğer suçlardan dolayı tutuklanmış/hüküm giymişlerdir.

Çalışma kapsamında incelenen bir başka konu, hükümlü kadınların işlediği suç türü ile daha önceden herhangi bir suçtan hüküm giyme durumu arasındaki farklılıklardır. Buna göre adam öldürme nedeniyle ceza infaz kurumunda bulunma ile daha önce herhangi bir suçtan hüküm giyme arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır (Ki-Kare:4,270, $p<0,05$). Daha önce herhangi bir suçtan hüküm giymiş kadınların adam öldürmeden dolayı ceza infaz kurumunda bulunması, daha önce herhangi bir suçtan hüküm giymemiş kişilerden anlamlı derecede daha düşüktür.

Hırsızlıktan dolayı ceza infaz kurumunda bulunma ile daha önce herhangi bir suçtan hüküm giyme arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır (Ki-Kare: 43,563, $p<0,05$). Buna göre daha önce herhangi bir suçtan hüküm giymiş kişilerin hırsızlıktan dolayı ceza infaz

kurumunda bulunması, daha önce herhangi bir suçtan hüküm giymemiş kişilerden anlamlı derecede daha yüksektir. Bir başka ifadeyle, hırsızlık suçu işlemiş olanlar daha önceden de suç işlemişlerdir ve hırsızlık suçu işleyenlerin mükerrerlik oranı diğer suçları işleyenlere göre daha yüksektir.

Suç tekrarı açısından incelendiğinde kadın hükümlülerin önemli bir oranının (%28,7) mükerrer suç işlediği tespit edilmiştir. Mükerrer suçluluğu etkileyen önemli unsurlardan biri, "önceden işlenen suçun türü"dür. Mükerrer suçluluğa suç türü açısından bakıldığında ise bu çalışmada suç tekrarı olan suçların başında en fazla hırsızlık suçu gelmektedir (%66,7). Bu suçu uyuşturucu ile ilgili suçlar (%7,2) ve yaralama suçu (%7,2) izlemektedir. Genelde hırsızlık suçunu işleyenlerin yeniden suç işledikleri tespit edilmiştir.

Bu çalışmada kadın suçluluğunda, işlenen suçun niteliğinin sonraki suçluluğun devam etmesinde belirleyici olduğu görülmüştür. Hırsızlık suçu işleyen kadınlar daha önceden de bu suçu işlemiştir ve tekrar işleme olasılıkları fazladır. Bir başka bulgu, suç işlemeyi bir yaşam biçimi haline getiren, özellikle hırsızlık suçu işlemiş kadınlarla ilgilidir. Hırsızlık suçu açısından bakıldığında, bu suç türünün kadınlarda yaygın olarak görülmesi ve mükerrer suçluluk açısından hırsızlık suçu işleyenlerde bu oranının fazla olması, hırsızlık suçunun kadınlar açısından "kariyer suçu" olduğunu doğrular niteliktedir. Bu bulgular, hırsızlık suçunun, içinde bulunulan aile, sosyal çevre ve kültürel özellikler ile bir yaşam tarzına dönüştüğünü ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Bu çalışma kadın hükümlülere özgü bazı karakteristik özellikleri ortaya koymuş ve Türkiye'de kadın suçluluğuna özgü olguların boyutunu analiz etmeye çalışmıştır. Kadınların sosyo-demografik özelliklerine ilişkin bulgular literatür ile benzer doğrultudadır. Kadın hükümlülerin yaşam öyküleri incelendiğinde genelde ilkokul ve okuryazar olmayan, evli, çoğunluğu çocuk sahibi olan, vasisiz işlerde çalışan, yoksul, alt sosyo ekonomik gelir düzeyine sahip ailelerde yetişen ve yaşayan, çocukluk çağı istismar hikâyesi bulunan ve yaşamlarının herhangi bir döneminde şiddete maruz kalmış kadınlar oldukları göze çarpmaktadır. Sevgisiz aile ortamları, işlevlerini yerine getiremeyen aileler, kadın hükümlülerin aile yaşamlarında öne çıkan kavramlar olarak görülmektedir. Görüşme yapılan kadın hükümlülerin çocukluk öyküleri incelendiğinde genellikle ailelerin işlevlerini yerine getiremediği anlaşılmaktadır. Özellikle ailelerin duygusal açıdan yetersiz olduğu görülmüştür.

Diğer çalışmalarda olduğu gibi bu çalışmada da kadın suçluluğunun çok sayıda değişken ile ilişkili olduğu ortaya konmuştur. Genel olarak araştırma grubuna bakıldığında, kadın suçluluğunda, aile çevresi ve kadının yaşadığı deneyimlerin belirleyici unsur olduğu görülmektedir. Bu özellikler arasında özellikle kadının içinden geldiği ailenin yapısı, çocukluk çağı deneyimleri, evlilik yaşantısı, şiddet görme durumu, yoksulluk gibi unsurlar kadın suçluluğu açısından büyük bir önem taşımaktadır.

Çalışmadaki bulgular kadınların suç işlemesinde çeşitli nedenler olduğunu ancak suç işleme sürecinde bazı

unsurların öne çıktığını göstermektedir. Bu unsurlar feminist kriminolojinin kadın suçluluğu konusunda vurguladığı özelliklerle aynıdır. Kadınlar şiddet ve istismar mağduru oldukları için, yoksul oldukları için ya da eşlerinin karıştığı yasa dışı bazı işlerde (özellikle uyuşturucu ticareti) onlara yardım etmek durumunda kaldığı için cezaevindedir. Bir başka deyişle kadınlar aslında erkekler nedeniyle cezaevindedir. Genel olarak bakıldığında Türkiye’de kadınlara özgü karakteristik suç türü ya da suçlu kadın yapısı olmadığı anlaşılmıştır.

KAYNAKLAR

Adalet Bakanlığı Ar-ge Merkezi (2008). Türkiye’de uyuşturucu suçu. Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü Dış İlişkilerden Sorumlu Daire Başkanlığı Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri Araştırma Merkezi, Hazırlayanlar; Kılıç, K.M., Peker, P.A., Çulhalık, M.

Adalet Bakanlığı Ceza Tevkifevleri Genel Müdürlüğü İstatistik Tablolar, 07.12.2010

Adler F. (1975). *Sisters in crime: The rise of the new female criminal*. New York: McGraw-Hill.

Almeda, E. (2005). Women’s Imprisonment in Spain. *Punishment & Society*, 7(2): 183-199.

Balcioğlu, İ., Taktak, Ş., ve Ortaköylü, L. (2004). Kadın ve suç. *Yeni Symposium*, 42 (1), 13–19.

Belknap, J. (2007). *The invisible woman: Gender, crime and justice*. Third Edition, Belmont, USA

Belknap, J., Holsinger, K. (2006). The gendered nature of risk factors for delinquency. *Feminist Criminology*, 1(1):48-71

Brandley, R.G & Davino, K.M. (2002). Women’s perceptions of the prison environment: When prison is “the safest place I’ve ever been. *Psychology of Women Quarterly*, 26:351-360.

Browne, A., Miller, B., & Maguin, E. (1999). Prevalence and severity of lifetime physical and sexual victimization among incarcerated women. *International Journal of Law & Psychiatry*, 22: 301-322.

Bureau of Justice Statistics (2010). *Prisoners in 2009*. U.S. Department of Justice Office of Justice Programs Bureau of Justice Statistics, Washington, DC 20531, December 2010, NCJ 231675.

Burgess, A.P (2006). Intersection of race, class, gender and crime: Future directions for feminist criminology. *Feminist Criminology*, 1(1), 27-47.

Byrd, P.M and Davis, J.L. (2009). Violent behavior in female inmates. *Journal of Interpersonal Violence*, 24(2):379-392.

Chambers, J. C., Ward, T., Eccleston, L., and Brown, M. (2011). Representation of female offender types within the pathways model of assault. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 55 (6) 925-948.

Çifçi, Gökçearslan, E. (2008). Kapkaç suçundan hüküm giyenlerin sosyo-demografik özellikleri, sosyal dışlanma süreçleri, suç ve diğer sapma davranışlar açısından incelenmesi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Çoban, A.İ ve Akgün, R. (2011). Ankara kadın kapalı ceza infaz kurumunda kalan kadın hükümlülerin psikososyal durumlarının saptanması ve sosyal desteklerinin belirlenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 22 (2).

Davis S.M., Merlo A. V., and Pollock J.M (2006). Female criminality: Ten years later. In Alida V. Merlo and Joycelyn M. Pollock (Eds.) pp. 191-210, *Women, Law and Social Control*, Second Edition, Pearson Education, Inc., Boston.

Dönmezer, S. (1994). *Kriminoloji*. Beta Basım Yayım Dağıtım, 8. Basım, İstanbul.

Easteal, P (2001). Women in Australian prisons: The cycle of abuse and dysfunction

- tional environments. *The Prison Journal*, vol:81(1):87-112.
- Farr, K.A (2000). Classification for female inmates: Moving forward. *Crime & Delinquency*, 46 (1) 3-17
- Feinman, C. (1986). *Women in the criminal justice system*. (2nd ed). New York: Praeger.
- Greenfield, L.A., & Snell, TL (1999). Women Offenders. In Bureau of Justice Statistics Special Report. Washington, DC: US Government Printing Office.
- Haywood, T.W; Kravitz H M; Goldman L.B; and Freeman A. (2000). Characteristics of women in jail and treatment orientations: A review, *Behavior Modification*, 24 (3): 307-324.
- İçli, T.G. (1992). *Türkiye’de suçlular: Sosyal, ekonomik ve kültürel özellikleri*, Bizim Büro Basımevi, Ankara.
- İçli, T.G. (2007). *Kriminoloji*. Seçkin Yayıncılık, 7.Basım, Ankara.
- İçli, T.G., Altay, A., Başpınar, T., ve Bahtiyar, M. (2011). *Türkiye’de hükümlü profili: Sosyal, kültürel ve ekonomik özellikler*. Polis Akademisi Yayınları, Ertem Basım, Ankara.
- İl, S. (1990). Türkiye’deki kadın suçluların genel özellikleri ve infaz sürecindeki sorunları üzerine bir araştırma. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara.
- İlbars, Z (2011). Erkek şiddeti kadını suçta itiyor. <http://www.+24.com.tr/erkek-siddeti-kadini-suca-itiyor/haber/154504.aspx/> Erişim Tarihi: 05.07.2011.
- Kızmaz, Z. (2006). *Cezaevi Müdavimleri: İnatçı Suçlular*. Orion Yayınevi-14, Ankara.
- Lord, E.A (2008). The Challenges of mentally ill female offenders in prison. *Criminal Justice and Behavior*, 35(8), 928-942.
- Öğün, A. (1990). Kadın suçluluğunun sosyo kültürel konumla ve bu konumdaki değişmelerle ilişkisi: Sivas Yarı Açık Cezaevinde bir uygulama. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Öntaş, Cankurtaran, Ö. (2004). Çocuk hakları ve sosyal hizmetin güçlendirme yaklaşımı açısından suça yönelen çocuk polis ilişkisi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Özcan, N. (1996). Feminist bakış açısından Türkiye’de kadın suçluluğu üzerine sosyolojik bir inceleme. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Pollock, J.M (1998). *Counseling women in prison*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Radosh, P.F (2002). Reflections on women’s crime and mothers in prison: A peace-making approach. *Crime & Delinquency*, 48(2): 300–315.
- Saygılı, S. ve Aliustaoğlu, F.S. (2009). Şiddet içerikli suç işleyen kadın olguların değerlendirilmesi, *Adli Tıp Dergisi*, 23(1): 24-29.
- Soyaslan, D. (2003). *Kriminoloji*. Yetkin Yayınları, 3. Basım, Ankara.
- TÜİK (2008), Adalet İstatistikleri, <http://www.tuik.gov.tr> (Erişim Tarihi: 26.03.2010).
- USAK Raporları, No: 11-08 (2011). *Evlilik mi evlilik mi? Erken ve zorla evlilikler. Çocuk Gelinler*. Uluslar arası Stratejik Araştırmalar Kurumu Sosyal Araştırmalar Merkezi. Yazarı: Elvan Aydemir.
- Yağmur, M.(2005). Kadın suçluluğunu meydana getiren sosyo kültürel etkenler. Karaharp Okulu Komutanlığı Savunma Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Araştırma

HAYATI DEĞİŞTİRMEK İÇİN YOLA ÇIKANLAR – YOLA ÇIKINCA DEĞİŞEN HAYATLAR: BİR MÜRACAATÇI GRUBU OLARAK GÖÇMEN ÇOCUKLAR

Who Hit the Road to Change Life – Lives changing on the Road: Migrant Children as a Client Group

Reyhan ATASÜ TOPÇUOĞLU*

*Yrd. Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Sosyal Hizmet Bölümü

ÖZET

Türkiye 2000’li yıllardan itibaren giderek artan biçimde uluslararası göç alan bir ülke haline gelmektedir. Gelen göç dalgaları içinde üzerine dikkatle eğilmemiz gereken yeni gruplar oluşmaktadır, bunlardan en hassası şüphesiz göçmen çocuklardır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye’deki göçmen çocukların ihtiyaçlarını ve yaşadıkları hak ihlallerini görünür kılarak, onları bir müracaatçı grubu olarak sosyal hizmet tartışmalarının gündemine taşımaktır. Bu çalışmada, göçmen ço-

cukların yaşadıkları hak ihlallerinin önemi ve somut bedelleri, Ankara ve İstanbul’da bulunan yabancı uyruklu göçmen çocuklar ve aileleriyle yapılan niteliksel araştırma ile derlenen yaşam deneyimlerinin somut verileriyle aydınlatılmakta, sosyal hizmetin sağlayabileceklerine dair öneriler geliştirilmektedir. Araştırmada, Ankara ve İstanbul’da yaşayan göçmen çocuklar ve aileleri ve konuyla ilgili uzmanlarla toplam 32 derinlemesine görüşme yapılmıştır.

Anahtar Sözcükler: *Göçmen çocuklar, çocuk hakları, göç, insan hakları ihlalleri, sosyal hizmet, sosyal politika*

ABSTRACT

Since the beginning of the millennium Turkey has gradually become a migration receiving country. Migration waves arriving in Turkey form new groups that we have to examine closely. This study aims to unveil the human rights violations experienced by migrant children and underline their needs and hence introduce them as a client group into the discussions of social work in Turkey. This study is based on field research, 32 in-depth interviews with migrant children and their families, conducted in Ankara and Istanbul. Life experiences of migrant children and their families have been analysed to show human rights violations and develop suggestions for social policy and social work.

Key Words: *Migrant children, child rights, migration, human rights violations, social work, social policy*

GİRİŞ Küreselleşen Dünyada Göç ve Çocuklar

Türkiye 2000’li yıllardan itibaren giderek artan biçimde uluslararası göç alan bir ülke haline gelmektedir. Bu durum, Türkiye’nin kendi içinde genişleyen

emek talebiyle ve iktisadi gelişmesiyle ilgi olduğu kadar, dünyanın genel konjonktürüyle de ilgilidir. Bu konjonktür, taşımacılık ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi ve üretimin esnekleşmesi ile üretim ve tüketim pazarlarının ulus devlet sınırlarını aşip giderek ekonomileri ve kültürleri birbirine bağlaması, yani küreselleşmedir. Dünya bilimsel yazınında birçok çalışma (Acker, 2004; Schuerkens, 2003) göstermektedir ki, küreselleşmenin çelişkili etkileri bugün her ülkede gündelik hayatı kitleler için daha zor bir hale getirmektedir. Küresel ekonominin 2007 yılından beri derinleşen krizine (Yeldan, 2009) cevap olarak uygulanan politikalar sermayedar olmayan grupların, çalışma yaşamından sağlık güvencesine kadar birçok alandaki haklarını aşındırmaktadır. Öte yandan ekonominin küreselleşmesi sürecinde Güney-Kuzey ve Doğu-Batı ekseninde gelir dağılımı makası giderek açılmaktadır. Gelişen taşımacılık teknolojisi yıllar içinde insan hareketliliği imkânını arttırmıştır. Bu gerilimde geçim sıkıntısı içindeki bölgelerden görece zengin bölgelere göç, giderek artmaktadır (Atasü-Topcuoğlu, 2012a).

Göç hareketlerindeki bu artış, göçün bilimsel ve politik açıdan giderek daha çok tartışılan bir konu olmasını beraberinde getirmiştir. Göç, öncelikle erkekler ve emek göçü bağlamında tartışılırken, 1980'lerden itibaren kadınların göçü bilimsel yazındaki yerini almıştır. Göç araştırmalarının bireylere, öznelliğe ve ulus-ötesi ilişkilere odaklandığı 2000'lerde ise çocukların göçü tartışılmaya başlanmıştır. Çünkü, yoksulluk ve ekonomik nedenlerin yanında, savaş ortamı gibi yaşam hakkını tehlikeye atan ortamlardan ve insan onuruna yakışmayan koşullardan kurtulmak için

bir çare olarak görünen göçe çocuklar da birer aktif eyleyici olarak katılmaya başladılar. Çocuklar sadece aileleriyle birlikte değil tek başlarına da (refakatsiz olarak) göç edebilmektedirler. Son yıllarda yayınlanan Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği gibi kurumların raporları (Frontex, 2010; Mougne, 2010) ve bilimsel çalışmalar (Bean ve diğ., 2007; Edmonds ve Salinger, 2008) İsveç ve Hollanda başta olmak üzere birçok ülkeye gelen çocuk göçünü ve daha önemlisi giderek artan çocuk mültecilerin varlığını önemli bir sorun olarak ortaya koymaktadır.

Göçmen çocukların bir çoğu düzensiz göç içinde yer almaktadır. Bu kayıt-dışılık nedeniyle göçmen çocuklara dair küresel çapta kesin bir veri bulunamamaktadır; eldeki veriler olgunun minimum seviyesini yansıtır niteliktedir. Birleşmiş Milletler verilerine göre dünyada 214 milyon uluslararası göçmen bulunmaktadır ve bu rakam dünya nüfusunun %3.1'ine tekabül etmektedir (Zukang, 2009). Geçtiğimiz on yılda uluslararası göç içinde çocuk ve adölesan sayısı giderek artmaktadır (De Wenden, 2007). 2012 yılı istatistiklerine göre, 20 yaşın altındaki uluslararası göçmen sayısı 33 milyondur. Bunların, %34'ü (11 milyon) 15-19 yaş arasında, %26'sı (9 milyon) 10-14 yaş arasında; %22'si (7 milyon) 5-9 yaş arasında ve %18'i (6 milyon) 0-4 yaş arasındadır (UNICEF, 2012). Küresel göç çevreden merkeze doğru, gelişmemiş bölgelerden daha gelişmiş bölgelerde doğru ilerlemektedir. Genç göçmenlerin 20 milyonluk kısmı, yani yaklaşık 2/3'ü gelişmekte olan ülkelerde birikmektedir. 20 yaş altı göçmenlerin %20'si Afrika'da; %21'i Asya'da; ve %11'i Avrupa'da bulunmaktadır (UNICEF, 2012). Türkiye

uluslararası genç göçmen stoğunun yarısının biriktiği bir alandır. Türkiye, üç kıta arasında stratejik bir göç güzergahı ve Orta Doğu'da yükselen bir ekonomi olarak, genelde artan göç hareketlerinden ve özelden çocuk göçünden etkilenmektedir.

Türkiye'ye gelen göçlerde çocuklar

Türkiye'ye gelen göçlerde çocukların yer alması yeni bir olgu mu? Çoğumuz kendi ailelerimizin hikayesinden çocukların aileleriyle birlikte oradan oraya sürüklendiğini biliriz. Ancak dünya literatüründe konunun incelenmesi sınırlıdır ve genelde göçmen çocukların okul başarıları, dil becerileri (Diefenbach, 2005; Krohne, 2004; Pfaff, 1980) gibi konulara odaklanılmıştır. Yapılan tez ve indeks taramalarında Türkiye'de uluslararası çocuk göçüne odaklı bir çalışma tespit edilmemiştir. Kurumsal istatistiki veri taramasında 1980'ler ve 1990'larla ilgili özel bir çocuk göçü verisine rastlanmamıştır. Ancak Türkiye'nin kabul ettiği göç dalgaları göz önüne alınırsa, 1980'lerden beri Türkiye'ye hatırı sayılır miktarda göçmen çocuğun geldiği, ve burada yerleştiği ya da bir süre burada yaşadıkdan sonra başka bir yere gittiği tahmin edilebilir. Bu göçlerin başlıca örnekleri şunlardır: 1982 Afganistan'dan; 1989'dan beri Bulgaristan'dan (1995'te sayıları 603,000 geçen göçmen gelmiştir); 1994'ten sonra Çeçenistan'dan (gelen 1500 kadar kişi 2011 yılına kadar prefabrik evlerde yaşamışlardır) gelen göçler. Ayrıca, daha ziyade düzensiz göç alanı içinde 1990'lardan beri devam eden Gürcü, Azeri, Türkmen ve Ermeni göçleri mevcuttur. Yakın tarihte Suriye'den gelenler ve Türkiye'de üçüncü bir ülkeye gitmeyi bekleyen mülteciler de kendilerine has göç grupları olarak

karşımıza çıkmaktadır. Bu grupların içinde tabii ki çocuklar, yani aileleriyle birlikte göç eden birçok çocuk vardır; birçok çocuk göçmen Türkiye'de büyüyüp yetişkinliğe ulaşmıştır. 2007 yılından beri karşılaşılan bir diğer grup da refakatsiz çocuk göçmenlerdir.

Türkiye'ye gelen göçlerdeki artış, düzenli göç verilerinden gözlemlenebilir. EGM (Emniyet Genel Müdürlüğü) verilerine göre, 2000 yılında 165047 adet verilen toplam ikamet izni sayısı, 2007'de 225208'e (Atasü-Topçuoğlu, 2012b) 2013'de ise 313692'ye (GIGM, 2014) yükselmiştir. Ancak gelen göçmenlerin yaş dağılımına ilişkin bir veriye ulaşılamamıştır. Kayıtlı çocuk göçmenlerin bir bölümü okula gitmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı'ndan elde edilen verilerine göre 2011-2012 öğretim yılında kayıtlı toplam 13021 yabancı öğrenci bulunmaktadır. Bunların çoğunluğunu Afganistan, Irak, Azerbaycan, İran ve Bulgaristanlı çocuklar oluşturmaktadır. Ancak Türkiye'de bulunan okul çağındaki göçmen çocuk sayısına dair bir istatistik elde edilemediği için, eğitime katılımın etkinliğini gösteren resmi bir rakam da bulunmamaktadır.

Düzenli göç ile gelen (ikamet izni olan) gruba ilaveten bir de düzensiz göç ile gelenler bulunmaktadır. EGM verilerine göre, 2007-2011 yılları arasında kaçak göçmen olarak 120067 yetişkin ve 24569 çocuk göçmen yakalanmıştır. Yakalanan çocuk göçmenlerin toplam kaçak göçmenler içindeki oranı %17'dir. Bu rakam düzensiz göçte çocukların önemli büyüklükte bir grup olduğunu göstermektedir (Atasü -Topçuoğlu, 2012b). Bu rakamlara, 2012 yılından beri artarak gelen Suriyeli göçü dahil değildir. Resmi rakamlarda (GIGM, 2014) 500000 kişi olarak tahmin edilen,

geçici koruma altındaki Suriyelilerin de önemli bölümü çocuktur.

BMMYK (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği) rakamlarına göre, 29 Şubat 2012 itibarıyla Türkiye’de 3372 sığınmacı çocuk bulunmaktadır; bunların 938’i 0-4 yaş, 1187’si 5-11 yaş ve 1247’si 12-17 yaş arasındadır (Yöney, 2012). Bu çocuklar Irak (1244 kişi), Afganistan (929 kişi), İran (465 kişi) ve Somali’den (225 kişi) gelmektedirler. Mülteci çocuklar ise toplam 4619 kişidir. Bunlardan 1230’u 0-4 yaş, 1732’si 5-11 yaş, 1657’si 12-17 yaş arasındadır. Mülteci çocukların ülkelere göre dağılımları ise şöyledir: Irak (1308 çocuk), Afganistan (1108 çocuk); İran (499 çocuk), Somali (306 çocuk) (Yöney, 2012). BMMYK rakamları hem aileliyle birlikte olan hem de tek başına göç eden mülteci ve sığınmacıları içermektedir. İç İşleri Bakanlığı verilerine göre, 2005-2012 yılları arasında ise, toplam 876 refakatsiz göçmen çocuk sığınma talebinde bulunmuştur (Atasü-Topcuoğlu, 2012b).

Türkiye’de giderek artan çocuk göçünün üç önemli doğurgusu vardır: (a) göçmen çocuklar hali hazırdaki bir müracaatçı grubu olarak çoğalmaktadır; (b) yereldeki çocuklar giderek daha sık farklı kültürlerin bir arada bulunduğu gündelik yaşam pratikleri içinde girmektedir; (c) göçmen çocukların Türkiye’ye yerleşme ihtimalleri de vardır. Dolayısıyla, göçmen çocuklar güncel sosyal politika ve sosyal hizmet sunumda ihmal etmememiz gereken bir grup haline gelmektedir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye’ye yönelen çocuk göçünün neden bir sosyal hizmet meselesi olduğunu ortaya koymaktır. Bu amaçla çalışma, alan araştırmasına dayanarak, göçmen çocukların

Türkiye’deki durumlarını betimleyecek, bir müracaatçı grubu olarak göçmen çocukların uğradıkları çocuk hakları ihlallerini ve ihtiyaçlarını ortaya koyacak, göçmen çocukların genelci sosyal hizmet açısından nasıl ele alınabileceğini tartışacak ve sosyal hizmet ve sosyal politika açısından çözüm önerileri geliştirecektir.

YÖNTEM

Alan araştırmasında, göçmen çocukları bir müracaatçı grup olarak keşfetmek ve betimlemek, onların ihtiyaçlarını anlamak amaçlanmıştır. Bu amaçla uygun olarak keşfetmeye ve sınıflandırmaya yönelik, analitik ve yorumlayıcı bir araştırma stratejisi (Kümbetoğlu, 2005) izlenmiştir. Bu nedenle alan araştırmasında niteliksel yöntem kullanılmış; çocukların birer özne olarak tanıklıklarına doğrudan başvurulmuştur. Araştırmada gözlem ve derinlemesine mülakat teknikleri kullanılmıştır. Ailesi ile birlikte yaşayan çocuklarla görüşmek için hem ebeveynlerin hem de çocukların rızası alınmıştır. Afganistan, Irak, İran, Suriye, Kongo, Somali, Gana, Çeçenistan ve Ermenistan’dan gelen göçmen çocuklar ve aileleriyle (26 çocuk görüşmesi 6 ebeveyn görüşmesi) toplam 32 görüşme derinlemesine görüşme yapılmıştır¹.

Çalışma Grubu

Araştırmanın evreni düzenli ve düzensiz uluslararası göçle gelen ve halen Türkiye’de yaşayan çocuklardır.

1 Alan araştırması, Uluslararası Göç Örgütü tarafından yürütülen, “Göç Yönetimi için Bütüncül Politika Çerçevesinin Oluşturulmasında Türkiye’nin Desteklenmesi” projesi kapsamında desteklenmiştir.

Düzensiz göçü de kapsadığı için evrenin büyüklüğüne dair bir sayı bilinmemektedir. Yapılan nitel çalışmada elde edilen bulgular, tüm evrene genelebilir nitelikte değildir. Göçmen çocukları göç içindeki konumlarına göre dörde ayırmak mümkündür: (a) Türkiye tarafından kabul edilen göç dalgaları içinde gelmiş ve Türkiye’de kayıtlı göçmen statüsüyle yaşamakta olanlar; (b) kaçak göç etmiş, geçici bir süre Türkiye’de kaldıktan sonra dışarı gitmeyi planlayan ailelerin çocukları; (c) mülteci ailelerin çocukları, (d) kendisine refakat eden herhangi büyük olmadan tek başına göç eden refakatsiz çocuklar. Çalışmada her gruptan çocukla görüşülmüştür.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplamak amacıyla gözlem ve derinlemesine mülakatlar yapılmış, mülakatlarda yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır.

Araştırmanın Alanı ve Veri Toplama Süreci

Araştırma, başkent Ankara ve göçmen nüfusun en fazla olduğu il olan İstanbul’da yürütülmüştür. Araştırma dizayn edilirken, göç literatüründeki araştırmalar (Faist, 2000) göz önünde bulundurularak etnik nişlerin önemi dikkate alınmış, ve sahaya etnik nişlerle kurulan ilişkilerden doğru ulaşılmıştır. Hangi etnik nişlerin seçileceği ise, Türkiye’ye gelen belli başlı göç dalgaları analiz edilerek belirlenmiştir. Mart-Aralık 2012 tarihlerinde Ankara ve İstanbul’da yaşayan Afganistan, Irak, İran, Suriye, Kongo, Somali, Gana, Çeçenistan ve Ermenistan’dan gelen göçmen çocuklar ve aileleriyle (32 adet) derinlemesine görüşme yapılmıştır. Görüşülen çocukların yaşları

12-17 arasında değişmektedir. Tüm görüşmeciler, görüşülen tarih itibarıyla en az bir yıldır Türkiye’de yaşamakta idi. Görüşmeler, Türkçe ve İngilizce dillerinde yapılmıştır. Veriler, anlatılarda en sık karşılaşılan temalar olan göç etme nedenleri ve göç sürecinde yaşanan sorunlar etrafında analiz edilmiştir. Göçmenlerin kişisel bilgilerini kurumak amacıyla gerçek adları saklı tutulmuştur. Görüşmeler numaralandırmak yerine, geldikleri ülkelerle sıklıkla kullanılan ya da görüşmecilerin kendi seçtikleri takma isimlerle kodlanmıştır.

BULGULAR

Göç etme nedenleri - Hayatı değiştirmek için yola çıkanlar

Araştırma göstermektedir ki, çocukların göç etme nedenleri, çok çeşitlidir; bunların ağırlıklı çoğunluğunu ailenin göç etme nedenleri oluşturmaktadır; bu bulgu Edmonds ve Salinger’in (2008) araştırmasıyla uyumludur. Araştırmaya katılan çocuk göçmenler içinde, ailesiyle gelenlerin hepsi babanın kararları doğrultusunda yola çıkmışlardı. Bu aileler, ekonomik nedenler, savaş ortamından kaçma, ya da sığınmacılık nedenleriyle göç etmişlerdi. Bu durum görüşülen ailelerdeki geleneksel kültürlerde çocukların aileye dair kararlarda söz sahibi olmamasının bir yansıması idi. Yetişkin erkeğin karar alıcı olması halinin iki durumda geçerli olmadığı görülmüştür: (a) tek ebeveynli aileler, (bu şekilde Somalili bir aile ile görüşülmüştür; bu aile anne ve iki kız çocuğundan oluşmaktaydı ve annenin kararı ile Türkiye’de idiler); (b) tek başına hareket eden refakatsiz göçmen çocuklar (bunların çoğu göç yolculuğuna kendi rızaları ile çıkmışlardı). Refakatsiz göçmen çocukların anlatıları, çocuklar göç

etmeye karar verdiği zaman, neye göre ya da ne için göç kararını veriyorlar sorusuna ip uçları sağlamak açısından önemlidir. Mülakatlar gösteriyor ki, tek başına alınan göç kararında farklı olan neden eğitimidir; diğer nedenler, genelde ailelerin göç etme nedenleriyle çakışmaktadır, bu nedenler politik baskı, etnik dini çatışma ortamından uzaklaşma ve daha iyi hayat koşullarına ulaşmadır.

(a) Eğitim

Eğitim genelde, çocukların tek başına ve aile desteğiyle çıktıkları göç yolculuklarının nedeni olarak dile getirilmiştir. Ancak anlatılar, eğitime ulaşmanın her zaman kolay olmadığını, geçmişte daha da zor olduğunu göstermektedir.

“Ben aslen Türkiye’ye 1985 sonunda geldim. O zamanlar 15 yaşındaydım. Okumak için buraya geldim. O zamanlar gelenleri direkt okula almıyorlardı, sorun vardı. ... Onlar (tanıdıklar) bayağı uğraş verdiler bizi okula yerleştirmek için. Ama sonradan bize burada okumamızın imkansız olduğunu söylediler. Dediler ki, “sizi Kur’an Kursu’na yerleştirelim. Kur’an Kursu’nda okursunuz”. Bizi Bostancı Camii Kur’an Kursu’na götürdüler. 6 ay orada kalmış olduk. Ondan sonra Fatih Camii’ne getirdiler. Bizim amacımız Kur’an Kursunda okumak değildi. Ailemizden Kur’anı öğrenip gelmiştik. Bizim amacımız devlet okulunda okuyup adam olmaktı. O zamanlar olmadı. 10 ay sonra Mısır’a gitmek zorunda kaldık. Mısır’a gittik bizi kabul ettiler. Bursumuzu verdiler” (Abdül, Doğu Türkistan, 44)

Bu anlatıda eğitim amaçlı göçteki asıl hedefin örgün eğitime ulaşmak olduğu

ve temel kaygının eğitim ile daha iyi bir hayat kavuşmak olduğu anlaşılıyor.

Bazı çocuklarda ise eğitim, yola çıkmanın temel nedeni olmasa da Türkiye’ye geldikten sonra, ve burada bir süre kalan çocuklarda bir yan amaç haline gelebiliyor.

“Ailem Afganistan’dan İran’a göç ettik. O zaman küçüktüm. İran’da lise ikiye kadar okudum. Sonra İran’da daha fazla kalmadık, babam isini kaybetti, okula kaydımızı yapmadılar. Ben de buraya geldim. İşte Türkçe öğrendim, liseyi bitirmek üniversiteye gitmek istiyorum” (Muhammed, Afganistan, 17).

Milli eğitimin 2011 yılı genelgesi ile tanınan misafir statüsü ile göçmen çocukların eğitim kuruluşlarına yerleştirilmesi daha kolay bir hale gelmiştir. İlaveten, ülkeler arasındaki eğitim işbirliği arttıkça da gelen çocuk sayıları da artmaktadır. Milli Eğitim verilerine göre, 2011-2012 eğitim yılında, ilk ve orta öğretimdeki yabancı çocukların sayısı (5013 kız, 5888 erkek) ile lisede kayıtlı olanların sayısı (789 kız, 1331 erkek öğrenci) arasında anlamlı bir farklılık vardır. Bu da eğitimde ilerleme düzeyinin göçmen çocuklar arasında çok yüksek olmadığına işaret etmektedir. Öte yandan, lise eğitimine ulaşmada kız çocuklarının daha dezavantajlı olduğu görülmektedir.

(b) Politik baskı, etnik dini çatışmadan, savaş ortamından kaçmak

Mülteci ya da sığınma başvurusundaki ailelerin çocukları ve geçici koruma altındaki Suriyeli çocuklar bu grupta yer almaktadır. Bu bağlamda, geçici koruma altındaki bir Suriyeli, iltica başvurusu

olan bir Afganistanlı aileye ve mülteciliğin beş nedeninden biri olan politik görüşleri yüzünden tek başlarına ülkelerini terk etmek zorunda kalmış sığınma başvurusu sahibi üç Kongo'lu çocukla görüşülmüştür. Aşağıda da bir örneği görüldüğü gibi, ailesiyle birlikte savaş ortamından ya da çatışmadan kaçmak için göç eden çocukların anlatılarında, yola çıkma nedeni genelde sorgulanmadan bir "kader" gibi anlatılıyor: "şöyle oldu biz de yola çıktık". Bu anlamda geçmiş ve şimdiki yaşam, yola çıkma ile birbirinden ayrılan iki ayrı hikaye olsa da, geçmişin neden öyle olduğu çocuklar için uzun konuşulacak bir mesele değildi. Öte yandan politik nedenlerle gelen ve aileleriyle birlikte olan çocukların geçmiş anlatıları daha üzerine düşünölmüş kurgulardı. Ancak, görüşölen tüm çocuklar özellikle şimdi ve buradaki durumlarına ve geleceğe dair hayallerine odaklıydılar.

"Ben İnan'da doğdum. Afganistanlıyım. Afganistan'da savaş olduğu için, evimizi, malımızı, arabamızı zorla aldıkları için İnan'a göç ettik. Orada yaşamaya çalıştık, zorluklarla mücadele ettik. İnan bize oturma izni çıkartmadı, orada kaçak yaşıyorduk. Orada okula gidemedik. Bir kurum vardı orada. Sosyal hizmetler gibi. Orada gidip kurslarda falan okuyabiliyordum. Birinci sınıfa kadar okudum. Ondan sonra benim ailevi sorunlarım vardı. Ağabeylerim çok geri kafalı oldukları için sosyal hayatıma karışıyorlar. Mesela, şiddet uyguluyorlar bana. Ben bundan rahatsız oluyorum çünkü kendim dürüst bir kızım. Nerede en zaman güleceğim belli zaten. Benim bunları yapmayacağıma bile bile bana zulüm işliyorlar. Bana işkence

falan yapıyorlar. Ve ben Türkiye'ye geldiğimden beri kurslara gittim, okudum. Bir yere kadar çabaladım geldim. Şu an 6. sınıftayım. 7 ve 8'i şu an açıktan okuyorum ve zorlanıyorum tabii ki. Açıktan okuma zor. Kitapları veriyorlar, "al, oku, sınava gir" diyorlar. Ama ben yabancı olduğum için bilmiyorum. Temelim yok. Matematik, sosyal bilgiler falan benim için çok zor. Tam iki yıldır sınavı geçemiyorum yani. Sağolsun Zeynep Hanımlar, Sosyal Yardımlaşma bir derslane ayarladı. Dershaneye gidiyordum. Şu an yaz tatili, dersaneler kapandı. Annem-babam bana destek çıkıyor ama ağabeylerim dershaneye gitmemi istemiyor. Kendileri okumadıkları için benim de okumamı istemiyorlar. "Kızsın, okuyup da ne yapacaksın" diyorlar. Öyle bir mantıkları var. Gerçekten zor bir hayatım var benim. Ama yine de bunlara rağmen yaşamaya çalışıyoruz" (Hatıra, Afganistan 17).

Hatıra'nın ailesi Afganistan'daki savaş ortamından kaçmak için göç etmiş. Ancak yukarıda da değinildiği gibi, çocuklar, geçmiş ve geçmişin sebepleri üzerinde şimdiye kıyasla daha az duruyorlar. Yukarıdaki alıntı yaklaşık iki saat süren görüşmede, Hatıra'nın geçmişe değindiği tek yerdir. Görüldüğü gibi oldukça kısa bir geçmiş değinmesinden hemen sonra anlatı kendi deneyimi üzerinden bugüne ve bugünkü sorunlara odaklanmaktadır. Anlatıların bu yönelimi, sosyal hizmet açısından nereden başlayacağımızı (buldukları yeden) bize gösteriyor: Geçmiş, çeşitli zorluklarla dolu idi, ancak şimdiki sorunlar önemli ve yakıcı, ve bunları dile getirmek, bunlara dair analiz ve çözüm üretmekte sosyal hizmet çok katkı sunabilir.

(c) Daha iyi hayat koşullarına ulaşma

Ekonomik göçmelerin hemen hepsini bu grupta değerlendirmek mümkündür. Örneğin, son yıllarda gelen Gürcü ve Azerilerin (Dedeoğlu ve Gökmen, 2011) göçünü bu grupta kategorize edebiliriz. Ekonomik amaçlı göç daha ziyade aile ile birlikte çocukların da 'sürüklendiği' bir hareketlilik olarak karşımıza çıkmaktadır. İlaveten 15 yaş üstü çocuklar daha iyi hayat koşullarına ulaşmak için, tek başlarına göç yoluna çıkabiliyorlar (Riittersberger-Tılıç ve diğ., 2013). Literatürde (Bhabha, 2008; Crowley, 2006) refakatsiz küçükler, ya da refakatsiz göçmen çocuklar olarak adlandırılan bu çocuklar, genelde yolda çalışarak para biriktirip önce kendi buldukları bölgelerin merkezine daha sonra daha gelişmiş merkez bölgelere doğru yola devam etmeyi amaçlıyorlar. Ekonomik nedenlerle yola çıkılan göçte çocukların sıklıkla başlarına gelen sorunlardan birisi çocuk işçiliğidir. Özellikle çocuk, refakatsiz göçmen ise, ve tespit edilip hakkında koruma kararı alınmamış ise, yani tek başına hayatta kalmaya çalışıyor ise, çocuk işçiliği, bir yoksullukla mücadele ve hayatta kalma stratejisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Hayatta kalmak için çalışmak zorunda kalan çocuklar, en kötü koşullardaki çocuk işçiliğine ve istismara çok daha açık bir risk grubu oluşturmaktadırlar.

Göçmen çocukların yaşadıkları hak ihlalleri - Yola çıkınca değişen hayatlar

Araştırma göstermektedir ki, aileler ve çocuklar hayatlarını değiştirmek için göç yoluna çıkıyorlar, ancak göç serüveninin kendisi de hayatları değiştiriyor. Göçmen çocukların göç öncesinden başlayarak her aşamada, yaşama,

gelişme, örgütlenme ve fikir özgürlüğü hakları ihlal edilebilmektedir. Söz konusu hak ihlallerini iki temel süreçte sınıflamak mümkündür:

- A. Göç öncesi süreçte karşılan riskler ve hak ihlalleri
  - a. Şiddet, silahlı çatışma, yoğun toplumsal baskı yüzünden yaşam hakkının ve beden bütünlüğünün tehlikeye girmesi, fikir ve ifade özgürlüğünün engellenmesi genel olarak tüm hakların engellenmesi
  - b. Yoğun ekonomik sıkıntılar sebebiyle sağlıklı olmama, temiz içme suyu, besleyici gıda, temiz ve güvenli çevre, sosyal güvenlik, uygun yaşam standartları gibi hakların engellenmesi
  - c. Kötü beslenme nedeniyle gelişim haklarının engellenmesi
  - d. Eğitim verilememesi ya da yarıda kesilmesi nedeniyle eğitim hakkının engellenmesi
- B. Yol boyunca, geçiş bölgelerinde ve varış noktasında karşılaşılan riskler ve hak ihlalleri

"Tabii. İran'dan buraya kaçak geldik. İran'da önce bizi bir arabaya bindirdiler, sınıra kadar getirdiler. Sınırdan sonra araba olmadığı için dağlardan dönerek gitmek zorunda kaldık. Gece saat üç gibi yola çıktık. Yol karanlıktı. Kaçak kişiler falan vardı. Giderken bir kadının bebeği kucağından düştü. Öldü çocuk. Kadının bağırıyordu, "çocuğumu verin" diye. Kaçakçı, "bağıırırsan seni de buradan aşağıya atarım" dedi. Çok zor şartlar altında gelmeyi başardık. Yürüdük, yürüdük, sabahladık" (Zainab, Afganistan, 17).

Görüşmelerin hemen hepsinde, Zainab'ın anlattığı, “karanlık”, “korku ve endişe verici” yollarda ölüme kadar uzaman çeşitli risk ve hak ihlalleri anlatılmıştır. Anlatılarda bahsi geçen riskleri ve hak ihlalleri, on başlık altında sınıflamak mümkündür.

a. Kötü beslenme ve hijyenik olmayan, halk sağlığına aykırı koşullarda barınma:

Kötü beslenme, hem anlatılarda, hem ev gözlemlerinde, ama en çarpıcı olarak da çocukların fiziksel görünümlemlerinde gözlemlenmiştir. Özellikle kaçak konumdaki göçmenlerin işsiz ya da kötü koşullarda ve düşük ücretlerle çalışıyor olmaları, ciddi bir yoksulluk ve yoksunluk sorununu beraberinde getirmiş, neticede çocuklar protein ve vitamin açısından düşük beslenme düzenlerine maruz kalmışlardır. Fiziksel gelişimde gerilik, görüşülen birçok çocukta gözlemlenmiştir. İlaveten, genel olarak yaşanan ortamlar çok kalabalık ve temel hijyen malzemelerinden yoksundur.

b. Ebeveyn kaybı, yalnız kalma:

Özellikle tek başına gelenler için aileye özlem sıklıkla dile getirilen bir tema olarak belirmiştir.

“En çok annemi özleyorum.” (Muhammed, Afganistan, 17)

İki yıldır Türkiye’de yaşayan 17 yaşındaki Muhammed’in dile getirdiği aileye özlem, tek başına refakatsiz göç eden sekiz görüşmecinin de anlatılarında yer almıştır. Ailenin ölmüş olduğu durumlarda, çocuklar özlemin yanında yoğun bir kayıp ve yalnızlık duygusu da yaşamaktalar. Bu bulgu, refakatsiz göçmen çocukların aileleriyle birlikte olanlara göre psikolojik olarak daha incinebilir olduğunu gösteren çalışmaları (Hicks

ve diğ. 1993; Bean ve diğ., 2007) destekler niteliktedir.

“Göçmen deyince aklıma gurbet, ızdırıp geliyor. Ben Türkiye’de kendimi hiçbir zaman vatanımda hissetmedim” (Ahmet, Çeçenistan, 35)

Öte yandan 14 yıldır Türkiye’de yaşayan iki çocuk sahibi Ahmet’in deneyimi, Türkiye’de geçirilen zaman arttıkça kök aileye duyulan özlemin azalmadığını göstermektedir.

Yetişkinlerin desteği olmadan, yabancı bir ülkede tek başına hayatta kalmaya çalışmak, çocuklar için zorlayıcı bir deneyim olduğu kadar birçok hak kaybı ve ihlaline de açık olmak anlamına gelmektedir.

c. İnsan ticaretine maruz kalma:

Kimi zaman çocuklar değişik vaatlerle de göç yoluna çıkmak için kandırılıyorlar. Kimi zaman tek başına yoldayken istemedikleri işlerde çalıştırılıyorlar. Çocuk gelin olarak göç ettirilen kız çocukları bu bağlamda dikkat edilmesi gereken bir husustur. Evlendirilen göçmen çocuklar, kimi zaman para karşılığı da satılabilmektedirler. Bu çocuklar özellikle cinsel sömürüye ve çocukken hamilelik riskine çok açık olmakta, yansırı, sağlık ve eğitim gibi birçok hakkın ihlalini yaşamaktadırlar².

2 Bu araştırma dahilinde göçmen çocuk gelinlerle mülakat yapılmamıştır. Ancak bu çocukların varlığı medyada geniş yer bulmaktadır. Örneğin, Malatya’da Valilik koordinasyonunda Uzm. Dr. Meryem Özlem Kütük tarafından yürütülen Suriyeli çocuk gelineler psikolojik destek çalışması gibi projeler (ki bu proje de 13-18 yaş arası 70 çocuğa ulaşıldığı belirtilmektedir) durumu kanıtlayan vakalardır. (detay için bkz. <http://www.malatyaaguncel.com/suriyeli-cocuk-gelinlere-psikolojik-destek-131284h.htm>)

d. Çocuk işçiliği ve en kötü koşullarda çocuk işçiliğine maruz kalma:

“Gidip tenis oynarsın mesela, arkadaşlarınla çarşıya gidersin mesela, judoya gidersin mesela. Ama benim param fazla olmadığı için, bu yüzden çalışmam lazım. Gene mesela, şimdi yaz geldi, elbise almam lazım ama param yok, o yüzden çalışmaya gidiyorum.” (Raşit, 15, Afganistan)

Refakatsiz göçmen çocuklar sıklıkla çocuk işçiliğinin en kötü uygulamalarına maruz kalabiliyorlar. Örneğin İstanbul’da tekstil ya da deri atölyelerinde çalışan göçmen çocuklar, yerli çalışanlara göre daha düşük ücret aldıklarını, kimi zaman ise ücret alamadıklarını sıklıkla dile getirmişlerdir.

Ebeveynin olmadığı durumda göçmen çocuklar yakınlarının sömürüsüne de maruz kalabiliyorlar. Örneğin, Bekir’in ebeveynleri Afganistan’da öldürülünce, ablasıyla birlikte İran’a kaçmıştır, ablası burada tanıştığı bir gençle evlenmiştir. Abla açısından hayata tutunma ve uyum içeren bu deneyim kardeşi için emek sömürüsü getirmiştir:

“Orada İran’da biraz sıkıntı vardı. Mesela eniştem biraz büyük olduğum için çalışmaya götürüyordu, diyordu çalışman gerek. Çünkü şu ana kadar ben senin paranı verdim, herşeyine kadar, bundan sonra sen kendin verirsin. Ondan sonra beni fabrikaya götürüyordu, taş fabrikası. Taş kesiyorduk. Orada çok zordu, ben çalışmam, çok dövüyordu beni. O zaman 15 yaşındaydım, 14 gibi falan. Sonra ben çok zor geliyordum, benim pek yapabileceğim bir şey yoktu, illa ki kaçayım ondan

sonra biliyordum ki eniştem parama el koyuyor, para çaldım. Sonra kaçtım Türkiye’ye geldim. Türkiye’ye geldim buraya polis yakaladı beni. (Bilal, Afganistan, 17).

Görüşülen 26 göçmen çocuğun dört tanesi dışındaki bütün çocukların işçilik deneyimi olmuştu. Bu çocukların bazıları, Türkiye’de tarımda, tekstil atölyelerinde, ‘callshop’ dükkânlarında, lokantalarda çalışmışlardı; bazıları ise ara sıra bar ve eğlence yerlerinde müzisyenlik yapmış, diğerleri sokaklarda işportada birşeyler satmışlardı. Göçmen çocukların işçilik deneyimlerine, sadece bu araştırmada değil, konusu göçmen çocuk olmayan, ancak göçmen işçiliği olan diğer alan çalışmaları da (Dedeoğlu ve Gökmen, 2011; Dağdelen, 2008) rastlanmıştır. Bu da kayıtdışı ekonomide çalışan göçmenler arasında çocuklarla karşılaşmanın sürpriz olmadığını gösterir.

e. Eğitimin sekteye uğraması:

Devletin şimdilerde yürüttüğü yabancı öğrenci projeleri haricinde (ki yapılan literatür taramasında bu projelerle gelen öğrencilerin başarı durumları ve burada kalış süreleri hakkında bir değerlendirmeye rastlanmamıştır) ailesiyle ya da tek başına göç eden çocukların Türkiye’de eğitime katılmalarının genelde sorunlu olduğu sıkça dile getirilmiştir.

Mülakatlar gösteriyor ki, genel olarak göçmen çocuklar eğitim hakkından faydalanamıyorlar. Bu durumun çocukların okula intibakında, ve dolayısıyla devam etmesinde olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Eğitim hakkından yararlanmadaki sayısal düşüklük ve güçlükler, kurumlarda bakım alan refakatsiz göçmen çocuklarla ilgili bir başka

alan araştırmada da (Rittersberger-Tılıç ve diğ, 2013) tespit edilmiştir. Okula gidebilenler içinde ise, dil bilmedikleri ya da az bildikleri için, ya da geldikleri yerdeki sorunlardan ötürü eğitimleri aksadığı için genellikle yaşlarının gerektirdiğinden daha küçük sınıflara devam etmektedir.

Eğitime katılmama genel bir sorundur; ancak eğitime katılmakla da sorunlar çözülememektedir.

“Okulda çok kalabalık oldukları için kavga ediyorlar. Okulda müdür de Somalilere ‘siz Türkçe bilmiyorsunuz’ diyor” (Aise, Somali, 12).

Mülakatlar gösteriyor ki, göçmen çocuk için, diğer çocukların yanında “yabancı” olmak, aksanlı konuşmak, hızlı konuşulanları anlamakta güçlük çekmek, farklı görünmek, çeşitli dışlanma pratiklerine maruz kalmak anlamına gelebiliyor. Bu noktada birçok okulda, öğretmenlerin duruma yaklaşımlarının bireysel inisiyatifleriyle sınırlı olduğu gözlemlenmiştir. Oysa, bu tür durumlar için okullar ve öğretmenler, yabancılara Türkçe öğretilimi, çok kültürlü ortamlarda çalışma gibi çeşitli konularda programlarla desteklenmelidir.

f. İhtiyaç anında tıbbi yardım alamama:

Kayıtdışı göçmen olmanın genel olarak getirdiği bu sorundan çocuklar da kendi paylarını almaktalar. Kayıtlı göçmenlerde durum farklıdır, onlar yabancı kimlik numaralarıyla sağlık sistemine ulaşabilmektedirler.

g. Psikolojik sorunlar:

Son zamanlardaki çalışmalardaki alan araştırmaları (Hicks ve diğ, 1993; Stevens ve Vollebergh, 2008), tüm göçmen

çocukların, yaşadıkları değişim ve yeni ülkeye uyum nedeniyle yoğun stres yaşadığını ortaya koymuştur. Araştırmada elde edilen bulgular bu çalışmaları desteklemektedir. Birçok çocuk göç yoluna çıkmadan önce ülkesinde şiddete maruz kalma ya da şiddete tanık olma ya da bir yakınına kaybetme gibi travmatik deneyimler yaşamaktadır. Bu gibi durumlarda göçmen çocukların psiko-sosyal desteğin ötesinde terapi desteğine de ihtiyaçları olmaktadır. Travmatik deneyimi olmayan göçmen çocuklar ise, ailenin göç etmesiyle birlikte birdenbire alıştıkları düzenli bir hayattan çıkarılıp, başka bir ülkeye, düzenin olmadığı başka bir hayata getirilmekteler; ve bu nedenle psiko-sosyal desteğe ihtiyaçları olmaktadır. Kimi zaman ise ailelerin travmaları çocukları zaman içinde etkilemektedir. Örneğin, İrani iki mülteci ailede gözlemlendiği gibi, ebeveynler yabancı dil bilmeyince, dertlerini anlatmakta ve özellikle sığınma sürecindeki mülakatları yapmakta sorun yaşıyorlar; aileler sığınma süreci uzun olduğu için bekliyorlar, bu sırada çocuklar dil öğreniyor, her zaman tercüman bulunmadığı durumlarda, kimi zaman mülteci ailelerin çocukları tercümanlık görevini üstlenerek yaşlarına göre çok ağır hikayeleri defaatle anlatmak zorunda kalıyorlar ve psikolojik olarak ailelerin yüklerini yüklenmek durumunda kalabiliyorlar.

Görüşülen çocukların bazılarında, özellikle politik baskı etnik dini çatışma ortamlarından gelenlerde, uyku bozuklukları, baş ağrısı, genel isteksizlik gibi şikayetler gözlemlenmiştir. İlaveten, ergenlik döneminde olan çocuklarda, öfke, depresyon, uyku bozuklukları, sıklıkla kabus görme mülakatlarda dile getirilmiştir.

h. Haklarını bilmeme ve sorunları çözmek için gerekli mercilere ulaşamama:

Mülakatlar gösteriyor ki, göçmen çocuklar genel olarak Türkiye’de hakları olduğunu, çocuk hakları olduğunu bilmiyorlar. Bu durum ailelerin kültürel ve ekonomik durumları ile de ilişkilidir, ancak hali hazırda göçmenler için çocuk hakları ve Türkiye’de göçmen çocukların faydalanabilecekleri olanaklar ve hakları ile ilgili kendi dillerinde bir doküman olmamasıyla da süregitmektedir. Bu bilgi eksikliği ve dil sorunundan dolayı da, göçmen çocuklar ve çocuklu göçmen aileler herhangi bir sorun ya da ihtiyaç için nereye başvurulabileceğini bilmemekte, sosyal yardımlardan faydalanamamakta, bu konuda desteğe ihtiyaç duymaktalar.

i. Haksız yere alıkonma:

“Yunanistan’a gitmek, oraya giderken Edirne’de yakaladı bizi polis. Sonra polis bizi Kırklareli’ne yolladı zindana. Dört ay zindanda kaldım ben, bir de yabancılar vardı. Orada kaldım, ondan sonra şey, beni bıraktılar, şey Türkiye’de kalma izni verdiler ben de kaldım” (Bekir,17, Iraklı).

Yakın geçmişte, özellikle tek başına göç eden çocuklar yani refakatsiz göçmen çocuklar için geçerli yasal çerçeve olan iki genelgenin³ uygulanmasında

iyileştirilmeye gerek duyulduğu, yurtdışındaki göz altı deneyimlerinden de anlaşılmaktadır.

j. Aile içi şiddete karşı korumasız kalma:

Kimi zaman göçün getirdiği zorluklar, göçmenlerin geldikleri ataerkil kalıplarla birleşiyor ve aile içi şiddeti tetikliyor.

“İran’ın kültürüyle, buranın kültürüyle yetiştirildim. O yüzden ailemden tamamen farklıyım. Sosyalim. Onlar gibi psikolojim bozuk değil. Onlar ayrı zulüm görmüşler küçüklüğünde. Onun için psikolojileri normal değil. Çünkü bir insan sinirlendiğinde önündeki vazoyu karşısındakinin kafasına fırlatır mı? Fırlatmaz, kafası kırılır diye düşünür kendi kendine. Ama onlar için öyle değil. O fırlatır. Geçenlerde kaburgamı kırmışlardı. Kırmak değil de çatlamıştı. İki kaburgam çatladı. Oturuyorduk, konuşuyorduk. Ben ağladım, dedim ki “ben ne yaptım da sen bana böyle davrandın?” (Hatıra, Afganistan, 17).

Göç, özellikle kaçak göçmen statüsü, aile içi şiddete maruz kalan fertlerin devlet korunmasından yararlanmasını imkansız kılıyor. Bu imkansızlık, yoksulluğun ve kültürün getirdiği aileye tutunma ‘mecburiyetiyle’ birleşiyor. Sonunda kimi vakalarda aile içi şiddet günlük yaşamın bir parçası haline gelebiliyor.

Yukarıda tespit edilen on temel hak ihlali ve riskin süregitmesinde önemli bir etken vardır. O da Türkçe bilmeme durumudur. Dil sorunu çocukların genelde en çok bir - iki yıl içinde aştıkları bir sorun olarak gözlemlenmiştir. Göçmen çocuklar ister aileleriyle ister refakatsiz olsunlar, gündelik yaşam içinde dili

³ Burada söz konusu olan iki genelge, 2006 yılında İçişleri Bakanlığı 57 Sayılı Genelgesi ve 2010 yılında eski Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumunun (SHÇEK) 2010/ 03 sayılı genelgesidir. Bu genelgeler, konuyla ilgili Türkiye’deki yasal çerçeveyi oluşturmaktadır. Ancak, bu yasal çerçeve 2014 Nisan ayında 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun (YUKK) yürürlüğe girmesinden sonraki süreçte değişebilir.

rahatlıkla öğrenebiliyorlar. Ancak yine de dili öğrendikleri süre zarfında kendilerini ifade etme sorunu yaşamaktalar. Dil bilmeme, Türkiye’de eğitimin sekteye uğraması, iletişimsizlik nedeniyle çocukların haklarını öğrenememeleri, ve hakları olan sosyal hizmetlere ulaşamamaları sorunlarını da beraberinde getirmektedir.

TARTIŞMA

Sosyal Hizmet ve Göçmen Çocuklar

Göçmen çocukları ve onların sorunlarını düşünürken, özcü bir perspektiften yaklaşım, “göçmen oldukları için sorunları vardır” sonucuna ulaşmak, konuyu sosyal hizmet açısından irdelememizi engeller; çünkü, göçü sorunların tek nedeni konumuna getirir. Bu durumda “sorunları engellemenin yolu da göçü engellemekten geçer” anaakım fikrine ulaşırız. Nitekim, özellikle konunun mevzuat boyutu göçü kısıtlama yaklaşımı üzerine kuruludur (Atasü-Topçuoğlu, 2012b). Oysa, kısıtlayıcı göç politikaları, göç koşullarını zorlaştırmakta, düzensiz göçü arttırmaktadır. Düzensiz göç, göçmenler açısından her zaman daha zorlu koşullar ve korunmasızlık demektir. Kısıtlayıcı politikalarla tetiklenen düzensiz göç, göçmen çocuklar açısından çok daha zorlu koşullarla başa çıkma gereğini, risklere daha fazla açık olmayı ve korumadan yararlanma şanslarının azalmasını getirir. Kıscası, meseleye sadece göç açısından bakmak, yeterli değildir.

“Sosyal hizmet, başlangıcından beri insan ihtiyaçları karşılama, insan potansiyel ve kaynağını geliştirme üzerine odaklanan bir meslek ve disiplindir” (Birleşmiş Milletler, 1997 akt. Şahin, 2002:143). Sosyal hizmetin bütüncül yaklaşımı ve mesleki odakları ile

göçmen çocukları tartışmak, konuyla ilgili bilimsel yazına normatif ve pratik yeni bir eksen getirecektir.

Giriş bölümünde kısaca betimlenen küreselleşmenin getirdiği ekonomik eşitsizlikler içinde artan göç hareketlerine çocukların da katılması olgusuna sosyal hizmet mesleğinin iki odağından (sosyal adalet ve insan haklarından) doğru baktığımızda durum şöyle gözükür: Hem ülke içinde hem ülkeler arasındaki sosyal adaletsizliğin derinleştiği bir ortamda insan hareketliliği giderek artmakta ve artık çocukları da içermektedir. Bu noktada sosyal hizmet mesleğinin etik ilkeleri, göçmen çocuk olgusunun insan hakları çerçevesinde değerlendirilmesi, göçmen çocukların çocuk haklarının sağlanabilmesi için, mikro, mezo ve makro (sosyal politika ve bilimsel yazın) düzeylerde müdahaleler geliştirmeyi gerektirir. Tüm müdahaleler (gerek tasarımı gerek uygulamasıyla) insan haklarının göçmen çocuklara sağlanmasına yönelik çabaları olmalıdır.

Göçmen çocukları sosyal hizmet açısından irdelerken hak temelli ve bütüncül bir yaklaşım geliştirmemiz gerekmektedir. Bu yaklaşımında, (a) göçmen çocukların çocuk hakları tartışmanın merkezine alınmalıdır; (b) göçmen çocukların sorunlarını tetikleyen risklerin ve insan hakları ihlallerinin neler olduğunu oraya çıkartılmalıdır; (çünkü bu riskler ve hak ihlallerinin sıraladığımız zaman, göçmen çocukların sorunlarını doğrudan etkileyen nedenleri bulmuş oluruz) (c) önleyici ve koruyucu sosyal hizmet müdahaleleri geliştirilmelidir. Bu çalışma en başından göçmen çocukları ve çocuk haklarını odağına almıştır, bu çocukları bir müracaatçı grubu olarak tanımlamıştır. Çalışma, bulgularını

serimlerken, çocukların yaşadığı risk ve hak ihlallerini ortaya çıkartmıştır. Bu bölümde ise, göçmen çocukların ihtiyaçlarını sınıflandırılacak ardından, sosyal hizmet ve sosyal politika önerileri geliştirecektir.

Göçmen Çocukların Türkiye’de Geçirdikleri Zaman Zarfındaki İhtiyaçları

Bu çalışmanın amacı, göçmen çocukları sosyal hizmetler açısından bir müracaatçı grubu olarak dikkate getirmek, ve uygulamalı bir bilim olan sosyal hizmetin ruhuna uygun olarak, alan araştırması ile tespit edilen somut ihtiyaçlara yönelik uygulamaya dönük bazı öneriler öne sürmektir. Bunun için bir ihtiyaç analizi yapılabilir. Bu ihtiyaç analizinden başlayarak somuttan soyuta doğru ya da pratik ihtiyaçlardan sosyal politika ve bilimsel tartışma alanına doğru bir takım çıkarımlarda bulunabiliriz.

Alan araştırmasının bulguları, kimi zaman iskânlı kabul gelmiş, kimi zaman sığınma sürecinde olan, kimi zaman ise kaçak ya da vize ihlali ile burada bulunan göçmen çocukların genelde bir takım temel ihtiyaçları olduğunu ortaya koymaktadır.

- i. Güvenli bir yerde barınma:* Yapılan tüm görüşmelerde, barınmanın sürekli olmaması sorunu ve dolayısıyla bir güvensizlik gündeme gelmiştir. İlaveten barınılan yerlerin aşırı kalabalık, hijyen ve ısınmadan yoksun, halk sağlığı ve çocuk gelişimi açısından elverişsiz mekanlar olduğu tespit edilmiştir.
- ii. Asgari beslenme:* Araştırmaya katılan göçmen anneler yiyecek sıkıntısını açıkça dile getirmişlerdir.

Ayrıca görüşülen bazı çocukların fiziki görünüşü yaşlarından çok daha küçük gözükmetedir. Kötü beslenme göçmen çocuklar açısından belirgin bir sorundur.

- iii. Dil öğrenimi desteği:* Türkçe öğrenmek, eğitim hakkının sağlanmasında, ayrıca sosyalleşme arkadaş edinme gibi çocukluğa dair temel meseleleri çözmekte çok gereklidir. Belediyeler ve halk eğitimi bünyesinde sağlanan Türkçe kursları okuma yazma bilmeyen ancak Türkçe bilen yetişkinlere yönelik olarak tasarlanmıştır. Bu kursların özellikle uydu kentlerde, yabancılara Türkçe öğretme biçiminde olanlarına ihtiyaç vardır.
- iv. Eğitime erişim:* Yabancı kimlik numarasının kısa sürede alınamaması ve benzeri sebeplerle e-devlet sistemi içinde okula kayıt olma işlemlerinde sorunlar tespit edilmiştir.
- v. Sağlık hizmetlerine erişim:* Hem hastalıklara müdahale ve ilaç temini, hem de koruyucu önleyici sağlık hizmetlerine erişim bir gereksinimdir.
- vi. Psiko-sosyal destek:* Göç en iyi koşullarda bile çocuklar açısından yakın ve uzak sosyal çevrenin değişmesi demektir. Göçe sebebiyet veren durumlar ise çocuklar açısından başlı başına yaralayıcı olgular olabilirler. Bu gibi nedenlerle göç süreci içindeki çocukların psiko-sosyal yönden desteklenmesi, onların yeni çevre ve koşullara hızlı adaptasyonunu sağlamak, süreçten yara almadan (ya da en az hasar ile) çıkmaları açısından gereklidir.
- vii. Hukuki destek:* Kısaca göçmenlerin ülkedeki hakları ve yükümlülükleri

konusunda bilgilendirmesidir. (Özelikle refakatsizler ve sığınma talebindeki ailelerin çocukları için, yasal süreçleri hakkında bilgilendirme ve danışmanlık hizmetleri, hem birçok göçmenin kayıtlı hale gelmesi, hem insan haklarının sağlanması hem de göç süreçlerinin daha iyi yönetilebilmesi açısından gereklidir.)

viii. Çalışmanın düzenlenmesi: Kaçak çalışmanın ve en kötü koşullardaki çocuk işçiliğinin önlenmesi, mesleki eğitimlere katıma olanağı sağlanması gerekmektedir.

ix. *Aile içi şiddet karşı önleme ve koruma çalışmaları*: Yukarıda da değinildiği gibi, çocuklar aile içi şiddete maruz kalabiliyorlar. Aile içi şiddete karşı hem bilinçlendirici ve önleyici hem de korunmaya yönelik çalışmalara ihtiyaç duyulduğu açıktır.

Sosyal hizmet müdahalesi açısından göçmen çocuklar nasıl ele alınabilir?

Genelci sosyal hizmet yaklaşımı (Miley ve diğ., 1996), göçmen çocukları bireysel olarak ve çevreleri içinde ele almamızı sağlar. Alan araştırmasında, göçmen çocukların çeşitli risklere ve korunma mekanizmalarına tabii oldukları, ve bu koşullara göre değişen farklı uyum süreçleri yaşadıklarını gözlemlenmiştir. Göçmen çocukların, gelişim ve yetişkinlik dönemlerindeki bio-psiko-sosyal sağlığı ve açık oldukları riskler, ilişkide oldukları sistemler ve yararlanabildikleri korunma mekanizmalarına göre değişmektedir. Sistem kuramına (Sheafor ve Horejsi, 1988) dayanarak, göçmen çocukları üç entereaktif sistem içinde düşünebiliriz: Çocuk (müracaatçı sistemi), aile sistemi,

ve topluluk sistemi. O halde, göçmen çocuklara yönelik sosyal hizmet müdahaleleri üç sistemi güçlendirecek şekilde tasarlanabilir.

Çocukları güçlendirmek temel hedef olmalıdır. Yukarıda bahsettiğimiz genel ihtiyaçlar, her çocuk için farklı düzeylerde yaşanmaktadır. İhtiyaçları genelileştirmek konuyla ilgili sosyal politika ve sosyal hizmet müdahalelerinin temalarını belirlemek için gereklidir. Uygulama düzeyinde, her çocuk için özel vaka bazlı değerlendirme ve çocuğun en yüksek yarını gözeten müdahale stratejileri geliştirilmelidir.

Aile, göçmen çocuklar için çok belirleyici bir kurumdur. Ebeveynler birlikte olmak, ebeveynlerin, eğitim ve iş durumları çocukların günlük yaşantılarını ve geleceğe ilişkin şanslarını önemli ölçüde belirlemektedir. Yasal statüde olan ebeveynlerin çocukları, okula gitme, sağlık hizmeti almada daha şanslı bir durumdadır. Çalışmalar (Landale ve diğ., 2011) gösteriyor ki, genelde tek ebeveynli ailelerde, yoksulluk sorunu daha ağır yaşanıyor. Aile sisteminin güçlendirilmesi, göçmen çocukların çocuk haklarının sağlanması açısından önemlidir. Göçmen aileler için psiko-sosyal ve hukuki danışmanlık mekanizmalarının oluşturulması gerekmektedir. Çocuklar açısından aile sistemi önemli bir sistemdir ancak her vakada olumlu bir sistem olmayabilir. Göçmen çocukların aileleri tarafından ihmale ve istismara uğradıkları zaman tespit edilmelerini ve korunmalarını sağlayacak mekanizmalara ihtiyaç vardır.

Sosyal hizmet hem bireye hem çevresine eş zamanlı olarak odaklanır (Duyan, 2003). Göçmen çocukları sadece aileleri değil, daha geniş çevresi içinde de

düşünmek, göçmen toplulukları da ele almak gerekmektedir. Göçmen toplulukların güçlenmesi, hakların bilincinde olmaları, sivil toplumda kendi seslerini duyurabilmeleri önemlidir. Göçmenlerle bir arada yaşamak, giderek Türkiye'nin çok daha fazla ilinde artan bir olgudur. Sadece mülteciler açısından düşünürsek, 61 adet uydu il bulunmaktadır. Ev sahibi toplum ve göçmen topluluklar arasında uyum sağlanması, bir sosyal politika ve sosyal hizmet meselesidir. Çünkü sosyal hizmet mesleğinin ana amacı, bireylerin ve tüm toplumun refahını arttırmak, yaşam kalitesini iyileştirmektir (Şahin, 2002). Göçmen çocukların insan haklarının sağlanması ve gelişimlerini sağlıklı olarak yaşayabilmeleri için, çok-kültürlülük, entegrasyon, bir arada yaşama gibi temaların sosyal politikalar eksenine taşınması gerekmektedir.

Göçmen çocuklarla ilgili olarak geliştirilecek sosyal politika ve hizmetler, bireysel olarak göçmen çocuklara, göçmen ailelere, göçmen topluluklara ve genel olarak Türkiye toplumuna hitap edebilecek farklı şekillerde uygulanabilir olmalıdır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Sosyal hizmet açısından baktığımızda, göçmen çocuklar yeni bir müracaatçı grubu olarak karşımızda durmakta ve giderek sayıları artmaktadır. Esas itibarıyla son yirmi yılda Türkiye giderek göç alan bir ülke haline gelmiş, ve içine aldığı yeni nüfus gruplarını yönlendirmek ve yönetmek giderek yoğunlaşan bir gereklilik halini almıştır. Göç bir dışpolitika meselesi olmanın ötesine geçmiştir. Göçmenler bir sosyal politika meselesi, sosyal hizmetlerin de ilgilenebileceği gereken incinebilir bir toplumsal

grup olarak belirmektedir. Bu konjonktürde öncelikle göçmenler içinde daha incinebilir olan, kayıt-dışı göç alanındaki kadınlar ve çocuklar gibi alt gruplar, hak ihlallerine daha açık olmaları, kimi zaman vücut bütünlüklerini dahi tehdit eden emek ve beden sömürüsüne maruz kalma riski taşımaları açısından, sosyal hizmetlerin öncelikle eğilmesi gereken müracaatçı grupları olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Sosyal politika ve sosyal hizmet bilimsel yazınında, anılan grupları daha fazla tartışmamız gerekiyor; bu makale sosyal hizmet alanındaki akademisyenlerin ve sosyal politika bürokratlarının dikkatini göçmen çocuklara çekmek çabasını yansıtmaktadır.

Göçmen çocukları ele almak sosyal hizmetler sisteminde yeni bir alan açılmasını sağlayabilir. İlaveten, bilimsel düzeyde, sosyal hizmet açısından göçmen çocukları tartışmak normatif bir bakış açısı gerektirir. Olguya sosyal hizmet mesleğinin iki odağından, sosyal adalet ve insan hakları normları veçhesinden bakmayı gerektirir. Sosyal hizmet mesleğinin bu bakışı hali hazırda anaakım bilimsel yazının göçü kriminalize eden, kontrol/maliyet odaklı yaklaşımının ötesine geçilmesi için de bir anahtar niteliğindedir.

Çalışmada ortaya konanlar göçmen çocukların Türkiye'deki ihtiyaçlarının giderilmesi ve insan haklarının sağlanması açısından gereklidir. Birleşmiş Milletlerin Göçmen İşçiler ve Ailelerinin Haklarının Korunması Uluslararası Sözleşmesi'ni imzalayan ülkeler göçmenlerin belli bir süre o ülkede çalışmış, ya da yaşamış olmak koşulu ile yasal ya da yasadışı olmalarına bakılmaksızın belli haklarını garanti altına aldığı kabul etmektedirler. 2007 yılında bu

sözleşmeyi aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 32 ülke imzalamıştır. İlaveten Türkiye, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesini imzalayıp onaylayan tüm ülkeler gibi ve ulusal mevzuatındaki 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu gereği, toprakları üzerinde yaşayan tüm çocukların, vatandaş olsun olmasın, çocuk haklarını sağlamakla ve gereğinde onları korumakla yükümlüdür. Bu ulusüstü ve ulusal yasal çerçeveye, Nisan 2014 itibariyle yürürlüğe giren 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) da eklenmiş durumdadır. Bu kanunun da 66. maddesi refakatsiz göçmen çocukların korunması esaslarını belirtmektedir. O halde, göçmen çocuklara dair somut politika ve uygulama önerileri geliştirmek için hali hazırda bir yasal çerçeve bulunmaktadır. Bu araştırmanın bulguları ışığında Özellikle Çocuk Hakları Sözleşmesi temelinde geliştirilen bazı öneriler aşağıdadır:

Bilgilendirme kampanyaları: Hem göçmen çocuklara hem de göçmenlerle ilgilenebilecek kurumlara yönelik bilgilendirme kampanyaları yapılabilir. Aile Sosyal Politikalar Bakanlığı, bünyesindeki ilgili kuruluşlar, sosyal hizmet merkezleri ve yurtlar bazında göçmen çocukların ülkemizdeki hakları ve bu haklara nasıl erişebilecekleri konusunda göçmen toplulukları bilgilendirilir. Böylece göçmen çocukların hali hazırda imkânlardan yararlanmaları sağlanabilir.

Koruma: Çocuk Koruma Kanununu vatandaş olsun olmasın tüm çocukları içerir niteliktedir. Çocukların hakları konusunda bilgilendirilmesi, ve sosyal hizmet uzmanlarının da göçmenler hakkında duyarlıkların artırılmasıyla, bu kanun çerçevesinde çocukların aile-içi

şiddetten koruması için tespitler ve sosyal hizmet müdahaleleri arttırılabilir.

Rehabilitasyon: Özellikle travmatik deneyimleri ağır olan çocuklar açısından, terapi ve rehabilitasyon hizmetlerinin sağlanması gereklidir. Bu hizmetler için uzman psikolog ve tercüman ihtiyacı yerel yönetimler ve ilgili azınlık/göçmen dayanışma STK'ları ile işbirliği içinde karşılanabilir.

Entegrasyon ve çok-kültürlü çalışma: Özellikle koruma altına alınan çocuklar ve eğitim hayatını Türkiye'de sürdüren çocuklar için, kalabalık içinde yabancı olmak belirleyici bir deneyimdir. Bu çocuklar açısından eğitim sistemine bir an önce entegre olmak, başarılı ve mutlu hayat için anahtar niteliğindedir. Bu noktada, okullarda ve koruma altındaki göçmen çocukların buldukları yurt ya da koruyucu aile ortamlarında bakım verenlerin çok-kültürlü ortamlar ve çok-kültürcü sosyal hizmet (Özgür, 2010) konusunda bilgilendirilmesi ve ilgili ailelerin desteklenmeleri önemli ve gereklidir.

Güvenli bir yerde barınma, hukuki destek, psiko-sosyal destek hak bazında sağlanacak ise bazı yasal düzenlemelere ihtiyaç vardır. Bu destekler kamu hizmetiyle sağlanabileceği gibi bir alternatif olarak sivil toplum ve yerel yönetimlerce proje bazlı olarak da sağlanabilirler. Her iki durumda da bu tür destek mekanizmalarının oluşturulması için bir tartışma ve politik kararlar süreci gerekmektedir. Bu destekler önümüzdeki dönemde tartışılacak bazı temalardır.

Çocuk işçiliği sorunu, sadece göçmen çocuklara özgü bir mesele değildir. Bilimsel yazının da ortaya koyduğu (Erbay, 2010; Tor, 2010) gibi birçok

çocuğu etkileyen bir toplumsal sorundur. İlgili çeşitli yasal düzenlemeler bulunmakta birlikte, kontrol mekanizması yetersizdir. Personel sayısı, küçük atölye, esnaf ölçeğinde ve tarımsal alanlarda denetim sağlamaya yetmemektedir; denetim ise kurumsallaşmadan uzaktır. Dolayısıyla hali hazırdaki kayıtdışı çalışma, hem vatandaş hem göçmen çocukları içine çekebilecek bir ucuz emek talebini sürekli barındırmaktadır. Bu konuda etkili denetim sistemlerine olan ihtiyacın görünür hale getirilmesi ve politik irade gerekli ve önemlidir.

Bu temaların gündeme gelmesi, Türkiye’de yapılan çocuk politikası tartışmalarına geleceğe dair çok kapsamlı bir vizyonun eklenmesi ve bu vizyonun göçmen çocukları da kapsayacak kadar geniş tutulabilmesi ile mümkündür.

KAYNAKÇA

Acker, J. (2004). Gender, capitalism and globalization. *Critical Sociology*, 30(1), 17-41.

Atasü-Topcuoğlu, R. (2012a). Düzensiz Göç: Küreselleşmede Kısıtlanan İnsan Hareketliliği. içinde İhlamur-Öner, G. ve Öner, A. (Der.) *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar* (ss. 501-509). İstanbul: İletişim.

Atasü-Topcuoğlu, R. (2012b). *Türkiye’de Göçmen Çocukların Profili: Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet Önerileri, Bir Hızlı Değerlendirme Araştırması*, Ankara: Uluslararası Göç Örgütü (IOM).

Bhabha, J. (2008). Independent Children, Inconsistent Adults: International child migration and the Legal Framework. *Innocenti Discussion Paper* No. IDP 2008-02. Florence: UNICEF Innocenti Research Centre.

Bean, T.; Derluyn, I.; Eurelings-Bontekoe, E.; Broekaert, E.; Spinhoven, P. (2007). Comparing Psychological Distress, Trau-

matic Stress Reactions, and Experiences of Unaccompanied Refugee Minors With Experiences of Adolescents Accompanied by Parents. *Journal of Nervous & Mental Disease*, 195(4), 288-297.

Crawley, H. (2006). *Child first, migrant second: Ensuring that every child matters*, Londra: ILPA.

De Wenden, Catherine (2007). Child Migration: A Global Perspective, Conference Report. Focus on Children in Migration – From a European Research and Method Perspective; A European Conference, Warsaw, Poland, 20-21 March 2007, Save the Children and ENMCR.

Dedeoğlu, S. ve Gökmen, Ç.E. (2011). *Göç ve Sosyal Dışlanma: Türkiye’de Yabancı Göçmen Kadınlar*. Ankara: Efil Yayınevi.

Diefenbach, H. (2005). Schulerfolg von ausländischen Kindern und Kindern mit Migrationshintergrund als Ergebnis individueller und institutioneller Faktoren. *14 Migrationshintergrund von Kindern und Jugendlichen: Wege zur Weiterentwicklung der amtlichen Statistik*, 43.

Duyan, V. (2003). Sosyal Hizmetin İşlev ve Roller. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 14(2):1-22

Edmonds, E. ve Salinger, P. (2008). Economic influences on child migration decisions: evidence from Bihar and Uttar Pradesh. *Indian Growth and Development Review*, 1, 32-56.

Erbay, E. (2010). Çocuk İşçi Olmak: Çocuk İşçiliğine Retrospektif Bir Bakış. içinde İnal K. (Der.) *Türkiye’de Çocuk Emegi*, İstanbul: Ütopya Yayınları.

Faist, T. (2000). *The volume and dynamics of international migration and transnational social spaces*, Oxford: Oxford University Press.

Frontex (2010). *Unaccompanied Minors in the Migration*, Reference nr: 18477, Warsaw: FRONTEX Process, Risk Analysis Unit.

- GIGM (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü) (2014). Göç İstatistikleri, internet kaynağı: http://www.goc.gov.tr/icerik/goc-istatistikleri_363_378 son erişim: 01/02/2014
- Hicks, R. Lalonde, R. ve Pepler, D. (1993). Psychosocial Considerations in the Mental Health of Immigrant and Refugee Children". *Canadian Journal of Community Mental Health*, 12(2), 71-87.
- Krohne, J. A., Meier, U., & Tillmann, K. J. (2004). Sitzenbleiben, Geschlecht und Migration-Klassenwiederholungen im Spiegel der PISA-Daten. *Zeitschrift für Pädagogik*, 50(3), 373-391.
- Kümbetoğlu, B. (2005). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Landale, N.S.; Thomas, K.J. ve Van Hook, J. (2011). The Living Arrangements of Children of Immigrants. *The Future of Children*, 21(1), 43-70.
- Miley, K.K, Q' Melia M., DuBois B. (1996). *Generalist Social Work Practice: An Empowering Approach*, Allyn and Bacon.
- Mougne, C. (2010). *Trees only move in the wind: A study of unaccompanied Afghan children in Europe*. Cenevre: United Nations High Commissioner For Refugees Policy Development And Evaluation Service (PDES) Yayını.
- Özgür, Ö. (2010). Çok Kültürcü Sosyal Hizmet: eleştirel bir bakış. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 21(2):89-104.
- Pfaff, C. (1980). Acquisition and development of "Gastarbeiterdeutsch" by migrant workers and their children in Germany. In *Papers from the Fourth International Conference on Historical Linguistics*. Amsterdam: Benjamins (pp. 381-39).
- Rittersberger-Tılıç, H., Karataş, K., Atasü-Topçuoğlu, R. ve Demir, O. (2014). *Türkiye'de Refakatsiz Küçüklere Erişim ve Çocuğun Yüksek Yararına Yönelik Hizmet Sunumunun Teşvik Edilmesi*. Ankara: Uluslararası Göç Örgütü.
- Schuerkens, U. (2003). The sociological and anthropological study of globalization and localization. *Current Sociology*, 51(3-4), 209-222.
- Sheafor, B.W. & Horejsi, C.R. (2002). *Techniques and Guidelines for Social Work Practice*, 6. Basım, AB Publication, Boston.
- Stevans G. W.J.M. ve Vollebergh W.A.M (2008). Mental health in migrant children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49(3), 276-294.
- Şahin, F. (2002). İnsan Hakları ve Sosyal Hizmet İlişkisi. İçinde Karataş, K. (Der.) *Değişen Türkiye'de İnsan Hakları Açısından Sosyal Hizmetler*, Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayını.
- Tor, H. (2010). Türkiye'de Çocuk İşçiliğinin Boyutları. *Zeitschrift für die Welt der Türken*, 2(2), 25-42.
- UNICEF (2012). International Migrant Children and Adolescents , facts and figures (0-19 y/o).
- Yeldan, E. (2009). Kapitalizmin Yeniden Finansallaşması ve 2007–2008 Krizi: Türkiye Krizin Neresinde?. *Çalışma ve Toplum*, 1: 11-28.
- Yöney, Y. (2012). Portakal Yediğinde Bir Çocuk Neden Ağlar?, Göçmen ve Sığınmacıların Kapatılmasına Karşı Uluslararası Koalisyonu Mülteci Hakları Koordinasyonu Piri Erçoban ile söyleşi, bianet, son erişim: 28/08/2012, <http://bianet.org/bianet/goc/137281-portakal-yediginde-bir-cocuk-neden-aglar>
- Zukang, S. (2009). *International Migration Trends, Population Division*, Geneva, 2009, internet kaynağı: http://www.unctad.org/en/docs/emditctncd_10_en.pdf. Son erişim: 04/01/2014

Araştırma

SUÇA SÜRÜKLENEN ÇOCUKLAR HAKKINDA HAZIRLANAN SOSYAL İNCELEME RAPORLARININ MAHKEME KARARLARINA ETKİSİ

The Effect of Social Inquiry Reports Prepared About Children/Juveniles Driven to Crime on Court Decisions

Semra SARUÇ*
Derya KAYMA GÜNEŞ**

*Yrd. Doç. Dr. ,Anadolu Üniversitesi,
Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü
** Sosyal Hizmet Uzmanı Ankara
1. Çocuk Mahkemesi

ÖZET

Bu çalışmada Ankara 1. Çocuk Mahkemesinde, suça sürüklenen çocuklar hakkında, yargılama esnasında sosyal çalışma görevlileri tarafından hazırlanan sosyal inceleme raporları incelenmiş olup, raporlarda önerilen tedbirlerin mahkeme kararlarında dikkate alınıp alınmadığı ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Araştırma nicel araştırma yön-

temiyle yürütülmüş ve bu kapsamda Ankara 1. Çocuk Mahkemesinde 2010 yılında yargılanan ve sosyal inceleme raporu hazırlanan 486 çocuğun 372 dava dosyası belgesel tarama yöntemiyle incelenmiştir. Yapılan incelemede suça sürüklenen çocukların sosyo demografik özellikleri, aile özellikleri, suça sürüklenen çocukların işledikleri suç türü, suça sürüklenen çocuklar hakkında sosyal inceleme raporlarında önerilen tedbirler, çocuk mahkemesi tarafından suça sürüklenen çocuklar hakkında yargılama sonunda verilen kararlar ile suça sürüklenen çocuklar hakkında verilen tedbir kararları incelenmiştir. Araştırma sonucunda, sosyal inceleme raporlarında, sosyal çalışma görevlileri tarafından, suça sürüklenen çocuklar için önerilen tedbirlerin mahkeme tarafından verilen tedbir kararlarında yeterince dikkate alınmadığı ortaya konulmuştur. Sosyal inceleme raporlarında suça sürüklenen çocuklar için toplam 601 tedbir önerisinde bulunulduğu, çocuk mahkemesince 62 tedbir kararının verildiği görülmüştür. Bu durum sosyal inceleme raporlarının çocuk adalet sisteminde işlevselliğinin az olduğunu, mahkemece sosyal inceleme raporlarında yer alan tedbir önerilerine yeterince itibar edilmediğini göstermektedir.

Anahtar Sözcükler: Çocuk suçluluğu, suça sürüklenen çocuklar, sosyal inceleme raporu, sosyal çalışma görevlileri

ABSTRACT

In this research, social inquiry reports prepared by professionals, who are working in Ankara 1st Child Courts about the child driven to crime, have been examined. The aim is to put forward whether the cautions advised in the reports are taken into account in the decisions of courts. The study has been conducted with quantitative research methods, and in this frame 372 court files of 486 prosecuted children whose social inquiry reports prepared in Ankara 1st Child Court in 2010 have been examined through documentary

analysis. In this analysis, socio demographic features, family features, type of crime, measures suggested in the social inquiry reports, judge decisions and measure decisions about child/juvenile driven to crime have been examined. Findings obtained from these analyses indicate that measures suggested by professionals have not been taken adequately into consideration in the decisions of courts. In addition 601 measure suggestions were advised for the child driven to crime and 62 measure decisions were agreed by child court. Its shows that social inquiry reports have less of functionality in child justice system and measure suggestions are not sufficiently taken into consideration.

Key Words: *Child delinquency, child driven to crime, social inquiry report, professionals in the child courts.*

GİRİŞ

Yetişkin suçluluğunda olduğu gibi çocuk suçluluğu da dünyada ve Türkiye’de hızlı bir şekilde artış göstermektedir. Türkiye’de son beş yıllık dönemde güvenlik birimine suça sürüklenen ile gelen veya getirilen çocuk sayısında belirgin bir artış gözlenmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)’nun verilerine göre 2008 yılında güvenlik birimine getirilen suça sürüklenen çocuk sayısı 62.430 iken 2012 yılında bu sayı 100.831 olmuştur. Bununla birlikte 2001 yılında 87.206, 2010 yılında 133.201, 2011’de ise 141.412 çocuk hakkında kamu davası açılmış olup 2001 yılında 5.728, 2010 yılında 13.195, 2011 yılında ise 13.016 dosyada hürriyeti bağlayıcı cezasına hükmedilmiştir (Adalet Bakanlığı İç Denetim Raporu, 2012). Suça sürüklenen çocuk sayısındaki bu artış aynı zamanda çocuk adalet sisteminin de sorgulanmasını kaçınılmaz kılmaktadır.

Bu çalışmada çocuk adalet sisteminde önemli bir yeri olan çocuk mahkemelerinde sosyal çalışma görevlileri tarafından hazırlanan sosyal inceleme raporları incelenmiş olup, incelenen raporlarda suça sürüklenen çocukların özellikleri ile raporlarda önerilen tedbirlerin mahkeme kararlarında ne kadar dikkate alındığı üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda sosyal inceleme raporlarının daha iyi anlaşılması açısından çocuk adalet sisteminde kullanılan yaklaşımlar ve sosyal inceleme raporları hakkında bilgi vermenin faydalı olacağı düşünülmüştür.

Çocuk Adalet Sisteminde Kullanılan Yaklaşımlar ve Sosyal İnceleme Raporları

Hüküm öncesi rapor olarak da tanımlanan sosyal inceleme raporu ceza sürecini bilgilendirmek ve yardımcı olmak için tasarlanmıştır. Bu raporlarda tutuklanan kişinin arka planı, kişisel koşulları ve tutuklu kişinin tutum ve tavırları hakkında mahkemeye doğru bilgiyi sunmak amaçlanmaktadır (Tata ve ark. 2007). Çocuk adalet sisteminde hazırlanan sosyal inceleme raporları “çocukların kanunla ihtilafa düşme nedenlerini ortaya koyarak gereksinim duydukları müdahaleyi öneren sosyo legal belgeler” olarak tanımlanabilir (Uluğtekin, 2011:212). Amaç ise çocuk için en uygun düzenlemeyi içeren hükmün verilmesinde mahkemeye yardımcı olmaktır. Bu bağlamda sosyal inceleme raporları adalet sisteminin içinde bulunduğu yapıdan ya da bir başka ifadeyle adalet sisteminin kullandığı yaklaşımdan bağımsız düşünülemez. Adalet sisteminin kullandığı yaklaşımlar, sosyal inceleme raporlarının önemini göstermesi açısından oldukça belirleyicidir.

Tarihsel süreç açısından sosyal inceleme raporlarının yeri ve önemi, içinde bulunulan çocuk adalet sisteminin yaklaşım veya modeline göre değişiklikler göstermiştir. Bu yaklaşımlar; geleneksel (cezalandırıcı) yaklaşım veya suç kontrol modeli, refah yaklaşımı veya rehabilitasyon modeli, adalet yaklaşımı veya adil yargılanma modeli ve onarıcı adalet (restorative justice) yaklaşımı veya modelidir.

Geleneksel yaklaşım modelinde toplumun suç ve suçludan korunması esastır. Bu yaklaşımın hâkim olduğu bir sistemde çocuk için sosyal inceleme raporu hazırlanmasının hiçbir önemi yoktur. Çünkü bu yaklaşımın odak noktası birey değil, suçun kendisidir (Uluğtekin, 2004).

Refah yaklaşımı ya da rehabilitasyon modelinde ise “paternalizm” yer alır. Yani çocukların gelişimlerinin henüz devam ettiği göz önüne alınarak çocukları korumak için yaşamlarına müdahale edilir. Bu yaklaşımda suç, psikolojik ve sosyal sorunların bir göstergesi olarak değerlendirilir. Bu nedenle bireysellik ilkesi gereği çocuk hakkındaki inceleme çok önemlidir. İnceleme sonunda hazırlanan sosyal inceleme raporu çocuğun kişiliği, psiko sosyal gereksinimleri, suçu işleme koşulları ve nasıl bir tretmana tabi tutulması gerektiği konusunda içerdiği bilgilerle mahkemeye yardımcı olur ve kararı etkiler. Bu yaklaşıma dayalı bir çocuk adalet sisteminde sosyal inceleme raporları sistemin belkemiğidir (Uluğtekin, 2004).

Adalet yaklaşımında ise adil yargılanma, toplumsal sorumluluk, kurban (mağdur) ve toplumun hakları, kanunla ihtilafa düşen çocuğun bireysel sorumluluğu ve onarma gibi kavramlar öne

çıkılmaktadır. Bu yaklaşımda sosyal inceleme raporlarının içerdiği bilgilerin ağırlıkları değişmiştir. Sosyal inceleme raporlarında suç olayının merkeze alınması, bilgilerin suçla bağlantılı olması, topluma karşı suç işleme ve zarar verme riskinin belirtilmesi istenmiştir. Özellikle 2000’li yıllardan itibaren çocuk adalet sisteminde onarıcı adalet yaklaşımı kendini göstermeye başlamıştır. Bu yaklaşımın temelindeki amaç, mağdur ve suça sürüklenmiş bireylerin gereksinimleri ile toplumun gereksinimlerini uzlaştırabilmeektir. Bu yaklaşımda suçun ortaya çıkardığı zararın giderilmesi önemlidir. Onarıcı adalet yaklaşımı geçmiş davranışı suçlamaz, geleceğe ilişkin problemleri çözmeye odaklanır. Bu yaklaşımda sosyal inceleme raporlarının işlev ve içeriğinin daha kapsamlı bir niteliğe sahip olacağı ileri sürülmektedir. Çünkü suçun ortaya koyduğu zararın giderilmesi için çocuk, mağdur ve toplumdan oluşan üçlü yapının incelenmesi, gereksinimlerin ortaya konulması ve bu üçlü yapının aktif katılımıyla gerçekleşmesi beklenen onarıcı adalet modellerinin belirlenmesi gerekir (Uluğtekin, 2004; 2011). Son yıllarda Amerika’da çocuk suçluluğu yönünden onarıcı adalet anlayışı yerleşmeye başlamış olup uzlaşmadan beklenen amaç, suçluyu eğitmenin yanında mağdurun zararının bir nebze olsun telafi edilmesine katkıda bulunmaktır (Adalet Bakanlığı İç Denetim Raporu, 2012).

Görüldüğü gibi adalet sisteminde kullanılan yaklaşımlar, sosyal inceleme raporlarının önemini ve derecesini etkilemektedir. Türkiye’de çocuk adalet sistemindeki yaklaşıma bakıldığında ise daha çok “suç” u ön plana alan cezayı öngören geleneksel yaklaşımın

benimsendiği söylenebilir (Uluğtekin, 2004;Tomanbay, 2011; Tarimeri, 2008).

Çocuk Mahkemeleri ve Sosyal İnceleme Raporları

Çocuk mahkemeleri 19. yüzyılın sonunda, ihmal edilen, istismara uğrayan, suç işleyen çocukları korumayı ve kurtarmayı amaçlayan sosyal reformist hareketin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Çocuk mahkemelerinin tarihine ilişkin ilk gelişme ise 1899'da ABD'de çıkarılan çocuk mahkemesi yasasıdır. Bu bağlamda ilk kez ABD'de, daha sonra ise İngiltere'de kurulan çocuk mahkemeleri, Belçika, Fransa, Hollanda, Almanya ve İtalya gibi Batı Avrupa ülkelerinde de büyük kabul görmüş ve söz konusu ülkelerde çocuk mahkemeleri, çocuk adalet sisteminin niteliğini belirleyen en etkili kurumlardan biri olmuştur (Uluğtekin, 2004).

Başlangıçta çocuk mahkemeleri çocuk suçlulara ve ihmal edilen çocuklara bakım temin eden bir hukuk sistemiyle bütünleşmemiş sosyal hizmet kuruluşu olarak düşünülmüş ve işlev görmüştür. Bu sayede sosyal hizmet mesleğinin gelişimine de önemli ölçüde katkıda bulunmuştur (Siegel ve Sena, 1981: 274'den akt. Uluğtekin, 2004:6).

Bugün modern devletlerin çocuk adalet sistemlerini çocuk mahkemeleri, bu mahkemelerin ilgilendiği alt ve üst yaşlar, soruna müdahale eden hizmet ve programlar oluşturmaktadır (Öntaş, 2004:18). Çocuk mahkemeleri çocuğun ne yaptığı değil neden yaptığı üzerinde durur. Profesyonel gözetim görevlileri sistematik olarak çocuğun problemlerini tanımlamak ve çözümlerini bulmak üzere rapor hazırlarlar (Öntaş, 2004:17).

Türkiye'de çocuk mahkemeleri 1979 yılında çıkarılmış olan Çocuk Mahkemeleri Yasası ile kurulmuş olup, yasanın çıkmasından ancak 9 yıl sonra 1987'de Ankara'da ilk mahkeme kurulabilmiştir. Bugün ülkemizde 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nun 25.maddesi kapsamında 19 çocuk ağır ceza mahkemesi kurulmuş olup bunlardan 9'u faaliyettedir. Bununla birlikte 73 çocuk mahkemesinden ise sadece 57'si faaliyettedir (Adalet Bakanlığı İç Denetim Raporu, 2012). Halen bazı illerde çocuk mahkemesi ile çocuk ağır ceza mahkemesi kurulmamış olup bu mahkemelerin olmadığı yerlerde ceza mahkemeleri bu davalara Çocuk Koruma Kanunu'nun geçici 3. Maddesine göre çocuk mahkemesi sıfatıyla bakmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'de çocuk adalet sistemi çocuk mahkemeleri ile çocuk ağır ceza mahkemeleri çerçevesinde, 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu kapsamında yürütülmektedir. Bu kanun kapsamında Çocuk Koruma Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik (2006) ile Çocuk Koruma Kanununa Göre Verilen Koruyucu ve Destekleyici Tedbir Kararlarının Uygulanması Hakkında Yönetmelik (2006) çerçevesinde yürütülmektedir. Bu yasanın en önemli eleştirisi çocuk koruma adı altında çocuklara yönelik ağır ceza mahkemelerinin kurulmasıdır (Tarimeri, 2007, 2008; Tomanbay, 2011). Dünyadaki örnekler incelendiğinde bu mahkemelerin çocuk mahkemelerinden ziyade gençlik mahkemeleri, çocuk yargılaması yerine gençlik yargılaması şeklinde kullanılmakta olduğu görülmektedir.

Bu bağlamda çocuk adalet sisteminin önemli bir halkasını çocuk mahkemeleri ve bu mahkemelerde yapılan

uygulamalar oluşturmaktadır. 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu (ÇKK) 3. maddesinde “çocuk” daha erken yaşta ergin olsa bile, on sekiz yaşını doldurmamış kişi olarak tanımlanmıştır. Suça sürüklenen çocuk ise, kanunlarda suç olarak tanımlanan bir fiili işlediği iddiası ile hakkında soruşturma veya kovuşturma yapılan ya da işlediği fiilden dolayı hakkında güvenlik tedbirlerine karar verilen çocuk olarak tanımlanmıştır.

ÇKK'nun 5. maddesi ise çocuklara özgü uygulanabilecek koruyucu ve destekleyici tedbirleri içermektedir. Bu tedbirler, çocuğun öncelikle kendi aile ortamında korunmasını sağlamaya yönelik danışmanlık, eğitim sağlık gibi tedbirlerin yanı sıra kurum bakımına yönelik bakım ve barınma konularında alınacak tedbirlerdir. Bunlar:

a) Danışmanlık tedbiri, çocuğun bakımından sorumlu olan kimselere çocuk yetiştirme konusunda; çocuklara da eğitim ve gelişimleri ile ilgili sorunların çözümünde yol göstermeye yöneliktir. Çocuk Koruma Kanununa Göre Verilen Koruyucu ve Destekleyici Tedbir Kararlarının Uygulanması Hakkında Yönetmeliğin 12/7 maddesinde (Değişik İbare: RG 23/05/2012- 28301) danışmanlık tedbirlerinin Milli Eğitim Bakanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü ve yerel yönetimler tarafından yerine getirileceği belirtilmektedir.

b) Eğitim tedbiri, çocuğun bir eğitim kurumuna gündüzlü veya yatılı olarak devamına; iş ve meslek edinmesi amacıyla bir meslek veya sanat edinme kursuna gitmesine veya meslek sahibi bir ustanın yanına yahut kamuya ya da özel sektöre ait işyerlerine yerleştirilmesine yöneliktir. Koruyucu ve Destekleyici

Tedbir Kararlarının Uygulanması Hakkında Yönetmeliğin 13/8 maddesinde eğitim tedbirinin Milli Eğitim Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının ilgili birimleri tarafından yerine getirileceği belirtilmektedir.

c) Bakım tedbiri, çocuğun bakımından sorumlu olan kimsenin herhangi bir nedenle görevini yerine getirememesi halinde, çocuğun resmi veya özel bakım yurdu ya da koruyucu aile hizmetlerinden yararlandırılması veya bu kurumlara yerleştirilmesine yöneliktir. Koruyucu ve Destekleyici Tedbir Kararlarının Uygulanması Hakkında Yönetmeliğin 14/8 maddesinde bakım tedbirinin Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü tarafından yerine getirileceği belirtilmektedir.

d) Sağlık tedbiri, çocuğun fiziksel ve ruhsal sağlığının korunması ve tedavisi için gerekli geçici veya sürekli tıbbi bakım ve rehabilitasyonuna, bağımlılık yapan maddeleri kullananların tedavilerinin yapılmasına yöneliktir. Koruyucu ve Destekleyici Tedbir Kararlarının Uygulanması Hakkında Yönetmeliğin 16/15 maddesinde sağlık tedbirlerinin Sağlık Bakanlığı tarafından yerine getirileceği belirtilmektedir.

e) Barınma tedbiri, barınma yeri olmayan çocuklu kimselere veya hayatı tehlikede olan hamile kadınlara uygun barınma yeri sağlamaya yönelik tedbirlerdir.

Koruyucu ve destekleyici tedbirler çocuk hâkimince alınabilmektedir ve tedbir kararı verilmeden önce çocuk hâkimince çocuk hakkında sosyal inceleme yaptırılabilir. Sosyal inceleme raporunun hazırlanmasından sonra çocuk hâkimi tarafından karar verilen koruyucu ve destekleyici tedbirler, tedbir türüne göre ilgili kurumlara

bildirilmekte ve ilgili kurumlardan tedbirlerin uygulanması istenmektedir. Ancak tedbirlerin uygulanmasına ilişkin izleme (tedbir kararı kaldırılıncaya veya çocuk 18 yaşını tamamlanıncaya kadar) çocuk mahkemeleri tarafından yapılmaya devam edilmektedir.

İlgili yasal düzenlemelerde de görüldüğü üzere 5395 Sayılı Kanun sonrası çocuk adalet sistemi farklı Bakanlık ve kurumların işbirliği ile yürütülmeye çalışılmaktadır. Bu bağlamda çocuk adalet sistemi içerisinde ekip çalışması anlayışı ön plana çıkmaktadır. Bu ekip içerisinde çocuk mahkemesi hâkimi, sosyal çalışma görevlisi, tedbir kararını uygulayan kurum yetkilisi/yetkilileri bulunmaktadır. Koruyucu ve destekleyici tedbirlerin farklı bakanlıklar ve farklı bakanlıklar içerisindeki farklı kurum yetkilileri tarafından uygulanması ekip çalışması yaklaşımını öne çıkarmaktadır. Ancak, tüm ekip üyelerinin bir araya gelerek yüz yüze vaka tartışması yapamaması, tedbirlerin sadece belirli dönemlerde hazırlanan SİR'leri ile takip edilmesi ekip çalışmasının sağlıklı bir şekilde yürütülmemesindeki nedenlerdir.

Sosyal inceleme raporları (SİR) çocuk adalet sisteminin belkemiğini oluşturur. Türkiye'de SİR uygulaması 1987 yılının sonunda çocuk mahkemelerinin kurulmasıyla başlamıştır (Uluğtekin, 2004:83). Mahkemelerde genellikle hüküm öncesinde hazırlanan SİR'ler suça sürüklenen çocukların özelliklerini sergileyen ve yapılması gerekenler hakkında mahkemeyi aydınlatan bir bireyselleştirme aracı olarak önemlidir (Uluğtekin, 2004:9).

Bottoms ve Stealman (1968'den akt. Uluğtekin, 2004), mahkemeye sunulan sosyal inceleme raporunun içeriğinde

üç çeşit bilginin yer alması gerektiğini vurgulamıştır. Bu bilgiler:

1. Mahkemenin suçlu davranışı değerlendirilmesine temel olarak suçlu bireyin toplumsal kökeni ve özgeçmiş hakkında bilgi (geçmişe dönük bakış). Bu bilgiler, çocuğun suç işlemesiyle bağlantılı olan tüm bilgileri kapsamaktadır. Suçlu çocuğun çevresi, ailesi, ailesiyle ilişkileri, okul akran grubu, iş yaşamı ve boş zaman etkinlikleri ile bireysel özellikleri ve özgeçmişine ilişkin bilgilerin, çocuğun suçuyla bağlantılı bir biçimde verilmesi gerekir. Bu nedenle bu bölümde çocuğun suçuna ilişkin bilgiler önem kazanmaktadır.
2. Suçlu bireyin gelecekteki durumu hakkındaki bazı görüşlere temel olarak suçlu bireyin toplumsal kökeni ve şimdiki durumu hakkında bilgi (ileriye dönük bakış). Bu gruptaki bilgiler, suçlu çocuğun geleceği ile ilgili plana ilişkin tüm bilgileri kapsar. Sosyal hizmet uzmanının suç sorununu ele alma ve değerlendirme biçimi, suçlu çocuğun geleceğine ilişkin planlama çabalarında bir temel oluşturur.
3. Cezalandırma seçenekleri konusunda mahkemeye sunulan öneriler. Suçlu çocuğa uygulanacak tretman ile ilgili olarak mahkemeye sunulan görüştür. SİR'in en son bölümünde yer alan öneri, raporun önceki bölümleriyle bağlantılı olarak, çocukla ilgili müdahalede amaçların ne olduğunu, gerçekleşme yolu ve süresini ayrıntılarıyla ortaya koyabilmelidir. Sosyal hizmet uzmanı öneri oluştururken çocuk hakkında bazı yapıcı seçenekleri almalı, bu seçeneklerin çocuk üzerindeki olası

olumlu/olumsuz etkilerini açıklamak ve daha sonra hangi seçeneğin daha uygun olduğu konusundaki görüşünü gerekçesiyle belirtmelidir.

Türkiye'deki mevzuat açısından bakıldığında 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu sosyal incelemeye şu şekilde yer vermiştir:

Madde 35: (1) "Bu kanun kapsamındaki çocuklar hakkında mahkemeler, çocuk hâkimleri veya Cumhuriyet savcılarınca gerektiğinde çocuğun bireysel özelliklerini ve sosyal çevresini gösteren inceleme yaptırılır. Sosyal inceleme raporu, çocuğun, işlediği fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılama ve bu fiille ilgili olarak davranışlarını yönlendirme yeteneğinin mahkeme tarafından takdirinde göz önünde bulundurulur".

(2) Derhal tedbir alınmasını gerektiren durumlarda sosyal inceleme daha sonra da yaptırılabilir.

(3) Mahkeme ya da çocuk hâkimi tarafından çocuk hakkında sosyal inceleme yaptırılmaması halinde, gerekçesi kararda gösterilir.

Sosyal inceleme raporlarında yer alması gereken içerikler ise Çocuk Koruma Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik (2006)'te 21.maddede belirtilmiştir. Yönetmelikteki SİR ile ilgili bilgiler çocuğun bireysel, fiziksel, gelişimsel, psiko-sosyal özellikleri ile içinde bulunduğu sosyo-ekonomik koşulları, aile özelliklerini, suçlu olmasına ve korunmaya muhtaç olmasına neden olan etkenler ile Çocuk Koruma Kanunu 5. Maddede belirtilen tedbirlerin hangisinin gerektiğine ilişkin önerilerden oluşmaktadır.

Yönetmelikte SİR içerikleri hakkında yapılan düzenlemeler şu şekildedir:

a) Hakkında inceleme yapılması talep edilen çocuğun;

1. Doğumundan başlayarak geçirdiği gelişim aşamaları,
2. Fiziksel, zihinsel, duygusal, sosyal ve moral gelişim özellikleri,
3. Ailesinin toplumsal, ekonomik ve kültürel durumu,
4. Aile bireyleri arasındaki ilişki,
5. Okul ve iş ortamı ile boş zamanlarını değerlendirdiği çevre,
6. İçinde bulunduğu hukuki durum ve adli merciler müdahalelerini gerektiren olaylar,
7. İnceleme sırasında uzmanlar tarafından tespit edilen davranışları,
8. Suçluluklarına ve topluma uyumsuzluklarına veya korunmaya muhtaç olmalarına neden olan etkenler hakkında bilgiler,

b) Çocuğun fiziksel, psikolojik ve sosyal yönden incelenmesi sırasında elde edilen ve olayın açıklanması bakımından önemli görülen bilgiler,

c) Çocuk hakkında Kanunun 5. maddesinde gösterilen tedbirlerden hangisinin yararlı olacağına, tedbirin yanında denetim altına alınmasına gerek olup olmadığına dair öneriler,

d) Çocuk hakkındaki tedbir ya da denetim kararlarının ne kadar süre ile uygulanması gerektiğine ilişkin öneriler,

e) Çocuklar ve ailelerine uygulanabilecek özel tretman veya psikiyatrik tedavi hususunda öneriler.

Görüldüğü gibi yönetmelikteki sosyal inceleme raporlarının içeriği ile ilgili düzenlemeler, "suça sürüklenen çocuk

hakkında kapsamlı bilgi toplama ve yapılacak müdahale ile ilgili önerilerde bulunma" şeklindedir.

Sosyal inceleme raporları ile ilgili bir başka önemli nokta bu raporları yazan profesyoneller ile ilgilidir. Birçok ülkede sosyal inceleme raporları sosyal hizmet uzmanları ya da denetimli serbestlik görevlileri tarafından yazılmaktadır. Türkiye'de 5395 Sayılı Kanun'a kadar olan sürede sosyal inceleme raporları sosyal hizmet uzmanı/sosyal çalışmacılar tarafından yazılmakta iken 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nda "Sosyal Çalışma Görevlisi" tanımı yapılmış ve birçok meslek grubu bu tanımın içerisinde yer almıştır. İlgili kanun kapsamında sosyal inceleme raporlarını hazırlayan meslek elemanları "sosyal çalışma görevlisi" olarak tanımlanmaktadır. 5395 Sayılı ÇKK'nun 3/1-e maddesi (Değişik: 13/06/2012-6327/38 mad.) gereğince sosyal çalışma görevlisi; psikolojik danışmanlık ve rehberlik, psikoloji, sosyoloji, çocuk gelişimi ve eğitimi, öğretmenlik, aile ve tüketici bilimleri ve sosyal hizmet alanlarında eğitim veren kurumlardan mezun olan meslek mensuplarını kapsamaktadır. Günümüzde çocuk ve çocuk ağır ceza mahkemelerinde kanun kapsamında tanımlanan sosyal çalışma görevlileri çalışmaktadır. Çocuk Koruma Kanunu Korumacı ve Destekleyici Tedbirlerin Uygulanması Hakkında Yönetmeliğin 17/1-2-3 maddelerinde her mahkemeye en az birer ve iş durumuna göre yeterli sayıda psikolojik danışmanlık ve rehberlik, psikoloji, sosyal hizmet alanlarında en az lisans düzeyinde eğitim veren kurumlardan mezun olan sosyal çalışma görevlisinin Adalet Bakanlığı tarafından atanacağı, sosyal inceleme raporlarının da öncelikli

olarak mahkemelere atanan sosyal çalışma görevlilerince düzenleneceği belirtilmektedir. Ancak, sosyal çalışma görevlisinin bulunmaması halinde veya görevin sosyal çalışma görevlileri tarafından yapılmasında fiili veya hukuksi bir engel bulunması halinde; sosyal çalışma görevlisi tanımındaki niteliklere sahip olmak şartıyla diğer kamu kurum ve kuruluş çalışan veya serbest icra eden sosyal çalışma görevlileri de sosyal inceleme raporu hazırlamak üzere görevlendirilebilmektedir.

Sosyal inceleme raporları ile ilgili bir başka düzenleme Birleşmiş Milletler Pekin Kurallarında yapılmıştır. Buna göre Birleşmiş Milletler Pekin Kuralları madde 16 sosyal inceleme raporları ile ilgilidir. Bu maddede (Madde 16); "Sosyal araştırma raporları: Yargılayan makam tarafından önemsiz ve tali derecedeki suçlar dışındaki bütün vakalarda çocuğun suçu işlemeyen önceki yaşam koşulları ve suçun hangi ortam içinde işlendiği konusunda hükümden önce yeterli araştırma yapılmalıdır" şeklindedir.

Çocuklara ilişkin davalarda sosyal araştırma raporları veya hüküm öncesi raporları son derece önemli ve vazgeçilmez belgelerdir. Bu belgeler sayesinde yetkili makam çocuğun sosyal ve ailevi geçmişi, okul durumu, eğitim deneyleri vb gibi konularda bilgi sahibi olmaktadır. Bu amaçlar için bazı hukuk sistemlerinde mahkemeye bağlı sosyal servisler ve personel kullanılmaktadır. Ayrıca geçici tahliye sonrası çocuğu gözaltında tutmakla görevli kişiler de bu işle görevlendirilebilir. Bu itibarla bu maddede, nitelikli sosyal araştırma raporları elde edilebilmesi için nitelikli personel kullanımının gereğine işaret edilmektedir.

Görüldüğü gibi sosyal inceleme raporları suça sürüklenen çocuğun geçmişi, geleceğini, içinde bulunduğu sosyo-ekonomik, ailesel ve çevresel koşulları kapsamlı şekilde analiz eden ve bu doğrultuda çocuğun geleceği ile ilgili tretman öneren önemli bir araçtır. Bu doğrultuda suça sürüklenen çocukların değerlendirilmesinde önemli bir araç olan sosyal inceleme raporlarının çocuk mahkemesi tarafından ne ölçüde dikkate alındığı ise bu çalışmanın sorunsalıdır.

ÇALIŞMANIN AMACI

Çalışmanın amacı, çocuk mahkemesinde yargılanan suça sürüklenen çocuklar için hazırlanan sosyal inceleme raporlarının mahkeme karar sürecindeki etkisini incelemektir. Bu doğrultuda araştırmanın alt amaçları şu şekilde ifade edilmiştir.

1. Ankara 1. Çocuk Mahkemesinde yargılanan suça sürüklenen çocukların sosyo demografik özellikleri nedir?
2. Suça sürüklenen çocuklar için yargılama sürecinde sosyal çalışma görevlileri tarafından hazırlanan sosyal inceleme raporlarında önerilen tedbirler nelerdir?
3. Sosyal inceleme raporlarında önerilen tedbirler mahkeme karar sürecinde dikkate alınmış mıdır?

YÖNTEM

Çalışma, 01.01.2010 ile 31.12.2010 tarihleri arasında Ankara 1. Çocuk Mahkemesinde yargılanan ve hakkında SİR hazırlanan suça sürüklenen çocukların dava dosyalarının incelenmesi ile yapılmıştır. Var olan kayıt ve

belgelerden yararlanarak veri toplama ya "belgesel tarama" adı verilmektedir (Karasar, 1999:183). Duverger (1973) tarafından "belgesel gözlem" şeklinde ifade edilen bu teknik, Rummel (1968) tarafından "doküman metodu" olarak tanımlanmaktadır.

Dava dosyalarında, yargılanan çocukların sosyo demografik özellikleri, suça sürüklenen çocuklar hakkında SİR'lerinde önerilen tedbirler ile sosyal inceleme raporlarında önerilen tedbirlerin mahkeme kararlarında dikkate alınıp alınmadığı incelenmiştir. Ankara 1. Çocuk Mahkemesinde 2010 yılı içerisinde SİR için sosyal çalışma görevlisine gönderilen dosya sayısı 372, suça sürüklenen çocuk sayısı ise 486'dır. Çocuk sayısı dosya sayısından fazladır. Bunun nedeni ise bazen birden fazla çocuğun bir ceza dava dosyası kapsamında yargılanmasıdır. İncelenen dosyaların karara bağlanması uzun sürdüğünden yıl olarak 2010 yılı dosyaları tercih edilmiştir. 2010 yılı içerisinde incelenen dosyaların bir kısmı 2012 bir kısmı ise 2013 yılında karara bağlanmıştır. Bu nedenle incelenen dosyaların sonuçlandırılması beklenilmiştir. Çalışmanın tamamlanması sürecinde sadece 1 dosya karara bağlanmamıştır ve halen yargı süreci devam etmektedir.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Bu bölümde Ankara 1. Çocuk Mahkemesinde yargılanan suça sürüklenen çocukların sosyo demografik özellikleri (cinsiyet, yaş, eğitim durumu, ekonomik durumu, madde kullanım durumu, önceki soruşturma ve kovuşturma deneyimi), aile özellikleri (aile yapısı, babanın eğitim durumu, annenin eğitim durumu), suça sürüklenen çocukların

işledikleri suç türü, suça sürüklenen çocuklar hakkında sosyal inceleme raporlarında önerilen tedbirler, suça sürüklenen çocuklar hakkında verilen kararlar ile çocuk mahkemesi tarafından suça sürüklenen çocuklar hakkında verilen tedbir kararları incelenmiştir. Hazırlanan SİR'lerinde, önerilen tedbir kararları ile mahkemelerin verdikleri kararlarda sosyal inceleme raporlarını ne derece dikkate aldıkları incelenmiştir.

Çizelge 1'de suça sürüklenen çocukların sosyo demografik özellikleri verilmiştir. Suça sürüklenen çocukların sosyo demografik özellikleri incelendiğinde %90'ının erkek %10'unun ise kız çocuğu olduğu görülmektedir. Yetişkin suçluluğunda olduğu gibi suça sürüklenen çocuklar açısından da bakıldığında erkek çocuklarının sayısının fazla olduğu görülmektedir. TÜİK'in verilerine göre Türkiye genelinde güvenlik birimine suça sürüklenme ile gelen veya getirilen çocuk sayısı içerisinde erkek çocuklarının sayısı kız çocuklarından oldukça fazladır. 2010 yılında toplam 83393 çocuğun 74251' i erkek, 9142' si ise kızdır. 2010 yılı Ankara ili verilerinde ise güvenlik birimine gelen veya getirilen çocukların 1299'u erkek, 161'i ise kızdır.

Çocukların büyük bir çoğunluğu (%80,5) 16-20 yaş arasındadır. Çocukların yaşı 2010 yılına göre hesaplanmıştır. Suç tarihinde 18 yaş altında olan bazı çocukların çocuk mahkemesinde yargı sürecinin başlaması ve devam etmesi sürecinde reşit oldukları, bu nedenle en üst yaş sınırının 20 yaş olduğu görülmüştür. En üst yaşın 20 yaş olması yargılamanın uzun süredir devam etmesi ile ilgilidir. Çocuklar suç işledikleri zaman 18 yaşın altındadır. Ancak yargılama sürecinin uzun sürmesi

nedeniyle çocukların 18 yaşını geçmiş olması bu durumu etkilemiştir.

Türk Ceza Kanununa göre "çocuk" kavramı 6. ve 33. maddelerde düzenlenmiştir. 6. maddede çocuk tanımı "henüz on sekiz yaşını doldurmamış kişi" olarak tanımlanmıştır. Bunun yanında T.C.K Madde 31 ise çocukluğu 0-12, 12-15 ve 15-18 olmak üzere üç gruba ayırmıştır. Fıili işlediği anda on iki yaşını doldurmamış olan çocuklar ile 15 yaşından küçük sağır ve dilsiz çocukların ceza sorumluluğu bulunmamaktadır. Bu çocuklar hakkında ceza kovuşturması yapılamaz. Ancak çocuklara özgü güvenlik tedbirleri uygulanabilir. 12-15 yaş arası olanların işlediği fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılayamaması veya davranışlarını yönlendirme yeteneğinin yeterince gelişmemiş olması halinde ceza sorumluluğu yoktur. Ancak bu kişiler hakkında çocuklara özgü güvenlik tedbirleri uygulanır. Ceza ehliyet yaşının alt ve üst sınırları ile mevcut yaş grupları ülkelere göre farklılıklar göstermektedir. Bazı ülkelerde ceza ehliyeti 7 yaşında başlıyor iken bazılarında 18 yaşında başlamaktadır.

Çocukların büyük çoğunluğu (%39,5) ortaöğretime devam etmektedir. Bunu %35,8 ile ilköğretim mezunları izlemektedir.

Çocukların %64,2' si orta sosyo-ekonomik durumda olup bunu %28,4 ile alt sosyo ekonomik düzeydeki çocuklar izlemektedir. Çocukların ekonomik durumları, çocukların ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik kendi ifadeleri doğrultusunda belirlenmiştir.

Çocukların madde kullanım durumları incelendiğinde büyük çoğunluğunun (%84,1) madde kullanmadığı, çok düşük bir oranının ise (%6,2) madde

Çizelge 1. Suça Sürüklenen Çocukların Sosyo Demografik Özellikleri

	Kişi Sayısı	Yüzde
Cinsiyet		
Erkek	437	90,0
Kadın	49	10,0
Yaş Dağılımı		
0-12 yaş	8	0,6
13-15 yaş	87	18,0
16-20 yaş	391	80,5
Eğitim Durumu		
Okur-Yazar Değil	15	3,11
Okur-Yazar	47	9,6
İlköğretim mezunu	174	35,8
İlköğretim devam eden	40	8,2
Ortaöğretim mezun	8	1,6
Ortaöğretim devam eden	192	39,5
Üniversite mezun	2	0,4
Üniversite devam eden	4	0,8
Öğrenim durumu tespit edilemeyen	4	0,8
Ekonomik Durumu		
Alt sosyo ekonomik	138	28,4
Orta sosyo ekonomik	312	64,2
Üst sosyo ekonomik	30	6,2
Bilinmeyen	6	1,2
Madde Kullanım Durumları		
Madde kullanma deneyimi olan	46	9,5
Madde kullanma deneyimi olmayan	409	84,1
Madde kullanan	30	6,2
Bilgisi tespit edilemeyen	1	0,2
Önceki soruşturma ve kovuşturma deneyimi		
Yok	393	80,9
Var	92	18,9
Bilgisi tespit edilemeyen	1	0,2
Toplam	486	100

kullandığı, %9,5'inin ise daha önceden madde kullanma deneyimi oldukları anlaşılmıştır. Çocukların mahkeme sürecinde olmaları nedeniyle madde kullanımı ile ilgili samimi bilgiler vermediği düşünülmektedir.

Çocukların suç geçmişleri incelendiğinde büyük bir kısmının (%80,9) daha

önceden herhangi bir soruşturma ve kovuşturma geçirmediği görülmüştür. İncelenen çocuklar arasında 1 çocuğun zekâ geriliği nedeniyle bazı bilgileri tespit edilememiştir.

Çizelge 2'de suça sürüklenen çocukların aile özelliklerine ilişkin bulgular verilmiştir. Buna göre çocukların büyük

Çizelge 2. Suça Sürüklenen Çocukların Aile Özellikleri

	Kişi Sayısı	Yüzde
Aile Yapısı		
Çekirdek Aile	395	71,0
Geniş Aile	28	5,8
Tek Ebeveynli Aile	84	17,3
Anne baba ile birlikte yaşamıyor	18	3,7
Hükümlü	8	1,6
Bilinmiyor	3	0,6
Babanın Eğitim Durumu		
Okur-Yazar Değil	11	2,3
Okur-Yazar	23	4,7
İlkokul mezunu	287	59,0
Ortaokul mezunu	75	15,4
Üniversite mezunu	29	6,0
Bilinmeyen	61	12,5
Annenin Eğitim Durumu		
Okur-Yazar Değil	73	15,0
Okur-Yazar	25	5,1
İlkokul mezunu	297	61,1
Ortaokul mezunu	45	9,3
Üniversite mezunu	16	3,3
Bilinmeyen	30	6,2
Toplam	486	100

çoğunluğu (%71,0) çekirdek ailede yaşamaktadır. %17,3'ünün ailesi ise tek ebeveynlidir. Anne ve babasıyla birlikte yaşamayan çocukların oranı %3,7' dir. Bunun yanında çocuklardan 8 tanesi cezaevinde bulunmaktadır.

Çocukların babalarının eğitim durumu incelendiğinde büyük çoğunluğunun (%59,0) ilkokul mezunu olduğu görülmektedir. Bununla birlikte aynı şekilde annelerin eğitim durumu da babalarla

paralel doğrultudadır. Çocukların annelerinin büyük çoğunluğu (%61,1) ilkokul mezunudur. Bazı çocukların tek ebeveynle yaşama ve ebeveynlerle yaşamama durumları nedeniyle ebeveynlerinin eğitim durumu hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Çizelge 3'te suça sürüklenen çocukların işledikleri suç türleri incelenmiştir. Buna göre çocukların yargılandığı suç türleri sırasıyla basit yaralama (%42,6),

Çizelge 3. Suça Sürüklenen Çocukların İşledikleri Suç Türleri

Çocukların Yargılanma Nedenleri	Sayı	Yüzde
Basit yaralama	207	42,6
Hırsızlık	117	24,0
Mala zarar verme	99	20,4
Tehdit, hakaret	46	9,5
Silahla yaralama	36	7,4
Uyuşturucu madde bulundurmak	26	5,3
Cinsel taciz	12	2,5
Konut dokunulmazlığını ihlal	12	2,5
6136 sayılı Kanuna muhalefet	10	2,1
Kamu malına zarar vermek	10	2,1
Sahte resmi belge kullanmak	8	1,6
Cezaevinden firar etmek	6	1,2
Trafik güvenliğini tehlikeye sokmak	5	1,0
5607 sayılı Kanuna muhalefet	4	0,8
Karşılıksız yararlanma	3	0,6
Genel güvenliğini tehlikeye sokmak	3	0,6
Resmi belgede sahtecilik	2	0,4
Bilişim suçları	2	0,4
Kişiyi hürriyetinden yoksun kılma	2	0,4
Görevi yaptırmamak için direnme	2	0,4
Diğer	7	1,4

hırsızlık(%24),malazararverme(%20,4), tehdit ve hakarettir (%9,5). Bazı çocukların yargılanmakta olduğu dosya içeriğinde birden fazla suç nedeniyle yargı sürecinde oldukları bu nedenle çocuk sayısı ile suç türleri sayısı arasında farklılık bulunduğu görülmüştür.

TÜİK'in verilerinde 2010 yılı Ankara genelinde güvenlik birimine gelen veya getirilen suça sürüklenen çocukların isnat edilen suç türü incelendiğinde sırasıyla yaralama (588), hırsızlık (332),

uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanmak, satmak, satın almak (101), cinsel suçlar (51), mala zarar vermek ve tehdit gelmektedir. Aynı şekilde 2010 yılı Türkiye dağılımı incelendiğinde yine yaralama (30180), hırsızlık (21857), uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanmak, satın almak (5552), mala zarar verme (2916), tehdit (2763) ve cinsel suçlar (2723) gelmektedir.

Çizelge 4'te sosyal inceleme raporlarında suça sürüklenen çocuklar hakkında

Çizelge 4. Suça Sürüklenen Çocuklar Hakkında Sosyal İnceleme Raporlarında Önerilen Tedbirler

	Sayı	Yüzde
Tedbir önerisi verilen	259	53,3
Tedbire gerek yok	227	46,7
Tedbir Önerileri	Sayı	
Danışmanlık	Çocuğa	117
	Aileye	114
Sağlık	Psiko. Tedavi	44
	Madde tedavisi	80
Eğitim	Temel eğitim	29
	Mesleki eğitim	7
	İşe yerleştir.	50
Ekonomik Destek	Aynı nakdi yar	44
	Yeşil kart	17
Denetimli Serbestlik		79
Bakım		2
Barınma		1
Diğer		17
Toplam	601	

önerilen tedbirler yer almaktadır. Bulgulara göre sosyal çalışma görevlilerinin hazırladığı sosyal inceleme raporlarında 227 (%46,7) çocuk hakkında psiko sosyal işlevselliklerinde önemli bir olumsuzluk belirlenemediğinden herhangi bir tedbir önerisi bulunmamaktadır. Çocukların geriye kalan %53,3' ü (259 çocuk) hakkında ise 601 tedbir önerisinde bulunulmuştur. Öneriler arasında en fazla yapılan öneri 117 çocuğun "kendisine danışmanlık", 114 çocuğun "ailesine danışmanlık" tır. Sağlık tedbir önerilerine bakıldığında, 80 çocuğa madde tedavisi, 44 çocuğa ise psikolojik tedavi tedbiri önerilmiştir. Eğitim tedbir önerileri incelendiğinde ise 29 çocuğa temel eğitim, 50 çocuğa işe yerleştirme, 7 çocuğa ise mesleki eğitim önerildiği görülmektedir.

Diğer diye adlandırılan tedbir önerileri ise şu şekildedir: çocuğu boks sporundan men etme, çocuğun annesine psikolojik tedavi, çocuğun babasına psikolojik tedavi, çocuğun ebeveynlerinin şahsi ilişkilerinin değerlendirilmesi, çocuğun cezaevinin değiştirilmesi, çocuğun ihmal ve istismarının araştırılması, çocuğa vasi tayini, çocuğun annesinin düzenli bir işe yerleştirilmesi, çocuğun babasının düzenli bir işe yerleştirilmesi, çocuğun abisinin madde tedavisi, çocuğun kardeşlerinin SHÇEK'in ücretsiz gündüz bakım hizmeti veren kreş hizmetlerinden yararlandırılmasıdır. Bu tedbirlerin suça sürüklenen çocuğun dışındaki aile bireylerine yönelik olduğu görülmektedir. Raporların dayanağı ise 5395 Sayılı ÇKK'da genellikle suça sürüklenen çocuğa yönelik tedbirler bulunmaktadır. Diğer aile bireylerine yönelik ise sadece aileye danışmanlık tedbiri bulunmaktadır. Bu nedenle raporlarda diğer aile bireylerinin tedavi, iş

durumu, bakımı gibi konularda tedbirler önerilememektedir.

Sosyal inceleme raporlarında ailelerin eğitim durumlarıyla da bağlantılı olarak çocuk gelişimi ve eğitimi, ebeveyn-çocuk etkili iletişimi, ergenlik sorunları ve çözüm yolları gibi konularda yeterli bilgi ve beceriye sahip olmadığı belirlendiğinden aileye danışmanlık tedbirinin yüksek oranda olduğu görülmektedir. Bu durum çocukların suça sürüklenmesinin önlenmesinde ailenin önemini göstermektedir. Tedbirler arasında en az önerileni ise barınmadır. Bu durum, kurum bakımından ziyade çocuğun aile yanındayken psiko sosyal ve ekonomik açıdan desteklenerek suça sürüklenmesini engellemeye yönelik amaç içerdiğini göstermektedir.

Çizelge 5'te çocuk mahkemesi tarafından suça sürüklenen çocuklar hakkında verilen kararlar yer almaktadır. Çizelgedeki toplam karar sayısı ile çocuk sayısının eşit olmamasının nedeni bazen bir çocuğun aynı dosya içeriğinde birden fazla suç nedeniyle yargı sürecinde bulunması ve aynı dosya içerisinde birden fazla müştekinin (Şikâyetçi ya da suçtan zarar gören) bulunmasıdır. Dosya içerisindeki her bir müşteki için her bir suç türü her bir çocuk için mahkemece ayrı ayrı değerlendirilmekte ve karara çıkmaktadır. Bu nedenle çocuk sayısı, yargılanmakta olan suç türleri ve çocuk mahkemesi tarafından verilen kararlar arasında farklılık bulunmaktadır.

Çizelgede de görüldüğü gibi çocuk mahkemesi tarafından suça sürüklenen çocuklar hakkında sadece 62 tedbir kararı verildiği görülmektedir.

Veriler arasında belirtilen "düşme kararları" tarafların şikâyetlerinden

Çizelge 5. Çocuk Mahkemesi Tarafından Suça Sürüklenen Çocuklar Hakkında Verilen Kararlar

KARAR	Sayı
Hükmün açıklanmasının geriye bırakılması	266
Beraat	148
Düşme	92
Para cezası	89
Tedbir	62
Denetimli Serbestlik	45
Hapis cezası	25
Birleştirme	12
Tedbir kararına yer yok	7
Ceza tedbirlerine yer yok	6
Davası devam eden	1
TOPLAM	753

vazgeçmesi durumunda ve kanun kapsamında vazgeçme ile davanın düşebileceği suç türlerine göre davanın sonlandırılmasını ifade etmektedir.

Ceza ehliyeti olmadığı varsayılan 13 yaş altı grubun yargılanmasının yapılamayacağından mahkemece bu çocuklar hakkında sadece tedbir kararları verilmektedir. Bu nedenle çizelgeye göre 7 çocuk hakkında "herhangi bir tedbir kararına yer yok" kararı verilmiştir.

Hakkında herhangi bir tedbire yer yok kanaati oluşturularak verilen 7 karar dosyası incelendiğinde, dosyaların 3'ünün mala zarar verme, 4'ünün yaralama nedeniyle adli mercilerde bulunduğu, ancak suça sürüklenen çocukların suç tarihi itibarıyla 12 yaşını doldurmamış olması nedeniyle soruşturma makamınca kovuşturmaya yer olmadığı kararı verilerek, 5395 Sayılı ÇKK'nun 7/1, 8/1 maddeleri uyarınca aynı kanunun 11. maddesi delaleti ile 5. maddesindeki güvenlik tedbiri

niteliğindeki koruyucu ve destekleyici tedbirlerden bir veya bir kaçına karar verilmesi talebi ile çocuk mahkemesine sevk edilen dosyalar olduğu görülmüştür. Çocuk mahkemesince çocuklar hakkında SİR hazırlatıldığı ve çocukların psiko sosyal ve ekonomik koşullarında herhangi bir olumsuzluk belirlenmemesi nedeniyle çocuklar hakkında herhangi bir tedbire yer olmadığı kararı verildiği anlaşılmıştır.

Verilen kararlara bakıldığında çocuk mahkemelerinde çıkan kararların cezai amaç gütmeyeceği, çocuklara ikinci bir şans verilerek genellikle hükmün açıklanmasının geriye bırakılması kararının verildiği görülmektedir.

Çizelge 6' da çocuk mahkemesi tarafından suça sürüklenen çocuklar hakkında verilen tedbir kararları yer almaktadır. Çizelgeden anlaşılacağı üzere suça sürüklenen çocuklar hakkında toplam 62 tedbir kararı verilmiştir.

Çizelge 6. Çocuk Mahkemesi Tarafından Suça Sürüklenen Çocuklar Hakkında Verilen Tedbir Kararları

Tedbir Kararları	Sayı
Danışmanlık	Çocuğa 19
	Aileye 3
Sağlık	Psikolojik Destek 1
	Madde tedavisi 12
Eğitim	Temel eğitim 1
	Meslek eğitimi 0
	İşe yerleşme 0
Ekonomik Destek	Ayni nakdi yar 3
	Yeşil kart 1
Denetimli Serbestlik	20
Bakım	0
Barınma	0
Diğer	2
Toplam	62

Suça sürüklenen çocuklar hakkında verilen danışmanlık tedbirleri incelendiğinde verilen danışmanlık tedbirinin çocuk mahkemesince 19'unun çocuğa danışmanlık, 3'ünün aileye danışmanlık şeklinde olduğu görülmektedir. Aileye danışmanlık tedbir karar dosyaları incelendiğinde, dosyaların suç türlerinin 1'inin mala zarar verme, 2'sinin cinsel istismar ve 1'inin hırsızlık konulu olduğu görülmüştür. Suç türleri ile verilen tedbir kararı arasında bir ilişkinin bulunmadığı düşünülmüştür. Hakkında çocuk mahkemesi tarafından danışmanlık tedbiri kararı verilen suça sürüklenen çocukların dosyaları suç türü açısından incelendiğinde, 17'sinin kullanmak için uyuşturucu madde

bulundurmak ve satın almak, 1'inin hırsızlık ve 1'inin cinsel istismar olduğu anlaşılmıştır. Bu durum kullanmak için uyuşturucu madde bulundurmak nedeniyle yargı sürecinde olan suça sürüklenen çocuklara danışmanlık tedbirinin uygulanabilirliğinin yüksek olduğunu göstermektedir.

Eğitim tedbir kararlarına bakıldığında sadece 1 karar ile temel eğitim bulunmaktadır. Hakkında temel eğitim kararı verilen dosya incelendiğinde suç konusunun cinsel istismar olduğu görülmüştür.

Çocuk mahkemesince çocuklara verilen sağlık tedbirleri incelendiğinde toplam 13 sağlık tedbirinin 1'inin psikolojik

destek/psikiyatrik tedavi amaçlı, 12'sinin de uyuşturucu ve bağımlılık yapıcı madde tedavisi amaçlı olduğu görülmektedir. Psikolojik destek/psikiyatrik tedavi olarak sağlık tedbiri kararı verilen dosya içeriğine bakıldığında suç türünün cinsel istismar olduğu görülmüştür. Uyuşturucu madde tedavisi amaçlı olarak verilen 12 sağlık tedbirinin karar dosyaları incelendiğinde hepsinin suç türünün kullanmak için uyuşturucu madde bulundurmak ve satın almak olduğu görülmüştür. Bu durum uyuşturucu madde tedavi amaçlı sağlık tedbiri ile suç türü arasında bir ilişkinin bulunduğunu göstermektedir.

Madde tedavisi amaçlı sağlık tedbiri kararı verilen dosyaların gerekçeli kararları incelendiğinde tedbirin 5395 Sayılı ÇKK'nun 5. maddesine göre verilmediği, Türk Ceza Kanunu (TCK) 191/2-3-4. maddeleri gereğince karar verildiği görülmüştür. İlgili kanun maddesinde, "uyuşturucu madde kullanmak için uyuşturucu madde satın alan, kabul eden veya bulunduran kişi bir yıldan iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır; mahkeme hüküm vermeden önce kişi hakkında denetimli serbestlik ve tedavi tedbirine (uyuşturucu madde kullanıyorsa) veya sadece denetimli serbestlik tedbirine (uyuşturucu madde kullanmıyorsa) karar verebilir, hakkında tedavi ve/veya denetimli serbestlik tedbiri verilen kişiye danışmanlık hizmeti verecek bir uzman da görevlendirilebilir, tedavi ve denetimli serbestlik tedbiri koşullarına uyan kişi hakkında yargılandığı davanın düşmesine; aksi takdirde kişi hakkında davaya devam olunarak hüküm verilmektedir" denmektedir. Bu durum verilebilecek cezaya karşılık tedbirin verildiğini, tedbirin bir yaptırım niteliğinde olduğunu, bu nedenle 5395

sayılı ÇKK'nun 5/1-d maddesinde belirtilen sağlık tedbiri ile tam anlamı ile uyuşmadığı düşünülmektedir.

Çizelgede de görüldüğü gibi bakım ve barınma tedbirlerine yönelik herhangi bir karar bulunmamaktadır.

5395 sayılı ÇKK'nun 5. maddesindeki koruyucu ve destekleyici tedbir kararlarında belirtilmemesine rağmen çocukların ailelerinin ekonomik açıdan desteklenmesi amaçlı kararlar da söz konusu olabilmektedir. Çizelgeye bakıldığında 3 çocuğun aynı-nakdi yardımlarla desteklenmesinin, 1 çocuk için de Yeşil kart hizmetlerinden yararlanması kararının bulunduğu görülmektedir.

5395 Sayılı ÇKK'nun 7/4. maddesi gereğince mahkeme hâkimi, hakkında koruyucu ve destekleyici tedbir kararı verdiği çocuğun denetim altına alınmasına da karar verebilmektedir. Çizelge 6' da da görüldüğü gibi toplam 20 çocuk hakkında denetim kararı verilmiştir.

Çizelgede diğer olarak belirtilen başlıkta mahkemenin "belirli bir süre internet kafeye gitmekten yasaklanması" kararı verdiği görülmektedir. Verilen 2 karar dosyası incelendiğinde, yaralama ve hırsızlık konulu olan dosyaların 5395 sayılı ÇKK'na göre verilmemekle birlikte TCK 50/1-d maddesine istinaden özgürlüğü kısıtlayıcı tedbir olarak değerlendirildiği görülmüştür.

Çizelge 7' de çocuk mahkemesi tarafından suça sürüklenen çocuklar hakkında verilen tedbir kararları ile SİR'lerinde önerilen tedbir kararlarının karşılaştırılması yer almaktadır. Çizelge incelendiğinde SİR'lerinde çocuklar için toplam 601 tedbir önerisinde bulunduğu, mahkemece ise 62 tedbir kararının verildiği görülmektedir. Çocuk

Çizelge 7. Çocuk Mahkemesi Tarafından Suça Sürüklenen Çocuklar Hakkında Verilen Tedbir Kararları ve SİR'lerinde Önerilen Tedbirlerin Karşılaştırılması

Tedbir Kararları		SİR'de Önerilen	Mahkemede Verilen Tedbir	Aynı	Farklı
Tedbire gerek yok		227	7	7	0
Danışmanlık	Çocuğa	117	19	14	5
	Aileye	114	3	3	0
Sağlık	Psikolojik tedavi	44	1	1	0
	Madde tedavisi	80	12	11	1
Eğitim	Temel eğitim	29	1	1	0
	Mesleki eğitim	7	0	0	0
	İşe yerleştirme	50	0	0	0
Ekonomik Destek	Aynı Nakdi Yard.	44	3	3	0
	Yeşil kart	17	1	1	0
Denetimli Serbestlik		79	20	10	10
Bakım		2	0	0	0
Barınma		1	0	0	0
Diğer		17	2	0	2
Toplam		601	62	51	18

mahkemesinin verdiği 62 tedbirin ise sadece 51'inin sosyal inceleme raporları ile aynı doğrultuda verildiği diğer 18'inin ise sosyal inceleme raporlarında önerilen tedbirler dışında verildiği anlaşılmıştır. Bu durum sosyal inceleme raporlarının çocuk adalet sisteminde işlevselliğinin az olduğunu, mahkemece sosyal inceleme raporlarında yer alan tedbir önerilerine yeterince itibar edilmediğini göstermektedir. Oran olarak değerlendirildiğinde sosyal çalışma

görevlilerinin hazırladığı sosyal inceleme raporlarında önerilen tedbirlerin sadece %8,5 gibi çok düşük bir kısmının mahkeme kararlarına yansıdığı anlaşılmaktadır.

Sosyal inceleme raporlarında 227 çocuk hakkında psiko sosyal işlevselliğelerinde önemli bir olumsuzluk belirlenmediğinden herhangi bir tedbir önerisi bulunmamaktadır. Herhangi bir tedbir önerisi önerilmeyen 227 çocuktan 7'si

hakkında çocuk mahkemesinin de herhangi bir tedbir kararı vermemekle koruyucu ve destekleyici tedbir kararı uygulanmasına yer olmadığı kararı verildiği anlaşılmaktadır. Herhangi bir tedbir kararı uygulanmasına yer olmadığına karar verilen dosya içerikleri incelendiğinde çocukların ceza sorumluluğunun bulunmadığı bir yaş aralığında (0-12) bulunması nedeniyle ceza yargılamasının yapılamadığı, bu nedenle de kararda 'tedbir uygulanmasına yer olmadığı' ifadesinin belirtildiği görülmüştür. Ancak geriye kalan 220 çocuğun dosyaları incelendiğinde, çocukların ceza sorumluluk yaşında olması nedeniyle ceza dava dosyası kapsamında yargılandıkları, yargılama sonucunda da SİR'lerinin paralelinde herhangi bir tedbir kararına hükmedilmediği görülmüştür. Ancak bu dosyalar kapsamındaki kararlarda tedbirlere ilişkin herhangi bir hüküm ifadesi belirtilmediği için sadece 7 mahkeme kararı sosyal inceleme raporu önerileri ile aynı olarak değerlendirilmiştir.

Sosyal inceleme raporlarında toplam 231 danışmanlık tedbir önerisinin bulunmasına rağmen toplam 21 danışmanlık tedbiri kararının bulunduğu görülmektedir. Bu durum sosyal inceleme raporlarında önerilen danışmanlık tedbir önerilerinin mahkemece değerlendirilerek karara bağlanma oranının düşük olduğunu göstermektedir.

Hazırlanan sosyal inceleme raporlarında toplam 86 eğitim tedbirinin önerildiği, ancak önerilerden sadece bir tanesinin temel eğitim olarak karar verildiği görülmüştür. Bu durum sosyal inceleme raporlarında önerilen eğitim tedbir kararlarının mahkemece değerlendirilerek karara bağlanma oranının oldukça düşük olduğunu göstermektedir.

SİR'lerinde toplam 80 uyuşturucu madde tedavisi önerisinin bulunduğu, mahkemenin ise 12 madde tedavisi tedbir kararı verdiği göze çarpmaktadır. Bunun yanında madde tedavisi önerilen çocuklardan 26 suça sürüklenen çocuğun, kullanmak amacı ile uyuşturucu madde bulundurmamak ve satın almak amacıyla adli mercilerde bulunduğu görülmektedir (Çizelge 3). Bu durum hazırlanan sosyal inceleme raporlarında uyuşturucu konulu dışındaki dosyalarda da madde tedavisinin önerildiğini ancak çocuk mahkemesince farklı suç konulu olan dosyalarda madde tedavisine karar verilmediğini göstermektedir.

Çizelgede de görüldüğü gibi SİR'lerinde önerilmesine rağmen 2 bakım ve 1 barınma tedbir önerisinin dikkate alınmadığı görülmüştür.

Koruyucu ve destekleyici tedbir kararlarında belirtilmemesine rağmen çocukların ailelerinin ekonomik açıdan desteklenmesi amaçlı kararlar da söz konusu olabilmektedir. Çizelgeye bakıldığında çocuk mahkemesinin 3 çocuğun aynı-nakdi yardımlarla desteklenmesinin, 1 çocuk için de Yeşil kart hizmetlerinden yararlanması kararının bulunduğu görülmektedir. Ancak SİR'lerinde önerilen tedbirlere toplam 85 çocuk için ekonomik destek önerilmesine rağmen mahkemenin 4 ekonomik destek kararı vermesi, önerilen tedbirlerin karara etkisinin düşük olduğunu göstermektedir.

Çocuk mahkemesi tarafından verilen tedbir niteliğindeki kararlar ile SİR'lerinde önerilen tedbirler karşılaştırıldığında mahkemece verilen toplam 51 tedbir kararının SİR'lerinde de önerildiği, ancak 18 tedbir kararının SİR'lerinde önerilmemesine rağmen

mahkemece karar verildiği görülmektedir. Bu durum mahkemece tedbir kararı verilmesi durumunda SİR'lerinin değerlendirilmeye alındığını ve işlevselliğinin bulunduğunu düşündürmektedir.

TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Ankara 1.Çocuk mahkemesinde yargılanan suça sürüklenen çocukların mahkeme kararları ve bu kararlarda sosyal inceleme raporlarında önerilen tedbirlerin çocuk mahkemesi tarafından dikkate alınıp alınmadığını ortaya koymak amacıyla yapılmış olan bu çalışmada elde edilen bulgular, sosyal çalışma görevlileri tarafından suça sürüklenen çocuklar hakkında hazırlanan sosyal inceleme raporlarının mahkeme karar sürecinde dikkate alınmadığını göstermektedir. Sosyal inceleme raporlarının incelenmesiyle elde edilen bulgulardan anlaşılacağı üzere mahkeme kararlarında sosyal inceleme raporunun etkisi görülememiştir. Uluğtekin'in çalışmasında da (2004) 114 kararın sadece 32'sinde SİR'dan söz edilmektedir. Gerek Uluğtekin'in çalışması gerek bu çalışmada da olduğu gibi sosyal inceleme raporlarının mahkeme kararlarına etkisi oldukça sınırlıdır. Mahkemelerin çocuk hakkında hazırlanmasını istediği sosyal inceleme raporundan mahkeme kararlarında neredeyse hiçbir şekilde yararlanmaması sosyal inceleme raporlarının uygulamadaki etkisi açısından oldukça düşündürücüdür. Bu durum 'ekip çalışma' sınıfının çocuk adalet sisteminde nitelikli olarak uygulanmadığını göstermesi açısından önemlidir. Çocukların yüksek yararı doğrultusunda sosyal inceleme raporlarının çocuk adalet sistemindeki etkisinin ve öneminin artırılabilmesi için ekip çalışması yaklaşımının sağlıklı

bir şekilde yürütülmesi gerekmektedir. Bu kapsamda hukuk fakültelerinde ve Türkiye Adalet Akademisi'nde sosyal çalışma görevlileri, sosyal inceleme raporu ve ekip çalışması konularında eğitim programlarının hazırlanması ve bu bağlamda tüm adalet çalışanlarının eğitilmesi oldukça önemlidir. Bununla birlikte hizmet içi eğitimlerin bir başka önemli katkısı, karar vericiler (hâkim ve savcılar) ile sosyal çalışma görevlileri arasındaki etkileşiminin artırılması açısından gereklidir.

Sosyal inceleme raporları ile ilgili bir başka önemli konu, hazırlanan raporların içeriğinin kapsamı ile ilgilidir. Uluğtekin (2004) çalışmasında, sosyal inceleme raporlarındaki müdahale kısmının yeterince kapsamlı olmadığını ve mahkemeler tarafından dikkate alınmadığı gerekçesiyle müdahalede gereken ayrıntıdan kaçınıldığını belirtmiştir. Gerçekten de sosyal inceleme raporlarının böyle bir gerekçeyle müdahale önerisinin eksik yapılması raporun var olma biçimine ve dolayısıyla sosyal hizmetin kuram uygulama biçimine zarar verebilir. Uluğtekin (2004:157)'e göre sosyal inceleme raporunun esas işlevi, suçun ortaya çıkışına dayalı olarak çocuğun yeniden toplumsallaşma sürecinde ona yol göstermektir. Raporların kuramsal çerçeveden yoksun olduğunu gösteren en önemli eksiklik ise müdahale bölümünün yetersizliğidir. SİR, bilgi toplama ve değerlendirmeyi kapsadığı için aynı zamanda müdahaleye de yol göstermektedir. SİR, müdahale bölümündeki bilgilerle çocuk mahkemesi ve toplumdaki diğer kaynak sistemler arasında bir köprü oluşturur.

Bu çalışmada da incelenen sosyal inceleme raporlarında suça sürüklenen çocuklardan alınan bilgilerin tamamının

adliye ortamında sadece çocuklarla yapılan görüşmelerden alındığı, çocuğun ailesiyle ve arkadaşlarıyla görüşme yapılmadığı, çocuğun içinde bulunduğu ev, aile ve çevrenin, çocuğun yaşadığı yer ziyaret edilmeden değerlendirildiği anlaşılmıştır. Sosyal inceleme yapılabilmesi için gerekli araç imkânlarının sağlanmaması nedeniyle çocuk mahkemesinde suça sürüklenen çocukların yaşadıkları sosyal çevre ve etkileşim halinde olunan sistemlerin (aile, arkadaş, okul, iş ortamı vb.) incelenemediği bu nedenle sosyal inceleme raporlarının en önemli ayağı olan 'sosyal çevre' nin değerlendirilemediği anlaşılmıştır. Sosyal inceleme raporlarının mahkeme kararlarına etkisinin az olmasındaki etkenlerden birinin, belirtilen nedenlerle suça sürüklenen çocuk için yapılan değerlendirilme öncesinde yapılması gereken incelemenin önemli bir aşamasının yapılamaması olduğu düşünülmektedir. Aynı şekilde Südütemiz (2009) tarafından yapılmış olan bir başka çalışmada da sosyal inceleme raporlarının tamamına yakın bir oranının ev ziyareti yapılmadan, yarısının ise aile görüşmeleri yapılmadan hazırlandığı ortaya konmuştur.

Sosyal inceleme raporlarının içeriği ile ilgili bir başka çalışma Adalet Bakanlığı tarafından yapılmıştır. Bu bağlamda Adalet Bakanlığı İç Denetim Raporuna göre (2012) kimi sosyal inceleme raporlarının amaca uygun olarak yeterince düzenlenemediği vurgulanmaktadır. Bununla birlikte bazı raporların çocuğu bireyselleştirmekten uzak olduğu, çevreyle ve çocukla ilgili diğer bilgilere yeterince yer vermediği, çocuğun nasıl bir müdahaleye ihtiyacı olduğuna ilişkin derinlemesine bir araştırma ve analiz çalışmasından yoksun olduğu

vurgulanmaktadır. Buna göre sosyal inceleme raporlarında eksik görülen yönler şu şekilde sıralanmıştır; Çocuğun yaşı ile gelişmişlik düzeyinin uyumlu olup olmadığı, nüfusa doğumdan sonra mı? Yoksa gecikmeli olarak mı kaydedildiği, suçun işlendiği günün yanında saati, şüpheli çocuğun ailedeki, okuldaki, mahalledeki ve arkadaşları arasındaki durumu, önceki suç kayıtları ile verilen tedbir, ceza ve denetim kararları, işlediği iddia olunan suçun olumsuz etkilerinin farkında olup olmadığı, neden olduğu zararı giderme, özür dileme, sorunu çözme hususunda istekli olup olmadığı, suça sürüklenen çocuğun ailesi, çevresi, işyeri, okul ve arkadaş çevresi ile görüşülüp görüşülmediği, görüşülmüşse ne kadar görüşüldüğü, şüpheli çocuk ile ailesine bilgilendirme yapılıp yapılmadığı gibi konular sosyal inceleme raporlarında belirtilmemiştir ve dolayısıyla amaca uygun değildir.

Aynı raporda ailenin durumunun yerinde gözlenmesi ve çocukların suç bataklığından kurtarılabilmesi için yaşadığı çevrenin koşullarının analizinin yapılması ve çözüm bulmaya yeterli sosyal inceleme raporları ile hüküm kurulması gerektiği vurgulanmakta ve düzenlenen raporların bu açıdan kontrol listeleri aracılığıyla denetlenmesi önerilmektedir. Bunun yanında raporda da vurgulandığı gibi adliyelerin çoğunda uzmanların görüşme yapacağı odanın bulunmaması, sahada araştırma yapmalarını sağlayacak gerekli araç, gereç ve taşıtın olmaması, güvenlik konusunda güçlük çekilmesi gibi nedenlerle suça sürüklenen çocuklar açısından hayati öneme sahip saha çalışması yapılmadan adliye koridorlarında ya da hâkim odasında yapılan kısa süreli görüşmelerle sosyal inceleme

raporları düzenlenmektedir. Çocukların yüksek yararı doğrultusunda, çocuk adalet sisteminde çalışan sosyal çalışma görevlilerinin çalışma koşullarının iyileştirilmesine, sosyal inceleme için gerekli mekânsal ve maddi kaynakların sağlanmasına yönelik düzenlemelere gereksinim duyulmaktadır.

Sosyal inceleme raporlarındaki farklılıkların bir başka nedeninin çocuk mahkemelerinde çalışan farklı meslek gruplarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bilindiği gibi çocuk mahkemelerinde çalışmak üzere sosyal çalışma görevlisi adı altında psikolojik danışmanlık ve rehberlik, psikoloji, sosyoloji, çocuk gelişimi, öğretmenlik, aile ve tüketici bilimleri ve sosyal hizmet alanında eğitim veren kurumlardan mezun meslek grupları çalışmaktadır. Sosyal hizmet uzmanları açısından sosyal inceleme raporları eğitimi aldıkları mesleğin temel aracı iken diğer meslek gruplarının eğitimi açısından aynı şeyleri söylemek mümkün değildir. Bu nedenle farklı meslek elemanlarının sosyal inceleme raporunu yazıyor olması raporlar arasındaki farklılıkların temel nedeni olarak düşünülebilir.

Özellikle çocuk mahkemelerinde çalışan sosyal çalışma görevlilerinin görev tanımları, çalışma usul ve esasları, yazılan sosyal inceleme raporlarının standardı ile ilgili uygulamada sorunlar olduğu aşikârdır. Sosyal inceleme raporlarının incelemeyi yapan uzmana göre farklılıklar taşınması gerek hüküm verenler açısından gerekse çocuğun yüksek yararı açısından da sıkıntılıdır. Dolayısıyla çocuk mahkemelerinde çalışan uzmanların çalışmalarını düzenleyecek ve ayrıca yazılan sosyal inceleme raporlarını standardize edecek bir yöntemliğe ihtiyaç olduğu görülmektedir.

Bunun yanında vurgulanması gereken bir başka önemli nokta sosyal inceleme raporlarının ilgili yasada zorunlu olarak tutulmaması ile ilgilidir. Çocuk Koruma Kanunu'nun 35. maddesinde suça sürüklenen çocuklar için alınması zorunlu olması gereken sosyal inceleme raporlarının mecbur kılınmaması ve "gerekliğinde" şeklinde hâkimin isteğine bırakılmış olması tartışma yaratacak bir durumdur. Bu durum özellikle Uluslararası Pekin Çocuk Sözleşmesine aykırı olup sözleşmeye göre sosyal inceleme raporlarının zorunluluk olduğu ve mutlaka alınması gerektiği ortadadır.

Sosyal inceleme raporları suç işleyen bireyin bireyselleştirilmesi sürecidir. Suç ve suçu işleyen bireylerin her ne kadar paydaş özellikleri ve nedenleri olsa da suça bulaşmış bireye yapılacak müdahalede bireyselleştirilme önemlidir. Bu nedenle suça sürüklenen her çocuğa sosyal inceleme raporunun düzenlenmesi gerekir. Sosyal inceleme raporları suça sürüklenen çocukların yaşamını resmeden belge niteliğindedir. Bu resim çocuğun geçmişi, suç işleme sürecini ve geleceğini içerir. Bu resme bakmadan verilecek ceza ya da tedbir ne çocuğa nede topluma bir fayda sağlayabilir.

KAYNAKLAR

Adalet Bakanlığı İç Denetim Birimi Başkanlığı İnceleme Raporu. (2012). Hazırlayan: İbrahim Demirtaş, http://www.icdenetim.adalet.gov.tr/faaliyet/yayinlanan_rapor/2012-3pdf Erişim Tarihi 17 Haziran 2013.

Birleşmiş Milletler Çocuk Adalet Sisteminin Uygulanması Hakkında Asgari Standart Kurallar (Pekin (Bejing) Kuralları). 29 Kasım 1985.

Bottoms, A. ve A. Stelman (1988). Social inquiry reports. Aldershot: Gower.

Çocuk Koruma Kanunu, 5395 Sayılı. 3/7/2005. Resmi Gazete 15/7/2005 Sayı: 25876

Çocuk Koruma Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik. Adalet Bakanlığı, Resmi Gazete Tarihi: 23/12/2006 Sayısı: 26386

Çocuk Koruma Kanununa Göre Verilen Koruyucu ve Destekleyici Tedbir Kararlarının Uygulanması Hakkında Yönetmelik, 24/12/2006 Tarih ve 26386 Sayılı Resmi Gazete.

Duverger, M.(1973). Sosyal bilimlere giriş: Metodoloji açısından. Çev. Ünsal Oskay. Ankara, Bilgi Yayınevi.

Karasar, N. (1999). Bilimsel Araştırma Yöntemi. Nobel Yayın Dağıtım, 9.Basım, Ankara.

Öntaş, Ö. (2004). Çocuk Hakları ve Sosyal Hizmetin Güçlendirme Yaklaşımı Bağlamında Suça Yönelen Çocuk Polis İlişkisi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Doktora Tezi. Ankara.

Rummel, J.F.(1964). An introduction to research procedures in education. Second Edition. Harper and Row.

Siegel L.J. ve J.J. Senna (1981). Juvenile delinquency. New York: West Publishing.

Südütemiz, O (2009). İstanbul Kartal Çocuk Ağır ve Çocuk Mahkemelerine sunulan sosyal inceleme raporlarının değerlendirilmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü Anabilim Dalı.

Tarımeri, N. (2007). Çocuk Koruma(ma) Kanunu, Kitap 1, *Çocuk ve Gençlik Koruma Sistemi ve Uygulamalarına Bakış ve Tespitler*. Ankara: SABEV Yayını, Sosyal Çalışma Dizisi:14

Tarımeri, N. (2008). Çocuk Koruma(ma) Kanunu, Kitap 1, *Çocuk ve Gençlik Koruma Sistemi ve Uygulamalarına Bakış ve Tespitler*. Ankara: SABEV Yayını, Sosyal Çalışma Dizisi:20

Tata, C., Halliday, S., Hutton, N. Ve McNeill, F. (2007). 'To inform and advise' *The interpretation and use of pre-sentence reports in the sentencing process*. Paper Presented to the Annual Conference of the International Society for the Reform of the Criminal Law 2007: 20th Anniversary Conference. <http://www.isrcl.org/Papers/2007/Tata.pdf>.

Tomanbay, İ. (2011). Avrupa Birliği ülkelerinde çocuk koruma anlayışı ve Türkiye'deki Çocuk Koruma Kanunu. *Suçta Sürüklenen ve Mağdur Çocuklar*, Edit. Süleyman Hançerli, Bilal Sevinç, Cüneyt Gürer ve Muzaffer Cihat Öner. SABEV Yayını, ANKARA. Sayfa: 17-31

TÜİK İstatistikleri (2010). <http://www.tuik.gov.tr>

Uluğtekin, S. (2004). Çocuk mahkemeleri ve sosyal inceleme raporları. Türkiye Barolar Birliği Yayınları:71, ANKARA.

Uluğtekin, S.(2011). Çocuk adalet sisteminde sosyal inceleme raporlarının yeri ve önemi. *Suçta Sürüklenen ve Mağdur Çocuklar*, Edit. Süleyman Hançerli, Bilal Sevinç, Cüneyt Gürer ve Muzaffer Cihat Öner. SABEV Yayını, ANKARA. Sayfa: 211-230

Derleme

SAĞLIK İNSAN GÜCÜ PLANLAMASI: SOSYAL HİZMET UZMANLARINA YÖNELİK BİR DURUM ANALİZİ

Manpower Planning in Health Sector: An Analysis Concerning Social Workers

Selami YILDIRIM*
Vedat IŞIKHAN**

* Doç.Dr., Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi
Öğretim Üyesi
** Prof.Dr., Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F.
Sosyal Hizmet Bölümü Öğretim Üyesi

ÖZET

Sağlık insan gücü planlaması; makro planlamayı, insan gücü arz ve ihtiyacını, insan gücü dağılımını, personel standartlarını, görev tanımlarını, görev ihtiyaçlarının belirlenmesini ve tüm bunlarla ilgili denetim yapısını kurmayı kapsayan bir süreçtir. Bu çalışmada sağlık alanında insan gücü planlaması kapsamında ülkemizde Sağlık Bakanlığı'na bağlı kurum ve kuruluşlarda çalışan sosyal hizmet uzmanlarının genel durumu incelenmiş ve sağlık alanında önemli rol ve fonksiyonlar üstlenen sosyal hizmet uzmanlarının

istihdamlarına yönelik bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Sözcükler: *Sağlık insan gücü planlaması, sosyal hizmet, sosyal hizmet uzmanı, tıbbi sosyal hizmet*

ABSTRACT

Manpower planning in health is a process which includes macro planning, manpower supply, need, range, staff standards, role definitions, specifying of mission needs and establishing of audit structure of all related above. General situation of social workers who work in institutions of Ministry of Health is assessed in the context of manpower planning in health field in this study. Also an assessment has been realized on employment of social workers who play an important role and functions in field of health.

Key Words: *Manpower planning in health, medical social work, social work, social worker.*

GİRİŞ

Sağlık kavramı göreceli bir kavramdır. Bireyden bireye, toplumdaki topluma, bölgeden bölgeye ve bulunulan sosyo-ekonomik duruma göre tanımlanması da farklılık göstermektedir. Sağlık, hasta ya da sakat olmama durumu olarak tanımlansa da en geçerli ve kapsayıcı tanım Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) yaptığı tanımdır. Buna göre "sağlık yalnızca hastalık ya da sakatlığın olmayışı değil, bedence, ruha ve sosyal yönden tam iyilik durumudur" denilmektedir (WHO, 1981: 20). Sağlıklı olmanın yanısıra onun sürdürülebilir kılınması da son derece önemlidir.

İnsanların sağlığının elde edilmesi, korunması ve devamlılığının sağlanması amacıyla, sağlıkla ilgili mal ve

hizmet üreten bütün kurum ve kuruluşların oluşturduğu yapı sağlık sektörü ve sağlık sektörü tarafından sağlık odaklı gerçekleştirilen tüm faaliyetler ise sağlık hizmetleri olarak tanımlanmaktadır. Kişileri ve toplumları hastalıklardan korumak, hastaları tedavi etmek ve tam olarak iyileşmeyip sakat kalanları rehabilite etmek için yapılan bütün hizmetler sağlık hizmetleri kapsamında ele alınmaktadır. Yapılan bu hizmetlerin amacı, toplumun tümü açısından olumsuz olan hastalık durumunu önlemek ve daha sağlıklı ve üretken bir topluma ulaşmaktır (Temur ve Bakırcı, 2008: 261-282).

Bir ülkenin en değerli sermayesi olan insanın, iktisadi faaliyetlere verimli bir şekilde katılabilmesi için önce sağlık şartlarının iyileştirilmesi sonra eğitim seviyesinin yükseltilmesi gerekmektedir. Özellikle kalkınma çabası içinde bulunan ülkeler, kalkınma çabasının gerektirdiği ve insan unsuru ile ilgili bulunan sağlık hizmetlerini iyileştirmek zorundadır. Üstelik sağlık düzeyi ile ilgili veriler, ülkenin kalkınmışlık derecesini ortaya koyan en önemli verilerdir.

Bilindiği gibi sağlık hizmetlerinin üç boyutu vardır: Koruma, tedavi ve rehabilitasyon hizmetleri. İnsanlara içebilecekleri temiz suyun sağlanması, çevre sağlığı, sigara, tütün, alkol gibi zararlı alışkanlıklardan korunması, sıtma ve bulaşıcı hastalıklarla mücadele, bağışıklama, erken tanı, beslenme, obezite, aile planlaması, sağlık eğitimi gibi toplum tabanlı konular koruyucu sağlık hizmetleri kapsamında ele alınarak fertlerin hastalıklara yakalanmadan sağlıklı bir yaşam sürmeleri hedeflenmektedir. Tedavi edici sağlık hizmetleri, hastalık ortaya çıktıktan sonra muayene ve tedavisini kapsayan hizmetlerdir.

Rehabilitasyon hizmetleri ise, tıbbi rehabilitasyon ve sosyal (mesleki) rehabilitasyon odağında, bedence ya da ruhça sakat kalmış olanların bağımlı olmadan kendi kendilerine yeterli olarak yaşayabilmelerini sağlamak için verilen hizmetlerdir (Orhaner, 2006: 3).

Sağlık hizmetlerinin sunumunda sosyal hizmet mesleğinin koruma, tedavi ve rehabilitasyon süreçlerinde çok önemli sorumluluğu bulunmaktadır. Sosyal hizmet; insanların iyilik durumunun geliştirilmesi için insan ilişkilerinde problem çözmeyi, güçlendirmeyi ve özgürleştirmeyi amaçlayan insan davranışına ve sosyal sistemlere ilişkin teorilerden yararlanarak insanların çevreleri ile etkileşim noktalarına müdahale eden bir meslektir.

Tıbbi sosyal hizmet “kişi, grup, aile ve toplumun sağlık hizmetlerinden etkin bir biçimde yararlanmaları amacıyla sosyal hizmet uzmanlarınca yürütülecek ekonomik, sosyal, psikolojik ve eğitsel boyutlarda, destekleyici ve geliştirici hizmetlerin sosyal hizmet disiplini ve mesleğinin yöntem ve felsefesiyle birleştirilerek tıp ve koruyucu sağlık hizmetleri çerçevesinde verilen hizmetler bütünüdür” (Duyan, 2003: 39-44).

Fiziksel hastalıkların sosyal ve duygusal bileşenlerinin tedavisi, tıp alanında büyük gelişmeler olmasına rağmen henüz tam anlamıyla gerçekleşmemiştir. Sosyal hizmet sağlık alanına katkı veren bir çok hizmetten sadece birisidir. Tıbbi sosyal hizmet; fiziksel hastalıkların neden olduğu sosyal ve duygusal problemlerle ilgilenen ve sağlık kurumlarında yürütülen sosyal hizmet çalışmalarını ifade etmektedir.

Sosyal hizmet uzmanı ortak amaçları sağlığı korumak ve (yeniden) düzeltmek

olan çok disiplinli ekip üyeleriyle birlikte çalışır. Sosyal hizmet uzmanı bu ekibin vazgeçilmez bir parçasıdır. Sağlık konusu ele alındığında insan sağlığının fiziksel, psikolojik, duygusal ve sosyal boyutları olduğu; dolayısıyla, hastalığın tedavisinin çok boyutlu bir yaklaşımla gerçekleştirilmesi gerektiği unutulmamalıdır. Bu nedenle, tıbbi sorunlarda bütüncül bir yaklaşım uygulanmakta ve burada tıbbi sosyal hizmet uzmanı birbirini etkileyen bu boyutların dengeli bir biçimde gelişmesini sağlamakla görevlidir.

Hastalıkları doğru teşhis ve tedavi etmek amacıyla yapılan çalışmalardan elde edilen sonuçlar, tıp elemanlarının hastalığa yol açan fiziksel, ruhsal, sosyal ve ekonomik faktörler arasında ilişki üzerinde odaklaşmalarını zorunlu hale getirmiştir. Dolayısıyla sağlık alanında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının çalışmaları da bu yönde yapılmıştır. Tıbbi sosyal hizmetin odağında sosyo-ekonomik koşullar, sosyal destek ve sosyal sorunlar bulunmaktadır. Yukarıda sıralanan üç faktör sosyal, fiziksel ve psikolojik yakınmalara neden olmakta ve sosyal, fiziksel ve psikolojik iyilik halinin sürdürülmesine engel olmaktadır. Bu da sağlığın bozulmasına ve dolayısıyla yaşam kalitesinin azalmasına neden olmaktadır. Sağlığın bozulması ve yaşam kalitesinin azalması sonucunda ortaya belli bir stres çıkmaktadır. Bu stresin ortadan kaldırılması amacıyla gerçekleştirilen tıbbi sosyal hizmet uygulamaları hastalıklara psikososyal açıdan yaklaşmaktadır (Duyan, 2003: 39-44).

Aşağıda ülkemizde sağlık alanındaki sosyal hizmet sunumunda sosyal hizmet uzmanlarının istihdamına yönelik bir durum analizi yapılmıştır. Ancak

daha önce; sağlık insangücü planlamasının tanımı ve önemi, planlamanın aşamaları, planlama çabalarındaki başarıyı etkileyen etmenler, Türkiye'de sağlık sektörünün mevcut durumu incelenmiştir.

Sağlık İnsangücü Planlamasının Tanımı ve Önemi

Kamu ve özel sektörde, her çeşit sağlık hizmetini üreten insan gücünün tümü olarak tanımlanan sağlık insan gücü, literatürde çeşitli şekillerde sınıflandırılmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü, yayınladığı insan gücü istatistiklerinde sağlık insan gücünü 29 başlık altında toplamıştır. Hekimler, diş hekimleri, eczacılar, veterinerler, hemşireler, fizyoterapistler ve laboratuvar teknisyenleri bu sınıflama içerisinde yer almaktadır. Ayrıca sağlık insan gücü, çalışma alanları ve eğitim düzeylerine göre de sınıflandırılmıştır. Bunlar; kişiye yönelik hizmet sunanlar (hekim, diş hekimi, hemşire, ebe, fizyoterapist, diyetisyen vb.), çevreye yönelik hizmet sunanlar (sağlık mühendisi, çevre mühendisi, veteriner, çevre sağlığı teknisyeni vb.), laboratuvar personeli (mikrobiyolog, biyokimya uzmanı, hematolog, patoloj, sağlık fizikçisi vb.), sağlık alanında uzmanlaşmış destek personeli (hastane idarecisi, tıbbi sekreter, istatistik uzmanı, sağlık eğitimcisi vb.) genel hizmetlerde çalışanlar (daktilograf, şoför vb.) (İşlek, 2005: 12).

Sağlık Bakanlığı'nın Sağlık İnsan Gücü Mevcut Durum Raporu'nda (1996: 3) sağlık insan gücü planlaması makro ve mikro planlamayı içeren, insan gücü arz ve ihtiyacını, insan gücü dağılımını, personel standartlarını, görev tanımlarını, görev ihtiyaçlarının (hizmetin sunulabilmesi için gerekli bilgi ve beceriler)

belirlenmesini ve tüm bunlarla ilgili denetim yapısını kurmayı kapsayan bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Bu süreç, birbirini izleyen, ardışık ve birbirlerine bağımlı bir dizi etkileşim zincirinden oluşmaktadır. Mevcut durum analizi, gerekli veri tabanının oluşturulması ve projeksiyonların hazırlanması, strateji ve politikaların geliştirilmesi bu sürecin önemli aşamalarıdır.

Dünya Sağlık Örgütü'ne göre sağlık insan gücü planlaması; önceden belirlenmiş sağlık hedef ve amaçlarını başarmak için gerekli tutum, beceri ve bilgiye sahip insan gücü sayısını tahmin etme sürecidir. Bu süreç kimin, hangi toplum grubu için, neyi, nerede, nasıl yapacağını ve önceden belirlenmiş sağlık amaçları için insan gücünün sahip olması gereken beceri ve bilgiyi belirlemeyi içerir.

Sağlık insangücü, "kamu ya da özel tüm sağlık kesiminde toplumun ihtiyaç duyduğu sağlık hizmetini üreten personelin tamamı"nın ifade etmektedir. Sağlık insangücü planlaması ise *"topluma bugün sunulan ve gelecekte sunulacak sağlık hizmetlerini gerçekleştirmek üzere sağlık çalışanlarının yeterli nicelikte, yüksek nitelikte, düzenli bir dağılımla, yerinde bir zamanlama ile ve doğru bir şekilde istihdam edilmesi"* olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımdan hareketle sağlık insangücü planlaması; toplumun kısa, orta ve uzun vadede ortaya çıkacak gereksinimleri öngörülerek, coğrafi, ekonomik ve sosyokültürel özellikler ile maliyet / etkin sağlık hizmeti sunumu arasındaki orana dikkate alınarak sağlık hizmeti sunacak insangücünün planlanması, istihdamı ve yönetimi olarak ifade edilebilir. Sağlık hizmetlerinin hakkaniyete uygun (herkese ve ihtiyaç duyduğu

anda) verilebilmesi için, bu hizmetleri yürütecek sağlık insangücünün, çağdaş sağlık hizmeti ihtiyaçlarını karşılayabilecek bilgi, beceri ve tutumlarla donatılmış olarak sağlık sorunlarını takım anlayışı içinde çalışarak çözebilecek şekilde evrensel niteliklere ve ülke gerçeklerine göre yetiştirilmesi, üretken bir şekilde değerlendirilmesi ve ülke çapında dengeli bir şekilde planlanması ve istihdam edilmesi gerekmektedir (Sağlık Bakanlığı ve YÖK, 2010).

Geleceği ya da yarını planlayan sağlık kurumları, insan gücü planlamasına ayrı bir önem vermek zorundadır. İnsan gücünün maliyeti, sosyal ve politik değişim, tıp bilimindeki ilerlemeler, sağlık kurumlarındaki personelin nitelik ve nicelik yönünden yetersizliği, bilgi üretimindeki ve teknolojiadaki artış hızı kurumları insan gücü planlamasına yöneltmektedir. Rekabet gücünün ana unsurlarından olan insangücü, doğru bir şekilde planlanmalı ve niteliği hızla geliştirilmelidir. Bu insangücünün, iş hayatı paralelinde sürekli eğitimleri desteklenmeli ve devam ettirilmelidir.

Kaynakların etkili ve verimli kullanılması, kaynak israfının önlenmesi ve sunulacak sağlık hizmetinin ihtiyacı karşılar nitelikte olabilmesi için, insangücü planlamasına ihtiyaç bulunmaktadır. Bugün sahip olduğumuz iş gücü, geçtiğimiz yıllarda pek çok kişi ya da kuruluşça alınan, büyük ya da küçük ölçüdeki kararlar doğrultusunda sürdürülen planlama çabaları sonucunda oluşmuştur. Ülkemizde sağlık çalışanlarının büyük bir kısmının kamu kaynakları ile yetiştirilip devlet imkânları dâhilinde istihdam edilmesi nedeniyle, bu planlama çalışmaları önemli ölçüde kamu tarafından yapılmıştır.

Gerçekçi olmayan veya yetersiz planlamaların yapılması, sistemin üretkenliğini azaltmakta, işleyişini ciddi olarak bozmakta, maliyeti arttırmakta, kaynakların dengesiz dağılımına neden olmaktadır. Tüm bunların sonucunda toplumun ihtiyaç duyduğu yerde, zamanda ve hak ettiği nitelikte sağlık hizmeti alması güçleşmektedir. Bu gerekçeler göz önüne alındığında, gerçekçi, uygulanabilir, kısa, orta ve uzun vadeli sağlık insangücü planlarının yapılması bir zorunluluk haline gelmektedir.

Sağlık İnsangücü Planlamasının Aşamaları

Dünya Sağlık Örgütü (2000)'ne göre insangücü planlaması şu aşamalarda gerçekleştirilir:

1. Halen mevcut insangücü ve hizmetlerle ilgili sağlık insangücü durum raporu
2. Gelecekteki insangücü arzı
3. İnsangücü ihtiyaçları (sayı, nitelik ve dağılım)
4. Arzla ihtiyaçlar arasındaki uyumsuzlukların tespiti
5. Uyumsuzlukların giderilmesi
6. Örgütsel ve yönetsel problemler
7. İnsangücü stratejisi ve taslak plan
8. Ayrıntılı sağlık insangücü geliştirme planı
9. Uygulama ve izleme/denetim

Sağlık İnsangücü Planlama Çabalarındaki Başarısızlığın Nedenleri

Dünya'da ve ülkemizde bugüne kadar etkili ve gerçekçi bir insangücü planlamasının yapıldığını söyleyebilmek pek

de mümkün değildir. Ülkemizde yapılmış birçok çalışma olmasına rağmen, çeşitli sebeplerden dolayı net bir sonuç alınamamıştır. Dünya'da da birçok ülke, sağlık insangücü planlaması çabası içinde olmuştur. Yapılan bu çalışmalar, kimi zaman sonuçlandırılmamış ya da sonuçlandırılmasına rağmen iyi uygulanamamıştır. Bunun nedenlerini kısaca şu şekilde ifade etmek mümkündür (Sağlık Bakanlığı ve YÖK, 2010):

1. Makro planlarla, mikro planların örtüşmemesi
2. İnsangücü arzı, kayıpları, özel sektör dağılımı, hizmet çıktıları gibi bir takım verilerin sağlıklı olmaması
3. Planlamaların kısa süreli ve krizleri atlama çabasıyla yapılması, krizin geçmesiyle planlamayla ilgili destek ve kaynakların ortadan kalkması
4. Hükümetlerin kısa sürede değişimleri ve buna bağlı önceliklerin değişmesi
5. Enflasyon dalgalanmaları ve ekonomik krizlere bağlı bütçe kısıtlamaları ve bunun istihdama yansması
6. Plan dokümanı ile plan süreci arasında sağlıklı bir dengenin kurulamaması
7. Sağlık personeli yetiştiren eğitim kurumları ile istihdam noktasındaki karar organları arasındaki irtibatın ve etkileşimin zayıflığı.

Aynı raporda, sağlık insangücü planlamasının başarılı olabilmesi, planlama sürecinde ve uygulamada ortaya çıkacak sorunların üstesinden gelinebilmesi için şu önemli noktaların planlamasının her aşamasında dikkate alınması gerektiği vurgulanmaktadır:

1. Kurum ve kuruluşlar arası işbirliğinin sağlanması
2. Planlamaya esas teşkil edecek güvenilir veri bankası oluşturulması
3. Planlamada uygulanacak yöntemin uygunluğunun tartışılması
4. İnsangücü tahmin modellerinin ulusal ve bölgesel gerçeklere uygunluğunun test edilmesi
5. Sağlık insangücü kategorilerinin birlikte birbiriyle ilişkili biçimde planlanması
6. Çok sıkı bir şekilde olmasa da planlamanın ülkenin genel sağlık politikasına uygunluğunun sağlanması
7. Planın uygun değişikliklerle sık sık güncellenmesi
8. Projeksiyonların makul ve mantıklı olup olmadığının test edilmesi
9. Projeksiyonların uzun vadeli, uygulamanın ise kısa vadeli yapılması.

Türkiye’de Sağlık Sektörünün Mevcut Durumu

1960’tan 1970’in ortalarına doğru olan süreçte sağlık insan gücünün ulusal olarak planlanması giderek artan bir öneme sahip olmuştur. Ayrıca karar vericiler üzerinde bu zamana kadar çok az etkisi olan teknik planlama prosedürleri de tanınmaya başlanmıştır. “Herkes İçin Sağlık” hareketi sağlık insan gücünün ulusal ihtiyaçlara bağlı olması gerektiği düşüncesini hakim kılmıştır. Sağlık insan gücünün gelişimi ile sağlık hizmetlerinin eşgüdümü 1950’li yıllardan beri vurgulanmış olmasına rağmen, bu konu ancak 1976 yılında Dünya Sağlık Örgütü’nün resmi politikası haline gelmiştir. Kavram 1989

yılında değiştirilmiş ve “Uyumlaştırılmış Sağlık ve Sağlık İnsangücü Gelişimi” kavramı getirilmiştir.

Ülkemizde insan sağlığını koruyacak ve geliştirecek çabaları, birçok ülkede olduğu gibi devlet göstermektedir. Anayasanın 56.maddesi sağlık ile ilgili “*Herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak; insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi artırarak işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler. Devlet bu görevini kamu ve özel kesimlerdeki sağlık ve sosyal kurumlarından yararlanarak onları denetleyerek yerine getirir*” demektedir (T.C. Anayasası, 1982: m.56).

Ülkemizde vatandaşlar, sağlık hizmetlerini kamu kuruluşlarından alabildikleri gibi serbest piyasa sistemi içerisinde kar güdüsüyle faaliyet gösteren özel sağlık kurumlarından da temin edebilmektedir. Türkiye’de sağlık sektörü; Sağlık Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı, Üniversiteler ve diğer devlet kurumları ile özel sağlık kuruluşlarından oluşmaktadır.

Türk sağlık sisteminin başlıca hedefleri; sağlık statüsünü iyileştirmek, ulaşılabilirliği ve verimliliği arttırmak, hizmet kalitesini ve hasta memnuniyetini yükseltmek ve sağlık hizmetlerinin sürdürülebilirliğini sağlamaktır. Bugün bir çok ülkede sağlık sektörü önemli ölçüde kaynak kıtlığı ile karşı karşıya bulunmaktadır. Bu nedenle, sağlık hizmetleri yöneticileri mevcut kaynakları olabildiğince verimli ve etkili bir biçimde kullanmalıdır. Kaynakların optimal kullanılabilmesi, kaynak akışı ile

kaynakların sağlık hizmetlerinin kalite ve performansı üzerindeki etkisi hakkında açık ve doğru bilgiyi gerektirir. Örneğin; sağlığa ayrılan kaynak 2014 yılında 2013 yılına göre yüzde 11 oranında artışla 75 milyar liraya çıkmıştır. Böylece 2002'den bu yana kamu sağlık harcamaları yaklaşık 6 kat arttığı görülmektedir.

Ülkemizde sağlık insan gücü planlaması ile ilgili çalışmalar 1923'lerde Refik Saydam dönemine kadar uzanmış olmasına rağmen, konuyla ilgili çalışmaların iş yükü ve hizmet kullanımından ziyade nüfus ve yatak sayılarına dayalı olması nedeniyle bu planlarda sağlık insan gücüne yönelik hedefler çok genel kalmış ve planlamadan çok politika belirleme niteliğinde olmuştur (İşlek, 2005: 13).

Bu dönemdeki çalışmalar, sağlık personelinin sayısında sağlanan hızlı artışla dikkati çekmektedir. Daha sonra 1955 yılında on yıllık süre için hazırlanan Milli Sağlık Programı Etüdü'nde sağlık insan gücü planlamasına yönelik olarak; her bölge için gerekli sağlık personelinin yerinde yetiştirilmesi için okulların açılması ve açılan okulların genişletilmesi doğrultusunda kararlar alınmıştır. 1960'larda Beş Yıllık Kalkınma Planları dönemine geçildiğinde her dönemde planlamaya yönelik olarak farklı yöntemlerle belirlenmiş sağlık insan gücü ile ilgili hedeflere yer verilmiştir (Dikmetaş ve İnan, 2000: 114).

Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013), AB'ye üyelik sürecine katkı sağlayacak temel strateji dokümanı olarak tasarlanmıştır. Bu nedenle Plan dönemi AB mali takvimi dikkate alınarak 2007-2013 yıllarını kapsayacak şekilde 7 yıllık olarak belirlenmiştir. Plan, Bakanlar

Kurulu'nca benimsenen strateji esas alınarak Devlet Planlama Teşkilatı'nın koordinasyonunda tüm kamu kurum ve kuruluşlarının katkılarıyla hazırlanmıştır. Planın hazırlanmasında çok geniş bir alan yelpazesine sahip 57 adet Özel İhtisas komisyonu (ÖİK) oluşturulmuş, söz konusu komisyonlara kamu kesimi, özel ve üniversite kesiminden 2252 kişi katılmıştır (DPT, 2006: 2). Bu plan doğrultusunda yıllar itibarıyla sağlık personelinin sayısal durumu Tablo 1'de sunulmuştur:

Tablo 1'de görüldüğü gibi, yıllar itibarıyla sağlık personelinin sayısı giderek artmaktadır. Nüfusumuz gittikçe artmaktadır. Doğal olarak sağlık hizmetlerine ihtiyaç duyan nüfus ve bu nüfusun ihtiyaçlarını karşılayacak sağlık personel sayısı da artacaktır. Artan nüfusun özellikleri belirlenerek insangücü planlamasının tasarlanması gerekmektedir. Örneğin; yaşlı nüfusumuzun gittikçe arttığı düşünüldüğünde gelecekte demans, alzheimer ve diğer kronik hastalıkların tedavisinde gerekli profesyonelin nicelik ve niteliğinin şimdiden belirlenmesi büyük önem arz etmektedir.

Dokuzuncu Plan döneminde sağlık hizmetlerine erişimin önemli göstergeleri olan yatak ve hekim sayısı ile bunların nüfusa oranlarında iyileşmeler öngörülmektedir. Bununla birlikte, bu dönemde yapılacak kontenjan artışının etkisinin ancak bir sonraki plan döneminde görülebilecek olması nedeniyle, hekim başına nüfus konusundaki iyileşme sınırlı kalacaktır (DPT, 2006: 63). Dokuzuncu planda sağlık hizmetleri ile ilgili hedefler şu şekildedir:

Tablo 2'de ülkemizde bölgelerdeki dengesiz dağılım düşünüldüğünde hekim yetiştiren fakültelerin yeni kayıt

Tablo 1. Sağlık Personelinin Sayıları, Türkiye 2009-2011

Yıllar	2009	2010	2011
Toplam personel	609.900	634.496	670.092
Toplam hekim	118.641	123.447	126.029
Uzman hekim	60.655	63.563	66.064
Pratisyen hekim	35.911	38.818	39.712
Asistan hekim	22.075	21.066	20.253
Hemşire	105.176	114.772	124.982
Ebe	49.357	50.343	51.905
Dişhekimisi	20.589	21.432	21.099
Eczacı	25.201	26.506	26.089
Diğer Sağlık Personeli	93.550	99.302	110.862
Diğer Personel ve hizmet alımı	197.386	198.694	209.126

Kaynak: Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü [MSB'ye bağlı kurum ve kuruluşlarda çalışan sağlık personeli sayıları dahil değildir]. Sosyal hizmet uzmanları bu sınıflamada diğer sağlık personeli grubunda değerlendirilmiştir.

sayıları ve hekim sayısının artırılması hedeflenmiş yine yatak sayısının ülke genelinde yükseltilmesi öngörülmüştür. Sağlık Bakanlığı ve Yükseköğretim Kurulu tarafından hazırlanan *Türkiye'de Sağlık Eğitimi ve Sağlık İnsangücü*

Durum Raporu 2010 adlı raporda sağlık personeline yönelik bazı saptamalar yapılmıştır:

Toplumun sağlık düzeyinin yükseltilmesi ve sağlıklı bir hayatın devam ettirilmesinde sağlık çalışanlarının

Tablo 2. Sağlık Hizmetlerinde Hedefler

Yıllar	2006	2013
Hekim Sayısı	103.150	120.000
Hekim Başına Düşen Nüfus	707	658
Tıp Fakültesine Yeni Kayıt Sayısı	4.800	7.000
Yatak Sayısı	197.170	236.600
Yatak Başına Nüfus	372	335

büyük önemi vardır. Bu nedenle sağlık alanında çalışan personelin sayısı, eğitimi, eğitim aldığı mekân ve hizmet verdiği birimler büyük önem taşır. Sağlık hizmetlerinin etkili ve verimli bir şekilde yürütülebilmesi için sağlık personelinin yeterli sayıda ve çağdaş kıstaslara göre yetiştirilmesi ve iyi bir planlama ile ülke çapında dengeli bir şekilde dağılımı sağlanmalıdır.

2010 yılı içinde yeni kurulanlarla birlikte tıp fakültesi sayısı 74'e ulaşmıştır. Bunlardan 61'inde tıp doktorluğu, 53'ünde de tıpta uzmanlık eğitimi verilmektedir. Ayrıca Sağlık Bakanlığına bağlı 61 eğitim ve araştırma hastanesinde de tıpta uzmanlık eğitimi verilmektedir. Ayrıca Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK)'na bağlı sağlıkla ilgili toplam 257 fakülte ve yüksekokul bulunmaktadır. Diğer taraftan Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı toplam 283 adet de sağlık meslek lisesi mevcuttur.

Türkiye'de halen 31.978'i pratisyen, 58.258'i uzman ve 20.975'i tıpta uzmanlık eğitimine devam eden olmak üzere toplam 111.211 hekim bulunmaktadır. Bu hekimlerin 63.622'si Sağlık Bakanlığında, 25.015'i üniversitelerde ve 22.574'ü özel sektörde çalışmaktadır (Sağlık Bakanlığı ve YÖK, 2010).

Sağlık Sektöründe Sosyal Hizmet Uzmanlarının (Sosyal Çalışmacı) Durumu

Sosyal hizmet uzmanları, uzun yıllardan bu yana Sağlık Bakanlığı'nda sosyal çalışmacı kadrolarında istihdam edilmektedir. Sosyal hizmet uzmanları, yine hazırlanan bu raporda, hekim, diş hekimi ve eczacı dışındaki sağlık personeli kapsamında değerlendirilmiştir. Sosyal hizmet uzmanlarının kurumlar itibarıyla sayısal dağılımı Tablo 3' de yer almaktadır.

Tablo 3'de görüldüğü gibi; 2010 yılı itibarıyla sağlık sektöründe çalışan sosyal hizmet uzmanı sayısı toplam 582'dir. Bunun büyük bir kısmı Sağlık Bakanlığında (507); 66'sı üniversitelerde ve 9'u özel sektörde (hastaneler vb sağlık kuruluşları) çalışmaktadır. Sağlık Bakanlığı Türkiye Kamu Hastaneleri Birliği'nden alınan son verilere göre ülkemizde bulunan sosyal hizmet uzmanlarının sayısı, görev yaptıkları iller ve sosyal hizmet uzmanı başına düşen nüfus oranları Tablo 4'de sunulmuştur.

Tablo 4'de görüldüğü gibi ülkemizde Sağlık Bakanlığı ve bağlı kuruluşlarda çalışan sosyal hizmet uzmanı sayısının üç büyük ilimizde

Tablo 3. Sosyal Hizmet Uzmanlarının Kurumlar İtibarıyla Sayısal Dağılımı (2010: 106)

UNVAN	Sağlık Bakanlığı	Üniversite	Özel	Toplam	100.000 Kişiye Düşen *
Sosyal Çalışmacı	507	66	9	582	0,80

* Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemine (ADNKS) göre Türkiye nüfusu 31 Aralık 2012 tarihi itibarıyla 75.627.384 kişidir.

yoğunlaştığı görülmektedir. Ankara'da 112, İstanbul'da 80 ve İzmir'de 35 sosyal hizmet uzmanı çalışmaktadır. Bunu diğer büyük iller izlemektedir. Nüfus artış hızının yüksek olduğu bölgelerde sosyal hizmet uzmanlarına daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle göç ve gecekondulaşma süreçlerinin hala hızlı bir şekilde yaşandığı illerde, sosyal hizmet uzmanlarının arabuluculuk, eğitim, danışmanlık rollerini ön plana çıkararak gelen müracaatçıların ihtiyaçlarını çözmesi gerekir. Ülkemizde 47'ye

yakın sosyal hizmet uzmanı yetiştiren bölüm bulunmaktadır. Bu bölümlerden de her yıl ortalama 300'e yakın sosyal hizmet uzmanı mezun olmaktadır. Sosyal hizmet uzmanı başına düşen nüfus incelendiğine ise, Ankara'da 44.335 kişiye bir sosyal hizmet uzmanı düşerken Yozgat ilinde 453.211 kişiye bir sosyal hizmet uzmanı düşmektedir. Bu rakamlar incelendiğinde ya da AB ülkeleriyle karşılaştırıldığında sayının yetersizliği kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Tablo 4. Sağlık Bakanlığında Çalışan Sosyal Hizmet Uzmanlarının İllere Göre Dağılımı ve Sosyal Hizmet Uzmanı Başına Düşen Nüfus

İller	Sosyal Çalışmacı Sayısı	Yüzde	İl Nüfusu	Sosyal Hizmet Uzmanı Başına Düşen Nüfus (2012)
Ankara	112	16,89	4.965.542	44.335
İstanbul	80	12,07	13.854.740	173.184
İzmir	35	5,28	4.005.459	114.442
Konya	21	3,17	2.052.281	97.728
Adana	19	2,87	2.125.635	111.876
Bursa	18	2,71	2.688.171	149.343
Antalya	17	2,56	2.092.537	123.090
Diyarbakır	15	2,26	1.592.167	106.144
Hatay	15	2,26	1.483.674	98.912
Gaziantep	13	1,96	1.799.558	138.428
Manisa	13	1,96	1.346.162	103.551
Mersin	12	1,81	1.682.848	140.237
Samsun	12	1,81	1.251.722	104.310

Van	12	1,81	1.051.975	87.665
Aydın	11	1,66	1.006.541	91.504
Kocaeli	11	1,66	1.634.691	148.608
Balıkesir	10	1,51	1.160.731	116.073
Muğla	9	1,36	851.145	94.572
Trabzon	9	1,36	757.898	84.211
Elazığ	8	1,21	562.703	70.338
Eskişehir	8	1,21	789.750	98.719
Malatya	8	1,21	762.366	95.296
Kahramanmaraş	8	1,21	1.063.174	132.897
Sakarya	8	1,21	902.267	112.783
Çorum	7	1,06	529.975	75.711
Isparta	7	1,06	416.663	59.523
Kayseri	7	1,06	1.274.968	182.138
Kütahya	7	1,06	573.421	81.917
Şanlıurfa	7	1,06	1.762.075	251.725
Adıyaman	6	0,90	595.261	99.210
Mardin	6	0,90	773.026	128.838
Bolu	5	0,75	281.080	56.216
Çanakkale	5	0,75	493.691	98.738
Afyonkarahisar	4	0,60	703.948	175.987
Burdur	4	0,60	254.341	63.585
Denizli	4	0,60	950.557	237.639
Edirne	4	0,60	399.708	99.927
Erzurum	4	0,60	778.195	194.549
Giresun	4	0,60	419.555	104.889
Kastamonu	4	0,60	359.808	89.952
Niğde	4	0,60	340.270	85.068

Tablo 4. Sağlık Bakanlığında Çalışan Sosyal Hizmet Uzmanlarının İllere Göre Dağılımı ve Sosyal Hizmet Uzmanı Başına Düşen Nüfus (Devam)

İller	Sosyal Hizmet Uzmanı Sayısı	Yüzde	İl Nüfusu	Sosyal Hizmet Uzmanı Başına Düşen Nüfus (2012)
Ordu	4	0,60	741.371	185.343
Tokat	4	0,60	613.990	153.498
Zonguldak	4	0,60	606.527	151.632
Kırıkkale	4	0,60	274.727	68.682
Batman	4	0,60	534.205	133.551
Ağrı	3	0,45	552.404	184.135
Kırşehir	3	0,45	221.209	73.736
Muş	3	0,45	413.260	137.753
Rize	3	0,45	324.152	108.051
Siirt	3	0,45	310.879	103.626
Sivas	3	0,45	623.535	207.845
Uşak	3	0,45	342.269	114.090
Aksaray	3	0,45	379.915	126.638
Karaman	3	0,45	235.424	78.475
Bartın	3	0,45	188.436	62.812
Karabük	3	0,45	225.145	75.048
Osmaniye	3	0,45	492.135	164.045
Amasya	2	0,30	322.283	161.142
Artvin	2	0,30	167.082	83.541
Bingöl	2	0,30	262.507	131.254
Erzincan	2	0,30	217.886	108.943

Hakkâri	2	0,30	279.982	139.991
Sinop	2	0,30	201.311	100.656
Tekirdağ	2	0,30	852.321	426.161
Tunceli	2	0,30	86.276	43.138
Şırnak	2	0,30	466.982	233.491
Yalova	2	0,30	211.799	105.900
Düzce	2	0,30	346.493	173.247
Bilecik	1	0,15	204.116	204.116
Bitlis	1	0,15	337.253	337.253
Çankırı	1	0,15	184.406	184.406
Gümüşhane	1	0,15	135.216	135.216
Kars	1	0,15	304.821	304.821
Kırklareli	1	0,15	341.218	341.218
Nevşehir	1	0,15	285.190	285.190
Yozgat	1	0,15	453.211	453.211
Bayburt	1	0,15	75.797	75.797
Ardahan	1	0,15	106.643	106.643
Iğdır	1	0,15	190.409	190.409
Kilis	1	0,15	124.320	124.320
Toplam	663			

- Sosyal hizmet uzmanları ülkemizde Sağlık Bakanlığı'nda özellikle sosyal servis, klinik ve hasta hakları birimlerinde görevlendirilmektedir. Bilindiği gibi Türkiye'de hasta haklarına ilişkin ilk yapılan yasal düzenleme Hasta Hakları Yönetmeliğidir. Bu yönetmelik, 1998 yılında

yürürlüğe girmiş ve hastanelerde görev yapan sosyal hizmet uzmanlarına önemli sorumluluklar vermiştir. Hasta Hakları Yönetmeliği, günümüzde geçerliliğini korumakta olup, hasta haklarına ilişkin kamu ve özel sağlık kurum ve kuruluşlarında uygulanan çalışmalar bu

yönetmelik hükümlerine göre yürütülmektedir. Yapılan bir araştırmaya göre, ülkemizde 2010 yılında 820 hastane bulunmakta ve bunların 740'ında hasta hakları birimi kurulmuştur (Aydemir, 2010). Bu 740 hastanenin hasta hakları birim sorumlularına bakıldığında büyük bir kısmının hemşire olduğu, (n: 281; %50,9) %14,3'nün ise (n: 79) sosyal hizmet uzmanı olduğu saptanmıştır. Çok önemli hizmetlerin sunulduğu hasta hakları biriminde görevlendirilen sosyal hizmet uzmanı sayısının yetersiz olduğu göze çarpmaktadır. Sağlık Bakanlığı hastanelerinde çalışan sosyal hizmet uzmanı ve psikolog sayısının yetersiz olması nedeniyle bu personel yerine hemşire ve diğer meslek elemanları birim sorumlusu olarak atanmaktadır. Esas olan yönergede de belirtildiği gibi sosyal hizmet uzmanı ve psikolog gibi meslek elemanlarının birim sorumlusu olarak çalışmasıdır. Ancak her hastanede bu meslek elemanlarının bulunmaması veya sayılarının yetersiz olması nedeniyle diğer meslek elemanlarından birim sorumlularının atanması da kaçınılmaz olmaktadır. Hasta hakları birim sorumlularının yönergede ifade edilen nitelikleri taşıyan kişilerden oluşmadıkları ve başka diğer mesleklerden de görevlendirildiklerini araştırma sonuçları ile ortaya çıkmıştır. Bu durumun uygulamanın etkinliğini olumsuz yönde etkileyeceği düşünülmektedir. Bu nedenle yönergede ifade edilen nitelikleri taşımayan birim sorumluları atanmamalıdır.

- Sosyal hizmet uzmanları Sağlık Bakanlığı'nda genel merkez ve

taşıra teşkilatında, yönetici, planlayıcı, araştırmacı ve uygulayıcı rollerini yerine getirmektedir. Bu doğrultuda; Aile Sağlığı Merkezleri, Toplum Ruh Sağlığı Merkezleri, AÇSAP'larda görev yapmaktadır. Ancak bu birimlerde görevlendirilen sosyal hizmet uzmanı sayılarının da yetersiz olduğu görülmektedir.

Sonuç ve Hedefler

Tıbbi sosyal hizmet uygulamaları; hastaların psiko-sosyal ve fiziksel iyilik halinin yükseltilmesi; hastaların bakım hizmetlerinden uzun veya kısa vadede maksimum oranda yardım almalarının sağlanması ve temel koşullarının iyileştirilmesi; hastaların zihinsel veya fiziksel hastalıklardan korunması; hastaların psiko-sosyal ve fiziksel fonksiyonlarının artırılması, özür veya hastalığın duygusal sosyal etkilerinin azaltılması ve etik sorumluluğun geliştirilmesi ve yerleştirmesini amaçlamaktadır.

Ülkemizde tıbbi sosyal hizmet uygulamalarının büyük ölçüde hastane ortamında gerçekleştiriliyor olması önemli bir sınırlılık olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle tıbbi sosyal hizmetin kapsamı içinde yer alan koruyucu ve önleyici hizmetlerin geliştirilmesi amacıyla yapılacak çalışmalara ağırlık verilmesi gerekmektedir. Sosyal hizmet uzmanları özellikle müracaatçı gruplarıyla etkin çalışmalarını Aile Sağlığı Merkezleri, Klinikler, Sosyal Servisler ve Toplum Odaklı Ruh Sağlığı Merkezlerinde yerine getirmektedir.

Ülkemizde sağlık insan gücü planlaması yapılırken dünyada uygulanan diğer yöntemler dikkate alınmamaktadır. Bildiğimiz gibi dünyada ihtiyaç, talep, hedef ve nüfus-insan gücü oranı

olmak üzere dört yöntem kullanılmaktadır. Yalnızca bir yöntemin iyi olduğunu söylemek mümkün değildir. Her birinin avantajları ve dezavantajları bulunmaktadır. Bu yüzden planlama yaparken bütün yöntemler bir arada düşünülmelidir.

Ülkemizde sağlık insan gücü planlaması genellikle makro düzeyde Kalkınma Bakanlığı tarafından yapılmaktadır. Burada bina, derslik vb. fiziki altyapı ihtiyacı ve öncelikle hekim ve hemşire olmak üzere diğer sağlık insan gücü ile ilgili projeksiyonlar yapılmaktadır. Daha sonra Batıyla ve nüfus tahminleri ile kıyaslamalar yapılmakta ve genellikle doktora ve en çok da yatağa endeksli insan gücü planlaması yapılmaktadır. Sağlık insan gücü için gerekli bilgi, beceri ve niteliklere yönelik planlama yapılmamaktadır.

Ülkemizde sağlık insan gücü planlaması yapılırken sağlık sistemi içerisinde yer alan “tarafklar” dikkate alınmamaktadır. Genellikle doktor, hemşire, eczacı dış hekim ve sağlık memuru olmak üzere beş mesleği öngören planlar yapılmaktadır. Günümüzde ise sağlık hizmetleri bir sistem içerisinde yürütülmektedir. Bu sistem içerisinde ise birbiri ile devamlı bir etkileşim içinde bulunan “Taraflar” (hizmeti sunanlar, alanlar, hizmeti planlayanlar, finanse edenler, sağlık insan gücü, araçlar, eğitim vb.) yer almaktadır. Bu yüzden planlama yapılırken bu tarafların da dikkate alınması gerekmektedir. Ülkemizde sosyal hizmet uzmanlarının sağlık alanındaki planlaması yapılırken sosyal hizmet mesleğinin en önemli tarafları olan Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği ve Sosyal Hizmette Birlik Derneği ile mutlaka işbirliği içine girilmeli,

Derneklerin görüş ve önerileri il ve bölge planlaması yapılırken mutlaka dikkate alınmalıdır.

Ülkemizin bugünkü ve gelecekteki sağlık ihtiyaçları belirlenmeli, talep araştırması yapılmalı ve hedefler ortaya konarak birbiriyle bütünleşik değerlendirilmelidir. Ayrıca tüm bunları yapacak sağlık planlayıcıları ve yöneticileri yetiştirilmelidir. İhtiyaçlar belirlenirken nüfusun özellikleri göz önünde bulundurulmalıdır. Toplumun sağlık ihtiyaçları epidemiyolojik hızlar, yapılmış hastalık yükü çalışmalar ve üniversitelerin yaptıkları araştırmalar vb. kullanılarak ortaya konulabilir. Belirlenen ihtiyaçlarla talep edilen ihtiyaçlar uyuşmayabilir. Çünkü talep yöntemi mevcut duruma göre plan yapmayı öngörür. Bu yüzden ihtiyaçlar belli bir süreye bölünmeli ve kısa vadede talepler karşılanmaya çalışılmalıdır. Uzun vadede ise toplumu bilinçlendirmeli ve ihtiyaçları hissettirecek çalışmalar yapılmalı ve buna uygun planlar yapılmalıdır. Hedefler ortaya konmalıdır. Hedef yöntemi bir vizyon oluşturmak açısından önemlidir.

Özetle, Türkiye’de etkili bir sağlık insan gücü planlaması yapıldığını söylemek mümkün değildir. Sadece nüfusa kısmen de hedefe yönelik sağlık insan gücü planlaması yapılmakta ve diğer yöntemler birlikte kullanılmamaktadır. Ülkemizde sağlık insan gücü planlaması yaparken ne (amaç ve hedef), nasıl (yöntem), niçin (gerekçe), neyle (kaynak=para, fiziki altyapı, insan gücü, bilgi, zaman vb.), ne sürede ve ne zaman (uygulama) ve kim tarafından sorularına cevap aranmalıdır. Bu soruları dikkate alan ve bunlara cevap verebilecek şekilde yapılan bir planlama daha gerçekçi ve başarılı olacaktır. Özellikle Sağlık Bakanlığı’nın en küçük

birimi olsa dahi planlama yapılırken sosyal hizmet uzmanlarının ayrı bir başlık altında amaç, hedef, gerekçe vb kıstasları dikkate alınarak görevlendirilmelerin yapılması gerekir.

Sonuç olarak ülkemizde tıbbi sosyal hizmet uygulamalarının geliştirilmesi için sosyal hizmet uzmanlarının ayrı bir başlık altında değerlendirilerek nicelik ve nitelik açısından nüfus artış hızımız ve niteliği dikkate alınarak planlamanın yapılması gerekmektedir. Ülkemizde il, ilçe, köylerde mevcut durum analizinin yapılarak personel arz ve talep koşullarının belirlenmesi, mevcut çalışanların özlük haklarının geliştirilmesi, meslek örgütleriyle etkili bir iletişim ve işbirliğinin sağlanması, kurumlararası geçişlerin kolaylaştırılması, nicelik ve nitelik olarak sosyal hizmet uzmanlarının her kuruluşta artırılması gelecek yıllarda sağlık insan gücünde sosyal hizmet uzmanlarının istihdamında önemli stratejiler olacaktır.

KAYNAKLAR

Aydemir, İ. (2010). Türkiye'de Hasta Hakları Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme Araştırması, H.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Dikmetaş, E, ve İnan, N. (2000). *Sağlık İnsan gücü Planlaması. I. Ulusal Sağlık İdareci Kongresi*, 20-21 Mayıs, Ankara

DPT (2006). Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007- 2013), Resmi Gazete: 26215, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Ankara, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan9.pdf>, Erişim Tarihi: 20.09.2013

Duyan, V. (2003). Hastaların Karşılaştığı Sorunlar ve Çözümleri Odağında Tıbbi Sosyal Hizmet, *C. Ü. Tıp Fakültesi Dergisi*, 25(4), 39-44.

İşlek, N. (2005). Hemşirelik Hizmetlerine İlişkin İşyükü Analizine Dayalı İnsan gücü Planlaması: Klinik Ölçeğinde Bir Uygulama, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sağlık Kurumları Yönetimi Programı, Bilim Uzmanlığı Tezi, Ankara

Orhaner, E. (2006). Türkiye'de Sağlık Hizmetleri Finansmanı ve Genel Sağlık Sigortası, *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1: 3.

Sağlık Bakanlığı (1996). *Sağlık İnsan gücü Mevcut Durum Raporu*, Ankara

Sağlık Bakanlığı ve Yükseköğretim Kurulu (2010). *Türkiye'de Sağlık Eğitimi ve Sağlık İnsan gücü Durum Raporu*, Haziran, Ankara: YÖK Yayın No: 2010/1.

Stratejik Plan 2013-2017, <http://sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane/kitaplar/stratejikplan-turk.pdf>.

Temur, Y. ve Bakırcı, F. (2008). Sağlık Kurumlarının Performans Analizi: Bir VZA Uygulaması, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2): 261-282.

WHO (1981) *Global Strategy for Health for All By The Year 2000*, Geneva, s.20

Derleme

TÜRKİYE'DE SOSYAL HİZMET UZMANLARININ İSTİHDAM DURUMU

Employment Situation of Social Workers in Turkey

Selami TOPUZ*
Murat ÖZ**

* Ankara Üniversitesi
Sosyal Hizmet Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Öğrencisi
** Hacettepe Üniversitesi
Sosyal Hizmet Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Öğrencisi

ÖZET

Bu çalışmada, Türkiye'de sosyal hizmet uzmanlarının istihdam durumları incelenmiştir. Son yıllarda sosyal hizmet eğitimi veren yükseköğretim kurumlarının sayısının hızlı bir şekilde artmasına paralel olarak mezun sayısı da hızlı bir şekilde artmaktadır. Sosyal hizmet mesleğinin istihdam alanının geniş olması mezunlarının rahatlıkla iş sahibi olmasına imkan vermektedir. Diğer taraftan sosyal hizmet eğitimi veren yükseköğretim kurumlarının sayısı ve kontenjanlarının yükselmesi ile birlikte sosyal hizmet bölümü mezunlarının niceliksel artışının, gelecekte istihdamda iş gücü arz fazlasına yol açacağı düşünülmektedir. Bu çalışma ile sosyal hizmet mesleğinin kamu kurumlarındaki son 10

yıllık kadro ilanının analizi ve istihdam durumu tartışılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Sosyal Hizmet, Sosyal Hizmet Mesleği, İstihdam.

ABSTRACT

In this study, employment status of social workers in Turkey is examined. In recent years the number of social work graduates is rapidly increasing in parallel with the increase in the number of newly founded departments. Vast employment opportunities enable recent graduates to find jobs easily. On the other hand, it is anticipated that in the future, the quantitative increase in the number of social work departments and student quotas may lead to excess supply of social workers in the labour market. With this study, the employment status of social workers and the analysis of the announcements of available social worker positions in public institutions in the last decade are discussed.

Key Words: Social Work, Social Work Profession, Employment.

SOSYAL HİZMET MESLEĞİ

Sosyal hizmet konusunda literatürde birçok tanım bulunmakla birlikte akademisyenler, mesleğin uygulayıcıları ve meslek örgütleri tarafından net bir tanım ortaya konulmamıştır. Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu (IFSW) tarafından yapılan tanıma göre sosyal hizmet, "insan hakları ve sosyal adalet ilkelerini temel alan; sosyal değişimi destekleyen, insanların iyilik durumunun geliştirilmesi için insan ilişkilerinde sorun çözmeyi, güçlendirmeyi ve öz-gürleştirmeyi amaçlayan ve bunun için insan davranışına ve sosyal sistemlere ilişkin teorilerden yararlanarak insanların çevreleri ile etkileşim noktalarına

müdahale eden bir meslektir" (Duyan, 2010: 6). Mesleğe bu yönüyle bakıldığında, sosyal hizmetin yalnızca insan ve insan davranışı ile ilgilenmediği, bireyin bulunduğu çevresini de değerlendirdiği anlaşılmaktadır.

Sosyal refah kurumlarının zaman içerisinde gelişmesiyle, sosyal hizmet bir meslek olarak formel yapıda sosyal refah kurumlarının arasında yer almıştır. Bu kurumlar içerisinde sosyal hizmet mesleğine ihtiyaç duyulması, hizmetlerin belirli bir aşamasında mekanik düzenlemelerden çok insani gelişmelerin ve değerlerin fazlalaşması ve hizmetlerin amacına ulaşabilmesi için bir takım bilgi, beceri ve davranışların gerekliliğini zorunlu kılmıştır (Kut, 1998: 8). Sosyal hizmet doğduğu günden bugüne mesleki bir sorumluluk olarak, gereksinim içinde olan bireylerin refah ve iyilik hallerini yakından etkileyen sosyal politikaların oluşturulmasına katkıda bulunmuştur (Daniş, 2007: 52). Sosyal hizmet mesleğini önemli kılan noktalardan biri ise, dezavantajlı konumda bulunan bireylere yönelik sosyal politikalara olumlu yönde etki etmesidir.

Değişen düzen içerisinde sosyal refah sistemleri kapsamında yer alan bazı meslek, disiplin ve kurumların yaşam ve sorunların değişip-farklılaşmasına paralel olarak bazı sosyal politika ve sosyal refah kurumlarının yetersiz kalması sosyal hizmet mesleğini doğurmuştur (Acar ve Duyan, 2003: 2).

Sosyal hizmet eğitimi ve dil (terminoloji) alanında yeni bir tartışma yaşanmaya başlamıştır. Hem sosyal hizmet eğitim modeli Batıdan büyük ölçüde (ABD ve İngiltere'den) alınmış, hem de meslekle ilgili kavramlar Batı dillerinden (İngilizce) aktarılmıştır. Mesleğin adı için

İngilizce'deki "social work" yerine iki ayrı karşılık önerilmiş ve bugün her ikisi de kullanılmaktadır: Bunlar "sosyal hizmet" ve "sosyal çalışma"dır. Meslek elemanı adı olan "social worker" için de başlarda sosyal hizmet mütehassısı, (daha sonra mütehassısının Türkçe karşılığı ile yer değiştirmesi sonucu sosyal hizmet uzmanı) ve sosyal çalışmacı önerilmiş bugün bunların da her ikisi kullanılmaktadır. Bu tartışma verilen örneklerle sınırlı olmadan günümüze değin sürmüş ve meslek, terminolojik düzeyde bir oturmuşluğa henüz kavuşmamıştır (Karataş, 2002: 301). Mesleğin terminolojik olarak bir oturmuşluğa ulaşmaması bir kavram karmaşasına yol açarken, aynı zamanda kamu kurumlarında ve özel kurumlarda mesleğin ünvanı konusunda ikiliklere neden olmaktadır. Kamu kurumlarında mesleğin ünvanı sosyal çalışmacı iken özel kurum ve kuruluşlarda sosyal hizmet uzmanı ünvanı tercih edilebilmektedir. Bu çalışmada sosyal hizmet uzmanı kullanılmaktadır.

Ülkemizde meslek elemanı yetiştirilmesi konusunda önemli bir ihtiyacı gideren sosyal hizmet bölümleri son yıllarda giderek artış göstermektedir. Bölümlerin hızlı bir şekilde artması, kontenjan sayısını arttırmıştır. 2009 yılında 550 olan kontenjan sayısı 2013 yılında 4376'ya ulaşmıştır (Bkz. Tablo 1). Son beş yılda yüzde 796 artan kontenjan sayısı önümüzdeki yıllarda da artacak gibi görünmektedir.

Ülkemizdeki sosyal hizmet bölümü sayısına Kıbrıs Türk Cumhuriyetindeki iki sosyal hizmet bölümü de dâhil edilmiştir. Bu bölümlerin dâhil edilme nedenleri ise Kıbrıs'taki üniversite mezunlarının Türkiye'deki üniversitelerdeki mezunlarla aynı haklara sahip

Tablo 1. Sosyal Hizmet Eğitimi Veren Bölümlerin Yıllara Göre Kontenjanları

YIL	Öğrenci Alan Sosyal Hizmet Bölüm Sayısı	KONTENJAN
2009	9	550
2010	11	727
2011	15	1956
2012	24	3717
2013	32	4376

olmaları ve Türkiye'deki uzman sayısı etkilemeleridir.

MEZUNLARIN DURUMU

Ülkemizde 7355 sayılı Sosyal Hizmetler Enstitüsü Kurulmasına Dair Kanun ile 1961 yılında Sosyal Hizmetler Akademisi kurulmuştur. 1967 yılında ise Hacettepe Üniversitesi Sosyal ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bölümü kurulmuştur. Mezun veren iki sosyal hizmet bölümü 1982 yılında Yüksek Öğretim Kanunu ile birleştirilerek Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu olarak eğitim faaliyetine devam etmiştir (Özdemir, 1999: 24-25). Ülkemizde 2000'li yıllara kadar okul/bölüm sayısında bir artış olmamış ve bu durum mezun sayısının sınırlı kalmasına neden olmuştur. Sosyal hizmet bölüm sayısının hızlı bir şekilde artmasıyla uzman sayısı da hızlı bir şekilde artmaya devam etmektedir.

Topuz ve Öz (2012: 242) tarafından 2011 yılında yapılan çalışmada ülkemizdeki sosyal hizmet bölümü mezun sayısı 4348 kişi olarak bulunmuştur. 2013 yılında ise sosyal hizmet eğitimi veren yedi üniversite mezun verebilmektedir.

Bu üniversitelerden mezun olanların sayısı Tablo 2'de verilmiştir (Bkz. Tablo 2).

Sosyal hizmet bölüm sayılarının hızla artmasıyla mezun sayısı da artış gösterecektir. 2011 yılında Erzurum Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesinde açılan sosyal hizmet bölümü öğrencileri 2015 yılında mezun olabilecekleridir. Açıköğretim mezunlarıyla birlikte 2015 yılından sonra mezun sayısı hızla artacak ve ihtiyacın karşılanmasının yanında mezun konusunda talep fazlasına ulaşılabilecektir. Mevcut istihdam alanlarının yanına yeni istihdam alanları oluşturulamazsa önümüzdeki yıllarda sosyal hizmet uzmanlarının istihdam sorunu ile karşı karşıya gelineceği düşünülmektedir. Bunun yanında diğer yükseköğretim kurumlarında pasif (eğitime başlamamış) durumda olan sosyal hizmet bölümlerinin de mezun vereceği düşünülürse ilerleyen yıllarda mezun sayısının daha fazla artış göstereceği söylemek yanlış olmayacaktır.

Gelecekte nasıl bir tablo ile karşılaşılacağı konusunda Topuz ve Öz (2012: 242) tarafından yapılan "Türkiye'de Sosyal Hizmet Eğitimi Veren Yükseköğretim Kurumları, Mezunların

Tablo 2. Sosyal Hizmet Bölümlerinden Mezun Olanların Sayısı

NO	ÜNİVERSİTE	SOSYAL HİZMET EĞİTİMİNE BAŞLAMA YILI	MEZUN SAYISI
1	Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü	1961	4233
2	Başkent Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü	2002	169
3	Adnan Menderes Üni. Sosyal Hizmet Bölümü	2006	285
4	Sakarya Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü	2006	210
5	Selçuk Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü	2006	205
6	Ankara Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü	2007	177
7	Düzce Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü	2009	35
TOPLAM			5314

Kaynak: Alptekin K., Topuz S. ve Zengin O. tarafından 28-30 Kasım 2013 tarihlerinde Kocaeli Üniversitesi tarafından düzenlenen Sosyal Hizmet Sempozyumu'nda "Sosyal Hizmet Eğitiminde Son Durum: Tespitler, Analizler ve Öneriler" başlıklı sunumdan alınmıştır.

İstihdam Durumları ve Öngörüler" isimli çalışmada 2030 yılında sosyal hizmet uzmanı sayısı 60 bine yaklaşması öngörülmüştür. Bölümlerin hızlı bir şekilde artması bu sayıya ulaşılabilceğini kanıtlar niteliktedir. Bu durum göz önüne alındığında 15-20 yıl sonra çok ciddi bir biçimde mesleğin sorunlarla karşılaşacağı açıktır. Bu nedenle sorunu erken tespit etmek ve bunun için gerekli önlemleri almak faydalı olacaktır. Yeni istihdam alanlarının yaratılması, kamuda ve özel kurumlarda sosyal hizmet mesleğinin kadro sayısının fazlaştırılması, sosyal hizmet eğitiminin daha nitelikli hale getirilmesi, farklı yükseköğretim kurumlarında yer alan sosyal hizmet bölümlerinin belirli bir standardı

ve birliği yakalaması gelecekte sorunun çözümüne katkı sağlayabilecektir.

İSTİHDAM DURUMU

Sosyal hizmet bölümünden mezun olanlar "Sosyal Çalışmacı/Sosyal Hizmet Uzmanı" unvanını almaktadır. Sosyal hizmet uzmanları kamu kurumlarında ve özel kuruluşlarda istihdam edilebilmektedir.

Sosyal hizmet uzmanları, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (*Aile ve Sosyal Politikalar İl/İlçe Müdürlükleri, Sosyal Hizmet Merkezleri, Kreş ve Gündüz Bakımevleri, Çocuk ve Gençlik Merkezleri, Sevgi Evleri, Aile Danışma Merkezleri, Huzurevleri-Yaşlı Yaşam Evleri, Engelli*

Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri, Şiddet İzleme ve Önleme Merkezleri, Darülaceze, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları), Sağlık Bakanlığı (*Türkiye Halk Sağlığı Kurumu Başkanlığı, Türkiye Kamu Hastaneleri Kurumu Başkanlığı, Hastaneler-Hasta Hakları Birimi, Sosyal Servisler, Çocuk İzleme Merkezleri*), Adalet Bakanlığı (*Ceza İnfaz Kurumları, Çocuk Mahkemeleri, Aile Mahkemeleri, Denetimli Serbestlik*), Gençlik ve Spor Bakanlığı, Kredi ve Yurtlar Kurumu (*Yükseköğrenim Yurtları*), Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Emniyet Genel Müdürlüğü, Türk Silahlı Kuvvetleri (*Askeri Hastaneler, Rehabilitasyon Merkezleri, Gazi ve Şehit Yakınları Birimleri*) Üniversiteler (*Hastaneler, Mediko-Sosyal Merkezler, Sağlık Spor ve Kültür Daire Başkanlıkları*), Güneydoğu Anadolu Projesi Kalkınma İdaresi Başkanlığı (GAP), Yerel Yönetimler, Özel Kurum ve Kuruluşlar, Uluslararası Kuruluşlar ve Sivil Toplum Örgütlerinde istihdam edilmektedir.

Sosyal hizmet uzmanlarının çalıştıkları özel kuruluşlar arasında huzurevleri, çocuk yuvaları, rehabilitasyon merkezleri ve sivil toplum kuruluşları yer almaktadır. 2000'li yılların başlarında Özel Eğitim Merkezinin açılabilmesi için sosyal hizmet uzmanı çalıştırılması zorunlu tutulmaktaydı. Özel Rehabilitasyon ve Eğitim Merkezleri Yönetmeliği ile yapılan düzenlemelerde özel rehabilitasyon merkezlerinde çalıştırılması zorunlu olan meslek grupları sınırlandırılmasına gidilmiş ve sosyal hizmet uzmanlarına çalıştırılması zorunlu meslek elemanları arasında bir seçenek olarak yer verilirken, konu işverenin tercihine sunulmuştur. Sosyal hizmet uzmanı sayısının az olmasının etkisiyle alınan bu kararın, ilerleyen

zamanlarda mezun sayısının artması ve yeterli insan kaynağının oluşması halinde yeniden gözden geçirilmesi faydalı olabilecektir. Bu kararın mesleğin özel sektördeki konumunu etkilediği ve etkilenmenin olumsuz yönde olduğu kabul edilmekle birlikte özel sektörde sosyal hizmet uzmanının çalışma alanını daralttığı düşünülmektedir.

Sosyal hizmet uzmanları (sosyal çalışmacı), kamu kurumlarında 657 sayılı Devlet Memurları Kanununun 36'ncı maddesinde memur sınıflarında Sağlık Hizmetleri ve Yardımcı Sağlık Hizmetleri sınıfında "Sosyal Hizmetler Mütahassısı" ünvanı ile istihdam edilmektedir (Devlet Memurları Kanunu). Bu unvan bazı yasa ve yönetmeliklerde sosyal çalışmacı olarak tanımlanmıştır. Ayrıca kadronun sağlık sınıfı olarak tanımlanması bölümden mezun olan erkeklerin sağlık sınıfı yedek subay askerlik yapabilmelerine olanak sağlamaktadır.

Sosyal hizmet bölümü mezunları kamu kurum ve kuruluşlarına, Kamu Personeli Seçme Sınavı (KPSS) ile atanabilmektedir. Mezunlar B grubu kadro niteliği taşıyan tüm kadrolu ve sözleşmeli personel alımlarında lisans düzeyi için KPSS Puan 3 türünde tercih yapabilmektedir. Ülkemizde mezun sayısının artmasına paralel olarak kamu kurumlarına atanmak için Kamu Personeli Seçme Sınavına (KPSS) giren kişi sayısı da artış göstermektedir. Geçmiş yıllarda boş kalan sosyal hizmet uzmanı/sosyal çalışmacı kadroları son yıllarda hızlı bir şekilde atamalar yapılmaktadır. 2008 yılı KPSS sınavı ile yapılan atamada boş kalan kadrolar mevcutken 2012 ve 2013 yılında yapılan atamalarda bütün kadroların dolması bu durumu kanıtlar niteliktedir.

Özel sektördeki istihdam alanlarındaki belirsizlikler ve sağlıklı veri toplanamaması nedeni ile bu çalışmada istihdam alanları olarak yalnızca kamu kurumlarına yer verilmiştir. Sosyal hizmet uzmanlarının son 10 yıldaki Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM) tarafından yapılan merkezi yerleştirmeleri incelenmiştir. ÖSYM 2004 yılından itibaren kontenjan kılavuzunu internet sitesinden elektronik olarak yayınlamaktadır. Tablo 3'de yer alan bilgiler ÖSYM tarafından yapılmakta

olan merkezi yerleştirme kontenjanlarının kılavuzdan alınan bilgilerini kapsamaktadır.

Ayrıca bu sayılarda merkezi yerleştirme yapmadan kadro ilanına çıkan Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) de yer almaktadır. TSK'ya ait atama bilgilerine www.memurlar.net adresinden ulaşılmıştır.

Sosyal hizmet uzmanlarının 10 yıllık kadro alımlarını incelediğimizde **4114** kadronun açıldığını görmekteyiz. Kadro ilanlarında en çok alımı Sağlık

Tablo 3. Sosyal Hizmet Uzmanı Atamalarına İlişkin Son 10 Yıldaki Kontenjan Sayısı

KURUM - YIL	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	TOPLAM
Sağlık Bakanlığı	-	80	-	268	149	298	130	378	71	141	1515
ASPB	15	150	120	39	54	70	85	342	141	292	1308
Adalet Bakanlığı	71	65	142	64	84	44	33	134	221	40	898
(AFAD)	-	-	-	-	-	-	48	38	13	12	111
Kredi ve Yurtlar Kurumu	-	-	-	-	-	-	48	38	6	-	92
Üniversiteler	3	7	2	5	5	8	3	6	7	7	53
Türk Silahlı Kuvvetleri	-	-	-	2	2	1	31	7	-	1	44
Emniyet Genel Müdürlüğü	-	-	-	-	-	10	5	19	-	-	34
Göç İdaresi Genel Müdürlüğü	-	-	-	-	-	-	-	-	-	27	27
Diğer Kurumlar	-	1	-	1	1	5	-	16	3	5	32
TOPLAM	89	303	264	379	295	436	383	978	462	525	4114

Bakanlığının yaptığı, onu sırasıyla Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (*Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü ve diğer bazı kurumlar 2011 yılında kapatılarak kurumsal olarak Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığına (ASPB) bağlanmıştır. Mülga olan bu kurumların kadro ilanları ASPB kategorisi adı altında verilmiştir.*) ve Adalet Bakanlığına bağlı kurumların izlediğini görmekteyiz. Ayrıca Bakanlıkların yanı sıra Afet ve Acil Durum Müdürlüğü, Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğü ve Emniyet Genel Müdürlüğü'nün de kadro alımlarını görmekteyiz.

Erbay ve Sevin tarafından (2013: 37-38) Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmet bölümü son sınıfında yer alan 83 öğrencileriyle yapılan çalışmada mezuniyet sonrası en çok çalışılmak istenen kurum olarak Sağlık Bakanlığı birinci, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ikinci sırada yer almıştır. Öğrencilerin tercihleri ile kadro ilanlarının bir birine yakın olduğu görülmektedir.

Son 10 yılın ortalaması alındığında yılda yaklaşık 400 kadronun açıldığı görülmektedir. Buna karşılık 2013 yılında

sosyal hizmet bölümlerinin 4376 kontenjanının olduğu ve bu kontenjanların da dolu olduğunu varsayarsak, 4 yıl sonra 4 binin üzerinde mezun olabileceği öngörülmektedir. Kadro alımları artmazsa 2017 yılından itibaren mezunların yalnızca yüzde 10'unun kamu kurumlarına atanabileceği düşünülmektedir. Bu durum sonucunda sosyal hizmet mezunlarının kamu ve özel sektörde daha zor koşullarda istihdam edilebileceği ve sosyal hizmet mesleğinin rahatlıkla iş bulabilen meslek imajının zedelenebileceği düşünülmektedir.

Kamu kurumlarındaki sosyal hizmet uzmanlarının sayısına baktığımızda, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ilk sırada olduğunu ve sırasıyla Sağlık ve Adalet Bakanlıklarının geldiğini görmekteyiz. KPSS kadro atamalarıyla birlikte kurumlardaki uzman sayıları değişebilecektir.

Sosyal hizmet mezunları konusunda diğer bir husus ise 2 yıllık önlisans programı mezunlarıdır. Bu program mezunlarının görev alanı henüz tanımlanmamıştır. Sosyal hizmet önlisans mezunları, kamu kurumlarının genel idari hizmetler sınıfındaki memurluk

Tablo 4. Kamu kurumlarındaki Sosyal Hizmet Uzmanı Sayısı

NO	KURUM ADI	SAYI
1	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı	1149
2	Sağlık Bakanlığı	605
3	Adalet Bakanlığı	333
4	Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğü	59
5	Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı	40
TOPLAM		2206

Kaynak: Topuz ve Öz (2012)

kadrolarını diğer 2 yıllık bölüm mezunları gibi tercih edebilmektedirler. Ayrıca program mezunları Dikey Geçiş Sınavı (DGS) ile 4 yıllık lisans programlarına geçiş hakkına sahip olabilmektedir. Öyle ki 2013 yılında 600 kişi 4 yıllık lisans programlarına yerleşmeye hak kazanmıştır.

Sosyal hizmet uzmanlarının istihdam durumları konusunda mesleki örgütlenmelerin de önemi büyüktür. Mesleki örgütlenme ile ilgili 1982 yılı öncesinde farklı dernekler kurulsa da 1988 yılında kurulan Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği bu alanda önemli bir ihtiyacı gidermektedir (Karataş, 2002: 300). 2013 yılında ise Sosyal Hizmet Meslekte Birlik Derneği kurulmuş ve mesleki örgüt sayısı ikiye çıkmıştır. Sosyal hizmet uzmanlarının mali, sosyal ve özlük haklarının geliştirilmesi, meslek yasasının çıkarılması ve meslek odasının kurulması konularında meslek örgütlerin yapacağı çalışmalar uzmanlara katkı sağlayacaktır.

SONUÇ

Ülkemizde son yıllarda Avrupa Birliği ile uyum çalışmaları kapsamında çıkarılan bazı yasalarda sosyal hizmet uzmanı istihdamı zorunlu hale getirilmiş ve bu durum uzman ihtiyacını arttırmıştır. İlk sosyal hizmet uzmanı mezunlarının verildiği 1965 yılından günümüze kadar sosyal hizmet uzmanı ihtiyacının giderek arttığı ve bu artan ihtiyaca karşılık meslek elamanı yetiştirecek bölüm sayısının 2000'li yıllara kadar tek üniversiteden yetiştirildiği bilinmektedir. Ülkemizde yükseköğretimde üniversitelerin sayısını arttıran politikalarla birlikte birçok farklı yükseköğretim bölümünde olduğu gibi sosyal hizmet bölümünde de artış görülmektedir.

Bölmelerin hızlı bir şekilde açılmasının sosyal hizmet uzmanı ihtiyacının hızlı bir şekilde karşılanması açısından olumlu bir etki sağlayacağı düşünülmektedir. Ancak mezun sayısının artmasıyla birlikte sosyal hizmet uzmanlarına duyulan ihtiyacın karşılanmasının yanında bu artışın mesleği belli bir doyuma ulaştırabileceği ve ihtiyaç fazlası bir durumu ortaya çıkarabileceği öngörülmektedir.

Kamu kurumlarının sosyal hizmet uzmanı atamalarını incelediğimizde son 10 yılda 4114 kişilik kadronun açıldığını görmekteyiz. 2004 ile 2010 yılları arasındaki kadrolarda tercih edilmeyen birçok kontenjanın olduğu bilinmektedir. Bunun temel nedeni de o dönemde mevcut mezun sayısının açılan kadro sayısını karşılayamamasıdır. Son yıllarda mezun sayısının artmasıyla birlikte atamalarda boş kadro kalmamakta ve buna paralel olarak atamalar daha önceki yıllara oranla yüksek puanlarla gerçekleşmektedir. Atamalar bu şekilde devam ettiği takdirde kamu kurumlarında kadro sayılarının artırılmaması halinde sosyal çalışmacı atamalarının giderek zorlaşacağı düşünülmektedir. Bu durum, birçok fakülte mezununun da karşı karşıya olduğu atanamama durumunu ortaya çıkaracak ve atanamayan sosyal hizmet uzmanlarının olacağı tahmin edilmektedir.

Atanamayan mezunların olması işsizlik sorununu da beraberinde getirecektir. İşsizlik sorunu sosyal hizmet bölümlerinin tercih edilme durumunu etkileyecek ve üniversitelerin sosyal hizmet bölümlerini etkileyecektir. Ayrıca Sosyal hizmet bölümlerin hızlı bir şekilde artması bölümler arasında bilimsel bir rekabet yaratmasının yanında bölümlerin eğitim kalitesi hakkında ilerleyen

dönemlerde soru işaretleri yaratabilir. Eğitim kalitelerinin farklı olması sosyal hizmet öğrencileri ve mezunları arasında farklılaşmalar oluşturmakla birlikte mezuniyet sonrası nitelik ve nicelik açısından sorunlar doğurabileceği düşünülmektedir. Diğer taraftan sosyal hizmet uzmanı sayısının fazla olması mesleki anlamda daha çok kamuoyu baskısı yaratılması açısından olumlu bir sonuç doğuracaktır.

Sosyal hizmet uzmanlarının istihdam durumunun geleceğine yönelik bugünden bazı önlemlerin alınması gerekmektedir. Örgün öğretim ve Açıköğretim bölümlerinin öğrenci kontenjanlarının ihtiyaca göre planlanması veya azaltılması ve meslek örgütleriyle birlikte sosyal hizmet bölümlerinin mezuniyet sonrasındaki istihdam alanları (kamu ve özel sektör) konusunda birlikte çalışmalar yapılması gerekmektedir. Sosyal hizmet uzmanı kadrosunda yalnızca uzmanların çalışması ve Bakanlıkların merkez teşkilatlarındaki kariyer meslek kadrolarına sosyal hizmet uzmanlarının da atanabilmesi sağlanmalıdır. Tüm bunlarla birlikte sosyal hizmet uzmanlarının lisansüstü eğitim programlarına yönelmesi, güncel mesleki araştırma ve kuram gibi bilimsel gelişmeleri yakından takip etmesi önemlidir. Uzmanların mesleğinde donanımlı hale gelecek şekilde kendini yetiştirerek hizmet verdiği alanlarda daha çok söz sahibi olması, ihtiyacı hissettirmesi ve plan ve programlarda aktif olarak söz sahibi olmaları gerekmektedir.

Sonuç olarak sosyal hizmet uzmanları rahat bir şekilde kamu kurumlarına atanabilmekte ve özel kurumlarda iş bulabilmektedir. Mezunların istihdamı konusunda plansız ve hızlı bir şekilde açılan bölümlere paralel olarak

istihdam alanlarının fazlaştırılması ve yeni istihdam alanlarının yaratılması gerekmektedir. İstihdamın arttırılmaması ve yeni istihdam alanlarının geliştirilememesi durumunda sosyal hizmet uzmanları arasında işsizlik sorunu ile karşı karşıya kalınacaktır.

KAYNAKÇA

Acar, H. ve Duyan, G. Ç. (2003). Dünya'da Sosyal Hizmet Mesleğinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 14 (1), 1-19.

Danış Z. (2007). Sosyal Hizmet Mesleği ve Disiplininde Sosyal Politikanın Yeri ve Önemi. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 18 (2), 51-64.

Devlet Memurları Kanunu. <http://www.mevzuat.gov.tr/> (Son Erişim Tarihi: 01.10.2013).

Duyan, V. (2010). *Sosyal Hizmet Temelleri Yaklaşımları Müdahale Yöntemleri*. Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayınları No:16.

Erbay E. ve Sevin Ç. (2013). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmet 4. Sınıf Öğrencilerinin Eğitim Süreçlerine ve Gelecekteki Meslek Yaşamlarına İlişkin Görüşleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 24 (1), 25-39.

Karataş, K. (2002). Sosyal Hizmet Eğitiminin Dünü, Bugünü ve Geleceği. Kasım Karataş. (Ed.) (ss 297-302). 5. *Ulusal Sosyal Hizmetler Konferansı Değişen Türkiye'de İnsan Hakları Açısından Sosyal Hizmetler*. Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi Yayın No:006.

Kut, S. (1988). *Sosyal Hizmet Mesleği: Nitelikleri, Temel Unsurları, Müdahale Yöntemleri*. Ankara.

Memurlar net (n.d.) iş ilanları, internet kaynağı: <http://www.memurlar.net> Son Erişim Tarihi: 01.10.2013.

Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi (2004). ÖSYS Tercih Kılavuzları - KPSS Tercih Kılavuzları, www.osym.gov.tr (Son Erişim Tarihi: 01.10.2013).

Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi (2005). ÖSYS Tercih Kılavuzları - KPSS Tercih Kılavuzları, www.osym.gov.tr (Son Erişim Tarihi: 01.10.2013).

Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi (2006) ÖSYS Tercih Kılavuzları - KPSS Tercih Kılavuzları, www.osym.gov.tr (Son Erişim Tarihi: 01.10.2013).

Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi (2007) ÖSYS Tercih Kılavuzları - KPSS Tercih Kılavuzları, www.osym.gov.tr (Son Erişim Tarihi: 01.10.2013).

Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi (2008) ÖSYS Tercih Kılavuzları - KPSS Tercih Kılavuzları, www.osym.gov.tr (Son Erişim Tarihi: 01.10.2013).

Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi (2009) ÖSYS Tercih Kılavuzları - KPSS Tercih Kılavuzları, www.osym.gov.tr (Son Erişim Tarihi: 01.10.2013).

Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi (2010) ÖSYS Tercih Kılavuzları - KPSS Tercih Kılavuzları, www.osym.gov.tr (Son Erişim Tarihi: 01.10.2013).

Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi (2011) ÖSYS Tercih Kılavuzları - KPSS Tercih Kılavuzları, www.osym.gov.tr (Son Erişim Tarihi: 01.10.2013).

Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi (2012) ÖSYS Tercih Kılavuzları - KPSS Tercih Kılavuzları, www.osym.gov.tr (Son Erişim Tarihi: 01.10.2013).

Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi (2013) ÖSYS Tercih Kılavuzları - KPSS Tercih Kılavuzları, www.osym.gov.tr (Son Erişim Tarihi: 01.10.2013).

Özdemir, U. (1999). Türkiye'de Sosyal Hizmet Eğitimi. N.G. Koşar (Ed.). *Prof. Dr. Sema Kut'a Armağan: Yaşam Boyu Sosyal Hizmet*. (s. 21-32) Ankara: H.Ü. Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayın No:4.

Topuz S. ve Öz M. (2012). Türkiye'de Sosyal Hizmet Eğitimi Veren Yükseköğretim Kurumları, Mezunların İstihdam Durumları ve Öngörüler. *Sosyal Hizmet Sempozyumu*

2011. 50. Yılında Türkiye'de Sosyal Hizmet Eğitimi: Sorunlar, Öncelikler ve Hedefler. 15-16 Aralık 2011. (s. 239-246). Ankara.

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET DERGİSİ YAZIM KURALLARI

Genel Kurallar

- Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisinde, sosyal hizmet alanındaki bilimsel çalışmalar Türkçe ya da bir yabancı dilde yayınlanır.
- Dergide derleme makaleler, araştırma makaleleri, bildirimler, yayın değerlendirme ve tartışma yazıları, editöre mektuplar, örnek olaylar yer alır.
- Dergiye gönderilen yazılar yayınlanmasa bile iade edilmez.
- Dergide yayınlanan yazılarda ifade edilen görüşler yazarlarına aittir.
- Bu dergide TUBA ve TÜBİTAK'ın yayın etiğine uygun yazılar yayınlanır.

Yazım ve Sunum Kuralları

- Makaleler özeti, anahtar sözcükleri ve kaynakçayı içerecek şekilde 5000 ile 8000 sözcük arasında olmalıdır.
- İki tip yazı şablonu (araştırma ve derleme) derginin web sitesinde mevcuttur: <http://www.tsh.hacettepe.edu.tr/>
- Metin, kenarlardan yeterli boşluk (soldan 3,5, sağdan 3, üstten ve alttan 3'er cm.) bırakılarak, 1,5 aralıkla bilgisayarla arial 11 punto kullanılarak yazılmalıdır.
- Metin blok (sağa sola dayalı), satırbaşı verilmeden ve paragraflar arasında satır boşluğu bırakmadan, otomatik olarak, altı nokta boşluk bırakılarak hazırlanmalıdır.
- Metin, tsh@hacettepe.edu.tr adresine e-posta ile gönderilmelidir (bir isimli -yazar bilgisi içeren- ve bir isimli ayrı adlarla Word formatında kaydedilmiş iki dosya).
- Yazı; sırasıyla çalışmanın türü (araştırma, derleme veya vaka sunumu), başlığı, yazar adları, yazarların bağlı oldukları kurumlar, iletişim kurulacak yazarın iletişim bilgileri (posta adresi, telefon, faks, e-posta) ve çalışmanın daha önce yayınlanmadığını ya da yayınlanmak üzere hâlihazırda başka bir yayın organına gönderilmediğinin bildirimini içeren **ayrı bir başlık sayfası** ile gönderilmelidir.
- Yazının diğer bölümleri şu sıraya uygun olmalıdır: Sola dayalı, alt alta, Türkçe ve yabancı dilde başlık, Türkçe özet, anahtar sözcükler, yabancı dilde özet, yabancı dilde anahtar sözcükler, metin ve kaynakça (yararlanılan kaynaklar).
- Çizelge içermeyen bütün görüntüler (fotoğraf, çizim, harita vs.) şekil olarak adlandırılmalıdır. Bütün çizelgeler ve şekiller, ayrı ayrı, Çizelge: 1 ya da Şekil: 1, düzeni içinde sıralandırılmalıdır.
- Çizimler bilgisayardan çıkarılmadı ise beyaz aydınlar kağıt üzerinde çini mürekkebi ile çizilmelidir. Fotokopiler kesinlikle kabul edilmez. Fotoğraflar siyah/beyaz, net ve parlak fotoğraf kağıdına basılmış olmalıdır. Renkli fotoğraflar ve fotokopiye çekilmiş fotoğraflar kabul edilmez. Ayrıca, her bir şeklin metin içinde gireceği yer açık bir biçimde gösterilmelidir.

- Çizelge ve şekillerin eni 14 boyu 20 cm'den büyük ya da eni 8 cm'den küçük olmamalıdır.
- Yabancı dilde yazılan özetler İngilizce, Almanca ya da Fransızca dillerinden birinde olmalıdır. Türkçe ve yabancı dildeki özetler ortalama 150'şer sözcüğü geçmemelidir.
- Satır sonlarında sözcükler kesinlikle hecelerine bölünmemelidir.

Kaynakça Bağlacı ve Dipnot Düzeni Kuralları

- Kaynakça bağlacı, kaynağı metin içinde belirtmek için aşağıdaki örnekler çerçevesinde kullanılır:
- Tek yazarlı bir yazıdan alıntı yapılmışsa: (Korkut, 1999: 26)
- İki yazarlı bir yazıdan alıntı yapılmışsa: (Korkut ve Terim, 1999: 42)
- Üç ve daha fazla yazarı olan bir yazıdan alıntı yapılmışsa: (Korkut ve diğ., 1999: 22). Ancak atıfta bulunulan kaynağın tüm abecesel düzeni kaynakça bölümünde mutlaka yer almalıdır.
- Aynı konuda birden fazla yazıdan alıntı yapılmışsa: (Korkut, 1999: 26; Korkut ve Terim, 1999: 42; Korkut ve diğ., 2000: 22)
- İçeriği genişletmek için dipnot kullanımı tavsiye edilmemektedir.
- Metinde bir açıklama yapmak gerekiyorsa ilgili yere (*) simgesi konarak, açıklama aynı sayfanın altına 10 punto Times New Roman karakteri ile yazılır.

Kaynakça Düzeni Kuralları

- Yararlanılan kaynaklar **Kaynakça** bölümünde yazarların soyadlarına göre abecesel düzende sıralandırılmalı ve aşağıdaki örneklere göre düzenlenmelidir:

Kitap

- Payne, M. (2005). *Modern social work theory* (3rd ed.). Chicago, Ill.: Lyceum Books, Inc.

Kitap Bölümü

- Brown, S. A., Aarons, G. A., & Abrantes, A. M. (2001). Adolescent alcohol and drug abuse. In C. E. Walker & M. C. Roberts (Eds.), *Handbook of clinical child psychology* (3rd ed., pp. 757-775). New York: Wiley.

Tek Yazarlı Makale

- Wilson, K. (1996). "Children and Literature", *British Journal of Social Work*, 26 (1), 17-36.

İki Yazarlı Makale

- Wilson, K. ve Ridler A. (1998). "Children and Internet", *British Journal of Social Work*, 28 (1), 13-35.

Üç ve Daha Fazla Yazarlı Makale

- Karen, K., Miller, A., Johnson, C., Jane, B., Ridley, A. (1998). "Social Work and Mental Health", *Social Work*, 28 (1), 13-35.

Kaynak kullanımıyla ilgili daha ayrıntılı bilgi için derginin web sitesinde (<http://www.tsh.hacettepe.edu.tr/>) yayınlanan APA 5 rehberini inceleyiniz.

MANUSCRIPT GUIDELINES FOR THE *JOURNAL OF SOCIETY AND SOCIAL WORK*

General Rules

- The *Journal of Society and Social Work* publishes scientific studies in the field of social work either in Turkish or in a foreign language.
- The *Journal* includes review articles, research articles, PhD dissertation abstracts, paper presentations (provided that the venue of the presentation is stated), articles on publication reviews and discussions, letters to the editor, and case studies.
- The manuscripts which have been published elsewhere or which are presently under review by another journal or press will not be considered for publication.
- The manuscripts which include discrimination of any kind will not be published.
- The manuscripts submitted to the *Journal* are not returned, even if they are not published.
- Authors are responsible for the opinions expressed in their works.
- The manuscripts which comply with the publication ethics of TUBA and TUBITAK are published in this journal.

Manuscript Submission

- Articles should be between 5,000 and 8,000 words, including abstract, keywords and references.
- Two types of manuscript templates (research and review) available at the web site of the journal: <http://www.tsh.hacettepe.edu.tr>
- The manuscript should be prepared in block style, omitting paragraph indents and blank lines between paragraphs.
- Manuscripts should be sent via e-mail (including two copies of word document one **with author information**, and one **with anonymous**) direct to tsh@hacettepe.edu.tr.
- The article should be preceded by an initial cover page as a separate document indicating; Type of work (research, review or case report) Title, Author Names and Organisational Affiliations; Corresponding Author Contact Details (postal address, telephone, email); Word Length (including abstract, keywords and references); Declaration that the work has not been published or submitted for publication elsewhere.
- The other sections of the manuscript should be in the following order: on separate lines and aligned left, heading in Turkish and in a foreign language; author's name(s); author's title, if any, and institution; abstract in Turkish; key words in Turkish; abstract in a foreign language; key words in a foreign language; text; and references.
- All the images which do not have tables (photographs, drawings, maps, etc.) should be referred to as figures. All tables and figures should be ordered as Table 1 or Figure 1.
- If the drawings have not been printed out from a computer, they should be drawn in Indian ink

on tracing paper. Photocopies are by no means accepted. Only black and white photographs printed on clear and glossy photographic paper should be used. Neither color nor photocopied photographs are accepted. In addition, where to place the figures in the text should be indicated clearly.

- Tables and figures should be between 8 and 14 cm in width; they should not exceed 20 cm in length.
- Abstracts in a foreign language should be preferably written in English, German or French. Abstracts in Turkish or in a foreign language should not contain more than 100 words.
- Words should never be broken at the end of a line.

Rules for In-Text Citations and Footnotes

- The below examples should be followed when using in-text citations:
- If a work by a single author is cited: (Korkut, 1999: 26)
- If a work by two authors is cited: (Korkut and Terim, 1999: 42)
- If a work by three or more authors is cited: (Korkut, et al., 2000: 22)
- If two or more works related to the same subject are cited: (Korkut, 1999: 26; Korkut and Terim, 1999: 42; Korkut et al., 2000: 22)
- If it is necessary to give an explanation, the point in the text where the explanation is needed is indicated by "asterisk" (*), and the explanatory note is written as a footnote in Times New Roman 10 point type.

Rules for References

- In the references section the sources used should be listed alphabetically and documented as shown in the following examples.

A Book

- Payne, M. (2005). *Modern social work theory* (3rd ed.). Chicago, Ill.: Lyceum Books, Inc.

A Book Chapter

- Brown, S. A., Aarons, G. A., & Abrantes, A. M. (2001). Adolescent alcohol and drug abuse. In C. E. Walker & M. C. Roberts (Eds.), *Handbook of clinical child psychology* (3rd ed., pp. 757-775). New York: Wiley.

An Article by a Single Author

- Wilson, K. (1996). "Children and Literature", *British Journal of Social Work*, 26 (1) 17-36.

An Article by Two Authors

- Wilson, K. and Ridler A. (1998) "Children and Internet", *British Journal of Social Work*, 28 (1), 13-35.

An Article by Three or More Authors

- Karen, K., Miller, A., Johnson, C., Jane, B., Ridley, A. (1998) "Social Work and Mental Health", *Social Work*, 28 (1), 13-35.

Please visit web site of the journal for further information on reference management at <http://www.tsh.hacettepe.edu.tr/>